Republika e Maqedonisë së Veriut
Agjencia e Zbatimit të Gjuhës e RMV-së

Ylber Sela Marina Andeva Llazo Matovski

PËRDORIMI I GJUHËVE NGA KËNDVËSHTRIMI KRAHASUES

Shkup, 2023

Republika e Maqedonisë së Veriut

Agjencia e Zbatimit të Gjuhës e RMV-së

Ylber Sela Marina Andeva Llazo Matovski

PËRDORIMI I GJUHËVE NGA KËNDVËSHTRIMI KRAHASUES

Shkup, 2023

Botues:
Agjencia e Zbatimit të Gjuhës e RMV-së

Titulli I origjinalit:
"Language Use in a Comparative Perspective"

Përkhteu nga anglishtja në shqip:
Agjencia e Zbatimit të Gjuhës e RMV-së

Autorë:
Prof. dr. Ylber Sela
Prof. dr. Marina Andeva
Mr. Llazo Matovski

Redaktore:
Prof. dr. Marina Andeva

Bashkëpunëtorë:
Daniela Jaqimovska
Krenar Qoku

Recensentë
Dr. Manjola Zaçellari
Mr. Lirim Shabani

Redaktor gjuhësor:
Ahmet Selmani

Rregullimi teknik:
Mr. Llazo Matovski

Shtypi:
GRAFO PROM LLC – Manastir

Tirazhi: 500 copë

Përmbajtja

Parathënie - Abstrakt 13

1 Prezantimi 14

2 Kuadri ligjor ndërkombëtar dhe europian që mbron dhe promovon përdorimin e gjuhëve të pakicave dhe ato rajonale 16

2.1 Kuadri ligjor ndërkombëtar 16

2.2 Kuadri ligjor europian 21

2.2.1 Këshilli i Europës 21

2.2.2 Bashkimi Europian 23

3 Përdorimi i gjuhëve nga këndvështrimi krahasues 31

3.1 Rasti i Belgjikës 31

3.1.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 35

3.1.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 38

3.1.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 39

3.1.4 Përdorimi i gjuhës në medie 40

3.1.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 41

3.1.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 42

3.2 Rasti i Kanadasë 45

3.2.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 51

3.2.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 53

3.2.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 57
3.2.4 Përdorimi i gjuhës në medie 61
3.2.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 62
3.2.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 63

3.3 Rasti i Kroacisë 68

3.3.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 73
3.3.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 75
3.3.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 76
3.3.4 Përdorimi i gjuhës në medie 78
3.3.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 81
3.3.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 82

3.4 Rasti i Qipros 87

3.4.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 90
3.4.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 92
3.4.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 93
3.4.4 Përdorimi i gjuhës në medie 94
3.4.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 95
3.4.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 96

3.5 Rasti i Finlandës 100

3.5.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 105
3.5.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 111

3.5.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 112
3.5.4 Përdorimi i gjuhës në medie 115
3.5.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 119
3.5.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 121

3.6 Rasti i Hungarisë 128

3.6.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 133
3.6.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 135
3.6.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 137
3.6.4 Përdorimi i gjuhës në medie 138
3.6.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 141
3.6.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 142

3.7 Rasti i Italisë 148

3.7.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 151
3.7.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 153
3.7.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 154
3.7.4 Përdorimi i gjuhës në medie 156
3.7.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 157
3.7.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 158

3.8 Rasti i Kosovës 162

3.8.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 165
3.8.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 168

3.8.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 170
3.8.4 Përdorimi i gjuhës në medie 174
3.8.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 176
3.8.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 177

3.9 Rasti i Luksemburgut 182

3.9.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 184
3.9.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 186
3.9.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 187
3.9.4 Përdorimi i gjuhës në medie 188
3.9.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 189
3.9.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 190

3.10 Rasti i Sllovenisë 195

3.10.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 200
3.10.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 202
3.10.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 204
3.10.4 Përdorimi i gjuhës në medie 205
3.10.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 208
3.10.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 210

3.11 Rasti i Spanjës 215

3.11.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 218
3.11.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 225

3.11.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 228
3.11.4 Përdorimi i gjuhës në medie 231
3.11.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 234
3.11.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 237

3.12 Rasti i Zvicrës 244

3.12.1 Përdorimi i gjuhës në arsim 247
3.12.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor 251
3.12.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik 252
3.12.4 Përdorimi i gjuhës në medie 253
3.12.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore 254
3.12.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale 255

Vërejtje përmbyllëse 260

Anekset: - Përzgjedhja e shembujve të përdorimit të dygjuhësisë ose shumëgjuhësisë 262

Aneksi 1 – Në rastin e Belgjikës 262
Aneksi 2 – Në rastin e Kanadës 265
Aneksi 3 – Në rastin e Kroacisë 268
Aneksi 4 – Në rastin e Qipros 271
Aneksi 5 – Në rastin e Finlandës 274
Aneksi 6 –Në rastin e Hungarisë 277

Aneksi 7 – Në rastin e Italisë 279

Aneksi 8 – Në rastin e Kosovës 282

Aneksi 9 – Në rastin e Luksemburgut 285

Aneksi 10 – Në rastin e Sllovenisë 288

Aneksi 11 – Në rastin e Spanjës 291

Aneksi 12 – Në rastin e Zvicrës 294

Parathënie – Abstrakt

Politikat e përdorimit të gjuhës ndryshojnë nga njëri vend në tjetrin. Çdo shoqëri e organizuar ka modelin e saj të veçantë gjuhësor. Pavarësisht nëse është njëgjuhësh, dygjuhësh apo shumëgjuhësh në nivel kombëtar, rajonal (provincë, kanton, rajon vendor) ose lokal (komunë, qytet, zonë e qytetit), ky model përcaktohet nga faktorë të ndryshëm: vendndodhja gjeografike, përbërja etnike e popullsisë, historia, traditat kombëtare/lokale, politikat institucionale etj.

A mund të mësojmë diçka nga të tjerët? A mund t'i "përsërisim" praktikat e mira të politikës gjuhësore të dikujt dhe t'i përfshijnë ato në sistemin tonë në çfarëdo mënyre? A kemi aftësi për t'i njohur modelet e suksesshme gjuhësore?

Ky botim synon jo vetëm t'i ilustrojë rastet e politikave të përdorimit të gjuhës dhe të modeleve gjuhësore të vendeve të përzgjedhura në spektrin e ndryshëm të fushave, por, gjithashtu, synon të zhvillojë edhe kuptim më të mirë ndaj lexuesve se si janë formuar politikat gjuhësore në mjedise shumë të ndryshme, si funksionojnë shoqëritë e ndryshme nëpërmjet komunikimit dhe ndërveprimit gjuhësor dhe, përfundimisht, për t'i paraqitur sistemet gjuhësore të vendeve të synuara nga këndvështrimi krahasues.

Fjalët kyç: Përdorimi i gjuhës; dygjuhësia; shumëgjuhësia; të drejtat gjuhësore; studim krahasues.

1 Prezantimi

Në këtë botim bëhet analizë për 12 vende të përzgjedhura si raste studimore, duke përshkruar kuadrin e tyre ligjor dhe institucional që rregullon përdorimin e gjuhëve në fusha të ndryshme të jetës.

Një numër i vendeve kanë ndjekur qasje të veçantë. Ky publikim identifikon si raste studimore vendet nga rajoni i Ballkanit Perëndimor (Kosova), shtetet anëtare të Bashkimit Europian (Belgjika, Kroacia, Qiproja, Finlanda, Hungaria, Italia, Luksemburgu, Sllovenia dhe Spanja) dhe vende të njohura (joanëtare të BE-së) për përfshirjen e multikulturalizmit në sistemin e tyre politik dhe juridik (Kanada dhe Zvicra).

Fillimisht, ky botim jep një vështrim të kuadrit ligjor ndërkombëtar dhe europian, si dhe të sistemit të promovimit dhe të mbrojtjes së të drejtave gjuhësore. Paraqitja e vendeve si raste studimore është strukturuar sipas rendit alfabetik të rasteve të përzgjedhura. Brenda çdo seksioni specifik kushtuar një shteti të caktuar, përdorimi i gjuhëve paraqitet duke ndjekur domenet e ndryshme të bazuara në Kartën Europiane të Këshillit të Europës për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave, siç vijon:

- analiza e përdorimit të gjuhës në arsim;

- analiza e përdorimit të gjuhës në gjyqësor;

- analiza e përdorimit të gjuhës në sektorin publik;

- analiza e përdorimit të gjuhës në medie;

- analiza e përdorimit të gjuhës në aktivitete dhe në objekte kulturore;

- analiza e përdorimit të gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale.

Pas çdo seksioni paraqitet një listë e burimeve dhe e literaturës së konsultuar.

Publikimi paraqet rezultatet e hulumtimit të kryer në Agjencinë e Zbatimit të Gjuhës, duke përdorur burime dytësore, kryesisht akte ligjore, raporte zyrtare dhe literaturë akademike. Analiza dytësore në këtë botim bazohet në burime zyrtare nga institucionet shtetërore të publikuara onlajn, si dhe në burimet dhe literaturat që disponojnë autorët.

2 Kuadri ligjor ndërkombëtar dhe europian që mbron dhe promovon përdorimin e gjuhëve rajonale dhe të pakicave

2.1 Kuadri juridik ndërkombëtar

E drejta ndërkombëtare e të drejtave të njeriut është pjesë e së drejtës ndërkombëtare publike (e drejta e kombeve), e cila përcakton normat juridike ndërkombëtare, rregullat, parimet për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore të çdo njeriu individual. Këto norma, rregulla dhe parime përcaktojnë standardet minimale të sjelljes së qeverisë, të pranueshme dhe, teorikisht, të zbatueshme ligjërisht për të mbrojtur dinjitetin e natyrshëm njerëzor të qenieve njerëzore. Me të drejtat e njeriut nënkuptojmë diçka mjaft precize: një formë e së drejtës ndërkombëtare publike që krijon të drejta për individët dhe detyra për shtetet, si dhe mjetet juridike vendore dhe ndërkombëtare për shkeljen e të drejtave dhe mospërmbushjen e detyrave. Gjithashtu, mjetet juridike vendore dhe ndërkombëtare për të drejtat e njeriut përbëhen nga ai grup i instrumenteve dhe institucioneve ndërkombëtare, të cilat në mënyrë eksplicite përcaktojnë të drejtat e njeriut.

Kur shqyrtohen të drejtat e njeriut, është e dobishme të nisemi nga dallimi i tyre. Andrew Vincent dallon klasifikimet sipas 1) vullnetit ose zgjedhjes; 2) funksionit në bisedim; 3) çfarë dikush ka të drejtë të bëjë ose të presë nga të tjerët; 4) korelativët; dhe 5) strukturën përmbajtësore (Vincent, 2010, f.16). Ky klasifikim mund të strukturohet në mënyrë që të jetë më i qartë për t'u kuptuar si në tabelën 1 më poshtë.

Tabela 1 - Klasifikimi i të drejtave të njeriut

Të drejtat morale	Të drejtat ligjore	Të drejtat politike
1) Të drejtat natyrore Të drejtat e njeriut përballë krijesës së Zotit Njeriu ballë-për-ballë krijesës së natyrës dhe arsyes	1) Të drejtat e rrepta ligjore Njerëzit si anëtarë të një shoqate juridike	1) Të drejtat realpolitike politike Të drejtat sipas premisave për anëtarësimin e shtetësisë në një shoqatë politike
2) Të drejtat e njeriut Agjencia autonome morale njerëzore vis-a-vis	2) Të drejtat e njeriut Njerëzit si të drejta universale të barabarta sipas ligjit ndërkombëtar	2) Të drejtat e njeriut Njerëzit si qytetarë të një shoqate të shtetit civil

Të drejtat e njeriut klasifikohen dhe organizohen në mënyra të ndryshme. Ato mund të dallohen sipas: 1) sipërfaqes që përfshin; 2) kohës së krijimit dhe themelimit të tyre juridik dhe 3) lëndës së tyre. Të drejtat e njeriut mund të klasifikohen sipas teorisë së tre brezave nga Karel Vasaku në 1979. Ky dallim vjen nga frymëzimi pre tri elementeve të Revolucionit Francez. Të drejtat e gjeneratës së parë janë të drejtat civile dhe politike (liria), brezi i dytë janë të drejtat ekonomike, sociale dhe kulturore (barazia) dhe brezi i tretë përfshin të drejtat e solidaritetit (vëllazëria).

Sipas klasifikimit të parë, të drejtat e njeriut mund të jenë të drejta civile dhe politike, ekonomike, sociale, kulturore dhe të solidaritetit.

Të drejtat civile dhe politike janë përcaktuar në nenet 3 – 21 të Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut (DUDNj) dhe në Paktin Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike (PNCDP). Të drejtat ekonomike, sociale dhe kulturore janë të garantuara në nenet 22 – 28 të DUDNj-së dhe në Paktin Ndërkombëtar të të Drejtës Ekonomike, Sociale dhe Kulturore (PNDESK).

Të drejtat civile dhe politike përfshijnë të drejtat për jetën, lirinë, sigurinë, privatësinë dhe pronën, të drejtën për t'u martuar dhe për të krijuar një familje, të drejtën për një gjykim të drejtë, lirinë nga skllavëria, tortura dhe arrestimi arbitrar, liria e lëvizjes dhe për të kërkuar azil , e drejta për një kombësi, liria e mendimit, ndërgjegjes dhe e fesë, liria e mendimit dhe e shprehjes, liria e tubimit dhe e organizimit, dhe e drejta për zgjedhje të lira, vota universale dhe pjesëmarrje në punët publike.

Të drejtat ekonomike, sociale dhe kulturore përfshijnë të drejtën për të punuar dhe për një shpërblim të drejtë, të drejtën për të formuar dhe për t'u anëtarësuar në sindikata, të drejtën për pushim dhe kohë të lirë, dhe pushimet periodike me pagesë, të drejtën për standard jetese të përshtatshëm për shëndetin dhe mirëqenien, të drejtën për sigurim shoqëror, të drejtën për arsimim dhe të drejtën për pjesëmarrje në jetën kulturore të një komuniteti.

Gjenerata e tretë, të drejtat e solidaritetit përfshijnë të drejtat e tipit individual dhe grupor: e drejta e zhvillimit ekonomik dhe social, e drejta për vetëvendosje, e drejta për mjedis të shëndetshëm, burimet natyrore, e drejta për të komunikuar dhe të drejtat e komunikimit, e drejta për pjesëmarrje në trashëgimia kulturore, e drejta për barazi dhe qëndrueshmëri ndërmjet brezave, e drejta për ndihmë humanitare.

Të drejtat e njeriut mund të klasifikohen gjithashtu në të drejta individuale dhe grupore. Nga një këndvështrim komunitar (Mitnick, 2006, f. 26) të drejtat e grupeve janë të drejta të gjeneratës së dytë ku theksi vihet në rëndësinë e përkatësisë në një komunitet të veçantë si një komponent thelbësor. Mbrojtësit e të drejtave të grupit argumentojnë se për grupe të caktuara njerëzish mund të jetë legjitime të thirren të drejta specifike, ose interpretime specifike të të drejtave, të cilat nuk zbatohen në mënyrë universale, dhe aderimi në

këto të drejta varet nga anëtarësimi në një grup. Grupet mund të jenë fetare, sociale, kulturore, indigjene, gjinore, orientimi seksual ose karaktere të tjera të pakicës. Ekziston shqetësimi i përbashkët nëse të drejta të tilla kuptohen si të drejta të individëve - anëtarëve të grupit - ose nëse ato kuptohen si të drejta që janë akumuluar në vetë grupin.

Në praktikë, dallimet kulturore dhe format e tyre mund të akomodohen me masa të veçanta ligjore ose kushtetuese; disa mund të akomodohen vetëm nëse anëtarët e tyre kanë disa 'të drejta specifike të grupit'. Young (1997), Levy (1997) dhe Kymlicka (2011) i quajnë këto të drejta të drejta "të diferencuara në grup", të drejta që zhvillohen për të akomoduar masat specifike të grupit për dallimet kombëtare dhe etnike. Pogge (1997), nga ana tjetër, dallon tri lloje të të drejtave të grupit: 1) të drejtat e grupit ose thjesht të drejtat e grupit (të drejtat që i përkasin një grupi si grup); 2) të drejtat specifike të grupit (të drejtat që u përkasin anëtarëve të një grupi të caktuar dhe jo të gjitha grupeve; dhe 3) të drejtat statistikore grupore (të drejta që mbrojnë ose përmirësojnë statusin e përgjithshëm të anëtarëve të një grupi.

Në Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut, të drejtat i përkasin çdo individi dhe ato janë thjesht të drejta individuale. Në nenin specifik 2 thuhet se çdokush ka të drejtë për të gjitha të drejtat dhe liritë pa dallim të asnjë lloji, si: raca, ngjyra, gjinia, gjuha, feja, mendimet politike apo të tjera, origjina etnike ose shoqërore, prona, lindja ose statusi tjetër.

Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Civile dhe Politike, gjithashtu, thekson të drejtat individuale; megjithatë, përdorimi i këtyre të drejtave mbrohet në veçanti. Për shembull, neni 14, paragrafi (3) thekson se një person i akuzuar penalisht në përcaktimin e çdo akuze penale kundër tij, do të ketë të drejtën për garancitë minimale, si barazia e plotë në aspektin e informimit të personit për procesin në detaje në gjuhë, mosha të cilën personi e kupton. Në të njëjtin nen thuhet se një person duhet të ketë ndihmën falas të një përkthyesi nëse nuk kupton ose nuk flet gjuhën e përdorur në gjykatë [neni. 14, (3) (f)]. Një rëndësi të veçantë në këtë dokument juridik ndërkombëtar janë dispozitat e nenit 27, ku mbrohen pakicat etnike, fetare ose gjuhësore. Ky nen thotë se aty ku ekzistojnë këto pakica, personave që u përkasin këtyre pakicave nuk do t'u mohohet e drejta,

në bashkësi me anëtarët e tjerë të grupit të tyre, për të gëzuar kulturën e tyre, për të shpallur dhe praktikuar fenë e tyre ose për të përdorur gjuhën e tyren.

2.2 Kuadri ligjor europian

2.2.1 Këshilli i Europës

Si organizatë ndërkombëtare, Këshilli i Europës (KE) me 46 shtete anëtare disponon dy gjuhët zyrtare, anglishten dhe frëngjishten, megjithëse qasja e parë e një qytetari në Gjykatën Europiane të të Drejtave të Njeriut (Eur. Court HR) mund të bëhet në çdo gjuhë zyrtare të një shteti anëtar.[1]

Ajo që është e rëndësishme të theksohet është se përdorimi i gjuhës si e drejtë brenda kuadrit ligjor të KE-së është vënë në mënyrë eksplicite nën dispozitën e të drejtave të pakicave. Në një nivel më të përgjithshëm, gjuha e një personi (gjuhë amtare ose joamtare) dhe liria për të përdorur gjuhën e dikujt është konsideruar si një e drejtë individuale e njeriut që përbën një pjesë të të drejtës për të respektuar jetën private (në 8 të Konventës Europiane mbi të drejtat e njeriut). Në Konventën Europiane për të Drejtat e Njeriut në disa dispozita e të drejta për të përdorur gjuhën e vet është e garantuar me nenin 5 (e drejta për liri dhe siguri), ndërkaq thuhet: "Çdokush që arrestohet duhet të informohet menjëherë, në gjuhën që ai e kupton, për arsyet e arrestimit të tij dhe për çdo akuzë kundër tij."; në nenin 6 (e drejta për një gjykim të drejtë) ndërkaq thuhet: "Çdokush i akuzuar për një vepër penale ka këto të drejta minimale: (a) të informohet menjëherë, në një gjuhë të cilën ai e kupton dhe në detaje, për natyrën dhe shkakun e akuzave kundër tij" dhe "e) të ketë ndihmën falas të një përkthyesi nëse nuk kupton ose nuk flet gjuhën e përdorur në gjykatë".

Karta Europiane për gjuhët rajonale ose të pakicave përfaqëson konventën europiane për mbrojtjen dhe promovimin e gjuhëve të përdorura nga pakicat tradicionale. Karta është dokument i rëndësishëm i cili u miratua si konventë më 25 qershor 1992 dhe hyri në fuqi më 1 mars 1998. Një dekadë më vonë, statuti iu nënshtrua ndryshimeve në mekanizmat e mbikëqyrjes dhe këto hynë në fuqi më 1 korrik 2019. Karta mbulon një listë gjithëpërfshirëse të gjuhëve dhe mbulon 79 gjuhë të përdorura nga 201 pakica kombëtare ose grupe gjuhësore (CoE, 2020). Qëllimi i këtij dokumenti të rëndësishëm është të mbrojë dhe promovojë gjuhët historike rajonale ose të pakicave të

[1] Rregulli 34 (2) i Rregullores së Gjykatës (korrik 2007) të Eur. HR të Gjykatës, në dispozicion në: http://www.echr.coe.int

Europës. "*Ai u miratua, nga njëra anë, për të ruajtur dhe zhvilluar traditat dhe trashëgiminë kulturore të Europës, dhe nga ana tjetër, për të respektuar një të drejtë të patjetërsueshme dhe të njohur përgjithësisht për të përdorur një gjuhë rajonale ose të pakicës në jetën private dhe publike*. " (CoE, na).

Karta Europiane për gjuhët rajonale ose të pakicave përcakton disa masa specifike për të promovuar përdorimin e gjuhëve rajonale ose të pakicave në jetën publike. Këto masa mbulojnë disa fusha që nga arsimi (neni 8), drejtësia (neni 9), autoritetet administrative dhe shërbimet publike (10), medie (neni 11), aktivitetet dhe objektet kulturore (neni 12), deri tek ato ekonomike dhe sociale, aktivitetet dhe shkëmbimet ndërkufitare (neni 13).

2.2.2 Bashkimi Europian

Bashkimi Europian (BE) si një organizëm është organizatë *sui generis* dhe vendoset si lloj midis një organizate ndërkombëtare tradicionale dhe një shteti tradicional. Nisur nga këto, politikat dhe kuadri ligjor i saj mund të krahasohen si me organizata të tjera ndërkombëtare, ashtu edhe me shtete të tjera.

Kur e shohim shembullin e shteteve, mund të kuptojmë se më të zakonshme janë shtetet shumëgjuhëshe pa një *lingua franca*. Për shembull, në Kanadanë dygjuhëshe, të gjitha ligjet federale botohen në të dy gjuhët zyrtare dhe qytetarët mund të korrespondojnë me autoritetet federale në secilën prej këtyre gjuhëve. [2] Në Zvicrën katërgjuhëshe, zbatohen disa kufizime për përdorimin e gjuhëve: nga katër gjuhët shtetërore të renditura në nenin 4 të Kushtetutës[3], sipas nenit. 70 (1) të saj, vetëm tri janë gjuhë të përgjithshme zyrtare të federatës. Në Belgjikën trigjuhëshe, botimi i teksteve ligjore në gjermanisht, që flitet vetëm nga një pakicë e vogël, nuk është sistematik. [4] Në këto shtete (dhe të tjera me kornizë të ngjashme) nuk mund të garantohet që në komunikimet ndërmjet qeverisë dhe qytetarit të dyja palët të përdorin të njëjtën gjuhë. Për aq sa qeveria është e detyruar të përdorë gjuhën e zgjedhur nga qytetari, ajo mund të detyrohet të mbështetet në shërbimet e përkthyesit ose interpretuesin (Schilling, 2008).

Nëse e shohim se si organizatat e tjera ndërkombëtare përdorin gjuhën e rregullt, mund të shohim shembuj të ndryshëm. Në Kombet e

[2] Kapitulli 16 (1) i Kartës Kanadeze të të Drejtave dhe të Lirive

[3] Përkthimi në anglisht i qasshëm në https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en, aksesuar për herë të fundit maj, 2022.

[4] Sipas nenit 76 të Gesetz über Institutielle Reformen für die deutschsprachige Gemeinschaft vom 31.12.1983. Inoffizielle koordinierte Übersetzung des Gesetzes (Ligji mbi reformat institucionale për komunitetin e gjuhës gjermane i 31 dhjetorit 1983. Përkthim jozyrtar i koordinuar i ligjit), Belgisches Staatsblatt (Gazeta belge) e 18 janarit 1984, një përkthim zyrtar në gjermanisht i teksteve ligjore është siguruar në pajtim me mjetet buxhetore në dispozicion. Ndërsa këto përkthime janë shpallur nga mbreti, ato nuk duket se janë versione autentike të ligjit të përkthyer.

Bashkuara ekzistojnë vetëm pesë gjuhë të statutit (neni 111 i Kartës së OKB-së) dhe arabishtja është një gjuhë zyrtare shtesë. (Neni 111 i Kartës së OKB-së). Organizata Botërore e Tregtisë me 151 shtete anëtare mjafton me tri gjuhët zyrtare: anglisht, frëngjisht dhe spanjisht (neni XVI (6) i Marrëveshjes për Themelimin e Organizatës Botërore të Tregtisë). [5] Kornizën e Këshillit të Europës si organizatë e kemi parë më lart.

Kur e shohim nga këndvështrimi krahasues, mund të kuptojmë se shtetet shumëgjuhëshe me një *lingua franca* e konsiderojnë të mjaftueshme instalimin e gjuhës *franca* - të cilën ata rregullisht e kanë krijuar vetë - si të vetmen gjuhë zyrtare mbarëkombëtare (Schilling, 2008: 1224). Schilling (2007: 1224) ka vënë në dukje se nga ana tjetër, shtetet pa një *lingua franca*, kanë të gjitha gjuhët kryesore në mbarë vendin si gjuhë zyrtare, me disa kufizime dhe dispozita për gjuhët e pakicave shumë të vogla si retoromanishtja në Zvicër ose gjermanishtja në Belgjikë ose 13 gjuhë që nuk janë bërë gjuhë zyrtare në Afrikën e Jugut. Nga pikëpamja e një organizate ndërkombëtare, vetëm gjuhët tarifore janë zyrtare, kryesisht anglishtja dhe frëngjishtja dominuese në marrëdhëniet ndërkombëtare. Në rastin e të dy shteteve shumëgjuhëshe pa një *lingua franca* dhe organizatave ndërkombëtare, shërbimet e përkthyesi/ interpretuesi janë të domosdoshme për komunikimin ndërmjet autoriteteve publike dhe qytetarëve, ndërsa përgjegjësia për sigurimin e shërbimeve të tilla varet nga situata përkatëse (Schilling, 2008: 1224).

BE-ja promovon mësimin e gjuhës nga qytetarët e saj,[6] e vërtetë ndaj fjalës së bukur sllovake, të cituar nga Komisioni Europian si motoja e komunikimit të tij të shumëgjuhësisë (Komisioni Europian, 2006), sipas të cilit "sa më shumë gjuhë që din, aq më shumë je njeri"[7]. Ashtu si situata në një shtet shumëgjuhësh pa një *lingua franca*, shumë nga gjuhët që fliten brenda BE-së janë bërë gjuhë zyrtare të BE-së. Që nga 1 janari 2007, BE-ja ka 23 gjuhë zyrtare, gjuha luksemburgase është e

[5] Neni XVI (6) të Marrëveshjes për Themelimin e Organizatës Botërore të Tregtisë.

[6] Neni 165 (2) i Traktatit Themelues të Komunitetit Europian

[7] Koľko jazykov vieš, toľkokrát si človekom"

vetmja gjuhë zyrtare mbarëkombëtare, e cila nuk është në të njëjtën kohë gjuhë zyrtare e BE-së. Ndryshe nga ajo që zakonisht zbatohet në shtetet shumëgjuhëshe, por që pasqyron karakterin ndërkombëtar të BE-së, kriteri i përzgjedhjes për gjuhët zyrtare të BE-së nuk është aq i madh numri i folësve të një gjuhe brenda BE-së, por fakti që është, ose nuk është gjuhë zyrtare mbarështetërore e një shteti anëtar (Schilling, 2008: 1225).

Liria për të përdorur gjuhën e dikujt është konsideruar si një e drejtë individuale e njeriut që përbën një pjesë të së drejtës për të respektuar dinjitetin e dikujt, e cila mbrohet shprehimisht sipas nenit 1 i Kartës së të Drejtave Themelore të Bashkimit Europian (Karta e të Drejtave Themelore të BE-së) (Bashkimi Europian). , 2012). Megjithatë, dinjiteti njerëzor është një emërtim i përgjithshëm dhe mund të përmbajë shumë elemente. Nuk specifikohet nëse e drejta për të përdorur gjuhën tuaj është veçanërisht e kushtëzuar dhe pjesë e dinjitetit njerëzor. Jo çdo pretendim, që mund të paketohet nën etiketën e lirisë së gjuhës, mund të përfshihet nën të drejtën për privatësi ose mbrojtjen e dinjitetit njerëzor, madje edhe pretendimet që mund të nënkuptohen, në këtë mënyrë do të mbrohen nga ndërhyrjet vetëm brenda kufijve të paraparë në dispozitat përkatëse për të drejtat e njeriut (Schilling, 2008: 1227). Karta e të Drejtave Themelore të BE-së përmend në mënyrë specifike përdorimin e gjuhës së vet në një nen. Për shembull, në lirinë e administrimit të mirë (neni 41, paragrafi (4)) statuti thotë: "Çdo person mund t'u shkruajë institucioneve të Bashkimit në njërën nga gjuhët e traktateve dhe duhet të ketë një përgjigje në të njëjtën gjuhë".

Neni 2 i versionit të konsoliduar të Traktatit e Bashkimit Europian thotë: "Bashkimi bazohet në vlerat e respektimit të dinjitetitnjerëzor, lirisë, demokracisë, barazisë, shtetit të së drejtës dhe respektimit të të drejtave të njeriut, duke përfshirë të drejtate personave që i përkasin pakicat. Këto vlera janë të përbashkëta për shtetet anëtare në një shoqëri në të cilën mbizotëron pluralizmi, mosdiskriminimi, toleranca, drejtësia, solidariteti dhe barazia midis grave dhe burrave. Në nenin 6 thuhet: "Bashkimi do të aderojë në Konventën për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore. Një aderim i tillë nuk do të ndikojë në kompetencat e Bashkimit siç përcaktohen në

traktate. Të drejtat themelore, të garantuara nga Konventa Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore dhe siç rezultojnë nga traditat kushtetuese të përbashkëta për shtetet anëtare, do të përbëjnë parimet e përgjithshme të ligjit të Bashkimit." 1231) argumenton se "themelimi i Bashkimit mbi vlera të caktuara nuk është ekuivalent me bërjen e ndonjë dispozite ndërkombëtare që mbrojnë konfigurimet specifike të vlerave të tilla në bazë të parimeve të përgjithshme të ligjit të Bashkimit".

Megjithatë, si një organizatë ndërkombëtare, BE-ja ka sistem të zhvilluar mirë të rregullave gjuhësore, meqenëse ekzistojnë 23 gjuhë të Traktatit, dhe shumica e teksteve ligjore të BE-së janë botuar në të gjitha. Kjo do të thotë se nga pikëpamja institucionale BE-ja miraton parimin e shumëgjuhësisë. Listoni gjuhët zyrtare ose të punës të BE-së, por tregoni se cilat versione gjuhësore të traktateve konsiderohen origjinale dhe autentike. Më konkretisht, neni 55 TBE-së thotë se 24 gjuhët në të cilat teksti i traktatit konsiderohet origjinal: bullgarisht, spanjisht, çekisht, danisht, gjermanisht, estonisht, greqisht, anglisht, frëngjisht, kroatisht, irlandisht, italisht, letonisht, lituanisht, hungarisht, maltezisht, holandisht, polonisht, portugalisht, rumanisht, sllovakisht, sllovenisht, finlandisht dhe suedisht. Teksti i Traktatit është 'njëlloj autentik' në secilën nga këto gjuhë, d.m.th. nga pikëpamja juridike ato konsiderohen të gjitha versione origjinale. Megjithatë, neni 55(1) ofron listën e gjuhëve të traktatit, por jo listën e plotë të gjuhëve zyrtare të BE-së ose gjuhëve të punës të institucioneve (Parlamenti Europian, 2017). Neni 55(2) TBE-së thotë se traktati mund të përkthehet në gjuhë të tjera që janë zyrtare në të gjithë ose në një pjesë të një shteti anëtar sipas rendit të tij kushtetues të brendshëm. Shteti anëtar në fjalë më pas i paraqet Këshillit një kopje të vërtetuar të përkthimit. Neni 342 TFBE parasheh që rregullat që rregullojnë gjuhët e institucioneve të Bashkimit përcaktohen nga Këshilli në rregulloret e miratuara unanimisht. Ekziston një praktikë e ndryshimit të këtyre dy rregulloreve sa herë që një shtet i ri anëtar, duke dëshiruar që gjuha e tij të shtohet në listë, i bashkohet BE-së. Disa të diskutueshëm theksojnë se nuk ka kuptim të njëjtë në dy tekste me dy gjuhë të ndryshme (Schilling, 2010). Studiuesit theksojnë se dallimet në kuptimin e teksteve ligjore mund të lindin për shkak të një

konteksti më të gjerë, që përfshin kulturën juridike kombëtare, kulturën e përgjithshme të një shoqërie të caktuar, si dhe të gjithë kontekstin socio-ekonomik në të cilin është përfshirë një gjuhë e caktuar (Sierocka , 2014).

Referencat:

CoE (2020). Gjuhët për të cilat zbatohet Karta Europiane për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave. Marrë nga https://rm.coe.int/languages-covered-en-rev2804/16809e4301

CoE (na). Detajet e Traktatit Nr. 148. Marrë nga https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=148

Komisioni Europian. (2005). Komunikim nga Komisioni për Këshillin, Parlamentin Europian, Komitetin Ekonomik dhe Social Europian dhe Komitetin e Rajoneve: NJË STRATEGJI KORNIZA E RE PËR SHUMËGJUHËZIMIN, Doc. COM(2005) 596 final i 22 nëntorit 2005, marrë nga https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0596:FIN:en:PDF

Parlamenti Europian (2017). Aspektet ligjore të shumëgjuhësisë së BE-së: Përmbledhje. Marrë nga https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/595914/EPRS_BRI(2017)595914_EN.pdf

Bashkimi Europian (2012). Karta e të Drejtave Themelore të Bashkimit Europian. OJ 2012, C 326/391

Bashkimi Europian (2012). Karta e të Drejtave Themelore të Bashkimit Europian. OJ 2012, C 326/391. Marrë nga https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN

Bashkimi Europian. (2006). Versioni i konsoliduar i Traktatit për themelimin e Komunitetit Europian. OJ 2006, C 321E, f. 37

Kushtetuta Federale e Konfederatës Zvicerane. (1999). Marrë nga https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en

Qeveria e Kanadasë (2022). Akti Kushtetues, 1982. Pjesa I Karta Kanadeze e të Drejtave dhe Lirive. Marrë nga https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/page-12.html#:~:text=Guarantee%20of%20Rights%20and%20Freedoms

&text=1%20The%20Canadian%20Charter%20of,a shoqëri %20%20dhe%20demokratike%20.

Kymlicka, W. (2011). Shtetësia multikulturore brenda shteteve shumëkombëshe. *Etnitë*, 11 (3), f. 281-302.

Levy, Jacob (1997) 'Klasifikimi i të drejtave kulturore'. Në Will Kymlicka dhe Ian Shapiro, botimet, Etniciteti dhe të drejtat e grupit: NOMOS XXWX New York: New York University Press, 22-66.

Mitnick, EJ (2006). *Të drejtat, grupet dhe vetë-ndërhyrja: të drejtat e diferencuara nga grupi në teorinë liberale.* Hampshire: Ashgate.

OHCHR (na) Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike. Marrë nga https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights

Parlamenti i Komunitetit gjermanishtfolës. (na). Gesetz über Institutielle Reformen für die deutschsprachige Gemeinschaft vom 31.12.1983. Inoffizielle koordinierte Übersetzung des Gesetzes. Marrë nga https://pdg.be/PortalData/4/ReBurimis/downloads/gesetzestexte/Grundlagen2009-Gesetz1983.pdf

Pogge, TW (1997). Të drejtat e grupit dhe përkatësia etnike. Në Shapiro, I. dhe Kumlicka, W. (eds). NOMOS XXXIX Të drejtat e etnive dhe grupeve (fq. 187-221). Nju Jork dhe Londër: New York University Press.

Schilling, T. (2008). Të drejtat e gjuhës në Bashkimin Europian. *Revista Juridike Gjermane*l Vol. 09 Nr. 10 2008. Marrë nga http://2017s.pbworks.com/w/file/fetch/120804627/07-Schilling%20Language%20Rights%20in%20the%20European%20Union.pdf

Schilling, T. (2010), Përtej shumëgjuhësisë: Mbi qasjet e ndryshme për trajtimin e versioneve gjuhësore të ndryshme të një ligji komunitar. European Law Journal, 16: 47-66. https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2009.00496.x

Sierocka, H. (2014). Dimensionet kulturore të Diskursit Juridik' Studime në Logjikë, Gramatikë dhe Retorikë 38 (2014): 189–196, f. 189–190.

OKB. (1948). Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut. Marrë nga https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights

OKB. (2021). Karta e Kombeve të Bashkuara. *Repertori i Praktikës së Organeve të Kombeve të Bashkuara*. Marrë nga https://legal.un.org/repertory/art111.shtml

Vincent, A. (2010). Politika e të Drejtave të Njeriut. Nju Jork: Oxford University Press.

OBT. (1994). Marrëveshja për Themelimin e Organizatës Botërore të Tregtisë. Marrë nga https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto.pdf

Young. I. (1997). Shtyrja e Përfaqësimit të Grupit. Në Shapiro, I. dhe Kymlicka, W. (eds), Etniciteti dhe të drejtat e grupit (fq. 349-376). Nju Jork dhe Londër: New York University Press.

3 Përdorimi i gjuhëve nga këndvështrimi krahasues

3.1 Rasti i Belgjikës

Mbretëria e Belgjikës është një vend në Europën Veriperëndimore, në kufi me Holandën, Gjermaninë, Luksemburgun, Francën dhe Detin e Veriut. Është një nga vendet europiane më të vogla dhe më të dendura të populluara, dhe ka qenë, që nga pavarësia e saj në 1830, një demokraci e kryesuar nga një monark kushtetues i trashëguar. Belgjika ka katër zona gjuhësore dhe tri gjuhë zyrtare sipas analizës së Qendrës së Dokumentacionit Flamand Rand (Documentatiecentrum-Vlaamse Rand, 2010).

Tri gjuhët zyrtare të Belgjikës janë holandishtja, frëngjishtja dhe gjermanishtja. Regjimi i gjuhës belge bazohet në ekzistencën e katër zonave gjuhësore: zona gjermanishtfolëse, zona frëngjishtfolëse, zona holandishtfolëse dhe rajoni dygjuhësh Bruksel-kryeqyteti, frëngjisht / holandisht).

Ndarja e zonave gjuhësore dhe kufijve gjuhësorë të përcaktuara me ligjin e gjuhëve të 8 nëntorit 1962 (EURYDICE, 2021) është krijuar posaçërisht për të përcaktuar fushën e legjislacionit për përdorimin e gjuhës në sistemin arsimor dhe administrimin dhe urdhëresat e komuniteteve.

Si rezultat, Belgjika ndahet në katër zona gjuhësore: zona holandeze, zona franceze, zona gjermane dhe zona dygjuhëshe holandisht-franceze (19 komunat e Brukselit). Çdo komunë në Belgjikë është, pa mëdyshje, pjesë e vetëm njërës prej katër zonave gjuhësore. Kjo ndarje u përfshi në Kushtetutën e Belgjikës nga viti 1970[8]. Me kushtetutë mbrohej i ashtuquajturi parim i territorialitetit, respektivisht parimi se një gjuhë është gjuhë zyrtare e një territori të

[8]Kushtetuta e Belgjikës (holandisht: Belgische Grondwet, frëngjisht: Kushtetuta belge, gjermanisht: Verfassung Belgiens) daton në vitin 1831. Që atëherë Belgjika ka qenë një monarki parlamentare që zbaton parimet e përgjegjësisë ministrore për politikën e qeverisë dhe Trias Politika. Kushtetuta e vendosi Belgjikën si një vend të centralizuar, unitar. Megjithatë, që nga viti 1970, përmes reformave të njëpasnjëshme shtetërore, Belgjika ka evoluar gradualisht në një shtet federal.

caktuar (ose në Bruksel: dy gjuhë). Termi fushë gjuhësore ka edhe rëndësi juridike. Përcaktoni faktin se gjuha rajonale duhet të përdoret për pyetje të caktuara.

Që nga vitet 1960, shteti belg ka pësuar disa ndryshime rrënjësore. Shteti unitar belg u shndërrua në një shtet federal me dy lloje entitetesh federale, rajone dhe bashkësi. Kjo kishte implikime edhe për legjislacionin gjuhësor, i cili deri atëherë administrohej në nivel kombëtar dhe ishte i zbatueshëm në të gjithë Belgjikën. Si rezultat, komunitetet e gjuhës flamande dhe franceze mund të rregullojnë përdorimin e gjuhës në shumicën e fushave të mësipërme në zonën e tyre gjuhësore me ndihmën e legjislacionit (akteve) të tyre gjuhësore (Documentatiecentrum-Vlaamse Rand, 2010).

Sipas ndryshimeve në Kushtetutën e Mbretërisë së Belgjikës nga viti 1831, janë bërë disa ndryshime kushtetuese gjatë viteve 1970, 1980, 1993, 2001, 2012-2014 (Constituteproject, n/a).

Sipas neneve 2 dhe 3 të Kushtetutës së Mbretërisë së Belgjikës nga viti 2014, Belgjika është e ndarë dhe e organizuar në tri rajone gjeografike dhe katër rajone gjuhësore. Komunitetet brenda kufijve të rajoneve gjuhësore mund të ndryshohen vetëm me ligj të miratuar me shumicë të dyfishtë[9]. Çështjet që kanë të bëjnë ekskluzivisht me komunitetet zgjidhen nga këshilli rajonal i komuniteteve.

Rajonet gjeografike të Mbretërisë së Belgjikës janë:

- Rajoni i Valon,
- Rajoni Flamand dhe
- Rajoni i Brukselit.

[9] Shumica e dyfishtë në çdo grup gjuhësor në të dy dhomat e Parlamentit Federal të Mbretërisë së Belgjikës mund të ndryshojë kufijtë gjuhësor, si dhe një shumicë prej dy të tretash të numrit të përgjithshëm të anëtarëve të zgjedhur të Parlamentit Federal. Këshilli i qarkut ishte përgjegjës për çështjet e kulturës, arsimit dhe bashkëpunimit ndërmjet komuniteteve.

Rajonet gjuhësore në Mbretërinë e Belgjikës janë:

- Rajoni frengjishtfolës,
- Rajoni holandishtfolës,
- Rajoni gjermanishtfolës dhe
- Rajoni dygjuhësh i kryeqytetit të Brukselit (Universiteti i Otavës, n/a).

Përdorimi i gjuhëve sipas nenit 30 të Kushtetutës belge nga viti 2014 është fakultativ, përndryshe vetëm ligji mund të vendosë për këtë çështje në rastin e akteve të organeve publike dhe çështjeve gjyqësore.

Sipas nenit 129 të Kushtetutës belge të vitit 2014, Këshilli Komunitar Francez dhe Holandez vendosin me dekret, për sa i përket secilit, duke përjashtuar ligjvënësit federal, përdorimin e gjuhës për:

1) çështjet administrative;
2) arsimimin në ato institucione të krijuara, të subvencionuara dhe të njohura nga autoritetet publike;
3) marrëdhëniet shoqërore ndërmjet punëdhënësve dhe personelit të tyre, përveç akteve dhe dokumenteve të korporatës të kërkuara me ligj dhe rregullore.

Këto dekrete kanë fuqi ligjore respektivisht në rajonet në gjuhën frënge dhe në gjuhën holandeze, përveç se për:

· ato komuna ose grupe komunash të afërta me një rajon tjetër gjuhësor dhe në të cilat ligji parasheh ose lejon përdorimin e një gjuhe tjetër nga ajo e qarkut ku ndodhen. Për këto komuna, një modifikim i rregullave që rregullojnë përdorimin e gjuhëve siç përshkruhet në (1) mund të bëhet vetëm nëpërmjet një ligji të miratuar me shumicë votash, siç përshkruhet në nenin 4, paragrafi i fundit;
· shërbimet, aktivitetet e të cilave shtrihen përtej rajonit gjuhësor brenda të cilit janë themeluar;
· institucionet federale dhe ndërkombëtare të përcaktuara me ligj, veprimtaritë e të cilave janë të përbashkëta për më shumë se një komunitet. (Neni 129 nga Kushtetuta e Belgjikës 2014)

Nën ndikimin e këtyre ligjeve federale është ligji për gjuhën holandeze dhe rajonet frëngjishtfolëse. Kur bëhet fjalë për ndryshime dhe

reforma në lidhje me përdorimin e gjuhëve në çështjet gjyqësore dhe rrethin gjyqësor të Brukselit, në lidhje me këtë çështje dhe në lidhje me prokurorinë publike dhe shkallën e juridiksionit, kjo mund të bëhet vetëm me ligj Të miratuar me shumicë votash (neni 4, Kushtetuta e Belgjikës e vitit 1831).

Megjithëse termi 'gjuhët e pakicave' nuk është deklaruar zyrtarisht në asnjë tekst ligjor në Belgjikë, ka *de facto* pakica gjuhësore në zonat individuale gjuhësore.

Nga njëra anë, janë familjet e shumta emigrante që (ende) flasin gjuhën e tyre përkatëse (veçanërisht ato nga Italia, Spanja, Turqia, Kurdistani, Portugalia dhe vendet arabe etj.) Këto gjuhë nuk kanë status zyrtar në Belgjikë (EURYDICE, 2021).

Në çdo zonë njëgjuhëshe ka belgë, gjuha amtare e të cilëve është ajo e njërës prej dy zonave të tjera gjuhësore. Ata përshtaten me mjedisin e tyre gjuhësor duke mësuar, folur dhe ruajtur gjuhën lokale. Kjo i përgjigjet edhe parimit të njëgjuhësisë territoriale që përcakton ligjërisht përdorimin e gjuhës.

Në disa komuna që i referohen drejtpërdrejt kufirit gjuhësor, përqindja e atyre që flasin një gjuhë kombëtare të ndryshme nga ajo e komunës së prekur ka qenë gjithmonë mjaft e konsiderueshme (rreth 20-30%).

Legjislacioni shprehimisht thotë se në këto komuna dhe vetëm në këto komuna (janë të shënuara në statut), qytetarët e pakicës gjuhësore mund të marrin shërbime të caktuara në gjuhën e tyre amtare sipas kërkesës. Zyra publike vendore duhet të jetë e gatshme t'u shërbejë qytetarëve jo vetëm në gjuhën vendase, por edhe në gjuhë të tjera kombëtare.

Të njëjtat kushte vlejnë për zyrat rajonale dhe federale, që do të thotë se çdo qytetar ka të drejtën ligjore të përdorë gjuhën e tij/saj në lidhje me autoritetet ligjore, edhe nëse ato nuk janë në zonën e duhur gjuhësore.

Përveç tri gjuhëve kombëtare të njohura, holandishtja, frëngjishtja dhe gjermanishtja, ka ende shumë gjuhë rajonale indigjene aktive (p.sh. valonisht, picardisht, luksemburgase, gjermanishtja e ulët, etj.)

që kanë shoqata të caktuara që marrin mbështetje dhe një farë shkalle njohjeje nga autoritetet.

3.1.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Ligji i Gjuhës së Arsimit i 30 korrikut 1963 i vlefshëm deri në vitin 2004 (EURYDICE, 2022) përcakton gjuhën në të cilën duhet të mësohen lëndët e përgjithshme në çerdhe, arsimin fillor dhe të mesëm, dhe parasheh që përveç gjuhës frënge. klasat (si gjuhë e dytë), shkollat gjermanishtfolëse ofrojnë disa klasa të tjera të gjuhës frënge, por nuk kanë përcaktuar se cilën diplomë.

Gjuha e mësimit në zonën homogjene në gjuhën holandeze është holandishtja, me përjashtim të të gjithë arsimit në gjuhë të huaja. Brukseli nuk ka arsim dygjuhësh; (zyrtarisht, e njohur ose e subvencionuar) në shkollë mësohet në holandisht ose në frëngjisht.

Në komunat me institucione gjuhësore, gjuha e mësimit është holandishtja. Ka një rregullim të ndryshëm për çerdhet dhe për arsimin fillor.

Shkollat inspektohen rregullisht për të parë nëse ato janë në pajtueshmëri me të gjitha dispozitat ligjore dhe rregullatore dhe standardet e cilësisë. Në inspektimin pedagogjik respektimin e legjislacionit për arsimin gjuhësor konfirmojnë edhe Inspektorati për Arsimin e Mesëm i Ministrisë së Komunitetit Flaman, si dhe Inspektorati i Arsimit Fillor. Inspektorati i Gjuhës, si institucion federal, është përgjegjës për kontrollin e sistemeve gjuhësore të studentëve (Documentatiecentrum-Vlaamse Rand, 2010).

Në përgjithësi, në Belgjikë gjuha e arsimit është ajo e zonës përkatëse gjuhësore. Prandaj, gjuha e arsimit është gjermanishtja në zonën gjermanishtfolëse, holandishtja në zonën holandishtfolëse, frëngjishtja në zonën frëngjishtfolëse, frëngjisht ose holandisht sipas zgjedhjes së kryefamiljarit në dygjuhëshin Bruksel-Kryeqytet. Rajon.

Bashki të shumta përgjatë kufirit gjuhësor të zonës holandishtfolëse dhe zonës frëngjishtfolëse, dhe të nëntë komunat gjermanishtfolëse, konsiderohen komuna me lehtësira gjuhësore për pakicën tjetër

gjuhësore (EURYDICE, 2022) të cilat mbështesin mundësinë për të jo vetëm që t'i shërbejë administrata në gjuhën e tyre, por edhe që fëmijët e tyre të marrin arsimin fillor në atë gjuhë.

Gjuha e arsimit në zonën gjermanishtfolëse është gjermanishtja, me përjashtim të shkollave fillore dhe departamenteve franceze të paraparë ligjërisht për pakicën frankofone në zonë, ku gjuha e arsimit është frëngjishtja.

Pa hyrë në detaje të mëtejshme, duhen bërë dy pika të tjera të rëndësishme për këtë temë. Pothuajse çdo mësues i shkollës së mesme është trajnuar në gjuhën frënge në pjesën frëngjishtfolëse të vendit, duke i dhënë kështu një zotërim të mirë të terminologjisë specifike të përdorur në këtë gjuhë (EURYDICE, 2022). Por e njëjta gjë nuk vlen domosdoshmërisht në gjermanisht, e cila është gjuha e detyrueshme e arsimit në komunitetin gjermanishtfolës.

Për shkak të numrit të vogël të studentëve, botuesit e mëdhenj në Belgjikë nuk shpërndajnë ose botojnë tekste shkollore ose materiale të tjera të klasës në gjermanisht, që do të thotë se materialet e klasës duhet të përpilohen nga vetë mësuesit ose të porositen nga vende të tjera gjermanishtfolëse (EURYDICE, 2021) .

Sistemet arsimore franceze dhe holandeze në kryeqytet janë të ndara dhe prindërit mund të vendosin se në cilën shkollë do të dëshironin të ndiqnin fëmijët e tyre - holandisht apo frëngjisht. Për shkak të lirisë së tyre për të vendosur, shumë studentë që flasin frëngjisht me kërkesë të prindërve të tyre zgjedhin të ndjekin shkollat holandeze. Si pasojë, shkollat në Bruksel tregojnë nivele të larta heterogjeniteti (Mattewie & Van Mensel 2020).

Ekzistojnë tre dallime të lidhura me gjuhën midis sistemeve arsimore të katër komuniteteve: numri dhe mosha në të cilën ata fillojnë të mësojnë dhe cilat gjuhë të huaja (FL) mësohen (Mattewie & Van Mensel 2020). Komuniteti gjerman si më i vogli në vend krenohet me numrin më të madh të klasave të gjuhëve të huaja (Mattewie & Van Mensel 2020), ndërkaq Valonia dhe Flamandia duket se nuk duan më të mësojnë gjuhën e “tjetrit”. Megjithëse frëngjishtja dhe holandishtja janë gjuhët zyrtare sot, disa dallime midis të dyjave janë ende të dukshme, duke pasur parasysh faktin se ndërsa në Flamandi, mësimi

i frëngjishtes është i detyrueshëm, ndërkaq në Valoni, holandishtja nuk është lëndë shkollore e detyrueshme (Volg & Hüning 2010). Studentët në Valoninë frankofone mësojnë falas gjuhën e parë të huaj që duhet të mësojnë (FL1), si në shkollën fillore ashtu edhe në atë të mesme, ndërkaq në Bruksel FL1 është i detyrueshëm për studentët në Holandë, megjithëse ata mund të zgjedhin një gjuhë të huaj të dytë ose të tretë. Si në Bruksel, ashtu edhe në rajonin Flamand, kohët e fundit janë shtuar orët e mësimit të gjuhës angleze, duke reduktuar orët e gjuhës frënge. Suksesi i anglishtes në kurriz të holandishtes në Valoni po rritet gjithashtu: zgjedhja e studentëve për gjuhën angleze si FL1 po rritet në mënyrë progresive në popullaritet. Rritja e anglicizmit te brezi i ri ka të ngjarë të ushqehet nga kanalet e reja të prezantuara nga teknologjitë e reja, rrjetet e të cilave sot lidhin botën, si TV, muzika, interneti dhe mediet sociale (Medie Leonardi, 2021).

Në shoqërinë belge ka kryesisht dy diskurse të kundërta mbi shumëgjuhësinë. E para promovon mësimin - dhe rrjedhimisht, mirëmbajtjen - në shumë gjuhë dhe i përgjigjet lëvizjes globalizuese (e cila promovon anglishten, veçanërisht në kurriz të mësimit të holandishtes në Valoni), si dhe nevojës kulturore për të njohur gjuhët kombëtare. Vihet re se, pavarësisht që është komb shumëgjuhësh, kurrikulat zyrtare të shkollave dygjuhëshe nuk janë të pranishme në vend, gjë që ndoshta është pasojë e tensioneve të së kaluarës socio-politike. Sipas legjislacionit të vitit 1963, arsimi dygjuhësh dhe shumëgjuhësh nuk lejohej as në Belgjikë (Mattewie & Van Mensel 2020). Edhe pse të rralla, programet CLIL (Integrated Content and Language Learning) janë shembull edukimi ku disa lëndë mësohen në gjuhë tjetër për të përmirësuar procesin e të mësuarit të gjuhës. Në komunitetin holandez vetëm nëntë shkolla të mesme kanë miratuar programe CLIL - pesë prej të cilave kanë zgjedhur gjuhën angleze si gjuhë mësimi në vend të frëngjishtes - ndërsa në Wallonia ky lloj kurrikule është futur në shkolla jo vetëm në ato të mesme, por edhe në ato parashkollor dhe fillor (Volg & Hüning 2010). Ata që ndjekin CLIL janë zakonisht elita, gjë që shkon paralelisht me faktin se arsyeja kryesore pse prindërit zgjedhin të regjistrojnë fëmijët e tyre në programe të tilla shkollore është cilësia e institucioneve të tilla (Medie Leonardi, 2021).

3.1.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Një nga ligjet e gjuhëve të para të Belgjikës është Akti i 17 gushtit 1873, i cili rregullon përdorimin e gjuhëve në proceset penale. Gjuha holandeze u prezantua si gjuha kryesore e drejtësisë penale në provincat flamande, megjithëse frëngjishtja mund të përdorej me pëlqimin e të pandehurit. Më parë, gjyqtarët mund të refuzonin të kuptonin gjuhën holandeze në lidhje me lirinë e gjuhës. Ligji i 15 qershorit 1935 rregullonte përdorimin e gjuhës në të gjitha gjykatat.

Rregullat që rregullojnë përdorimin e gjuhës në çështjet gjyqësore në Belgjikë bazohen në parimet e mëposhtme:

- dokumentet gjyqësore njëgjuhëshe dhe drejtësia;
- parimi i territorialitetit për drejtësinë në fushën holandeze dhe frënge;
- parimi i personit për drejtësi në zonën e Brukselit-Kryeqytet dhe në komunat në periferi;
- liria e përdorimit të gjuhës për qytetarët - natyra e detyrueshme e legjislacionit gjuhësor.

Të gjitha këto parime garantojnë që ligji gjuhësor në çështjet gjyqësore është i lidhur në mënyrë të përkryer me të gjithë logjikën e shpërndarjes së zonave gjuhësore dhe se ai zbatohet rreptësisht.

Natyra njëgjuhëshe e drejtësisë do të thotë se çdo gjykim, nga thirrja deri te ekzekutimi i vendimit, mund të zhvillohet vetëm në një gjuhë. Është gjuha e selisë së gjykatës, pra edhe juridiksioni territorial i gjykatës, që përcakton gjuhën e drejtësisë. Për më tepër, palët mund të bien në godi së bashku për ta referuar çështjen në gjykatë në fushë tjetër gjuhësore. Në çështjet penale, dëshmitarët dhe të pandehurit mund të përdorin gjithmonë gjuhën e zgjedhjes së tyre.

Në zonën e kryeqytetit - Bruksel, kërkesat mund të jenë në një nga dy gjuhët. Në bashkitë periferike dhe gjykatat e policisë në Wilford dhe Halle, mund të bëhet një kërkesë përpara se të fillojë gjyqi, për t'ia referuar çështjen një gjyqtari frëngjisht-folës në Bruksel. Në kufijtë gjuhësorë të komunave Komen-Wasten dhe Warren dhe në zonën e gjuhës gjermane ekziston mundësia për të ndryshuar gjuhën e drejtësisë (Documentatiecentrum-Vlaamse Rand, 2010).

3.1.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

Legjislacioni gjuhësor në çështjet administrative përcakton gjuhën ose gjuhët në të cilat qeveria duhet të komunikojë me qytetarët e saj, dhe nganjëherë anasjelltas.

Ligjet e gjuhëve të 8 gushtit 1962 dhe 2 gushtit 1963 përcaktuan disa rregulla bazë në këtë drejtim (Documentatiecentrum-Vlaamse Rand, 2010).

Këto dy akte gjuhësore në vitin 1966 u përkthyen në Ligjin e Gjuhëve të Çështjeve Administrative, i cili vlen në gjithë Belgjikën.

Qeveria në marrëdhëniet e saj me qytetarin mund të përdorë vetëm gjuhën zyrtare në zonën ku banon qytetari sipas parimit kushtetues të territorialitetit. Gjuha që do të përdoret në atë mënyrë nuk varet nga vendi ku është formuar qeveria, por nga vendi ku qeveria e përmendur i përdor kompetencat e saj.

Kushtetuta belge njeh vetëm një rajon dygjuhësh: nëntëmbëdhjetë komuna në rajonin e kryeqytetit të Brukselit. Pjesa integrale e zonës së gjuhës holandeze janë gjashtë komunat me lehtësira gjuhësore në periferinë flamande. Që nga reforma kushtetuese në vitin 1993, këto komuna kanë qenë gjithashtu pjesë e njësisë federale të njohur si Flamandi. Kështu, masat e vendosura nga autoritetet flamande për zbatimin e legjislacionit gjuhësor janë të zbatueshme edhe për komunat me institucione gjuhësore në periferi flamande.

Gjithashtu, institucionet gjuhësore u referohen vetëm banorëve individualë dhe jo drejtorëve të këtyre komunave me institucione gjuhësore. Sipas Aktit Administrativ të Gjuhëve, këto komuna flamande me lehtësira gjuhësore mund të menaxhohen vetëm në holandisht. Të gjitha mbledhjet e këshillit bashkiak dhe kryetarit dhe gjermanëve duhet të mbahen në holandisht.

Në shumë situata, qeveria detyrohet të devijojë nga rregullat bazë ose ka mundësi ta bëjë këtë. Parimi është se përdorimi i një gjuhe tjetër nuk do të çojë në shumëgjuhësi sistematike. Gjuha rajonale vazhdon të jetë gjuhë zyrtare.

Nëpunësit civilë dhe zyrtarët që anashkalojnë ligjin për gjuhët ose zgjedhin të mos e zbatojnë atë, mund të disiplinohen.

Veprimet në këtë gjuhë mund të shpallen të pavlefshme nëse departamenti përdor gjuhën e gabuar. Atëherë konsiderohet se veprimi nuk ka ekzistuar kurrë dhe nuk do të ketë pasoja.

Ashtu si me ligjet e tjera, ligjet e gjuhës mund të zbatohen nga gjykatat ose nga qeveria. Për kategori të veçantë vendimesh administrative, akte administrative, mund të lëshohet ankesë në Këshillin e Shtetit. Ai ka fuqi të shkatërrojë akte të tilla administrative. Përveç kësaj, janë krijuar sërë organesh që janë vetëm përgjegjëse për legjislacionin gjuhësor.

Komisioni i Përhershëm i Kontrollit të Gjuhëve shqyrton të gjitha ankesat në lidhje me zbatimin e legjislacionit gjuhësor në lidhje me aktet administrative në të gjithë Belgjikën. Pas shqyrtimit të ankesës, ai formulon një mendim këshillues. Këto opinione këshilluese kanë autoritet të madh moral, por nuk janë ligjërisht të detyrueshme. Nëse autori vazhdon, Komisioni i Përhershëm ka mundësinë t'a apelojë çështjen në Këshillin e Shtetit ose ta çojë çështjen në gjykatë.

Në nëntëmbëdhjetë komuna në Bruksel, zëvendësguvernatori i Rajonit të kryeqytetit të Brukselit, përveç komitetit të lartpërmendur, gjithashtu siguron që të gjitha departamentet të respektojnë ligjet e gjuhës. Në komunat me lehtësira gjuhësore në periferi flamande, zëvendës guvernatori i Provincës Flamande të Brabantit siguron pajtueshmërinë me ligjet e gjuhës (Documentatiecentrum-Vlaamse Rand, 2010).

3.1.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Zhvillimi i medies i ka rrënjët në traditën e paralelizmit të lartë politik në Belgjikë si vend liberal i konsoliduar me institucione të forta liberale dhe liri të shtypit të ankoruara në kushtetutën e 1831. Mediet pasqyronin ndarjen kulturore dhe sociale të asaj kohe, dhe kjo shpjegon pse frëngjishtja, e cila ishte gjuha kulturore e elitës, edhe në zonën veriore flamandfolëse, fillimisht dominoi zhvillimin historik të medies së shkruar (Evens dhe Raeymaeckers, n. /a).

Rregullimi i hapësirës medietike të Belgjikës pasqyron strukturën kulturore të vendit. Komunitetet e gjuhës frënge, flamande dhe gjermane shërbehen kryesisht nga operatorë të veçantë publikë dhe privatë. Belgjika nuk ka transmetues të vetëm publik.

Pronësia e medies është shumë e përqendruar. Shumica e gazetave, stacioneve televizive dhe radiofonike janë në pronësi të një numri të vogël kompanish belge. Grupi më i madh privat mediatik është De Persgroep (BBC, 2018).

Sipas Evens dhe Raeymaeckers (n/a) ka katër gazeta në gjuhët holandeze: Het Nieuwsblad, Het Laatste Nieuws, De Standaard, De Morgen, një transmetues publik në gjuhën holandeze-VRT, dy transmetues komercial në gjuhën holandeze-VTM dhe Vier, një në gjuhën gjermane: Grenz-Echo, një transmetues publik në gjuhën gjermane-BelgischerRundfunk, dy të përditshëm në gjuhën frënge-Le Soir, La Libre Belgique, një transmetues publik në gjuhën frënge-RTBF dhe një transmetues komercial në gjuhën franceze-RTL dhe një në anglisht - faqja e lajmeve në gjuhën holandeze e transmetuesit publik në gjuhën holandeze-Flandersnews.be (BBC, 2018).

3.1.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe në objektet kulturore

Në Valoni, larg nga të paraqitur si problem, kjo liri e ofruar në zgjedhjen e gjuhëve "të huaja" përdoret gjerësisht, ku holandishtja dhe anglishtja mësohen nga numër i barabartë studentësh (Hambye, 2009). Megjithatë, është e rëndësishme të theksohet se kjo hapje e shpallur ndaj shumëgjuhësisë nuk manifestohet në mënyrë specifike në lidhje me aftësitë shumëgjuhëshe të studentëve. Ndërsa 60% e flamandëve thonë se janë trigjuhësh (holandisht-frëngjisht-anglisht), vetëm 10% bien në këtë kategori në Wallonia (me 24% që konsiderohen se flasin rrjedhshëm në frëngjisht dhe në anglisht.

Të dhënat e mësipërme ofrojnë ilustrim të mirë të faktit se pavarësisht pozita e tyre minoritare, frëngjisht folësit në Belgjikë nuk priren ta shohin dygjuhësinë si domosdoshmëri dhe për këtë arsye adaptojnë pikëpamjet e multikulturalizmit që janë tipike për një grup gjuhësor dominues. Në të kundërt, frëngëzimi i folësve holandezë ka qenë prej kohësh rezultat dhe instrument i pakicës së tyre në shtetin belg (i

ngjashëm me anglicizimin e frëngjishtfolësve në Kanada) përpara se të bëhen objekt i masave politike për të transformuar ekuilibrin e pushtetit. Megjithatë, ndryshimet e fundit zbulojnë ndryshim në qëndrimin e belgëve ndaj shumëgjuhësisë, gjë që tregon si ndikimin e globalizimit dhe transformimit të marrëdhënieve të pushtetit ndërmjet komuniteteve gjuhësore (Hambye, 2009)

Ndryshe nga vendet si Kanadaja apo Shtetet e Bashkuara, Belgjika nuk e identifikoi veten në të njëjtin mozaik ose torbë gjuhësore me ato, por, e imagjinoi veten si komb më vete, dhe më pas si një takim i dy (ose tre) popujve, secili me identitet të veçantë kulturor dhe gjuhësor. Në këtë kontekst, integrimi i emigrantëve bëhet domosdoshmërisht nëpërmjet asimilimit të tyre. Duhet të theksohet se për shkak të diversitetit dhe natyrës së tyre të pakontrolluar, flukset aktuale të migracionit kontribuojnë në transformimin e pikëpamjes së popullsisë në vende si Belgjika për veten e tyre dhe rrezikojnë mitin e homogjenitetit gjuhësor dhe kulturor të rajoneve të ndryshme të vendit.

3.1.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe shoqërore

Sipas nenit 12 të Raportit të Komisionit të Çështjeve Ligjore dhe të Drejtave të Njeriut (Komiteti i KE-së të Çështjeve Ligjore dhe të Drejtave të Njeriut, 2002) masat e marra me qëllimin e vetëm të mbrojtjes së grupeve etnike, nxitjes së tyre. zhvillimi i duhur dhe sigurimi se atyre u jepen të drejta dhe trajtim të barabartë në lidhje me pjesën tjetër të popullsisë në fushat administrative, politike, ekonomike, sociale dhe kulturore dhe në sferat e tjera nuk do të konsiderohet si diskriminim.

Kompetenca e komuniteteve nuk është tërësisht territoriale: kompetencat e komuniteteve holandishtfolëse dhe frëngjishtfolëse shtrihen jo vetëm në rajonet Flamandi e Valoni, respektivisht (me përjashtim të rajonit të vogël gjermanishtfolës), por edhe në rajonin e kryeqytetit - Bruksel. Brukseli i nënshtrohet kompetencave të rajonit të Brukselit në lidhje me çështjet ekonomike dhe të kompetencave të njëkohshme të komuniteteve frëngjisht dhe holandishtfolës në lidhje me çështjet kulturore dhe disa sociale. Kjo ndarje reflektohet edhe në përdorimin e gjuhëve në sferën ekonomike dhe të biznesit.

Referencat:

Mattewie, L. & Van Mensel, L. (2020). "Të kuptuarit e arsimit në gjuhë të huaj dhe edukimit dygjuhësh në Belgjikë: një copë tortë (surreale). International Journal of Bilingual Education and Bilingualism. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13670050.2020.1768211

Vogl, U. & Hüning, M. (2010). "Një komb, një gjuhë? Rasti i Belgjikës". Dutchcrossing, vëll. 34, nr 3, 228-247. https://www.academia.edu/1056036/One_nation_one_language_The_case_of_Belgium

Hambye, P. & Richards, M. (2012). "Vizione paradoksale të shumëgjuhësisë në arsim: dimensioni ideologjik i diskurseve mbi shumëgjuhësinë në Belgjikë dhe Kanada". Në International Journal of Multilingualism. Vëll. 9, nr 2. 163-185. https://dial.uclouvain.be/pr/boreal/object/boreal%3A145145/datastream/PDF_01/view

University of Otawa (n/a). Dispozitat gjuhësore në Kushtetutën e Belgjikës. Marrë nga https://www.uottawa.ca/clmc/language-provisions-belgian-constitution

Constituteproject. (n/a). Kushtetuta e Belgjikës e vitit 1831 me ndryshime deri në vitin 2014. Marrë nga https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014.pdf?lang=en

EURYDICE (2022). Belgjika – Komuniteti Flaman: Legjislacioni dhe dokumentet zyrtare të politikave. Marrë nga https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/legislation-3_en

EURYDICE (2021). Belgjikë - Komunitet gjerman-folës. Popullsia: Situata demografike, gjuhët dhe fetë. Marrë nga https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/population-demographic-situation-languages-and-religions-7_en

Documentatiecentrum-Vlaamse Rand, (2010) Legjislacioni gjuhësor. Marrë nga https://www.docu.vlaamserand.be/node/12898

Medea, L. (2021). Edukimi gjuhësor në Zvicër dhe Belgjikë shumëgjuhëshe. Marrë nga https://sepia2.unil.ch/wp/multilingualism-in-society/wp-content/uploads/sites/24/2021/01/Language-education-in-multilingual-Switzerland-and-Belgium.docx

Evens, T dhe Raeymaeckers, K. (n/a). Belgjika. Vështrim i përgjithshëm. Peizazhe medietike. Marrë nga https://medielandscapes.org/country/belgium

BBC (2018). Profili i Belgjikës – Medie. Marrë nga https://www.bbc.com/news/world-europe-17208922

Hambye, P. (2009). Plurilinguisme et minorisation en Belgique : d'étranges rapports aux langues “étrangères”. Langage et société, 129, 29-46. https://doi.org/10.3917/ls.129.0029

Komiteti i CoE për Çështjet Ligjore dhe të Drejtat e Njeriut (2002). Mbrojtja e pakicave në Belgjikë. Raportoni. Doc. 9536. Marrë nga http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9826

3.2 Rasti i Kanadasë

Kanadaja është vend në pjesën veriore të Amerikës së Veriut. Dhjetë provincat dhe tri territoret e saj shtrihen nga Atlantiku në Paqesor dhe në veri në Oqeanin Arktik, duke mbuluar 9.98 milionë kilometra katrorë (3.85 milionë milje katrorë), duke e bërë atë vendin e dytë më të madh në botë për nga sipërfaqja totale dhe vendin e katërt më të madh nga sipërfaqja tokësore. Kufiri i Kanadasë me Shtetet e Bashkuara është kufiri tokësor më i gjatë në botë. Kanadaja është pak e populluar, shumica e territorit të saj tokësor dominohet nga pyjet dhe tundrat dhe Malet Shkëmbore; rreth katër të pestat e popullsisë së vendit prej 35 milionë banorësh jetojnë pranë kufirit jugor (Statistikat e Kanadasë, 2016).

Në Kanada për mijëra vjet kanë banuar vazhdimisht popujt indigjenë. Nga shekulli i 16-të, ekspeditat britanike dhe franceze eksploruan dhe më vonë u vendosën përgjatë bregut të Atlantikut. Me bashkimin e tre kolonive britanike të Amerikës së Veriut nëpërmjet Konfederatës në 1867, Kanadaja u formua si dominimi federal i katër provincave. Kjo filloi me grumbullimin e provincave dhe territoreve dhe me procesin e rritjes së autonomisë së Mbretërisë së Bashkuar. Autonomia e tillë e zgjeruar u sanksionua në Statutin e Westminsterit të vitit 1931 dhe arriti kulmin me Aktin e Kanadasë të vitit 1982, i cili ndërpreu mbetjet e varësisë ligjore nga Parlamenti i Mbretërisë së Bashkuar. Sipas statistikave shtetërore (Statistikat e Kanadasë, 2016) sipas gjuhës së parë zyrtare të folur dhe dygjuhësisë, shifrat tregojnë se 22.8% e popullsisë në Kanada flasin frëngjisht, ndërsa 75.4% e qytetarëve flasin anglisht si gjuhë zyrtare. Sipas të njëjtave statistika, mund të shohim se provincat me numrin më të madh të popullsisë dygjuhëshe, janë Kuebek me 44.5% popullsi dygjuhëshe, New Brunswick me 33,9% të popullsisë dhe Yukon me 13,8% të popullsisë.

Tabela 2 - Populllsia sipas gjuhës së parë zyrtare të folur, Kanada

Gjuha e parë zyrtare e folur	**Përqindja**
Frëngjisht	22.8%
Anglisht	75.4%
As anglisht as frëngjisht	1.8%

Burimi: Statistics Canada, Regjistrimi 2016, i disponueshëm në: Regjistrimi i Popullsisë 2016 – Produktet e të dhënave (statcan.gc.ca)

Kuadri ligjor

Dokumentet kryesore ligjore që rregullojnë përdorimin e gjuhës janë Kushtetuta e Kanadasë (Kushtetuta e Kanadasë e 1867 me Ndryshime deri në 2011), Akti i Gjuhës Zyrtare nga 1969 dhe Karta Kanadeze e të Drejtave dhe Lirive.

Gjuhët zyrtare të Kanadasë, anglishtja dhe frëngjishtja janë gjuhët zyrtare të Kanadasë dhe kanë barazi statusi dhe të drejta dhe privilegje të barabarta për sa i përket përdorimit të tyre në të gjitha institucionet e Parlamentit dhe qeverisë së Kanadasë. Për më tepër, sipas seksionit 3 të Kushtetutës së Kanadasë të vitit 1867, gjuhët zyrtare anglishtja dhe frëngjishtja janë gjuhët zyrtare të New Brunswick dhe kanë barazi statusi dhe të drejta dhe privilegje të barabarta për sa i përket përdorimit të tyre në të gjitha institucionet e legjislaturës dhe qeverisë së New Brunswick. Përparimi i statusit dhe përdorimi i asgjëje në këtë Kartë kufizon autoritetin e Parlamentit ose

të një legjislativi për të avancuar barazinë e statusit ose përdorimin e anglishtes dhe frëngjishtes.

Sipas nenit 133 të Aktit të Kushtetutës, 1867, gjuha angleze ose frënge mund të përdoret nga çdo person në debatet e dhomave të Parlamentit të Kanadasë dhe të Dhomave të Legjislativit të Kebekut; dhe të dyja këto gjuhë do të përdoren në regjistrat dhe ditarët përkatës të atyre shtëpive; dhe secila prej këtyre Gjuhëve mund të përdoret nga çdo Person ose në çdo Kërkesë ose Proces në ose lëshuar nga çdo gjykatë e Kanadasë e krijuar sipas këtij ligji, dhe në ose nga të gjitha ose ndonjë nga Gjykatat e Kebekut. Aktet e Parlamentit të Kanadasë dhe të Legjislaturës së Kuebekut do të shtypen dhe botohen në të dyja këto gjuhë (Kushtetuta e Kanadasë e 1867 me Amendamentet deri në 2011).

Komisioni Mbretëror për Dygjuhësinë dhe Bikulturalizmin, i njohur gjithashtu si Komisioni Laurendeau-Dunton (i emëruar sipas bashkëpresidentëve të tij), pas shumë vitesh debatesh, publikoi një raport përfundimtar gjashtë vëllimesh të përbërë nga rekomandime të panumërta. Rekomandimi i tij më tingëllues mbetet që frëngjishtja dhe anglishtja duhet t'i jepet statusi i gjuhës zyrtare në nivel federal në Kanada. Në vitin 1969, pas rekomandimeve kryesore të Komisionit Lorendo-Danton, Parlamenti Kanadez miratoi Ligjin për Gjuhët Zyrtare, i cili i dha anglishtes dhe frëngjishtes statusin zyrtar në organizata dhe institucione nën juridiksionin federal. Ky ligj ishte ligji i parë për gjuhët në vetvete që u miratua nga parlamenti federal, i cili u shfuqizua në vitin 1988 dhe u zëvendësua me ligjin e ri për gjuhët zyrtare. Qëllimi i tij kryesor ishte të prezantonte dygjuhësinë zyrtare nëpërmjet qeverisë federale kanadeze, jo vetëm legjislativit (Boileau, 2013).

Akti i Gjuhëve Zyrtare (1969) është statut federal që i bën anglishten dhe frëngjishten gjuhët zyrtare të Kanadasë. Prandaj, të gjitha institucionet federale duhet të ofrojnë shërbime në anglisht ose frëngjisht. Ky akt u miratua me rekomandimin e Komisionit Mbretëror për Dygjuhësinë dhe Bikulturalizmin (krijuar nga Kryeministri Lester B. Pearson_) dhe hyri në fuqi më 7 shtator 1969. Zyra e Komisionarit të Gjuhëve Zyrtare u themelua dhe mbikëqyr zbatimin e tyre (Zyra e Komisionarit të Gjuhëve Zyrtare, n/a).

Ligji i Gjuhëve Zyrtare i vitit 1969 ka 39 nene. Pas titullit të tij të shkurtër dhe shpalljes së anglishtes dhe frëngjishtes si gjuhë zyrtare të Kanadasë, ligji vazhdon të përshkruajë vlerën ligjore të instrumenteve ligjore dhe të tjera. Shpjegon se të gjitha rregulloret, rregullat, urdhrat dhe aktet nënligjore që kërkohen nga çdo akt i Parlamentit Kanadez për t'u botuar në Gazetën Zyrtare të Kanadasë duhet të botohen dhe të nxirren në të dyja gjuhët zyrtare (The Canadian Encyclopedia, 2019).

Pjesa e Ligjit të Ndërtimit të Versioneve të Akteve parasheh që kur interpretohet një akt, versionet e tij në secilën nga gjuhët zyrtare janë njësoj autentike (pjesa 8). Ligji përshkruan detyrat e departamenteve dhe organeve të tjera qeveritare në lidhje me gjuhët zyrtare (nenet 9 deri në 11). Ai vazhdon të definojë zonat federale dygjuhëshe, duke vendosur kushtet themelore për formimin e fushave lëndore (12 deri në 18). Më tej përshkruan dhe përcakton në detaje kompetencat, rolin, statusin dhe pagën e komisionarit, si dhe kufizimet e mandatit të Komisionarit. Vëmendje e veçantë i kushtohet përshkrimit të procedurës me të cilën qytetarët mund t'i paraqesin ankesat Komisionarit në lidhje me zbatimin e ligjit dhe mënyrës në të cilën Komisionari duhet t'i shqyrtojë ato ankesa (nenet 19 deri në 35) (The Canadian Encyclopedia, 2019)

Më pas, seksioni i interpretimit i ligjit përcakton një sërë konceptesh (për shembull: “gjykata e procesverbalit”, “Rajoni i kryeqytetit kombëtar”, “dekretimi”, “gjuha amtare” dhe “institucioni i parlamentit”). Natyra e ligjit mund të shihet gjithashtu këtu, me konceptin e “gjuhëve zyrtare të Kanadasë” duke u përcaktuar për qëllimet e të gjitha akteve të tjera të mëparshme të Parlamentit Kanadez. Së fundi, ligji parasheh që asnjë nga dispozitat e tij nuk duhet të interpretohet se ndikon në statusin zakonor të fituar nga ndonjë gjuhë tjetër përveç gjuhës zyrtare të Kanadasë (nenet 35 deri në 38). Ligji, gjithashtu, parasheh që emërimi dhe promovimi i personelit në Shërbimin Civil Kanadez do të pajtohet gradualisht me Ligjin e Gjuhëve Zyrtare (seksioni 39) (Enciklopedia Kanadeze, 2019).

New Brunswick miratoi Ligjin e tij të Gjuhëve Zyrtare në 1969, duke futur dygjuhësinë zyrtare, ndërsa Ontario vendosi të ofrojë shërbime në gjuhën frënge në zona të kufizuara. Në vitin 1988, ai u shfuqizua

dhe u zëvendësua me Ligjin e ri të Gjuhëve Zyrtare, kryesisht për të promovuar të drejtat zyrtare të pakicave gjuhësore.

Kuadri institucional

Komisionari i Gjuhëve Zyrtare të Kanadasë është agjent i Parlamentit i emëruar nga komisioni, pas miratimit me rezolutë të Senatit dhe Oda e Komunave është Komisionari i Gjuhëve Zyrtare të Kanadasë. Komisionari raporton drejtpërdrejt në Parlament.

Komisionari, me mbarimin e mandatit të tij të parë ose të çdo mandati të mëpasshëm, ka të drejtë të riemërohet për një mandat të mëtejshëm jo më shumë se shtatë vjet.

Detyra e komisionarit është të ndërmarrë të gjitha aktivitetet dhe masat në kuadër të kompetencave të komisionarit për të siguruar njohjen e statusit të secilës gjuhë zyrtare dhe respektimin e qëllimit të këtij ligji në menaxhimin e punëve të institucioneve federale.

Për më tepër, ai ka mandat të marrë të gjitha masat brenda kompetencave të tij për të siguruar që të përmbushen tre objektivat kryesore të Ligjit të Gjuhëve Zyrtare:

• Sigurimin e barazisë së anglishtes dhe frëngjishtes në Parlament, Qeverinë e Kanadasë, administratën federale dhe institucionet që i nënshtrohen Ligjit të Gjuhëve Zyrtare;

• Promovimin e barazisë së gjuhës angleze dhe frënge në shoqërinë kanadeze;

• Mbështetjen për ruajtjen dhe zhvillimin e komuniteteve të pakicave gjuhësore zyrtare në Kanada;

Sekretariati i Komitetit të Financave të Kanadasë është agjencia qendrore përgjegjëse për miratimin e drejtimeve dhe politikave strategjike në lidhje me kapitullin IV, V dhe VI të Ligjit të Gjuhëve Zyrtare. Ai, gjithashtu, luan një rol në zbatimin e dispozitave të tjera të Ligjit të Gjuhëve Zyrtare. Zyra e Drejtorit të Përgjithshëm për Burimet Njerëzore është përgjegjëse për vlerësimin e programeve të gjuhës zyrtare në institucionet federale. Në thelb, Zyra e Drejtorit të Përgjithshëm për Burimet Njerëzore është përgjegjëse për

koordinimin dhe zhvillimin e përgjithshëm të parimeve dhe programeve që lidhen me:

• përdorimi i anglishtes dhe frëngjishtes si gjuhë pune

• komunikimi dhe shërbimet publike në të dyja gjuhët zyrtare, dhe

• pjesëmarrja e barabartë e kanadezëve anglishtfolës në institucionet federale.

Trashëgimia Kanadeze është përgjegjëse për koordinimin e aktiviteteve të kapitullit VII të Aktit të Gjuhëve Zyrtare, i cili trajton në mënyrë specifike angazhimin e qeverisë federale për të mbështetur rrezikun e fuqizimit dhe vitalitetit të komuniteteve minoritare angleze dhe franceze.

Sekretariati është përgjegjës për koordinimin e dosjeve që lidhen me gjuhët zyrtare të qeverisë.

Departamenti i Drejtësisë i Kanadasë, përfaqëson qeverinë në rastet që kanë të bëjnë me të drejtat gjuhësore dhe këshillon për çështje ligjore që lidhen me përdorimin dhe statusin e gjuhëve zyrtare.

Komisioni i Shërbimit Publik të Kanadasë si agjenci qendrore është përgjegjëse për zbatimin e Ligjit të Shërbimit Civil është Komisioni i Shërbimeve Publike të Kanadasë. Ai luan një rol kyç në monitorimin e zbatimit të dispozitave gjuhësore për punonjësit e shërbimeve publike. Urdhër për përjashtimin e gjuhëve zyrtare nga shërbimi publik.

Shkolla Kanadeze e Shërbimit Publik ofron një përzgjedhje të mjeteve të mirëmbajtjes së gjuhës në internet në kampus, duke përfshirë kurset e gjuhës zyrtare dhe përgatitjen për testet e aftësisë së gjuhës së dytë të Komisionit të Shërbimit Civil.

Ofrimi i trajnimit gjuhësor i është transferuar tërësisht sektorit privat, që nga viti 2016, departamentet mund të kontaktojnë drejtpërdrejt me ofruesin e shërbimit sipas zgjedhjes së tyre ose të përdorin shërbimet zyrtare të trajnimit gjuhësor të Shërbimeve Publike dhe Prokurimit në Kanada. Shkolla nuk ofron më këshilla për mësimin e gjuhës dhe shërbime të sigurimit të cilësisë për trajnimin gjuhësor dhe

tani po fokusohet në zhvillimin e produkteve për të ruajtur aftësitë gjuhësore.

Komisioni i Përhershëm i Dhomës për Gjuhët Zyrtare dhe Komisioni i Përhershëm i Senatit për Gjuhët Zyrtare shqyrtojnë raportet e dorëzuara në Parlament nga Komisionari për Gjuhët Zyrtare, Kryetari i Komisionit të Financave dhe Ministri i Trashëgimisë Kanadeze dhe Gjuhët Zyrtare dhe monitorojnë zbatimin e Akti i Gjuhëve (Zyra e Komisionarit të Gjuhëve Zyrtare, 2021).

3.2.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Sipas kapitullit 23 të Kartës Kanadeze të të Drejtave dhe Lirive, qytetarët e Kanadasë, gjuha e parë e të cilëve mësohet dhe kuptohet ende është ajo e popullsisë së pakicës gjuhësore angleze ose franceze të provincës në të cilën ata banojnë, ose që kanë marrë mësimet e shkollës fillore në Kanada në anglisht ose frëngjisht dhe banojnë në provincë ku gjuha në të cilën ata e kanë marrë atë mësim është gjuha e popullsisë së pakicës gjuhësore angleze ose franceze të provincës, kanë të drejtë që fëmijët e tyre të marrin fillore dhe mësimi i shkollës së mesme në atë gjuhë në atë provincë (Qeveria e Kanadasë, 2022).

Qytetarët e Kanadasë nga të cilët ndonjë fëmijë ka marrë ose po merr mësime në shkollën fillore ose të mesme në anglisht ose frëngjisht në Kanada, kanë të drejtë që të gjithë fëmijët e tyre të marrin mësime në shkollën fillore dhe të mesme në të njëjtën gjuhë.

Qasja e mësimit të hershëm dhe kujdesit për fëmijët në shërbimet cilësore të kujdesit për fëmijët në mjedis frankofon pakicë është thelbësor për të siguruar promovimin dhe transmetimin e gjuhës frënge tek fëmijët. Kjo është arsyeja pse Plani i Veprimit 2018-2023 ka dhënë 20 milionë dollarë për pesë vjet për dy Iniciativa të Punësimit dhe Zhvillimit Social të Kanadasë (IPZHSK) për të inkurajuar kapacitetin e zhvillimit të fëmijërisë së hershme nga edukatorët për të hapur më shumë qendra të kujdesit ditor dhe shërbime të kujdesit për fëmijët, si dhe mbështetje për trajnimin profesional për punonjësit e kujdesit për fëmijët (Qeveria e Kanadasë, 2022b). Shoqata e Kolegjeve dhe Universiteteve të Frankofonisë Kanadeze (SHKUFK) në 2019-2020 përgatiti një raport mbi statusin e arsimit të hershëm në

fëmijërinë e hershme në komunitetet e pakicave frankofone. Studimi ofron anketa territoriale dhe krahinore; liston praktikat më të mira për trajnimin fillestar dhe të vazhdueshëm; dhe vendos standardet për trajnimin e stafit, Në nëntor 2019, si pjesë e Iniciativës së Sipërmarrjes për Zhvillimin e Fëmijërisë së Hershme, EDSC nënshkroi një marrëveshje me Réseau de developpement économique et d'employabilité Canada (RDÉE Canada) për të koordinuar dhe shpërndarë fondet për organizatat frankofone pakicë në Kanada. Qëllimi ishte mbështetja e projekteve që nxisin krijimin dhe zhvillimin e shërbimeve të fëmijërisë së hershme në këto komunitete duke ofruar mundësi për zhvillimin profesional të sipërmarrësve dhe krijimin e qendrave administrative për të siguruar përdorimin më të mirë të burimeve (Qeveria e Kanadasë, 2021).

2019-2020 solli një ndërgjegjësim më të madh se e ardhmja e komuniteteve frankofone në Kanada varet nga ndërtimi i sigurisë gjuhësore midis frankofonëve, veçanërisht midis të rinjve. Fédération de la jeunesse canadienne-Française (FJCF), me mbështetjen e Trashëgimisë Kanadeze (MTK), zhvilloi Strategjinë Kombëtare për Sigurinë Gjuhësore në mënyrë që "të gjithë të mund të shprehen në frëngjisht me qëndrueshmëri dhe krenari". Kjo nismë u krijua pas simpoziumit të mbajtur në maj 2019 me mbi 158 pjesëmarrës, të rinj e të vjetër, nga sektorë të ndryshëm (arsim, ekonomi, shëndetësi, organizata juridike dhe komunitare, kulturë, medie dhe rini) në të dhjetë provincat dhe tre territoret.

Kapitulli 23 i Kartës Kanadeze të të Drejtave dhe Lirive nga viti 1982 (Qeveria e Kanadasë, 2022c) njeh të drejtën e qytetarëve kanadezë që i përkasin pakicës angleze ose franceze në një provincë ose territor që fëmijët e tyre të arsimohen në atë gjuhë, si në fillore ashtu edhe në atë. nivelet e mesme, ku çfarë kërkon numri i nxënësve. Në vijim të raportit të Komisionit Mbretëror për Dygjuhësinë dhe Bikulturalizmin (Qeveria e Kanadasë, 1970), Qeveria e Kanadasë pranon se për qeveritë provinciale dhe territoriale, ofrimi i arsimit të gjuhës së pakicave dhe mësimit në gjuhën e dytë rezulton në kosto shtesë për provincialin dhe qeveritë territoriale dhe është e përgatitur të kontribuojë pjesërisht në këto kosto shtesë. Në pajtim me Ligjin e Gjuhëve Zyrtare, Qeveria e Kanadasë mund të ndërmarrë masa të tilla për të inkurajuar dhe ndihmuar qeveritë provinciale dhe territoriale që t'u ofrojnë anëtarëve të komuniteteve minoritare në gjuhën zyrtare

arsimin në gjuhën e tyre dhe t'u ofrojë të gjithëve mundësinë për të mësuar anglisht. dhe frëngjishtja si gjuhë e dytë (Protokolli për Marrëveshjet, 2019-2020 deri në 2022-2023).

3.2.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Sipas Aktit të Gjuhës Zyrtare, 1969 (Nenet 14 dhe 15) anglishtja dhe frëngjishtja kanë status të barabartë përpara gjykatave federale dhe secila prej këtyre gjuhëve mund të përdoret nga çdo person në, ose në çdo pretendim ose proces lëshimi nga, çdo gjykatë federale. Çdo gjykatë federale ka, në çdo procedurë përpara saj, detyrën të sigurojë që çdo person që jep dëshmi përpara saj të mund të dëgjohet në gjuhën zyrtare të zgjedhjes së tij dhe që duke u dëgjuar kështu personi nuk do të vihet në disavantazh duke mos duke u dëgjuar në gjuhën tjetër zyrtare. Gjithashtu, çdo gjykatë federale, në çdo proces të zhvilluar përpara saj, ka për detyrë të sigurojë që, me kërkesë të cilësdo palë në procedurë, të vihen në dispozicion lehtësitë për interpretimin e njëkohshëm të procedurës, duke përfshirë provat e dhëna dhe të marra, nga një gjuhë zyrtare në tjetrën.

Sipas Kartës Kanadeze të të Drejtave dhe Lirive, anglishtja dhe frëngjishtja "kanë barazi statusi dhe të drejta dhe privilegje të barabarta për sa i përket përdorimit të tyre në të gjitha institucionet e Parlamentit dhe Qeverisë së Kanadasë", (Joly, 2021) që përfshin gjykatat federale. Në pajtueshmëri me Kodin Penal, për gati 30 vjet, personat e akuzuar për një krim kanë pasur të drejtë të zhvillojnë gjykimin e tyre në gjuhën zyrtare të zgjedhjes së tyre nga bregdeti në breg në bregdet. Mund të vërehet gjithashtu progresi real në dygjuhësinë që po bëhet në gjykatat provinciale. Akti i divorcit në vitin 2019 u ndryshua për të shtuar një dispozitë për të drejtat gjuhësore (Joly, 2021). Qeveritë provinciale, federale dhe territoriale po punojnë së bashku ngushtë për hyrjen graduale në fuqi të kësaj dispozite në provinca dhe territore. Vazhdojnë mangësitë sa i përket aksesit në drejtësi në gjuhën zyrtare. Kanadezët mund të hasin vështirësi kur përpiqen të aksesojnë të gjitha vendimet e gjykatës federale në gjuhën zyrtare të zgjedhjes së tyre. Këto vendime mund të kërkojnë kohë për t'u përkthyer ose thjesht mund të mos jenë kurrë të disponueshme në të dyja gjuhët zyrtare. Qeveria dëshiron të ndryshojë ligjin për të përmirësuar aksesin në drejtësi në të dyja gjuhët zyrtare në lidhje me

vendimet përfundimtare në interes të publikut (Joly, 2021). Gjatë viteve, Programi i Sfidave Gjyqësore ka luajtur një rol të rëndësishëm në aksesin në drejtësi. Programi, i drejtuar nga një organizatë e pavarur, ofron mbështetje financiare për raste të rëndësishme sipas Kartës Kanadeze dhe Ligjit. Ligji kontribuoi në mbrojtjen dhe përcaktimin e të drejtave gjuhësore, veçanërisht në fushën e arsimit. Ky program, i cili shpesh ka kontribuar në rastet e krijimit të precedentëve, është shfuqizuar në dy raste të veçanta. Prandaj është e përshtatshme që në ligj të përfshihet ekzistenca e Programit të Sfidave Gjyqësore. Në kapitullin 16, Ligji i Divorcit parasheh të drejtën për t'u kuptuar drejtpërdrejt nga gjyqtari, pa ndihmën e një përkthyesi, përpara të gjitha gjykatave federale. Megjithatë, kjo dispozitë krijon një përjashtim për Gjykatën e Lartë të Kanadasë. Qeveria tashmë është zotuar të emërojë vetëm gjyqtarë dygjuhësh në Gjykatën e Lartë të Kanadasë. Në vitin 2016 ka prezantuar një proces për emërimin e këtyre gjyqtarëve që vlerëson dygjuhësinë e kandidatëve. Për të riafirmuar angazhimin e saj, Qeveria propozon të ligjësojë këtë aspekt në ligj duke ndryshuar nënkapitullin 16(1) dhe duke hequr përjashtimin që zbatohet për Gjykatën e Lartë të Kanadasë në mënyrë që gjykatat federale të mund të njohin plotësisht statusin e barabartë të dy zyrtarëve të vendit. gjuhët. Prania në rritje e juristëve indigjenë shumë të kualifikuar e shtyn Qeverinë të parashohë në mënyrë aktive emërimin e gjyqtarëve indigjenë në Gjykatën Supreme të Kanadasë (Joly, 2021).

Sistemi ligjor kanadez bazohet në dy tradita ligjore: traditën e së drejtës civile, e cila zbatohet në Kuebek, dhe traditën e së drejtës së zakonshme, e cila zbatohet në pjesën tjetër të Kanadasë. Ndërsa Gjykata Federale dhe Gjykata Federale e Apelit dëgjojnë vetëm çështjet që i nënshtrohen statuteve federale, Gjykatës së Lartë mund t'i kërkohet të interpretojë legjislacionin nga njëra prej këtyre dy traditave ligjore. Legjislacioni federal është hartuar njëkohësisht në anglisht dhe frëngjisht, dhe të dy versionet janë po aq autoritarë. Kërkesat e përcaktuara në Kartën Kanadeze të të Drejtave dhe Lirive (Karta) dhe Aktit të Gjuhëve Zyrtare (AGjZ) nënkuptojnë se shumica e legjislacionit federal është hartuar (shkruar paralelisht) në të dyja gjuhët, në vend që të shkruhet në një gjuhë dhe më pas të përkthehet në tjetri. Mendja e shëndoshë duhet të drejtojë interpretimin e ligjeve dygjuhëshe, sipas Karine McLaren, ish-Drejtoreshë e Universitetit të Moncton's Center de traduction et de terminologie juridiques, sepse

versionet anglisht dhe frëngjisht të një ligji shprehin të njëjtat koncepte (Hudon, 2017). Mund të ketë dy versione gjuhësore të një ligji, por mund të ketë vetëm një qëllim të ligjvënësit, dhe, për rrjedhojë, një standard, i cili zbatohet në mënyrë universale, pavarësisht nga gjuha në të cilën lexohet ligji.

Kërkesat e gjuhës për gjykatat federale

Komunikimet verbale dhe me shkrim në gjykatat federale mund të jenë në anglisht ose frëngjisht. Kapitulli 133 nga Akti i Kushtetutës (1867) garanton që anglishtja dhe frëngjishtja mund të përdoren "në çdo lutje apo proces" para Gjykatave të Kanadasë (dhe Kuebek). Për më tepër, kapitulli 133 përcakton se Aktet e Parlamentit të Kanadasë dhe Legjislativit të Kuebekut duhet të shtypen dhe botohen në të dyja gjuhët (Akti i Kushtetutës, 1867) (Hudon, 2017). Kapitulli 14 nga Karta Kanadeze e të Drejtave dhe Lirive jep e drejta për ndihmën e një përkthyesi gjatë procesit (Hudon, 2017). Kapitulli 16 nga Karta Kanadeze e të Drejtave dhe Lirive thotë se anglishtja dhe frëngjishtja janë gjuhët zyrtare të Kanadasë dhe përfshin parimin, "për të avancuar barazinë e statusit ose përdorimit të anglisht dhe frëngjisht (Hudon, 2017). Kapitulli 19 nga Karta Kanadeze e të Drejtave dhe Lirive përcakton se anglishtja ose frëngjishtja mund të përdoren nga çdo person, ose në çdo pretendim ose proces që del nga, çdo gjykatë e krijuar nga Parlamenti (dhe çdo gjykatë e New Brunswick) (Hudon, 2017).

Përveç këtyre dispozitave të përgjithshme, disa akte dhe rregullore vendosin kritere specifike në lidhje me gjuhët zyrtare dhe këto janë Ligji i Gjykatës së Lartë në vijim, 1981, Rregullat e Aktit të Gjykatës Supreme të Kanadasë, 2002, Ligji i Gjykatave Federale, 1985, Rregullat e Gjykatave Federale, 1998, Akti i Gjykatës Tatimore të Kanadasë, 1985, Rregullat e Gjykatës Tatimore të Kanadasë (Procedura e Përgjithshme), 1990, Rregullat e Gjykatës së Apelit Ushtarak të Gjykatës, 2009 (Hudon, 2017).

Kërkesat gjuhësore për instrumentet legjislative (Ligji i Gjuhëve Zyrtare)

Aktet e Parlamentit duhet të miratohen, të shtypen dhe të botohen në anglisht dhe frëngjisht (kapitulli 6). Të njëjtat kushte vlejnë për instrumentet legjislative të bëra nga Guvernatori në Këshill dhe ministrat e Kurorës, si dhe për të gjitha instrumentet e bëra në ushtrimin e çdo pushteti ekzekutiv që janë të një natyre publike dhe të përgjithshme, me përjashtim të urdhëresave dhe ligjeve të territoreve. dhe instrumentet e një grupi aborigjenësh (kapitulli 7). Të gjitha rregullat, urdhrat dhe rregulloret që rregullojnë procedurat e një gjykate federale duhet gjithashtu të bëhen, të shtypen dhe të publikohen në të dyja gjuhët zyrtare (kapitulli 9). Të gjitha tekstet e trajtuara në pjesën 2 duhet të bëhen, të miratohen, të shtypen, të botohen ose të paraqiten njëkohësisht në të dyja gjuhët dhe të dyja versionet gjuhësore janë njësoj autoritare (seksioni 13) (Akti i Gjuhëve Zyrtare).

Sipas Aktit të Gjuhëve Zyrtare (AGjZ) anglishtja dhe frëngjishtja janë gjuhët zyrtare të gjykatave federale dhe ato mund të përdoren në çdo kërkesë ose proces të lëshuar nga çdo gjykatë federale (kapitulli 14); dëshmitarët kanë të drejtë të dëgjohen në gjuhën zyrtare të zgjedhjes së tyre dhe të kërkojnë që t'u ofrohen shërbime përkthimi (neni 15). Për më tepër, ekziston një detyrë për të siguruar që gjyqtarët e gjykatave federale të ndryshme nga Gjykata e Lartë të kuptojnë gjuhët zyrtare në çdo procedurë përpara tyre (neni 16); në rastet kur një institucion federal është palë në proceset civile, ata përdorin gjuhën zyrtare të zgjedhur nga palët e tjera ose atë që ka më shumë kuptim në rrethanat (neni 18); Pjesët e printuara paraprakisht të formularëve të përdorur në procedurat para një gjykate federale duhet të shkruhen në të dyja gjuhët, por mund të plotësohen vetëm në një gjuhë, me kusht që një përkthim të mund të vihet në dispozicion sipas kërkesës (kapitulli 19); Vendimet e gjykatës federale publikohen në të dyja gjuhët, në varësi të rëndësisë së tyre ose gjuhës së zgjedhur nga palët ndërgjyqëse (kapitulli 20) (Hudon, 2017).

3.2.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

Institucionet federale caktojnë objekte dhe zyra që janë dygjuhëshe për të komunikuar dhe për t'u shërbyer kanadezëve në gjuhën zyrtare të zgjedhjes së tyre. Ato janë identifikuar në bazën e të dhënave Burolis, e cila regjistron të gjitha pikat federale të shërbimit publik (Qeveria e Kanadasë, 2016). Nëpunësit civilë kanë këshilla se si të ofrohen shërbime në të dyja gjuhët zyrtare. Për të ndihmuar dhe përcaktuar se cilat zyra duhet të ofrojnë shërbime në të dyja gjuhët zyrtare, ekziston mundësia për të konsultuar Përshkrimin e "Rregulloreve të Gjuhës Zyrtare (Komunikimet dhe Shërbimet Publike)". Përgjigjet dhe pyetjet janë gjithashtu të disponueshme për ushtrimin e ri-zbatimit të rregulloreve të gjuhës zyrtare. Kur zhvillojnë ose rishikojnë program ose shërbim, institucionet marrin parasysh vendimin e Gjykatës së Lartë të Kanadasë në çështjen CALDECH (Desrochers) dhe zbatojnë rrjet analitik.

Versioni aktual i Ligjit të Gjuhëve Zyrtare, 2017 i jep anglishtes dhe frëngjishtes status të barabartë në Qeverinë e Kanadasë. Ligji përcakton detyrimet për rreth 200 institucione federale. Në mars 2018, si pjesë e Planit të Veprimit të Gjuhëve Zyrtare 2018–2023: Investimi në të Ardhmen Tonë, qeveria mori përsipër të "rishqyrtojë ofertat e shërbimeve komunitare [qeveritare]". Rishikimi i rregulloreve për gjuhët zyrtare (komunikimet dhe shërbimet publike) (rregulloret) është drejtpërdrejt në pajtim me angazhimin e qeverisë për gjuhët zyrtare.

Jo të gjitha zyrat federale duhet të komunikojnë me anëtarët e publikut dhe t'u ofrojnë atyre shërbime në të dyja gjuhët zyrtare.

Pjesa IV e Ligjit të Gjuhëve Zyrtare përcakton që anëtarët e publikut në Kanada kanë të drejtë të përdorin anglisht ose frëngjisht kur komunikojnë me: zyrën qendrore ose selinë e institucioneve federale, zyrat e vendosura në Rajonin e Kryeqytetit Kombëtar, zyrat e një institucioni që i raporton drejtpërdrejt Parlamentit.

Rregulloret përcaktojnë se cilat nga 11,300 zyrat federale dhe pikat e shërbimit në Kanada dhe jashtë saj duhet të ofrojnë shërbime në të dyja gjuhët zyrtare. Ato janë zyra të vendosura në zona ku ka kërkesa të konsiderueshme, zyra natyra e të cilave justifikon ofrimin e

shërbimeve dygjuhëshe (për shembull, ambasadat dhe konsullatat), zyra që ofrojnë shërbime për udhëtarët.

Zëvendësdrejtuesit sigurojnë që detyrimet gjuhësore të zyrave të institucioneve të tyre të përcaktohen sipas Ligjit të Gjuhës Zyrtare. Zyrat dygjuhëshe komunikojnë dhe ofrojnë shërbime për anëtarët e publikut në gjuhën zyrtare të zgjedhur nga pjesëtari i publikut. Përveç kësaj, nënkryetarët sigurojnë që:

Institucioni të ofrojë në mënyrë aktive komunikime dhe shërbime për publikun në zyrat e caktuara në të dyja gjuhët zyrtare. Ata respektojnë statusin e barabartë të të dy gjuhëve zyrtare duke i vënë në dispozicion komunikimet dhe shërbimet në të dyja gjuhët zyrtare në të njëjtën kohë dhe gjithashtu respektojnë të drejtën e publikut për të marrë komunikime dhe shërbime në gjuhën zyrtare të zgjedhjes së tij kur publiku komunikon ose merr shërbime nga palë e tretë që vepron në emër të institucionit.

Institucioni përmbush detyrimet e tij për gjuhët zyrtare në lidhje me komunikimet dhe shërbimet ndaj publikut, pavarësisht nga mënyra e përdorur e komunikimit, dhe gjithashtu informon punonjësit, sipas nenit 31 të Ligjit të Gjuhëve Zyrtare, se e drejta e publikut për të komunikuar dhe për të marrë shërbime nga institucioni në gjuhën zyrtare të zgjedhjes së publikut ka përparësi ndaj të drejtave të gjuhës së punës të punonjësve (Qeveria e Kanadasë, 2012).

Në vitin 1969, Qeveria e Kanadasë është përpjekur të krijojë një shërbim publik federal kompetent, dygjuhësh për t'i shërbyer publikut në gjuhën zyrtare të zgjedhjes së tij dhe për të promovuar ndërgjegjësimin dhe vlerësimin e dualitetit gjuhësor. Qeveria e Kanadasë nuk është më institucioni thuajse njëgjuhësh që ishte para vitit 1969, kur nuk ishte në gjendje të ofronte të gjitha shërbimet e saj në frëngjisht, madje ndonjëherë edhe në Kuebek. Shumicë e qartë e kanadezëve sot thonë se gjuhët zyrtare janë pjesë e identitetit kanadez dhe organizatat dhe institucionet e komunitetit të gjuhëve zyrtare mbështeten më shumë se kurrë. Qeveria e Kanadasë duhet të jetë shembullore në zbatimin e ligjit. Megjithatë, mangësitë vazhdojnë. Për shembull, mbetet sfidë realizimi i vizionit të një shërbimi publik ku secili punon në gjuhën zyrtare që zgjedh kudo që zbatohet kjo e drejtë. Dygjuhësia e gjykatave federale gjithashtu mund të përmirësohet.

Koordinimi i zbatimit të ligjit brenda makinerisë së qeverisjes ka qenë subjekt i kritikave të përsëritura nga palët e interesuara të komunitetit, si dhe efektiviteti i kufizuar i mjeteve të disponueshme për të siguruar pajtim me dispozitat legjislative të aktit (Joly, 2021).

Frëngjishtja dhe anglishtja janë gjuhët zyrtare të Kanadasë për të gjitha qëllimet e Parlamentit dhe Qeverisë së Kanadasë dhe gëzojnë dhe gëzojnë status të barabartë dhe të drejta të barabarta në lidhje me përdorimin e tyre në të gjitha institucionet e Parlamentit dhe Qeverisë.

Të gjitha dokumentet e shkruara që synojnë të informojnë publikun, që supozohet se janë bërë ose lëshuar nga ose nën autoritetin e Parlamentit ose Qeverisë së Kanadasë ose ndonjë organi gjyqësor ose administrativ, do të publikohen në të dyja gjuhët zyrtare.

Të gjitha rregullat, rregulloret, urdhëresat dhe aktet nënligjore të kërkuara nga ose nën autoritetin e çdo akti të Parlamentit të Kanadasë për t'u botuar në Gazetën Zyrtare të Kanadasë do të nxirren në të dyja gjuhët zyrtare dhe do të botohen në të dyja gjuhët zyrtare, me përjashtim të rasteve kur autoriteti për të miratuar ose nxjerrë një rregull, urdhër, rregullore ose akt nënligjor të tillë konsideron se hartimi ose nxjerrja e tij është urgjente dhe se miratimi ose nxjerrja e tij në të dyja gjuhët zyrtare do të shkaktonte një vonesë që do të ishte në dëm të interesit publik, urdhrit, rregullorja ose akti nënligjor do të miratohet ose nxirret në kopje në versionin e saj në njërën nga gjuhët zyrtare.

Të gjitha vendimet, urdhrat dhe aktgjykimet përfundimtare, duke përfshirë çdo arsye të dhënë për këtë, të nxjerra nga çdo gjykatë, do të nxirren në të dyja gjuhët zyrtare ku vendimi, urdhri ose aktgjykimi përcakton çështje të së drejtës me interes të përgjithshëm publik ku procedurat çojnë deri në nxjerrja e tij u krye tërësisht ose pjesërisht në të dyja gjuhët zyrtare.

Kur ndonjë vendim përfundimtar, urdhër ose vendim i dhënë nga një organ i përmendur në nënparagrafin (1) nuk kërkon që ai nënkapitulli të jepet në të dyja gjuhët zyrtare, ose arsyet e dhëna për këtë duhet të merren me mendimin se botimi i tij në të dyja gjuhët zyrtare.do të shkaktonte vonesë që do të dëmtonte interesin publik ose do të rezultonte në padrejtësi ose vështirësi për cilëndo palë në procedurën

që çon në nxjerrjen, vendimin, urdhrin ose aktgjykimin e tij, duke përfshirë çdo arsye të dhënë për to, do të jepet së pari në versionin e tij në një nga gjuhët zyrtare dhe më pas, brenda një periudhe të arsyeshme kohore, në versionin e tij në tjetrin në fuqi nga momenti kur hyn në fuqi e para (3). Asgjë në nënparagrafin (1) ose (2) nuk do të interpretohet vetëm në një nga gjuhët zyrtare, të ndonjë vendimi, urdhri ose aktgjykimi ose ndonjë arsye të dhënë për to.

Të gjitha rregullat, urdhrat dhe rregulloret që rregullojnë praktikën ose procedurën në çdo procedurë para një organi të përshkruar në nënkreun (1) do të bëhen në të dyja gjuhët zyrtare, por kur organi nga i cili do të bëhet një instrument i tillë është i bindur se krijimi i tij në të dyja gjuhët zyrtare do të shkaktonin një vonesë që do të rezultonte në padrejtësi ose vështirësi ndaj çdo personi ose klase personash, instrumenti do të bëhet në radhë të parë në versionin e tij në njërën nga gjuhët zyrtare dhe më pas sa më shpejt të jetë e mundur në versionin e tij në tjetrën, çdo version i tillë të jetë efektiv që nga momenti kur i pari hyn në fuqi (kapitulli 5; paragrafi (1),(2),(3),(4)).

Kufizimi i çdo ligji kanadez në lidhje me dënimin e një personi për një kundërvajtje që konsiston në shkeljen e një rregulli, urdhri, rregulloreje ose akti nënligjor i cili në kohën e kundërvajtjes së supozuar nuk ishte botuar në Gazetën Zyrtare të Kanadasë në të dyja gjuhët zyrtare, asnjë instrument i përshkruar në kapitullin 4 ose 5 nuk është i pavlefshëm për të vetmen arsye se nuk është bërë ose lëshuar në përputhje me ato pjesë, përveç nëse në rastin e ndonjë instrumenti të përshkruar në kapitulli 4 është përcaktuar nga personi që pretendon pavlefshmërinë e tij që jo -përputhja është për shkak të keqbesimit nga organi nga i cili është prodhuar ose lëshuar instrumenti (kapitulli 6).

Kur, nga ose nën autoritetin e Qeverisë ose Parlamentit të Kanadasë ose ndonjë organi gjyqësor ose administrativ, çdo njoftim, njoftim ose çështje tjetër do të shtypet në një publikim që informon kryesisht anëtarët e publikut që jetojnë në Rajonin e Kryeqytetit Kombëtar ose Federal zona dygjuhëshe e krijuar sipas këtij ligji, lënda do të publikohet, kurdoherë që është e mundur, në një nga gjuhët zyrtare të atij rajoni ose rajoni në të paktën një botim të tillë që shfaqet në tërësi ose në në një tjetër gjuhë zyrtare, në të paktën një botim të tillë që shfaqet tërësisht ose pjesërisht në atë gjuhë tjetër, dhe do të jepet si

njëlloj i rëndësishëm në çdo publikim të tillë. (Seksioni 7) (Zyra e Komisionarit të Gjuhëve Zyrtare, 2021).

3.2.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Sipas kapitullit 11 dhe 30 të Aktit të Gjuhëve Zyrtare, kur institucionet federale duan të komunikojnë informacion në lidhje me shërbimet dhe aktivitetet federale, ato duhet të sigurohen që ajo të jetë e disponueshme në mënyrë të barabartë në anglisht dhe frëngjisht dhe që të jetë me cilësi të barabartë në çdo gjuhë zyrtare. Qëllimi është që të gjithë kanadezëve t'u ofrohet informacion i cilësisë së barabartë në të dyja gjuhët zyrtare, pavarësisht se ku jetojnë në Kanada.

Institucionet federale përdorin medien për të komunikuar me publikun duke shpallur një program të ri, duke reklamuar një ngjarje të ardhshme, duke postuar mundësi pune. Në disa raste, ata duhet të përdorin medie të shkruara për të komunikuar njoftime ose reklama zyrtare. Institucionet federale duhet të përdorin mediet e shkruara në dispozicion në anglisht dhe frëngjisht për të ofruar informacion të cilësisë së barabartë në çdo gjuhë zyrtare.

Institucionet federale shpesh zgjedhin të komunikojnë nëpërmjet medies së shkruar. Mënyra më e mirë për të kontaktuar anëtarët e publikut në gjuhën e tyre zyrtare të preferuar është duke botuar informacionin në anglisht në një botim në gjuhën angleze dhe në frëngjisht në një botim në gjuhën frënge. Për njoftimet dhe reklamat zyrtare, agjencitë federale duhet të përdorin gjithmonë botime të shkruara që janë "në qarkullim të përgjithshëm", që do të thotë se ato janë lehtësisht të disponueshme për publikun me abonim, në kioska ose pa pagesë. Shembujt përfshijnë gazetat, revistat dhe faqet zyrtare të internetit të institucioneve federale. Institucionet federale janë të lira të zgjedhin llojin e medies së shkruar të përdorin, përveç nëse ligji kërkon një botim specifik (për shembull, gazeta Kanada). Por pasi të jetë bërë zgjedhja, ata duhet të përdorin të njëjtin lloj medie në të dyja gjuhët zyrtare (Zyra e Komisionarit të Gjuhëve Zyrtare, n/a).

3.2.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore

Në Kanada, aktivitetet e ndërmarra për të ruajtur dhe promovuar diversitetin kulturor konsiderohen në dy tituj: politika multikulturore dhe politika kulturore.

Për shkak të një politike aktive të imigracionit, 31% e kanadezëve nuk janë as me origjinë britanike dhe as franceze. Ky diversitet multikulturor përfundimisht çoi në politikën multikulturore të Kanadasë, siç shihet në kapitullin 27 të Kartës Kanadeze të të Drejtave dhe Lirive. Kjo kartë synon ruajtjen dhe promovimin e trashëgimisë multikulturore të kanadezëve.

Politika në Kanada bazohet në Ligjin Kanadez të Multikulturalizmit (nga 1985) (Uebsajti Canada-Justice Laws, 2022) për të ruajtur dhe përmirësuar multikulturalizmin në Kanada, për të lehtësuar ruajtjen e gjuhës dhe kulturës, për të promovuar ndërgjegjësimin dhe mirëkuptimin kulturor dhe për të promovuar ndryshim institucional.

Përgjegjësia për zbatimin e ligjit është e Sekretarit të Shtetit për Multikulturalizmin dhe Statusin e Grave dhe Ministrit të Trashëgimisë Kanadeze. Shumë programe janë përgjegjëse për përmbushjen e kësaj përgjegjësie, për shembull, marrëdhëniet racore dhe mirëkuptimi ndërkulturor, mbështetja dhe pjesëmarrja e komunitetit dhe kulturore.

Kanadaja ka shumë rregullore, ligje, institucione, programe dhe aktivitete të krijuara nga qeveria federale, duke përfshirë shërbime dhe institucione publike të krijuara, të tilla si financimi i drejtpërdrejtë, Korporata Kanadeze Transmetuese, stimuj financiarë dhe stimuj investimi, tarifa, kufizime mbi pronësinë kanadeze, kërkesat e përmbajtjes kanadeze, të drejtat ligjore dhe marrëveshjet tregtare ndërkombëtare. Qëllimi i tyre është të ofrojnë prodhim kulturor kanadez duke mbështetur krijuesit dhe prodhuesit, duke forcuar infrastrukturën vendase të shpërndarjes dhe duke ruajtur trashëgiminë kulturore për brezat e ardhshëm.

Agjencitë kryesore qeveritare që mbështesin, mbrojnë ose ruajnë kulturën kanadeze janë: Muzeu Kanadez i Natyrës, Qendra Kombëtare e Arteve, Këshilli Kanadez i Arteve, Korporata Kanadeze e Transmetimeve, Bordi Kombëtar i Filmit, Telefilm Canada, Televizioni

dhe Telekomunikacioni Kanadez, Galeria Kombëtare e Kanadasë, Kanadeze Muzeu i Qytetërimit, Muzeu Kombëtar i Shkencës dhe Teknologjisë, Arkivi Kombëtar i Kanadasë dhe Biblioteka Kombëtare e Kanadasë.

3.2.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale

Marrëdhëniet midis aftësive të gjuhës së dytë, punësimit dhe biznesit janë fusha të vlefshme kërkimi në kontekstin kanadez. Kanadaja mirëpret emigrantë nga të gjitha pjesët e botës që flasin shumë gjuhë. Ata janë një burim i pasur i njohurive gjuhësore dhe shpesh mbajnë lidhje sociale dhe tregtare me vendet e tyre të origjinës. Qeveria e Kanadasë është e përkushtuar për të inkurajuar dhe promovuar përdorimin e gjuhëve zyrtare të Kanadasë, veçanërisht në lidhje me: zhvillimin e një plani të ri të gjuhëve zyrtare për të mbështetur pakicat gjuhësore angleze dhe franceze; duke siguruar që të gjitha shërbimet federale të ofrohen në pajtim të plotë me Ligjin e Gjuhëve Zyrtare; krijimi i një shërbimi online falas për të mësuar dhe mbajtur anglisht dhe frëngjisht si gjuhë të dyta; dhe duke bërë investime të reja për të mbështetur CBC/Radio-Kanada, një institucion kombëtar jetik që bashkon kanadezët, promovon dhe mbron dy gjuhët zyrtare të vendit dhe mbështet kulturën e përbashkët të Kanadasë.

Qeveria e konsideron dygjuhësinë një vlerë si për ekonomitë lokale ashtu edhe për ato rajonale dhe për tregtinë ndërkombëtare. Ndarja e një gjuhe promovon mirëkuptimin dhe çimenton bashkëpunimin, të cilat janë leva të fuqishme ekonomike (Canadian Heritage, 2016).

New Brunswick ka përqendrimin e dytë më të lartë të përkthyesve, terminologëve dhe përkthyesve në fuqinë punëtore pas Kuebek, të përshtatur për madhësinë e popullsisë (New Brunswick Canada, 2016). Përveç punonjësve të sektorit privat të regjistruar në të dhënat e Statistikave të Kanadasë, provinca ka qendra të specializuara universitare që punojnë në këtë fushë, duke përfshirë Institutin Kanadez për Kërkime mbi Pakicat Gjuhësore, Qendrën de Traduction et de Terminologie Juridique dhe Observatorin Ndërkombëtar për të Drejtat Gjuhësore. (Trashëgimia Kanadeze, 2016) (Instituti Kanadez për Kërkime mbi Pakicat Gjuhësore, 2022).

Qendrat e thirrjeve të klientëve dhe shërbime të tjera mbështetëse, financat dhe sigurimet, shërbimet gjuhësore, tregtia dhe investimet ndërkrahinore dhe ndërkombëtare, turizmi, arsimi dhe imigracioni kanë përfituar të gjitha nga statusi dygjuhësor i New Brunswick (Trashëgimia kanadeze, 2016).

Referencat:

Boileau, F. (2013). Komisioni Laurendeau-Dunton: Situata e frankofonëve në Ontario. Çështjet Kanadeze; Montreal (Vjeshtë 2013): 24-28. Marrë nga https://www.proquest.com/docview/1441674208

Uebsajti i ligjeve të Kanadasë-Justice (2022). Ligji Kanadez i Multikulturalizmit. Data e modifikimit 2022-06-10. Marrë nga https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-18.7/

Trashëgimia Kanadeze (2016). Përparësitë ekonomike të dygjuhësisë. Rishikim i Literaturës. Marrë nga https://www.caslt.org/wp-content/uploads/2022/03/pch-bilingualism-lit-review-final-en.pdf

Instituti Kanadez për Kërkime mbi Pakicat Gjuhësore (2022). Faqja kryesore. Në dispozicion në https://icrml.ca/en/home

Qeveria e Kanadasë (1970). Raporti i Komisionit Mbretëror për Dygjuhësinë dhe Bikulturalizmin. Libri IV: kontributi kulturor i grupeve të tjera etnike / A. Davidson Dunton dhe Jean-Louis Gagnon, bashkëkryetarë. Marrë nga https://publications.gc.ca/site/eng/472354/publication.html

Qeveria e Kanadasë (2012). Politika për gjuhët zyrtare. Marrë nga https://www.tbs-sct.canada.ca/pol/doc-eng.aspx?id=26160

Qeveria e Kanadasë (2016). Gjuhët zyrtare në komunikim dhe shërbime për publikun. Marrë nga https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/services/values-ethics/official-languages/public-services.html

Qeveria e Kanadasë (2022a). Kapitulli 23 – Të drejtat arsimore në gjuhën e pakicave. Marrë nga https://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/rfc-dlc/ccrf-ccdl/check/art23.html

Qeveria e Kanadasë (2022b). Plani i Veprimit për Gjuhët Zyrtare – 2018-2023: Investimi në të Ardhmen Tonë. Marrë nga https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/official-

languages-bilingualism/official-languages-action-plan/2018-2023.html

Qeveria e Kanadasë (2022c). Karta e të Drejtave dhe Lirive, 1982. Marrë nga https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/page-12.htm

Qeveria e Kanadasë. (2021). Raporti Vjetor për Gjuhët Zyrtare 2019–2020. Marrë nga https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/official-languages-bilingualism/publications/annual-report-2019-2020.html

Hudon, ME (2017). Dygjuhësia në sistemin gjyqësor të Kanadasë: Roli i Qeverisë Federale. Shërbimi i Informacionit dhe Kërkimit Parlamentar. Biblioteka e Parlamentit: Otava. Marrë nga https://lop.parl.ca/staticfiles/PublicWebsite/Home/ResearchPublications/BackgroundPapers/PDF/2017-33-E.pdf

Joly, M. (2021). Anglisht dhe Frëngjisht: Për një barazi thelbësore të gjuhëve zyrtare në Kanada. Marrë nga https://www.canada.ca/content/dam/pch/documents/campaigns/canadians-official-languages-act/ol-en-2021.pdf

New Brunswick Canada (2016). Ministri diskuton përfitimet dhe mitet e dygjuhësisë. Marrë nga https://www2.gnb.ca/content/gnb/en/departments/executive_council/news/news_release.2016.09.0927.html

Zyra e Komisionarit të Gjuhëve Zyrtare (n/a). Institucionet federale duhet të përdorin medie në të dyja gjuhët zyrtare për të arritur tek publiku. Marrë nga https://www.clo-ocol.gc.ca/sites/default/files/ib-medie-both-ol.pdf

Zyra e Komisionarit të Gjuhëve Zyrtare. (2021). Mandati dhe rolet. Data e modifikimit: 2021-09-15. Marrë nga https://www.clo-ocol.gc.ca/en/aboutus/mandate

Statistics Canada, (2016). Regjistrimi, i disponueshëm në: Regjistrimi i Popullsisë 2016 – Produktet e të dhënave (statcan.gc.ca)

Enciklopedia Kanadeze. (2019). Ligji i Gjuhëve Zyrtare (1969). Marrë nga https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/official-languages-act-1969

3.3 Rasti i Kroacisë

Kushtetuta e Republikës së Kroacisë, Ligji Kushtetues për të Drejtat e Pakicave Kombëtare, si dhe ligjet dhe konventat e tjera (të cilat Republika e Kroacisë i ka ratifikuar) garantojnë barazinë kombëtare të qytetarëve kroatë dhe ndalojnë diskriminimin në nivel kombëtar. Mbrojtja e posaçme ligjore e pakicave kombëtare u mundëson atyre të ruajnë gjuhën, kulturën, fenë dhe identitetin në Kroaci – duke vendosur barazinë e tyre të plotë me kombin shumicë (Budimir. 2011). Sipas Kushtetutës kroate, gjuha kroate dhe alfabeti latin janë në përdorim zyrtar. Gjithashtu, në njësitë vendore individuale, një gjuhë dhe shkrim tjetër mund të futet në përdorim zyrtar sipas kushteve të përcaktuara me ligj. Ligji kushtetues për të drejtat e pakicave kombëtare (neni 12) kërkon përdorimin zyrtar të barabartë të gjuhëve dhe alfabetet e pakicave në njësitë e vetëqeverisjes lokale ose rajonale ku anëtarët e pakicave përbëjnë të paktën një të tretën e popullsisë.[10] Regjistrimi më i fundit i popullsisë (2011) në Kroaci ka vërejtur një situatë të tillë në 23 njësi të vetëqeverisjes lokale.

Kroacia ka pranuar, qoftë nëpërmjet procesit të trashëgimisë, qoftë me vullnetin e saj, në thelb të gjitha traktatet që kanë të bëjnë me mbrojtjen e të drejtave të njeriut në përgjithësi ose në veçanti me mbrojtjen e pakicave. Brenda Kombeve të Bashkuara, Kroacia është palë në të dy Konventat Ndërkombëtare për të Drejtat e Njeriut, pastaj Konventën për Parandalimin dhe Ndëshkimin e Krimit të Gjenocidit, Konventën Ndërkombëtare për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor, Konventën për të Drejtat e Fëmija dhe të tjerët. Ndryshe nga ish-Jugosllavia, Kroacia ka pranuar gjithashtu juridiksionin e organeve të ndryshme mbikëqyrëse të traktateve, si Komiteti i të Drejtave të Njeriut, i autorizuar për të marrë peticione dhe pretendime individuale kundër Kroacisë. Si shtet anëtar i OKB-së, Kroacia është gjithashtu e detyruar nga Deklarata për të Drejtat e Personave që u përkasin pakicave kombëtare ose etnike, fetare dhe gjuhësore të vitit 1992. Megjithatë, ky nuk është një traktat dhe duhet të interpretohet në pajtim me rrethanat.

[10] E njëjta dispozitë mund të miratohet në kushtet e mëposhtme: kur parashihet nga marrëveshjet ndërkombëtare të nënshkruara nga Republika e Kroacisë ose kur dekretohet nga administrata e bashkisë, e qytetit ose e qarkut.

Instrumentet ndërkombëtare të listuara më sipër sjellin të drejtat më të rëndësishme të personave që i përkasin një pakice: të drejtën e tyre për ekzistencë, lirinë nga diskriminimi dhe të drejtën e tyre për të ruajtur identitetin e tyre. Në lidhje me këtë të fundit, neni 27 i Konventës Ndërkombëtare për të Drejtat Civile dhe Politike citohet shpesh se ofron rregullin bazë: "Në ato shtete në të cilat ekzistojnë pakica etnike, fetare ose gjuhësore, personave që u përkasin këtyre pakicave nuk do t'u mohohet e drejta. , në bashkësi me anëtarët e tjerë të grupit të tyre, për të shijuar kulturën e tyre, për të shpallur dhe praktikuar fenë e tyre ose për të përdorur gjuhën e tyre." Ky nen shihet se shkon përtej lirisë nga diskriminimi dhe si obligim i shteteve palë që të miratojnë masa pozitive për të respektuar dhe përmirësuar të drejtat e anëtarëve të pakicës (Capotori, 1979).

Pasi u bë shtet anëtar i Këshillit të Europës, përveç Konventës Europiane për të Drejtat e Njeriut dhe Liritë Themelore, Kroacia pranoi dy instrumentet e vetme të traktateve ndërkombëtare për mbrojtjen e të drejtave të pakicave në vitin 1997: Kartën Europiane për Gjuhët Rajonale dhe Minoritare të vitit 1992. dhe Konventa Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare. Kjo e fundit sjell parime dhe rregulla të përgjithshme për të drejtat dhe liritë e pjesëtarëve të pakicave kombëtare dhe të disa pakicave të tjera. Disa nga këto të drejta dhe liri kanë të bëjnë me përdorimin e gjuhëve të pakicave, ndërsa e gjithë Karta për Gjuhët Rajonale dhe të Pakicave i kushtohet vetëm kësaj çështjeje, objekti i saj është ruajtja dhe promovimi i gjuhëve të minoriteteve dhe atyre rajonale si trashëgimi kulturore e Europës, si arsimi, gjyqësori dhe aparati administrativ, medie dhe kultura, jetës ekonomike dhe në bashkëpunimin ndërkufitar ndërmjet shteteve. Sipas fjalëve të hartuesve të tij, ai ishte krijuar për të ruajtur pakicën europiane dhe gjuhët rajonale si një "pasuri kulturore" e Europës duke mundësuar një njohje sa më të gjerë të këtyre gjuhëve. Megjithatë, Karta lë një hapësirë të konsiderueshme vlerësimi për shtetet palë. Së pari, ata mund të zgjedhin nëse duan t'u japin një status të veçantë disa gjuhëve. Kur ratifikoi Kartën Europiane, Kroacia zgjodhi shtatë gjuhë si gjuhë që iu dhanë mbrojtje të veçantë: serbishtja, italishtja, hungarishtja, çekishtja, sllovakishtja, ukrainishtja dhe rutenishtja. Me fjalë të tjera, qeveria kroate pranoi se këto shtatë

gjuhë kanë folës të mjaftueshëm dhe kanë qenë në përdorim tradicional në Kroaci.

Italishtja dhe serbishtja janë dy gjuhët që kemi gjetur se përdoren më së shumti si gjuhë të pakicave brenda territorit të Kroacisë, me shumë shkolla dhe njoftime publike të botuara në të dyja gjuhët. Afërsia dhe lidhjet kulturore të Kroacisë me Italinë dhe si pjesë e ish-Jugosllavisë kanë çuar në një prani relativisht të madhe të italianëve dhe serbëve në Kroaci. Italianët njiheshin si pakicë shtetërore në Kushtetutën kroate në dy pjesë: istrias dhe dalmatë. Që nga viti 2009, gjuha italiane përdoret zyrtarisht në njëzet qytete dhe komuna dhe dhjetë vendbanime të tjera në Kroaci, sipas Kartës Europiane për Gjuhët Rajonale dhe të Minoriteteve.

Kuadri ligjor

Ka disa instrumente ligjore që rregullojnë përdorimin e gjuhëve në Kroaci.

Kushtetuta - garanton se bashkësitë kombëtare kanë të drejtë të përdorin lirisht simbolet e tyre kombëtare dhe, për të ruajtur identitetin e tyre kombëtar, të drejtën të themelojnë organizata dhe të zhvillojnë veprimtari ekonomike, gjuhësore, kulturore, shkencore dhe kërkimore, si dhe veprimtari në fushën e medies publike dhe botimeve.

Ligji i përdorimit të gjuhës dhe alfabetit të pakicave kombëtare në Republikën e Kroacisë plotëson çdo zbrazëtirë ekzistues midis dispozitave ligjore dhe zbatimeve praktike dhe rregullon kushtet e përdorimit zyrtar të gjuhëve dhe shkrimeve të pakicave kombëtare "duke siguruar në këtë mënyrë barazinë me gjuhën kroate dhe alfabetin latin".

Ligji për arsimin në gjuhët dhe alfabetet e pakicave kombëtare siguron që mësimi në gjuhën dhe alfabetet e pakicës kombëtare të mbahet në objektet parashkollore, shkollat fillore dhe të mesme, apo objekte të tjera shkollore.

Ligji kushtetues për të drejtat e pakicave kombëtare në Republikën e Kroacisë garanton se të drejtat dhe liritë e pjesëtarëve të pakicave

kombëtare janë të drejta dhe liri themelore të njeriut dhe ato përbëjnë një pjesë të pandashme të sistemit demokratik në Republikën e Kroacisë dhe do të gëzojnë mbështetjen dhe mbrojtjen e nevojshme, duke përfshirë masat përkatëse të marra në favor të pakicave kombëtare.

Autonomia Kulturore në Kroaci

Kroacia së bashku me Sllovenínë ishin pioniere në miratimin, që nga fillimi i viteve 1990, të legjislacionit që i referohej në mënyrë eksplicite nocionit të autonomisë kulturore. Në mënyrë të veçantë, sipas formulimit pothuajse identik të nenit 15 të përbashkët të Kushtetutës së vitit 1990 dhe të Kushtetutës së ndryshuar të vitit 2010, anëtarëve të pakicave "u garantohet liria për të shprehur kombësinë e tyre, liria për të përdorur gjuhën dhe alfabetin e tyre dhe autonomia kulturore". (Raporti fillestar periodik i paraqitur Sekretarit të Përgjithshëm të Këshillit të Europës në pajtim me nenin 15 të Kartës 1999). Preambula e Kushtetutës së vitit 2010 specifikon pakicat, anëtarët e të cilave kanë të drejtën e të drejtave të lartpërmendura duke e shpallur Republikën e Kroacisë si "shtetin kombëtar të kombit kroat dhe shtetin e anëtarëve të pakicave të tij kombëtare: serbët, çekët, sllovakët, italianët. , hungarezët, hebrenjtë, gjermanët, austriakët, ukrainasit, rutenët, boshnjakët, sllovenët, malazezët, maqedonasit, rusët, bullgarët, polakët, romët, rumunët, turqit, vllehtë, shqiptarët dhe të tjerë…" (Yupsanis, 2013).

Istria

Istria është gadishulli më i madh dhe më verior në Kroaci dhe Adriatik. Shtrihet në pjesën veriore të Adriatikut, në Kroaci, Sllloveni dhe Itali. Gjeografikisht, 90% e gadishullit të Istrias është pjesë e Kroacisë, ndërsa 9% përfshin Sllovenínë.

Shumica e kroatëve jetojnë në pjesën kroate të Istrias (68.33%), ndërsa pakicat përbëjnë një të katërtën e popullsisë, nga të cilët italianët janë grupi më i madh - 6%. Në pjesën sllovene, sllovenët përbëjnë shumicën absolute të popullsisë. Vetëm 1% e sipërfaqes së Istrias është pjesë e Italisë. Ai përfshin vetëm dy komuna të vogla

pranë Triestes, nga të cilat shumica e banorëve në njërën janë sllovenë dhe në tjetrën janë italianë. Sipas regjistrimit të vitit 2011 (Rrjeti Ndërkombëtar i Anketave të Familjeve, 2014), 25% e njerëzve në Kroaci deklaruan identitetin e tyre rajonal si Istrianë, nga të cilët 12% jetojnë në qarkun Istria, një nga 20 qarqet kroate. Emri për identitet rajonal të zhvilluar nga pjesë e qytetarëve të Istries, kryesisht pjesa e saj kroate, është Istrianizëm. Kështu, identifikimi rajonal është më i theksuar në Istrie sesa në pjesët e tjera të Kroacisë. (Total Croatia News, 2021)

Gjuhët e përdorura në Istri janë italishtja standarde e cila është në përdorim të barabartë me kroatishten në institucionet e qeverisjes vendore dhe rajonale, shkollat dhe institucionet arsimore, mediet dhe aktivitetet botuese. Gjuhët e tjera të pakicave përdoren gjithashtu, por më së shumti në sfera private sepse nuk kanë status zyrtar në rajon. Statusi zyrtar i italishtes njihet nga Statuti i rajonit të Istrias, dhe ky është i vetmi rajon zyrtar dygjuhësh në Kroaci. Në pjesë të tjera të vendit, gjuhët e pakicave janë në përdorim zyrtar vetëm në nivel lokal, jo në atë rajonal.

Pakica kombëtare serbe në Republikën e Kroacisë

Gjuha_serbe është e njohur si gjuhë zyrtare e pakicave në Kroaci, përdorimi i saj është më i përhapur në komunat e Dvorit, Gvozdit, Jagonjakut, Sodolovcit, Borovo Tërpinjës, Markusicës, Negoslavcit, Biskupijës, Ervenikit, Kistanjës, Gërcacës, Udbinës, Vërbovskit, Donji Kukuruzarit, Erdutit dhe Vukovarit, sipas dispozitave të ligjit, janë të obliguar të lejojnë përdorimin e barabartë zyrtar të gjuhës serbe dhe alfabetit cirilik serb.

Regjistrimi i popullsisë të vitit 2011 tregon se 90.42% e qytetarëve të Republikës së Kroacisë janë deklaruar si kroatë (Byroja Kroate e Statistikave, 2011). Pjesa tjetër e qytetarëve janë pjesëtarë të pakicave kombëtare. Kushtetuta kroate njeh 22 minoritete të tilla, ku minoriteti serb është më i madhi (186,633 qytetarë). Në disa pjesë të Kroacisë, kjo pakicë përbën shumicën etnike. Përveç kësaj, sipas regjistrimit të fundit të popullsisë, pakica serbe tejkalon një të tretën e popullsisë në 21 komuna dhe dy qytete. Që nga viti 2002, kërkesat për përdorimin e gjuhës zyrtare të pakicës në çdo njësi administrative vendore thonë

se 33% e popullsisë së saj duhet t'i përkasë pakicës përkatëse (sipas legjislacionit të mëparshëm, ky kufi ishte 50%). Pakica kombëtare serbe përbën një shumicë absolute (më shumë se 50% të popullsisë) në 17 komuna dhe shumicë relative (34-45% të popullsisë) në katër komuna dhe dy qytete (Karlic, 2019).

Republika e Kroacisë ka trashëguar modelin e të drejtave të pakicave kombëtare nga ish-RSFJ-së.[11] Pas shpalljes së pavarësisë, ajo ua njohu këto të drejta pakicave kombëtare ekzistuese, si dhe anëtarëve të atyre "të rinjve" (serbët, sllovenët, boshnjakët, maqedonasit dhe malazezët, të cilët konsideroheshin deri atëherë. si popuj konstituivë). Me pranimin e obligimeve ndërkombëtare lidhur me të drejtat e pakicave kombëtare dhe me ndihmën e bashkësisë ndërkombëtare, Republika e Kroacisë arriti kushte më të mira normative për realizimin e të drejtave të pakicave dhe mbrojtjen e tyre.

3.3.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Korniza aktuale legjislative që rregullon të drejtat arsimore të pakicave në Kroaci është krijuar mirë gjatë dy dekadave të fundit. Ligji për arsimin në gjuhën dhe shkrimin e pakicave kombëtare dhe neni i 11 të ligjit kushtetues për pakicat janë tekstet themelore që rregullojnë të drejtat e pakicave në fushën e arsimit. Dy traktate ndërkombëtare, të cilat hynë në fuqi në Kroaci në vitin 1998, përmbajnë gjithashtu klauzola të rëndësishme për arsimin e pakicave, përkatësisht Konventën Kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare dhe Kartën Europiane për gjuhët rajonale ose të pakicave. Kuadri legjislativ kroat që rregullon arsimin e pakicave është shumë mirë i vendosur dhe shumë progresiv sepse u jep personave që u përkasin të gjitha pakicave kombëtare të drejtën për të mësuar në gjuhën e tyre amtare në të gjitha nivelet e sistemit arsimor. Neni 65 i kushtetutës kroate përcakton se në Republikën e Kroacisë, të gjithë kanë qasje në

[11] Këto të drejta përfshinin edukimin dhe informimin në gjuhën e pakicës kombëtare në përdorim zyrtar, mundësinë e ruajtjes së etnive, gjuhësore dhe fetare të pakicës kombëtare, identitetin dhe përfaqësimin e interesave të tij.

arsim në kushte të barabarta dhe në pajtueshmëri me aftësitë e tij/saj. Arsimi i detyrueshëm është falas, në pajtueshmëri me ligjin.

Ligji kroat siguron arsim në gjuhët e pakicave kombëtare në tri nivele shkollore: niveli parashkollor (nën moshën 7 vjeç), shkolla fillore (8 klasa, fëmijët nga 7 deri në 15 vjeç) dhe shkolla e mesme (3 ose 4 klasa, në varësi të programit). Kroacia thekson se pjesëtarët e pakicave kombëtare e realizojnë të drejtën e tyre kushtetuese për arsim nëpërmjet tri modeleve bazë dhe disa formave të veçanta të arsimit dhe i përshkruan këto tre modele si më poshtë:

- MODELI A: Të gjitha mësimet zhvillohen në gjuhën dhe shkrimin e pakicës kombëtare me mësim të detyrueshëm të gjuhës kroate

- MODELI B: Mësimi zhvillohet në gjuhën kroate dhe në gjuhën dhe shkrimin e pakicës kombëtare, që njihet si mësimi dygjuhësh. Shkencat e natyrës mësohen në gjuhën kroate dhe lëndët e shkencave shoqërore, ose grupi kombëtar i lëndëve mësohet në gjuhën dhe shkrimin e pakicës kombëtare.

- MODELI C: Kultivimi i gjuhës dhe kulturës është program i veçantë mësimor i cili zhvillohet për pesë orë mësimore në javë me një program të plotë të mësimdhënies në gjuhën kroate. Programi mbulon mësimin në gjuhën dhe letërsinë e pakicës kombëtare, historinë, gjeografinë, muzikën dhe artin (OSBE (2003).

Gjuha e pakicave në institucionet shkollore zhvillohet në shkolla me mësime në gjuhën dhe shkrimin e pakicës kombëtare. Shkollat me paralele në gjuhën dhe shkrimin e pakicave kombëtare ngrihen në vende ku ka kërkesa të mjaftueshme nga prindërit. Nuk varet nga përdorimi zyrtar i gjuhës përkatëse të pakicës ose përqindja e banorëve të pakicës në ndonjë komunë ose qytet. Shkollat e gjuhëve të pakicave mund të themelohen për numër më të vogël studentësh sesa numri i përcaktuar për institucion shkollor të gjuhës së shumicës. Për më tepër, regjistrimi i fëmijëve në shkollat e gjuhëve të pakicave nuk kufizohet vetëm me anëtarët e pakicave. Megjithatë, nxënësit që i përkasin pakicës kombëtare do të kenë përparësi në rast se numër më i madh i aplikantëve duhet të aplikojnë për arsimim në gjuhën dhe shkrimin e pakicës. Shkollat në gjuhën dhe shkrimin e pakicës kanë emrin e tyre dhe tekstin e vulave dhe pullës së tyre të shkruara në

gjuhën kroate dhe në gjuhën e pakicës. Mësuesit në këto shkolla ose duhet t'i përkasin pakicës kombëtare dhe të zotërojnë plotësisht gjuhën dhe alfabetin e pakicës ose të paktën të zotërojnë plotësisht gjuhën. Dokumentacioni pedagogjik dhe dokumentet e shkollës publike duhet të jenë gjithashtu dygjuhëshe. Organi drejtues i kësaj shkolle duhet të përbëhet nga të paktën gjysma e anëtarëve që i përkasin pakicës përkatëse. Edhe drejtori i saj duhet të jetë pjesëtar i pakicës dhe/ose të paktën t'a zotërojë plotësisht atë gjuhë. Në vendet ku nuk ka kërkesa të mjaftueshme nga prindërit për të pasur arsim në gjuhën dhe shkrimin e pakicës, edukimi mund të kryhet në një mjedis grupi edukativ. Këto grupe vendosen në shkollat që ofrojnë mësime në gjuhën dhe shkrimin kroat. Numri i fëmijëve që konsiderohen të mjaftueshëm është zakonisht më i vogël se ai për një grup të gjuhës kroate. Grupet arsimore mund të zhvillohen në seminare, shkolla verore dhe dimërore etj.

3.3.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Ligji për përdorimin e gjuhës dhe alfabetit të pakicave kombëtare në Republikën e Kroacisë përcakton kushtet për përdorim zyrtar të barabartë të gjuhës dhe alfabetit të pakicës kombëtare në procedurën para organeve shtetërore të shkallës së parë dhe personave juridikë të ngarkuar me pushtetet publike. Organet e përfshira në këtë pjesë të ligjit janë: organet e administratës shtetërore të shkallës së parë, njësitë organizative të organeve qendrore të administratës shtetërore që veprojnë në shkallë të parë, organet gjyqësore të shkallës së parë, Prokuroria Publike dhe Zyra e Avokatit të Popullit. Prokuroria e shkallës së parë dhe personat juridikë të pajisur me kompetenca publike, të cilët janë të autorizuar të veprojnë në territorin në të cilin gjuha dhe alfabeti i pakicës kombëtare është në përdorim zyrtar (Ligji i Përdorimit të gjuhës dhe alfabetit të pakicave kombëtare në Republikën e Kroacisë, 2000).

Këto organe janë të detyruara të udhëzojnë palën për të drejtën e përdorimit të pakicës kombëtare dhe alfabetit në një procedurë, me kusht që ky person të vijë nga komuna ose qyteti që e kanë futur gjuhën e pakicës kombëtare si gjuhë të dytë zyrtare. Me fjalë të tjera, dy faktorë duhet të përkojnë, territorial dhe personal, që të përdoret një gjuhë e pakicës kombëtare përpara këtyre organeve. Pala në

procedurë zgjedh gjuhën e procedurës duke paraqitur parashtresën e saj të pare. [12] Në rast të një situate shumëgjuhëshe, nëse ekzistojnë dy ose më shumë gjuhë të pakicave në përdorim zyrtar të barabartë, palët kanë të drejtë të arrijnë marrëveshje autonome për gjuhën e përbashkët të procedurës. Megjithatë, nëse palët nuk arrijnë marrëveshje të tillë, do të përdoret gjuha e përdorur nga shumica e pjesëmarrësve në atë procedurë, me sigurimin e një përkthyesi për të tjerët. Së fundi, nëse kjo nuk është e mundur, procedura do të zhvillohet vetëm në gjuhën kroate, me sigurimin e interpretuesi për palën tjetër.

Nëse dhe kur futet gjuha e pakicës në procedurë të shkallës së parë, zbatohet parimi juridik i dygjuhësisë: procedura dhe të gjithë materialet dhe dërgesat e lidhura me të duhet të jenë në gjuhën kroate dhe në gjuhën dhe shkrimin e zgjedhur të pakicës kombëtare. Mirëpo, organet që kryejnë procedurat e shkallës së dytë (ankesat) i kryejnë ato vetëm në gjuhën dhe alfabetin kroat, përveç nëse pala e autorizuar për përdorimin e gjuhës zyrtare të pakicës nuk merr pjesë drejtpërdrejt para këtij organi. Në çdo rast, çdo shkresë, parashtresë ose ligji tjetër i procedurës së shkallës së dytë duhet t'u dërgohet palëve edhe në gjuhën e pakicës kombëtare në përdorim zyrtar të barabartë. Respektimi i këtyre rregullave përbën shkelje thelbësore të procedurës dhe organi i apelit e respekton atë sipas detyrës zyrtare.

3.3.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

Përdorimi zyrtar i gjuhës së pakicës në Kroaci mund të kufizohet vetëm në pjesë të një komune dhe qyteti të caktuar dhe të parashikohet në masë më të ngushtë nga statuti i saj sesa parashikohet nga ligji (Ligji i Përdorimit të Gjuhës dhe Alfabetit të Pakicave Kombëtare në Republikën e Kroacisë, 2000), nga ana tjetër, të përjashtojë të drejtën e përdorimit të gjuhës së pakicës në procedurat para shtetit dhe organeve të tjera publike ose organeve me kompetenca publike të autorizuara për të vepruar në këto bashki dhe

[12] Nuk duhet ngatërruar çështjen e procedurës penale kur i pandehuri gjithmonë ka të drejtë të dëgjojë akuzat në gjuhën e tij ose të saj. Komp. nenin 6 të Konventës Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore.

qyteza, as nuk mund të mohojë të drejtën për marrjen e dokumenteve publike gjithashtu në gjuhën kombëtare të pakicës .

Ky ligj përbën bazën për përdorimin e barabartë zyrtar të gjuhëve të pakicave në territoret e caktuara dhe para organeve përkatëse lokale, rajonale dhe shtetërore. Ligji kapërcen disa nga pengesat për zbatimin vijues të të drejtave gjuhësore. Në vend që të kufizojë përdorimin e gjuhëve të pakicave kombëtare në territoret dhe organet relativisht të vogla të vetëqeverisjes lokale, e lejon atë edhe para organeve shtetërore dhe gjykatave të shkallës së parë. Ligji sjell dispozita të hollësishme përpërdorimin e barabartë zyrtar të gjuhës dhe shkrimit të pakicave kombëtare në organet përfaqësuese dhe ekzekutive të komunave, qyteteve dhe qarqeve, si dhe në procedurën para organeve të tyre administrative. Në këtë pjesë, në pajtim me rrethanat, është bërë i mundur përdorimi i gjuhës përkatëse të pakicës në punën e këshillave dhe kuvendeve vendore dhe rajonale dhe të administratave përkatëse.

Dokumentet dhe formularët publikë duhet të lëshohen në formë dygjuhëshe, si dhe shenjat e komunikacionit dhe rrugëve, vulat, mbishkrimet dhe materialet përkatëse.

Neni 4 i Ligjit të Përdorimit të Gjuhës dhe Alfabetit të Pakicave Kombëtare në Republikën e Kroacisë përcakton zbatimin territorial të tij në:

1. Territoret e komunave dhe qyteteve[13] në të cilën anëtarët e një pakice të caktuar përbëjnë shumicën e popullsisë së tyre (neni 7 i Ligjit Kushtetues).

2. Territoret e përcaktuara me marrëveshje ndërkombëtare në të cilat Kroacia është palë.

3. Komunat dhe qytetet të cilat kanë vendosur të fusin një gjuhë të pakicave si gjuhë tjetër zyrtare me statutet e tyre.

[13] Sipas ndarjes administrative në Kroaci, komunat dhe qytetet janë njësitë administrative themelore të vetëqeverisjes lokale. Ka më shumë se 500 të tilla njësi në Kroaci.

4. Qarqet që e kanë përcaktuar këtë me statutin e tyre, në lidhje me punën e organeve të tyre në kuadër të vetëqeverisjes.[14]

Neni 13 i Ligjit Kushtetues për të Drejtat e Pakicave Kombëtare në Republikën e Kroacisë hap detyrim për njësitë e vetadministrimit që të kujdesen për ruajtjen e emrave dhe shenjave tradicionale dhe dhënien e emrave të personave dhe ngjarjeve të rëndësishme në histori dhe kultura e një pakice kombëtare në Republikën e Kroacisë në vendbanimet, rrugët dhe sheshet në zonat tradicionalisht, ose në një masë të konsiderueshme, të populluara nga pjesëtarë të pakicave kombëtare. Ligji i Gjuhës së Pakicave, si dhe Ligji i Njësive të Vetëqeverisjes Lokale dhe statutet e këtyre njësive kërkohet të përcaktojnë masat që parashikojnë ruajtjen e elementeve gjuhësore të minoriteteve, si dhe mbrojtjen e kulturës së tyre dhe politike dhe figura kulturore.

3.3.4 Përdorimi i gjuhës në medie

E drejta e informacionit dhe e medies në gjuhët e pakicave për pakicat kroate garantohet me Kushtetutën Kroate dhe Kartën Europiane të Gjuhëve Rajonale dhe të Minoriteteve dhe Ligjin Kushtetues e të Drejtave të Pakicave Kombëtare në Republikën e Kroacisë.

Ligji kushtetues parasheh që ligjet dhe rregullat zbatuese që rregullojnë veprimtarinë e informimit publik, prodhimin dhe transmetimin e programeve radiotelevizive, arsimin, veprimtarinë muzeale, arkivore e bibliotekare dhe mbrojtjen dhe ruajtjen e pasurive kulturore, duhet të krijojnë kushte për njohja e të gjithë qytetarëve të Republikës së Kroacisë, veçanërisht e fëmijëve dhe të rinjve, nëpërmjet përmbajtjes së punës edukative dhe nëpërmjet lëndëve arsimore detyruese, si dhe fakultative, me historinë, kulturën dhe fenë e pakicave kombëtare.

[14] Interpretimi i kësaj dispozite tregoi i paqartë kur Qarku Istarska prezantoi dygjuhësinë në të gjithë territorin e qarkut në vitin 2001. Qeveria kundërshtoi duke argumentuar se kjo mund të ishte bërë vetëm me ligj, ndërsa qarqet mund të prezantonin gjuhën e dytë vetëm për punën e organeve të tyre vetëqeverisje. Çështja u zgjidh me mjete politike.

Televizioni Kombëtar Kroat (HRT) transmeton disa programe speciale për pakicat etnike, ndërsa një staf i veçantë redaktues prodhon Prism, një program javor informacioni 50-minutësh mbi pakicat. Televizioni rajonal transmeton edhe programe për minoritetet. Programet e rregullta dokumentare, muzikore dhe lajmesh paraqesin informacione për përvjetorët, kulturën dhe institucionet e pakicave etnike (Miletic, 2022). Radioja kroate, Radio Zagreb, transmeton rregullisht lajme në gjuhët e pakicave. Programi i parë i radios kroate transmeton "Nga jeta e pakicave tona", një program javor 30-minutësh mbi ngjarjet kulturore, etj. Në zonat me një popullsi të konsiderueshme minoritare, radiot dhe televizionet lokale transmetojnë në gjuhët e pakicave. Megjithatë, komunitetet pakicë janë përgjithësisht të pakënaqur me rezultatet e medieve. Për shembull, HRT konsideron se lajmet javore 15-minutëshe për pakicat janë mbulim i mjaftueshëm për të gjitha grupet minoritare në Kroaci (Grupi Ndërkombëtar për të Drejtat e Minoriteteve, 2003). Më tej, çështja thelbësore e ndërgjegjësimit të publikut të gjerë për problemet e pakicave mbetet e pazgjidhur.

Neni 18 i Ligjit Kushtetues për të Drejtat e Pakicave Kombëtare në Republikën e Kroacisë mbulon mënyrën në të cilën pjesëtarët e pakicave kombëtare mund të përdorin gjuhën e tyre në medie. Ndarja e buxheteve shtetërore, rajonale dhe vendore për bashkëfinancimin e programeve radiotelevizive thekson si vijon: "Radio stacionet dhe studiot televizive në nivel kombëtar, rajonal dhe vendor do të kenë detyrë të veçantë për të nxitur mirëkuptimin për anëtarët e pakicave kombëtare, prodhojnë dhe/ose transmetojnë programe të dizajnuara për të informuar anëtarët e pakicave kombëtare në gjuhët e pakicave, për të inkurajuar dhe promovuar ruajtjen, zhvillimin dhe manifestimin e identitetit kulturor, fetar dhe të tjera të pakicave, ruajtjen dhe ruajtjen e trashëgimisë dhe traditave kombëtare, si dhe për të informuar pjesëtarët e pakicave kombëtare në rajon për punën dhe detyrat e vetëqeverisjes minoritare përkatëse." Personat juridikë që angazhohen në shërbimet e informimit publik (shtypi, radio dhe televizioni) u mundësojnë organizatave dhe institucioneve të pakicave të marrin pjesë në krijimin e programeve të destinuara për pakicat kombëtare. Në buxhetin e shtetit dhe buxhetet e njësive të

vetëqeverisjes vendore dhe rajonale do të caktohen fonde për bashkëfinancimin e programeve të pakicave në stacionet radiotelevizive në pronësi të tyre, në pajtim me kapacitetet në dispozicion dhe kriteret e përcaktuara nga qeveria kroate për me propozimin e Këshillit për Pakicat Kombëtare ose nga njësitë kompetente të vetëqeverisjes vendore dhe rajonale me propozimin e këshillave të pakicave kombëtare. Për të garantuar të drejtën e anëtarëve të pakicave kombëtare për informacion nëpërmjet shtypit, radios dhe televizionit në gjuhën dhe shkrimin e pakicave, anëtarët e pakicave kombëtare, vetëqeverisjet e pakicave dhe organizatat e pakicave mund të angazhohen në aktivitete të informimit publik (botojnë gazeta, prodhojnë dhe transmetojnë radio dhe programe televizive dhe angazhohen në agjenci lajmesh) siç parashikohet me ligj.[15]

Neni 18 i Ligjit Kushtetues parasheh më tej se buxheti i shtetit dhe buxhetet e njësive të vetëqeverisjes vendore dhe rajonale do të sigurojnë mjete për bashkëfinancimin e programeve të stacioneve radiotelevizive që zotërojnë grupet minoritare dhe për programet e prodhuara për pakicat kombëtare, nëpajtueshmëri me me mundësitë e tyre ekonomike. Mbështetja financiare do të shpërndahet sipas kritereve të përcaktuara nga qeveria, me propozimin e Komitetit të Pakicave Kombëtare.

Lidhur me këtë, ndërmarrjet mediatike (shtypi, radio dhe televizioni) janë të detyruara t'u mundësojnë shoqatave dhe institucioneve të pakicave të marrin pjesë në krijimin e programeve të prodhuara për pakicat kombëtare. Megjithatë, kjo dispozitë nuk e bën të qartë nëse vetëm ndërmarrjet shtetërore mediatike janë të detyruara të publikojnë programe të prodhuara për pakicat kombëtare apo nëse është obligim i të gjitha ndërmarrjeve medietike.

[15] Neni 18 i Ligjit Kushtetues së të Drejtat e Pakicave Kombëtare në Republikën e Kroacisë.

3.3.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitete dhe objekte kulturore

Për qëllime të ruajtjes, zhvillimit, promovimit dhe shprehjes së identitetit të tyre kombëtar dhe kulturor, anëtarët e pakicave kombëtare mund të themelojnë shoqata, fondacione dhe fondacione, si dhe institucione për kryerjen e veprimtarive të informimit publik. , veprimtari kulturore, botuese, muzeale, arkivore, bibliotekare dhe shkencore. Baza për të drejtën e lartpërmendur gjendet në nenin 43 të Kushtetutës i cili parasheh formimin e shoqatave të pakicave, ndërsa në të njëjtën kohë rregulloret e Ligjit të Shoqatave (Ligji i Shoqatave, Gazeta Zyrtare 70/1997, 88/2001) u jep të drejtën anëtarëve të pakicave kombëtare që të themelojnë shoqëri tregtare, institucione, shoqata, fondacione dhe fondacione, bashkësi fetare, parti politike në të njëjtën mënyrë dhe në të njëjtat kushte të përcaktuara me ligj, të cilat shtetasit e tjerë kroatë kanë të drejta për këto të drejta. Parashikimi i favorshëm i Ligjit Kushtetues është detyrimi i përcaktuar për njësitë e vetëqeverisjes vendore dhe njësitë e vetëqeverisjes rajonale që të marrin pjesë në financimin e veprimtarive të shoqatave të pakicave, sipas mundësive të tyre financiare.

Neni 16 i Ligjit Kushtetues i të Drejtave të Pakicave Kombëtare në Republikën e Kroacisë përcakton grupin e të drejtave që lehtëson bashkëpunimin ndërkufitar të pakicave. Ligji kushtetues inkurajon pakicat që të mbajnë kontakte me njerëzit e atdheut të tyre etnik dhe parasheh të drejtën për të mbajtur kontakte me shtetet familjare, duke përcaktuar se anëtarët e pakicave kombëtare, shoqatat e tyre, këshillat e pakicave kombëtare ose përfaqësuesit duhet të mbajnë lirisht kontakte me kombin me të cilin ata ndajnë të njëjtat karakteristika etnike, gjuhësore, kulturore dhe/ose fetare dhe me personalitet juridik me selinë në zonën e shtetit të atij kombi që merret me fushën e arsimit, shkencës, kulturës, botimeve dhe veprimtarive humanitare. Ligji përshkruan gjithashtu grupin e të drejtave që lehtëson bashkëpunimin ndërkufitar të pakicave dhe inkurajon pakicat të mbajnë kontakte me njerëzit e atdheut të tyre

etnik dhe parasheh të drejtën për të mbajtur kontakte me shtetet familjare, duke përcaktuar se anëtarët e pakicave kombëtare, shoqatat, këshillat ose përfaqësuesit e pakicave kombëtare do të mbajnë lirisht kontakte me kombin me të cilin ndajnë të njëjtat karakteristika etnike, gjuhësore, kulturore dhe/ose fetare dhe me personalitet juridik me seli në zonën e shtetit të atij kombi që merret me fushat. të arsimit, shkencës, kulturës, botimeve dhe veprimtarive humanitare.

3.3.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale

Në Kroaci, të gjitha të drejtat e përcaktuara me kushtetutë (liritë civile dhe politike së bashku me të drejtat ekonomike, sociale dhe kulturore) janë të garantuara pavarësisht nga përkatësia etnike e qytetarit. Secilit i garantohet me kushtetutë e drejta e lirisë së organizimit për qëllime të mbrojtjes së interesave ose të promovimit të bindjeve dhe objektivave sociale, ekonomike, politike, kombëtare, kulturore dhe të tjera.

Pjesëmarrja e pakicave në jetën ekonomike dhe sociale garantohet me Kushtetutë, ligje të ndryshme dhe traktate ndërkombëtare. Ligji kushtetues paraqet bazën për pjesëmarrjen politike të pakicave kombëtare duke u garantuar pakicave një numër të caktuar mandatesh në parlament dhe në organet e vetëqeverisjes lokale. Ligji Kushtetues ofron mundësinë që pakicat të zgjedhin së paku pesë dhe maksimumi tetë përfaqësues të tyre në parlament në njësitë e posaçme zgjedhore. Anëtarëve të pakicave kombëtare, në pajtim me nenin 19 të Ligjit Kushtetues, që përbëjnë më shumë se 1.5% të popullsisë së përgjithshme të Republikës së Kroacisë, u garantohen të paktën një dhe maksimumi tre vende përfaqësuese për anëtarët e asaj pakice kombëtare. Minoriteti serb është i vetmi që plotëson pragun prej 1.5% të popullsisë, siç është pasqyruar në regjistrimin e vitit 2001, duke i garantuar atij pjesëmarrjen politike të përcaktuar në Ligjin Kushtetues. Pakicave të tjera u garantohet në pajtim me Ligjin Kushtetues e drejta për të zgjedhur të paktën katër përfaqësues. Në

pajtim me këtë dispozitë, minoriteteve italiane dhe hungareze u garantohet secila një vend për përfaqësuesit e tyre, ndërsa një përfaqësues do të përfaqësojë austriakët, bullgarët, gjermanët, hebrenjtë, romët, rutenët, ukrainasit dhe vllahët, ndërsa çekët dhe sllovakët së bashku do të zgjedhin një. Anëtarët e pakicave shqiptare, boshnjake, malazeze, maqedonase dhe sllovene do të zgjedhin një përfaqësues të përbashkët.

Neni 18 parasheh edhe përgjegjësinë e njësive të vetëqeverisjes për sigurimin e mjeteve për punën e këshillave të pakicave. Në baza vullnetare, njësitë e vetëqeverisjes inkurajohen të sigurojnë fondet e nevojshme për realizimin e aktiviteteve specifike të propozuara në programet e punës së këshillave. Neni parasheh gjithashtu mundësinë që nga buxheti i shtetit mund të jepen fonde për ushtrimin e programeve specifike të këshillit të caktuar të pakicës kombëtare.

Referencat:

Budimir D. (2011) Predstavljenost srpske nacionalne manjine u politièkoj eliti Hrvatske", në bot. Podunavac M. Ustav i demokracisë dhe procesit të transformimit. Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Država i demokratija u procesu europeizacije Srbije" (Beograd, 27-29. maj 2011. godine). Marrë nga http://www.upns.rs/sites/default/files/2017-04/Ustav_i_demokratija.pdf.

Capotori, F. (1979). Studim mbi të drejtat e personave që u përkasin pakicave etnike, fetare dhe gjuhësore: Kapitulli 2: Mbrojtja ndërkombëtare e personave që u përkasin pakicave etnike, fetare dhe gjuhësore që nga viti 1979. UN Doc E/CN.4/Sub.2/384/Add. 4, § 1 Marrë nga https://digitallibrary.un.org/record/701736?ln=en

Crnic-Grotic. V. (2002) Mbrojtja e gjuhëve të pakicave në Kroaci. 23 Zb. Prav. Fak. Sveuc. Rij. 463

Byroja Kroate e Statistikave, Regjistrimi i Popullsisë dhe Banesave në Kroaci, 2011

Horvat S., A. (2013): Politika gjuhësore në Istria, Kroaci – Legjislacioni në lidhje me përdorimin e gjuhës së pakicave. Marrë nga: https://www.academia.edu/40355370/Minority_Cultural_Autonomy_in_Slovenia_Croatia_and_Serbia_A_Real_Opportunity_for_Cultural_Survival_or_a_Right_Void_of_Substance

i prezantuar sipas nenit 1 Raporti i Përgjithshëm i Sekretit 9 i Periudhës së Përgjithshme Europiane9 të Këshillit të Përgjithshëm 9 të Sekretit 99. https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806c7fec

Rrjeti Ndërkombëtar i Anketave të Familjeve, (2014). Regjistrimi i popullsisë dhe banesave 2011. Kroacia, 2011. Marrë nga https://catalog.ihsn.org/index.php/catalog/4159

Jeletic, NP (2015). Gjuha italiane në Istria: Planifikimi i statusit, Planifikimi i Korpusit dhe Planifikimi i Përvetësimit. Mediterranean Journal of Social Sciences, 6 (2 S5), 385. Marrë nga https://www.richtmann.org/journal/index.php/mjss/article/view/6204

Karlic, V. (2019). Serbishtja si gjuhë e pakicës në Kroaci. Zbornik Drage Roksandiæa. DOI:10.17234/9789531759021.62

Miletic (2022) Minoritetet Etnike dhe Transmetuesi Ballkanik Pjesa 1: Serbia dhe Kroacia Marrë nga: https://www.medie-diversity.org/national-minorities-and-balkan-broadcasters-part-1-serbia-and-croatia/

Minority Rights Group International (2003), Minoritetet në Kroaci. Marrë nga https://minorityrights.org/publications/minorities-in-croatia/.

OSBE (2002). Raport historik: Ligji kushtetues për pakicat kombëtare. Marrë nga https://www.osce.org/files/f/documents/4/5/21324.pdf

OSBE (2003) - Arsimi i pakicave në Republikën e Kroacisë: Një rast studimor në Vukovar – Qarku Sirmium. Marrë nga https://www.osce.org/files/f/documents/f/9/21381.pdf

OSBE (2003) - Arsimi i pakicave në Republikën e Kroacisë: Një rast studimor në Vukovar – Qarku Sirmium – Marrë nga: https://www.osce.org/files/f/documents/f/9/21381.pdf

Petričušić A. (2004) Ligji kushtetues për të drejtat e pakicave kombëtare në Republikën e Kroacisë.nga https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/ANTONIJA%20PETRIC

USIC_Constitutional%20Law%20on%20the%20Rights%20of%20National%20Minorities%20in%20the%20Republic20Proatia%20

Marrë: https://www.total-croatia-news.com/lifestyle/50925-what-language-do-they-speak-in-istria#:~:text=Most%20Croatians%20live%20in%20the,surface%20is %20part%20of%20Italy

Yupsanis, A. (2019) - Autonomia kulturore e pakicave në Slloveni, Kroaci dhe Serbi: Një mundësi e vërtetë për mbijetesë kulturore apo një zbrazëti e drejtë e substancës? Numri 1-2, f. 83-112.

3.4 Rasti i Qipros

Qipro (emri zyrtar: Kypriake Demokratia (greqisht), Kibris Cumhuriyeti (turqisht), forma e shkurtër: Kypros (greqisht), Kibris (turqisht)) është një ishull, gjeografikisht pjesë e Azisë (Lindja e Mesme). Ishulli ndahet nga Republika e Qipros, Qiproja Veriore (një vend i njohur vetëm nga Turqia) dhe zonat e bazës sovrane britanike të Akrotirit dhe Dhekelisë. Ishulli i tretë më i madh në Detin Mesdhe ka një sipërfaqe prej 9251 km. Qiproja është e ndarë që nga viti 1974 në Republikën e Qipros që kontrollon dy të tretat e ishullit në jug, dhe qipriotët turq një të tretën në veri, me një zonë tampon, të mbajtur nga forcat paqeruajtëse të OKB-së, ndërmjet tyre (Nations Online n /a) (UNFICYP, n/a) Shërbimi i Kërkimeve të Kongresit, 2009).

Republika e Qipros u bë shtet i pavarur më 16 gusht 1960, anëtar i Kombeve të Bashkuara një muaj më vonë, dhe është shtet anëtar i Bashkimit Europian që nga 1 maji 2004. Republika ka sovranitet *de jure* mbi gjithë ishullin, duke përfshirë ujërat e saj territoriale dhe zona ekskluzive ekonomike, me përjashtim të zonave të bazave sovrane të Akrotirit dhe Dhekelisë, (të cilat mbeten nën kontrollin e Mbretërisë së Bashkuar sipas Marrëveshjeve të Londrës dhe Cyrihut); por republika *de facto* është e ndarë në dy pjesë kryesore: zona nën kontrollin efektiv të republikës, e vendosur në jug dhe perëndim dhe që përfshin rreth 59% të sipërfaqes së ishullit, dhe në veri, zona administrative turke qipriote (Republika Turke e Qiproja e Veriut) (OKB, 1963) (OKB, 1984).

Republika e Qipros ka një popullsi prej 888,000 (2020), rreth 1.2 milion njerëz jetojnë në ishull (përfshirë Qipron e Veriut). Kryeqyteti dhe qyteti më i madh i Republikës së Qipros është Nikoza (Bashkimi Europian, n/a). Gjuhët zyrtare të Republikës së Qipros janë greqishtja dhe turqishtja (Neni 1, paragrafi 1 i Kushtetutës) (Constitute Project, 2022). Pavarësisht anëtarësimit në BE si një ishull i ndarë de fakto, e gjithë Qiproja është territor i BE-së. Turqit qipriotë që kanë ose kanë të drejtë për dokumente udhëtimi të BE-së janë shtetas të BE-së. Ligji i BE-së pezullohet në zonat ku qeveria qipriote (Qeveria e Republikës)

nuk ushtron kontroll efektiv. Vetëm greqishtja është gjuhë zyrtare e BE-së (Bashkimi Europian n/a).

Republika e Qipros u krijua pas një periudhe të gjatë në të cilën ishulli ishte një koloni britanike. Popullsia e ishullit përbëhej nga grekë qipriotë (ortodoksë), turq qipriotë (myslimanë), maronitë, latinë (katolikë) dhe armenë. Popullsia qipriote dhe ajo greke turke e Qipros përbëjnë dy komunitete të veçanta, duke nënkuptuar se të dy palët kanë status të barabartë politik, ndërsa latinët, armenët dhe maronitët referohen si minoritete të komunitetit qipriot grek (Karmellou, 2008). Për Republikën e Qipros, termi "minoritete kombëtare" në kuptimin e Konventës Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare kuptohet se përcakton vetëm ato grupe të pakicave kombëtare që kishin një prani tradicionale në ishull në kohën e themelimit të Republika e Qipros në vitin 1960 dhe të ketë shtetësinë qipriote; respektivisht, "grupet fetare", siç përkufizohet në nenin 2 3 të Kushtetutës, trajtohen si pakica kombëtare për qëllimet e Konventës Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare (Këshilli i Europës, 2019). Në lidhje me Kartën Europiane për Gjuhët Rajonale ose të Minoriteteve dhe veçanërisht me Republikën e Qipros, vetëm dy gjuhë rajonale dhe pakicë mbulohen nga dispozitat e kartës: armenishtja dhe gjuha arabe maronite qipriote.

Ekspertët e gjuhës theksojnë se ka disa gjuhë dhe dialekte të Qipros: greqishtja qipriote, turqishtja qipriote dhe arabishtja qipriote (Tsiplakou, 2006). Arabishtja qipriote flitet nga popullsia maronite, e cila u vendos në Qipro kryesisht nga shekulli i 12-të e tutje (Tsiplakou, 2006). Kjo gjuhë njihet zyrtarisht si gjuhë rajonale/minoritare si gjuhë arabe maronite qipriote (Këshilli i Europës, 2022).

Kur filloi ndarja gjeo-gjuhësore e Qipros (në 1963/4) ajo pati pasoja të rëndësishme në gjuhën greke dhe turke. Tani këto dy gjuhë kanë zona krejtësisht të ndryshme përdorimi: greqishtja përdoret në pjesën e lirë të Qipros, turqishtja në zonën e pushtuar. Në pjesën e papushtuar të Qipros, gjuha turke, megjithatë, ruan statusin e saj zyrtar (të njohur me Kushtetutë). Përdorimi zyrtar i tij mbetet në

dokumentet zyrtare, certifikatat e lindjes, pasaportat, kartat e identitetit, paratë etj., ose (që nga hapja e vijës së demarkacionit midis dy pjesëve të ishullit në 2003) në dokumentet administrative të përgatitura për të mirën e turqve qipriotë. Nga ana tjetër, gjuha greke nuk ka status zyrtar në zonën e pushtuar dhe përdorimi i saj nga disa qindra grekë qipriotë të pushtuar që ende jetojnë nën administrimin turk është i kontrolluar dhe madje ndonjëherë i ndaluar (ENFIL, 2014).

Kuadri ligjor

Dokumentet kryesore ligjore që rregullojnë përdorimin e gjuhës janë Kushtetuta e Qipros e vitit 1960 me Amendamentet në 2013 (Projekti Constitute, 2022). Sipas Kushtetutës së Qipros, aktet dhe dokumentet administrative, legjislative dhe ekzekutive duhet të hartohen në të dyja gjuhët zyrtare (greqisht dhe turqisht) dhe, kur sipas dispozitave të shprehura të kushtetutës kërkohet shpallja, të shpallen me botim në gjuhën zyrtare. Gazeta e Republikës në të dyja gjuhët zyrtare. Dokumentet administrative ose të tjera zyrtare drejtuar qytetarit grek ose turk duhet të hartohen përkatësisht në gjuhën greke ose turke. Procedurat gjyqësore duhet të zhvillohen ose bëhen dhe vendimet duhet të nxirren në gjuhën greke nëse palët janë greke, në gjuhën turke nëse palët janë turke dhe në gjuhën greke dhe turke nëse palët janë greke dhe turke. Në vijim, gjuha zyrtare ose gjuhët që do të përdoren për qëllime të tilla në të gjitha rastet e tjera duhet të specifikohen nga Rregullorja e Gjykatës e bërë nga Gjykata e Lartë sipas nenit 163. Çdo tekst në Gazetën Zyrtare të Republikës duhet të botohet. në të dyja gjuhët zyrtare në të njëjtin numër (neni 3, kreu 1,2,3,4, dhe 5).

Marrëveshjet Cyrih-Londër dhe Kushtetuta e Republikës së Qipros përmbajnë dispozita për krijimin e dy Oda Komunale të zgjedhura, një greke dhe një turke, të cilat merren me të gjitha çështjet arsimore, kulturore dhe fetare në lidhje me dy komunitetet (Oda e Përfaqësuesve, 2022). Sipas Stratilatisit (2021:15), Kushtetuta e

Qipros kishte karakter bikomunal. Në nenin 2 të Kushtetutës njihen dy komunitete, atë grek dhe atë turk. Anëtarësia e dy komuniteteve u përcaktua nga origjina (komuniteti grek përfshin të gjithë qytetarët e Republikës me origjinë greke dhe komuniteti turk përfshin të gjithë qytetarët e Republikës me origjinë turke), nga gjuha amtare, tradita kulturore ose feja. Grupet e vogla fetare të maronitëve, armenëve dhe latinëve ishin të detyruar të merrnin një vendim kolektiv për pjesëmarrjen e anëtarëve të tyre në një ose një komunitet tjetër. Pas krizës kushtetuese të vitit 1963, Oda Komunale Greke u vetshpërnda. Në bazë të ligjit 12/1965, kompetencat legjislative të dhomës komunale greke i kaluan Dhomës së Përfaqësuesve, ndërsa kompetencat e saj administrative për çështjet arsimore i kaluan Ministrisë së Arsimit dhe të Kulturës; kompetencat e mbetura të Odës Komunale Greke i kaluan Këshillit të Ministrave. Oda Komunale Turke, ndryshe nga Oda Komunale Greke, nuk është shpërbërë kurrë; kompetencat e saj mund të mos ushtrohen efektivisht në zonat e kontrolluara nga Republika e Qipros për shkak të situatës jonormale që mbizotëron në Qipro që nga viti 1974 (Emilianides, 2010: 136). Oda Komunale Turke, sipas dispozitave kushtetuese, ka kompetencë ekskluzive legjislative dhe gjyqësore në lidhje me çështjet fetare dhe çështjet që kanë të bëjnë me statusin personal të anëtarëve të saj (Emilianides, 2010: 138).

3.4.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Sipas nenit 20, kreu 2,3,4 i Kushtetutës arsimi fillor falas duhet të ofrohet nga Oda Komunale Greke dhe Turke në shkollat fillore përkatëse komunale. Arsimi fillor është i detyrueshëm për të gjithë qytetarët e asaj moshe shkollore siç mund të përcaktohet me ligj përkatës komunal. Arsimi, përveç arsimit fillor, do të vihet në dispozicion nga Odat Komunale Greke dhe Turke, në rastet e duhura dhe të përshtatshme, në ato kushte dhe kushte që mund të përcaktohen nga një ligj përkatës komunal.

Sipas nenit 108, kapitulli 1 dhe 2 i Kushtetutës, komunitetet greke dhe turke kanë të drejtë të marrin subvencione nga qeveria greke ose turke përkatësisht për institucionet e arsimit, kulturës, atletikës dhe bamirësisë që i përkasin Greqisë ose përkatësisht komunitetin turk. Gjithashtu, kur komuniteti grek ose ai turk konsideron se nuk ka numrin e nevojshëm të mësuesve, profesorëve ose klerikëve për funksionimin e institucioneve të tij, ky komunitet do të ketë të drejtë të marrë dhe punësojë personel të tillë në masën rreptësisht të nevojshme për të. plotësojnë nevojat e saj siç mund të sigurojë respektivisht qeveria greke ose turke.

Që nga viti 1960 Kushtetuta e Qipros ia besoi edukimin e komunitetit grek Dhomës Komunale Greke dhe edukimin e komunitetit turk Dhomës Komunale Turke (neni 87, para. 1.b), e cila i ngjan një karakteri dy-komunal. (Kimitris, 2018). Delegimi i pushtetit nga Odat e Komunitetit Grek në Ministrinë e Arsimit u krijua në vitin 1965 bazuar në ligjin e domosdoshmërisë, pas konfliktit të armatosur ndërkomunal midis grekëve dhe turqve qipriotë në vitin 1963, i cili i çoi dy komunitetet në ndarje të pjesshme. Që atëherë, Ministria e Arsimit dhe Kulturës ka marrë përsipër detyrat e Dhomës së Komunitetit Grek. Greqishtja standarde mësohet në të gjithë sektorët e shkollave publike fillore dhe të mesme (Karmellou, 2008). Në Qipro funksionojnë shumë shkolla private, të cilat janë shkolla në gjuhë të huaj, me gjuhë kryesore mësimore greqisht, anglisht, frëngjisht, italisht ose rusisht (Ministria e Arsimit dhe e Kulturës, 2018).

Për sa i përket gjuhës armene, siç thuhet në raport, gjuha armene mësohet në nivelin parafillor, fillor dhe të mesëm të ulët (Këshilli i Europës, 2019: 16). Gjuha armene mësohet në Qendrat e Arsimit të të Rriturve dhe në Universitetin e Qipros, sipas kërkesës. Ministria e Arsimit, e Kulturës, e Sportit dhe e Rinisë (MOECSY) ka politikë për të ofruar mundësi për ata që nuk e flasin gjuhën armene për të mësuar gjuhën dhe ofron lehtësira dhe programe specifike për këtë qëllim. Gjuha armene mund të mësohet në shkollat armene Nareg (Armenët e Qipros-Gibrahayer, n/a) dhe mësimet ofrohen gjithashtu, sipas

kërkesës, në Qendrat e Arsimit të të Rriturve dhe në Universitetin e Qipros (Këshilli i Europës, 2019: 19). Gjithashtu, ekziston një politikë e ofrimit të pozitave të tepërta për armenët e Qipros, si dhe maronitët dhe latinët, për të studiuar në universitetet publike. Mësimi i gjuhës armene financohet plotësisht në të gjitha shkollat fillore Nareg (Nikoza, Limasol dhe Larnaka) dhe gjimnazin Nareg (shkolla e mesme e ulët në Nikoza) (Këshilli i Europës, 2019:16)

Në lidhje me gjuhën arabe maronite qipriote , funksionimi i shkollave (shkollat para dhe fillore të Agios Maronas) në atë gjuhë financohen nga Ministria (MOECSY). Gjuha përdoret në disa ngjarje shkollore, të tilla si shfaqje teatrale gjatë kremtimit të Krishtlindjeve. Për më tepër, CMA përdoret në klasë kur diskutohet për kulturën maronite dhe fshatin Kormakitis (Këshilli i Europës, 2019:28). Mësimi i arabishtes qipriote maronite ofrohet në Qendrat e Arsimit të të Rriturve në Nikoza dhe në Limasol dhe shpenzimet për funksionimin e këtij programi mbulohen nga Ministria (Këshilli i Europës, 2019: 35).

3.4.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Në disa dispozita të Kushtetutës së Qipros garantohet e drejta për t'u informuar në gjuhën amtare. Sipas nenit 11, kapitulli 4,5, 6 të Kushtetutës së Qipros, çdo person i arrestuar duhet të informohet në kohën e arrestimit të tij në një gjuhë që ai e kupton për arsyet e arrestimit të tij dhe do të lejohet të ketë shërbimet e një avokati të zgjedhur prej tij. Personi i arrestuar, sa më shpejt që të jetë e mundur pas arrestimit të tij, dhe në çdo rast jo më vonë se njëzet e katër orë pas arrestimit, duhet të sillet para gjykatësit, nëse jo më herët është liruar. Pas kësaj, gjyqtari para të cilit është sjellë personi i arrestuar duhet të vazhdojë menjëherë të hetojë shkaqet e arrestimit në gjuhë të kuptueshme nga personi i arrestuar dhe, sa më shpejt të jetë e mundur dhe në çdo rast jo më vonë se tri ditë nga paraqitja e tillë. ose të lirojë personin e arrestuar me kushte që ai i gjykon si të arsyeshme ose kur hetimi për kryerjen e veprës penale për të cilën ai është arrestuar nuk ka përfunduar ta lërë atë në paraburgim dhe mund ta

vendosë në paraburgim herë pas here për një periudha jo më shumë se tetë ditë në çdo kohë. Neni 12, paragrafi (5) i Kushtetutës, nënvizon gjithashtu të drejtën minimale për t'u informuar sa më shpejt dhe në gjuhën që personi kupton, për detajet dhe natyrën, si dhe arsyet e akuzave ndaj atij personi. E drejta për interpretues garantohet edhe në këtë nen dhe në nenin 30 (paragrafi (3)).

Në të kaluarën, në pajtueshmëri me kushtetutën, Odat Komunale të secilit prej dy komuniteteve kryesore (greke dhe turke) kishin fuqinë legjislative për të vendosur mbi përbërjen dhe instancat e gjykatave që trajtonin mosmarrëveshjet civile në lidhje me statusin personal dhe fetar. çështje (neni 87, paragrafi (1.d)). Odat Komunale Turke (de jure) nuk janë shpërbërë.

3.4.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

Siç parasheh Kushtetuta, dallimet që janë midis teksteve greke dhe turke të çdo akti legjislativ, ekzekutiv ose administrativ të botuar në Gazetën Zyrtare të Republikës, duhet të zgjidhen nga një gjykatë kompetente (neni 3, paragrafi (6.1.)). Teksti mbizotërues i çdo ligji apo vendimi të odës komunale të botuar në Gazetën Zyrtare të Republikës do të jetë ai i gjuhës së Odës Komunale në fjalë (neni 3 paragrafi (6.2)). Nëse dhe ku ka dallime midis teksteve greke dhe turke të një akti ekzekutiv ose administrativ apo të një dokumenti, ka deklaratë nga ministri ose ndonjë autoritet tjetër përkatës për atë se cili tekstduhet të mbizotërojë ose cili duhet të jetë teksti i saktë do të jetë përfundimtar dhe përfundimtar (neni 3, paragrafi (6.3)). Është e garantuar me Kushtetutë që dy gjuhët zyrtare të përdoren në monedha, kartëmonedha dhe pulla (neni 3, paragrafi (7)). I jepet e drejta çdo qytetari të Republikës t'i drejtohet autoriteteve në gjuhën greke ose turke, si dy gjuhët zyrtare (neni 3, paragrafi (8)).

Përpara shfuqizimit të Odës Komunale Greke, në pajtim me kushtetutën, Odat Komunale të dy komuniteteve kryesore kanë fuqinë legjislative për të vendosur për çështjet ku interesi dhe institucionet

janë të natyrës thjesht komunale, si fondacionet, dhe organizatat bamirëse dhe promovuese, organe dhe shoqata të themeluara me qëllim të promovimit të mirëqenies së komunitetit (neni 87, paragrafi (1.e)), ose mbi taksat dhe tarifat personale për anëtarët e komunitetit (neni 87, paragrafi (1f)). Siç u përmend më parë, Oda Komunale Turke (de jure) nuk është shpërbërë.

Për sa i përket punës së Odës së Përfaqësuesve të Qipros, kushtetuta thekson qartë se fjalimet dhe procedurat e tjera në Odën e Përfaqësuesve dhe në të gjitha mbledhjet e Komitetit do të përkthehen njëkohësisht nga gjuha në të cilën ato krijohen ose zhvillohen në gjuhën tjetër zyrtare (neni 73, paragrafi (8)).

3.4.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Korporata Transmetuese e Qipros (CyBC) ofron shërbim publik radioteleviziv në greqisht, turqisht dhe anglisht, si dhe në çdo gjuhë tjetër.

Autoriteti i Radiotelevizionit të Qipros (CRTA) inkurajon prezantimin e armenëve dhe maronitëve në masmedia, si dhe përdorimin e gjuhëve të tyre (Këshilli i Europës, 2019:5) Gjuha armene ka një prani të rregullt ditore në CyBC (CyBC , n/a). Program ditor njëorësh transmetohet në gjuhën armene (Këshilli i Europës, 2019:7). Armenët e Qipros botojnë gazetën dymujorëshe të titulluar ''Artsakank'', e cila është e regjistruar në Zyrën e Shtypit dhe të Informacionit (PIO) të Qipros (Këshilli i Europës, 2019:8).

Prania e gjuhës arabe maronite qipriote në medie shihet nëpërmjet serialeve të përditshme televizive, konkretisht serialit “Galateia”, i transmetuar nga SIGMA TV i cili është kanal privat i mbulimit panqiprian (Këshilli i Europës, 2019: 31). CyBC gjithashtu promovon kulturën e gjuhës me një program javor njëorësh të transmetuar për maronitët me titull “Zëri i maronitëve” (Këshilli i Europës, 2019: 32).

3.4.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore

Sipas nenit 108 të Kushtetutës së Qipros të vitit 1960, komunitetet greke dhe turke kanë të drejtë të marrin subvencione nga qeveria greke ose turke përkatësisht për institucionet e arsimit, kulturës, atletikës, dhe bamirësi që i përket përkatësisht komunitetit grek ose turk. Siç u përmend më parë pas shpërbërjes së Odës Komunale Greke, përgjegjësitë i kaluan Ministrisë së Arsimit dhe të Kulturës për komunitetin grek.

Zyra e Shtypit dhe Informacionit të Qipros (PIO) nuk ka asnjë botim në gjuhën armene ose maronite, megjithatë ajo ka ndërmarrë përditësimin dhe rishikimin e botimeve kushtuar secilit prej tre grupeve fetare të Qipros dhe ribotimin e tyre për të pasqyruar zhvillimet e reja. Këto botime promovojnë historinë, kulturën dhe identitetin e grupeve fetare të Qipros. Botime të tjera të PIO-së i shërbejnë të njëjtit qëllim, si botimi luksoz "Qiproja shumëfetare", botim trigjuhësh (anglisht, greqisht, frëngjisht) me kapituj të dedikuar për tre grupet fetare, praninë e tyre në ishull dhe vendet e tyre të adhurimit (Këshilli i Europës, 2019: 8).

Ministria e Brendshme (si ministri kompetente lidhur me çështjet që kanë të bëjnë me grupet fetare në përgjithësi) në vitin 2018 dhe 2019 ka siguruar shumën e 10.000 € në vit për botimet armene (Këshilli i Europës, 2019: 11). Maronitët e Qipros kanë botimet e tyre; një shembull është "Maronite Press", botuar nga Përfaqësuesi i Maronitëve në Odën e Përfaqësuesve të Qipros (Këshilli i Europës, 2018:32). Maronitët gjithashtu mbajnë faqet e tyre të internetit të cilat promovojnë rëndësinë kulturore të gjuhës së tyre, për shembull www.maroniteslive.com dhe www.kormakitis.net. Ministria e Arsimit, Kulturës, Sportit dhe Rinisë duke caktuar çdo vit shumë të konsiderueshme për të mbështetur punën shkencore të kryer nga studiuesit, në pajtim me Planin e veprimit për rigjallërimin e gjuhës (Këshilli i Europës, 2019: 34).

3.4.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe shoqërore

Sipas nenit 26 të Kushtetutës, çdo person ka të drejtë të lidhë lirisht çdo kontratë që i nënshtrohet kushteve, kufizimeve ose kufizimeve të përcaktuara nga parimet e përgjithshme të së drejtës kontraktore. Përdorimi i gjuhës konkretisht në sferën ekonomike nuk është i rregulluar me kushtetutë, zbatohet dispozita e përdorimit të gjuhës në sferën publike.

Një studim mbi mënyrën sesi shumëgjuhësia mbështet hapësirat urbane onlajn (Parmaxi, Nicolaou, Papadima-Sophocleous dhe Boglou, 2016) vuri në dukje një qytet specifik në Qipro, Limasol ku gjuha angleze, gjermane dhe ruse janë të pranishme në sektorin ekonomik; megjithatë gjuha turke, arabe, bullgare dhe rumune duhet të forcohet më shumë. Të gjitha faqet e internetit kanë version në greqisht dhe anglisht. Megjithatë, disa dokumente të rëndësishme janë të disponueshme vetëm në greqisht dhe në shumë raste versioni anglisht i faqes në internet nuk funksionon, është në ndërtim e sipër ose ka sasi të kufizuar informacioni në dispozicion në anglisht në krahasim me greqisht. Gjuha angleze përdoret gjerësisht në kompani të ndryshme private dhe në shumë industri, si banka, shërbime financiare, firma ligjore, organizata turistike, ndërmarrje hoteliere dhe mikpritëse, e shumë të tjera.

Referencat:

Shërbimi i Kërkimeve të Kongresit. (2009). Qipro: Statusi i Negociatave të OKB-së dhe çështje të ngjashme. 24 prill 2009. Marrë nga https://www.everycrsreport.com/files/20090424_RL33497_094682fb5f3fb08b5b24fe27527226df61f6a7e5.pdf

Përbëni projektin. (2022). Kushtetuta e Qipros e vitit 1960 me ndryshime deri në vitin 2013. 7 prill 2022. Marrë nga https://www.constituteproject.org/constitution/Cyprus_2013.pdf?lang=en

Keshilli i Europës. (2019). Raporti i gjashtë periodik i paraqitur Sekretarit të Përgjithshëm të Këshillit të Europës në përputhje me nenin 15 të Kartës. Qipron. Strasburg, 30 dhjetor 2019. MIN-LANG (2020) PR 1. Marrë nga https://rm.coe.int/cypruspr6-en/1680997287

Këshilli i Europës. (2022). Shtetet Palë të Kartës Europiane për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave dhe gjuhët e tyre rajonale ose të pakicave (të renditura sipas gjuhës në f.6). Statusi që nga: 1 gusht 2022. Marrë nga https://rm.coe.int/revised-table-languages-covered-english/1680a7659a

CyBC. (n/a). Korporata Transmetuese e Qipros. Marrë nga http://cybc.com.cy/history/

Armenët e Qipros-Gibrahayer. (n/a). Shkolla Nareg. Marrë nga http://www.hayem.org/en/nareg-school

Emilianides, AC (2010). Adoptimi nga turqit qipriotë: Rasti për ndryshimin e kuadrit ligjor aktual. Marrë nga https://www.academia.edu/4056149/Adoption_by_Turkish_Cypriots_The_Case_for_Amending_the_Current_Legal_Framework

ENFIL (2014). Qipron. Federata Europiane e Institucioneve Kombëtare për Gjuhën. Marrë nga http://www.efnil.org/projects/lle/cyprus-ciprus/cyprus

Bashkimi Europian (n/a). Pasqyrë e Qipros. Marrë nga: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles/cyprus_en

Gambo S. (2017) - (Anketë mbi përdorimin e gjuhës në mediet sociale: anglisht kundër turqishtes në Qipron e Veriut, marrë nga: https://www.ojcmt.net/download/survey-on-use-of-language-on-social-medie-english-versus-turkish-in-north-cyprus.pdf

Oda e Përfaqësuesve. (2022). Rishikim historik. Marrë nga http://www.parliament.cy/easyconsole.cfm/id/142/lang/en/

Karmellou, C. (2008). Politika gjuhësore në arsim dhe ndikimi i saj në Qipro në çështjet e zhvillimit të identitetit dhe marrëdhënieve ndëretnike. Marrë nga https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED503438.pdf

Kimitris, PN (2018). Sistemi Arsimor Qipriot dhe mësimi i historisë. Marrë nga https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED589150.pdf

Ministria e Arsimit dhe Kulturës. (2018). Një udhëzues për arsimin në Qipro. Marrë nga http://www.moec.gov.cy/odigosekpaideusis/documents/english.pdf

Nations Online (n/a). Qipro, marrë nga: https://www.nationsonline.org/oneworld/cyprus.htm

Nicolaou A. (2016) Eksplorimi i efikasitetit shumëgjuhësor të hapësirave urbane në internet: Implikime për dizajnin me në qendër kulturën-Marrë nga https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-40093-8_25

Parmaxi, A., Nicolaou, A., Papadima-Sophocleous, S., Boglou, D. (2016). Eksplorimi i efikasitetit shumëgjuhësh të hapësirave urbane

në internet: Implikime për dizajnin me në qendër kulturën. Në: Rau, PL. (eds) Dizajni ndër-kulturor. CCD 2016. Shënime Leksioni në Shkencat Kompjuterike, vëll 9741. Springer, Çam. https://doi.org/10.1007/978-3-319-40093-8_25

Shërbimi Statistikor i Qipros (2022) - Regjistrimi i Popullsisë dhe Strehimit, marrë nga https://www.cystat.gov.cy/en/PressRelease?id=66208

Stratilatis, C. (2021). "Autonomia dhe territorialiteti joterritorial: rasti i Qipros". Në Vizi, B, Dobos, B. dhe Shikova, Na (eds) Në Autonomia Jo-Territoriale si Instrument për Pjesëmarrjen Efektive të Minoriteteve. Botues: Rrjeti ENTAN, Qendra për Shkenca Sociale, Budapest dhe University American College Shkup.

Tsiplakou S. (2006). Situata në gjuhën e Qipros. Marrë nga https://www.researchgate.net/publication/304041702_Cyprus_Language_Situation

OKB. (1983). Rezoluta 541 e miratuar nga Këshilli i Sigurimit në mbledhjen e tij të 2500-të, më 18 nëntor 1983. Marrë nga https://digitallibrary.un.org/record/58970?ln=en

OKB. (1984). Rezoluta 550 e 11 majit 1984. Marrë nga https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Cyprus%20SRES550.pdf

UNFICYP. (n/a). Rreth Zonës Bufere. Forca Paqeruajtëse e Kombeve të Bashkuara në Qipro. Marrë nga https://unficyp.unmissions.org/about-buffer-zone

3.5 Rasti i Finlandës

Finlanda është e ndarë në 313 komuna, nga të cilat 33 janë dygjuhëshe dhe pjesa tjetër njëgjuhëshe me finlandisht ose suedisht si gjuhë kryesore (situata në 2017). Shumica e komunave dygjuhëshe ndodhen në bregun perëndimor (Ministria e Drejtësisë, 2019). Lidhur me gjuhët zyrtare në Finlandë kontinentale, finlandisht dhe suedisht, statusi gjuhësor i secilës komunë rishikohet rregullisht. Komunës i jepet një nga katër statuset: të folurit finlandeze; të folurit suedisht; Dygjuhësi me shumicë finlandeze (me suedishten si gjuhë të pakicës); dhe dygjuhësi me shumicë suedeze (me finlandisht si gjuhë e pakicës). Komuna është dygjuhëshe kur minimalisht 8 % e banorëve ose të paktën 3000 banorë përdorin gjuhën e pakicës si gjuhë amtare (Ministria e Drejtësisë, 2003).

Kuadri ligjor

Kushtetuta në kapitullin 2, seksioni 6 parasheh se askush, pa një arsye të pranueshme, nuk duhet të trajtohet ndryshe nga personat e tjerë për shkak të gjinisë, moshës, origjinës, gjuhës, fesë, bindjeve, opinionit, shëndetit, aftësisë së kufizuar ose arsyeve të tjera që kanë të bëjnë me të. ose personin e saj. Për më tepër, seksioni 17 i Kushtetutës së Finlandës parasheh se e drejta e secilit për të përdorur gjuhën e tij ose të saj, finlandeze ose suedeze, përpara gjykatave dhe autoriteteve të tyre, dhe për të marrë dokumente zyrtare në atë gjuhë, garantohet nga një akt. Autoritetet publike do të sigurojnë për nevojat kulturore dhe shoqërore të popullatës që flet finlandisht dhe suedisht, në baza të barabarta. Samët, si popull autokton, si dhe romët dhe grupet e tjera, kanë të drejtë të ruajnë dhe zhvillojnë gjuhën dhe kulturën e tyre. Samët, si popull autokton, si dhe romët dhe grupe të tjera, kanë të drejtën e mbajtjes dhe zhvillimit të gjuhës dhe kulturës së tyre. Dispozitat mbi të drejtën e samëve për të përdorur gjuhën same përpara se autoritetet të përcaktohen me një akt. Të drejtat e personave që përdorin gjuhën e shenjave dhe të personave që kanë

nevojë për interpretim ose ndihmë përkthimi për shkak të aftësisë së kufizuar do të garantohen me një akt (Finlex, n/a).

Akti i Gjuhëve (423/2003) (Ministria e Drejtësisë, 2003a) parasheh dispozita specifike mbi të drejtën për të përdorur si finlandisht ashtu edhe suedisht përpara autoriteteve shtetërore, autoriteteve të komunave, gjykatave dhe ndryshe në kryerjen e detyrave të administratës publike. Strategjia e gjuhëve kombëtare të Finlandës e miratuar nga Qeveria në vitin 2012 promovon qëndrueshmërinë dhe statusin e barabartë të gjuhëve kombëtare. Në vend që të ndahej Finlanda në zona administrative finlandeze dhe suedeze, u mor vendimi për të mbrojtur të drejtat gjuhësore të qytetarëve në të gjithë vendin.

Seksioni i parë i Ligjit të Gjuhëve të Finlandës përcakton se Finlanda kontinentale ka dy gjuhë kombëtare, finlandisht dhe suedisht. Në Ishujt Aland, gjuha zyrtare është vetëm suedishtja. Në katër komuna të populluara Sam të Finlandës Veriore, Sami njihet si gjuhë zyrtare.

Në seksionin 2, ligji përcakton se qëllimi i këtij ligji është të sigurojë të drejtën kushtetuese të çdo personi për të përdorur gjuhën e tij ose të saj, finlandeze ose suedeze, përpara gjykatave dhe autoriteteve të tjera. Qëllimi është të sigurohet e drejta e secilit për një gjykim të drejtë dhe një administrim i mirë, pavarësisht nga gjuha dhe të sigurohen të drejtat gjuhësore të një personi individual pa pasur nevojë që ai ose ajo t'u referohet në mënyrë specifike këtyre të drejtave. Autoriteti mund të ofrojë shërbime gjuhësore më të mira se sa kërkohet në këtë ligj.

Ligji i Gjuhës Same (Ministria e Drejtësisë, 2003b) u përgatit nga zyrtarët e zyrës në Ministrinë e Drejtësisë, bazuar në një propozim të paraqitur në ministri nga Parlamenti Sam në vitin 2002. Ligji i ri i gjuhës same garanton të drejtën e samëve, sipas Kushtetutën e Finlandës dhe në pajtim me marrëveshjet ndërkombëtare të detyrueshme për Finlandën, të ruajnë dhe zhvillojnë gjuhën dhe

kulturën e tyre dhe të përdorin gjuhën e tyre (Inari, Skolt ose Sami verior) në gjykatë dhe para autoriteteve të tjera.

Ligji i Mosdiskriminimit (Ministria e Drejtësisë, 2014) në nenin 1 parasheh se qëllimi i këtij ligji është promovimi i barazisë dhe parandalimi i diskriminimit si dhe rritja e mbrojtjes së paraparë me ligj për ata që janë diskriminuar.

Strategjia e Gjuhëve Kombëtare të Finlandës është nga projektet kryesore në kuadër të Programit të Qeverisë së Kryeministrit Katainen. Ai fokusohet në gjuhët kombëtare të Finlandës – finlandisht dhe suedisht – dhe është strategjia e parë gjuhësore e qeverisë. Baza ligjore e Strategjisë për Gjuhët Kombëtare të Finlandës përbëhet nga Kushtetuta dhe legjislacioni gjuhësor më specifik (Zyra e Kryeministrit, 2012).

Kuadri institucional

Finlanda ka zhvilluar sistem kompleks të Bordeve Këshillimore në nivel kombëtar dhe rajonal (të tilla si Bordet Këshillimore i Çështjeve Rome, Bordet Këshillimore për Marrëdhëniet Etnike, si dhe Bordi Këshillimor i Çështjeve Gjuhësore) të cilët bashkëpunojnë me ministritë dhe ofrojnë këshilla për çështjet që kanë të bëjnë me pakicat (CoE, 2010).

Bordi Këshillëdhënës i Çështjeve Gjuhësore u krijua nën administrimin e Ministrisë së Drejtësisë për të ndihmuar në monitorimin e zbatimit të Ligjit të Gjuhëve. Bordi Këshillimor është një organ i përhershëm ekspertësh, i cili ndjek zhvillimin e çështjeve të lidhura me gjuhën në Finlandë, përgatit propozime për masat e dizajnuara për të promovuar përdorimin dhe statusin e gjuhëve kombëtare dhe lëshon deklarata për autoritetet për çështjet në lidhje me të drejtat gjuhësore. Bordi Këshillimor gjithashtu shkëmben pikëpamjet për pozicionin e gjuhëve të tjera në Finlandë dhe, sipas

nevojës, dëgjon përfaqësuesit e gjuhëve të tjera (Bordi Këshillimor i Çështjeve Gjuhësore, n/a).

Bordi Këshillimor i Marrëdhënieve Etnike është rrjet ekspertësh të specializuar në çështjet që kanë të bëjnë me migrimin, integrimin, barazinë, pjesëmarrjen dhe ndikimin e mundësive të emigrantëve, dhe dialogun ndërmjet grupeve të ndryshme të popullsisë (Bordi Këshillimor i Marrëdhënieve Etnike, n/a).

Avokati i Popullit për mosdiskriminim (Avokat i Popullit për Mosdiskriminim, n/a) roli është të veprojë si parandalues i diskriminimit, të nxisë promovimin e marrëdhënieve të mira etnike, të sigurojë pozitën dhe të drejtat e të huajve dhe pakicave dhe monitorimin e parimit të mosdiskriminimit etnik.

Statusi special i ishujve

Alanda, përbëhet nga më shumë se 6,500 ishuj dhe është rajon i folësve suedisht që i përket Finlandës. Dispozitat për statusin e gjuhës suedeze, autonominë e gjerë dhe kompetencën e Parlamentit të Aland janë përcaktuar në Ligjin për Autonominë e Alandës (1144/1991). Sipas statistikave, ishujt kanë një popullsi prej rreth 29,000 (Statistics Finland, n/a). Statusi special i Ishujve të Alandës bazohet në vendim të Lidhjes së Kombeve të vitit 1921. Finlanda ka detyrimin t'u garantojë banorëve të Alandës të drejtën për të ruajtur gjuhën suedeze, kulturën e tyre dhe zakonet e tyre lokale. Në të njëjtën kohë u lidh gjithashtu një traktat ndërkombëtar për 10 ishujt e Alandës , sipas të cilit Alanda është zonë neutrale dhe e çmilitarizuar. Në Parlamentin Finlandez është i rezervuar vend për përfaqësuesin e Alandit . Aktit të aderimit të Finlandës në Bashkimin Europian i është bashkangjitur Protokolli nr. 2 mbi Alandën (EUR-lex, 1994). Ky Protokoll njeh statusin special të Ishujve të Alandës sipas ligjit ndërkombëtar dhe, ndër të tjera, të drejtën e vendbanimit në Aland. Sipas Aktit të Autonomisë së Alandës , suedishtja është gjuha e vetme zyrtare e rajonit. Seksioni 7 i Ligjit të Gjuhëve i përjashton në mënyrë

specifike Ishujt Aland nga objekti i ligjit duke deklaruar se dispozitat gjuhësore në lidhje me Ishujt e Alandës janë të përfshira në Aktin e Autonomisë së Alandës. Ligji për autonominë e Alandës, megjithatë, parasheh që në një çështje që i përket vetes, shtetas i Finlandës do të ketë të drejtën të përdorë gjuhën finlandeze përpara gjykatës dhe me zyrtarë të tjerë shtetërorë në Aland.

Suedishtja është e vetmja gjuhë zyrtare në Aland. Kjo do të thotë që autoritetet rajonale, komunale dhe shtetërore në Ishujt e Alandës përdorin suedishten. Sipas Aktit të Autonomisë së Alandës, i gjithë komunikimi ndërmjet Qeverisë së Finlandës dhe autoriteteve të Alandës duhet të bëhet në suedisht. Për më tepër, i gjithë komunikimi ndërmjet folësve vendas të autoriteteve finlandeze dhe Alandës duhet të bëhet në suedisht. Megjithatë, qytetarët finlandezë kanë të drejtë të përdorin finlandishten në çështjet e tyre personale përpara një gjykate ose autoriteteve të tjera të qeverisë qendrore në Ishujt e Alandës.

Ndarja gjuhësore e vendit

Seksioni 5 i Ligjit të Gjuhëve përcakton se njësia bazë e ndarjes gjuhësore të vendit është bashkia. Komuna është ose njëgjuhëshe ose dygjuhëshe. Qeveria përcakton çdo dhjetë vjet me dekret të Qeverisë, në bazë të statistikave zyrtare, se cilat komuna janë dygjuhëshe dhe cila është gjuha e shumicës në këto komuna, si dhe cilat komuna janë komuna njëgjuhëshe finlandeze ose suedeze. Më tej, ky akt parasheh që një komunë të caktohet dygjuhëshe nëse popullsia përfshin finlandisht dhe suedisht folës dhe pakica përbën të paktën 8% të popullsisë ose të paktën 3000 persona. Komuna dygjuhëshe caktohet si njëgjuhëshe nëse pakica përbëhet nga më pak se 3000 persona dhe përqindja e saj është ulur nën 6%. Me rekomandimin e këshillit komunal, qeveria mund të përcaktojë me Dekret të Qeverisë që komuna të jetë dygjuhëshe për periudhën dhjetëvjeçare në vijim edhe nëse komuna përndryshe do të ishte njëgjuhëshe. Paragrafi i tretë i të njëjtit nen parasheh që kur ndryshohen kufijtë e bashkive, në të

njëjtën kohë do të merret vendim për efektin e ndryshimit në statusin gjuhësor të bashkive.

Rëndësia e zhytjes së gjuhës në Finlandë

Zhytja e gjuhës është metodë mësimore ku qëllimi është arritja e dygjuhësisë funksionale. Mësimi i zhytjes fillon në edukimin e fëmijërisë së hershme dhe, në rastin më të mirë, vazhdon deri në fund të arsimit bazë. Kjo quhet zhytje e hershme e plotë. Megjithatë, koncepti i zhytjes përfshin shumë lloje të ndryshme të mësimdhënies. Qëllimi fillestar i metodës së zhytjes është ta drejtojë atë tek fëmijët që flasin gjuhën e shumicës si gjuhën e tyre amtare. Me anë tëzhytjes, ata më pas do të mësojnë gjuhën e pakicës. Pjesa më e madhe e zhytjes së rregulluar në Finlandë është zhytja në gjuhën suedeze për folësit finlandez. Zhytja ka rezultuar të jetë një metodë e suksesshme mësimore. Nxënësit që flasin finlandisht që flasin gjuhën suedeze kanë mesatarisht aftësi pak më të mira të gjuhës amtare sesa fëmijët në shkollat në gjuhën finlandeze. Për sa i përket suedishtes, ato janë pothuajse në të njëjtin nivel gjuhësor me fëmijët që flasin suedisht. Nxënësit zhytës kanë qëndrime pozitive ndaj gjuhëve dhe kulturave të tjera, marrin rezultate më të mira se mesatarja, për shembull, në matematikë dhe anglisht, dhe janë më të orientuar drejt arsimit të mesëm të lartë se sa nxënësit mesatarisht. (Zyra e Kryeministrit, 2012).

3.5.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Në Finlandë, arsimi është e drejtë themelore e garantuar me kushtetutë. Të gjithë banorët e Finlandës kanë të drejtë në arsimin bazë pa pagesë. Arsimi pas gjithëpërfshirës është kryesisht falas dhe u jep studentëve të drejtën për ndihmë financiare nga shteti. Qeveria e kryeministrit Matti Vanhanen vendosi si një nga objektivat e saj sigurimin e të drejtave të barabarta për arsim dhe trajnim për secilin sipas aftësive të tyre, në pajtim me parimin e të mësuarit gjatë gjithë

jetës. Qeveria mbështet të drejtën e fëmijëve të grupeve të ndryshme etnike për gjuhën dhe kulturën e tyre. Aftësitë e fëmijëve emigrantë në gjuhën e parë mbështeten me synimin për të zotëruar mirë gjuhën finlandeze dhe atë amtare.

Në Ligjin e Arsimit Elementar, sipas nenit 10, parashikohet që gjuha e mësimit dhe gjuha e përdorur në mësimdhënien jashtëshkollore do të jetë ose finlandeze ose suedeze. Gjuha e mësimit mund të jetë gjithashtu same, rome ose gjuha e shenjave. Përveç kësaj, pjesë e mësimit mund të jepet në një gjuhë të ndryshme nga gjuha amtare e 5 nxënësve të përmendur më sipër, me kusht që kjo të mos rrezikojë aftësinë e nxënësve për të ndjekur mësimin. Më tej, në të njëjtin seksion, akti përcakton se ata nxënës që jetojnë në zonën e samëve, të cilët janë të aftë në gjuhën sami, do të mësohen kryesisht në Sam. Nxënësve me dëmtime dëgjimore duhet t'u jepet mësimi në gjuhën e shenjave, kur është e nevojshme.

Nxënësit në arsimin e mesëm të ulët dhe studentët në arsimin e mesëm të lartë të përgjithshëm dhe profesional janë të detyruar të mësojnë së paku një gjuhë të dytë kombëtare (finlandisht ose suedisht në varësi të gjuhës së institucionit të tyre) dhe gjuhë të huaj, e cila më së shpeshti është anglishtja. Përveç kësaj, disa nxënës fillojnë të studiojnë gjuhë fakultative B2 gjatë shkollës së mesme të ulët. Gjuhë tjetër opsionale B3 është gjithashtu e disponueshme në arsimin e mesëm të lartë. Gjuhët më të njohura B në shkollat e mesme të ulëta dhe të larta janë gjermanishtja, frëngjishtja dhe spanjishtja. Seksioni 15 i Aktit të Arsimit Elementar që i referohet kurrikulës përcakton se kurrikula do të miratohet veçmas për arsimin e dhënë në gjuhët finlandeze, suedeze dhe sami dhe në gjuhë të tjera, kur është e nevojshme.

Strategjia e Gjuhëve Kombëtare të Finlandës (3.1.1) (Zyra e Kryeministrit, 2012) tregon shembull të strukturës sociale që mbështet gjuhët kombëtare, që është detyrimi i përcaktuar me ligj për disa universitete për të siguruar që ata të arsimojnë numër të mjaftueshëm njerëzish të aftë në suedisht për të përmbushur nevojat

e vendit. Vendet e rezervuara nga këto universitete për studentët suedisht-folës janë të hapura për këdo që ka njohuri të mjaftueshme të suedishtes. Me fjalë të tjera, ato nuk janë rezervuar vetëm për nxënësit, gjuha amtare e të cilëve është suedishtja. Më tej në këtë strategji kombëtare shpjegohet një rast i ngjashëm rregullimi që është zbatuar edhe për të mbrojtur të drejtat gjuhësore të popullit sam. Universiteti i Laplandit dhe Universiteti i Oulus kanë caktuar kuotë për aplikantët që flasin gjuhën same në programet e ndryshme të diplomës. Vendet e rezervuara nga universitetet për studentët që zotërojnë gjuhën suedeze kanë marrë shumë publicitet. Treguesi të gjithë fushës së studimeve universitare është, megjithatë, se studimet mund të kryhen në gjuhën finlandeze në 14 universitete, ndërsa numri i universiteteve plotësisht njëgjuhëshe në gjuhën suedeze është dy. Universitetet dygjuhëshe, ku gjuhët e mësimit dhe të provimit janë finlandishtja dhe suedishtja, numri katër. Universitetet dygjuhëshe ofrojnë mundësi të shumta gjuhësore, pavarësisht nga gjuha amtare. Për shembull, në vitin 2012, studentët gjuha amtare e të cilëve është finlandishtja përbënin 14 për qind të të gjithë studentëve në Shkollën Suedeze të Shkencave Sociale, njësi autonome e Universitetit të Helsinkit, ku studentët fitojnë diplomën në gjuhën suedeze. Për më tepër, Universiteti i Helsinkit prej vitesh ofron disa diploma dygjuhëshe. Diplomat dygjuhëshe mund të shihen si mundësi për të përforcuar aftësitë gjuhësore të individëve, duke forcuar kështu rezervën kombëtare gjuhësore.

E drejta e samëve për arsimim në gjuhën e tyre mbrohet kryesisht nga dispozitat e Aktit të Arsimit Bazë (628/1999), Ligjit për shkollat e mesme të larta (629/1998) dhe ligjit për arsimin dhe aftësimin profesional (630/1999).). Ka tri gjuhë same në Finlandë: Samishtja veriore, samishtja Inari dhe samishtja Skolt. Arsimi parashkollor sam është rregulluar që të zhvillohet së bashku me orët e arsimit bazë në atdheun-Sam. Në pajtim me nenin 77 të ligjit për arsimin elementar, gjuha e mësimit mund të jetë edhe samishtja. Mësimi i fëmijëve samishtfolës që jetojnë në atdheun-Sam duhet të zhvillohet kryesisht në samisht. Bazat e reja për kurrikulat e arsimit bazë përmbajnë

dispozita për Samin dhe mësimin në samisht. Ligji i Arsimit Elementar kërkon që ofruesi i arsimit duhet të miratojë kurikulë të vetme për mësim në gjuhën same.

Në arsimin elementar, arsimin e mesëm të lartë dhe arsimin dhe aftësimin profesional, subvencionet mbulojnë pothuajse të gjitha shpenzimet e punësimit që u bëhen ofruesve të arsimit. (Ministria e Punëve të Jashtme, 2004:77) Nxënësve samë që jetojnë jashtë Atdheut Sam u ofrohet një shans për të marrë pjesë në arsimin bazë në gjuhën e tyre në Rovaniemi dhe Oulu. Bordi Kombëtar i Arsimit ka financuar projekt virtual sam në atdheun-Sam në vitet 2003 dhe 2004. Ideja e projektit është të zhvillojë dhe inkurajojë studimet e samishtes edhe jashtë atdheut-Sam, duke përdorur mjete të disponueshme në mjedisin virtual.

Sipas Aktit të Arsimit Elementar (628/1998), shkollat mund të zgjedhin të përdorin romët si gjuhë mësimi. Romët gjithashtu, me zgjedhjen e prindit ose kujdestarit ligjor, mund të mësohen si gjuha amtare e nxënësit. Në pajtim me udhëzimet kombëtare të reformuara për kurikulat shkollore rome, pozita e fëmijëve romë si pakicë etnike dhe kulturore në Finlandë do të merret parasysh në arsimimin e tyre.

Materialet ekzistuese të studimit për romët fokusohen në mësimin e romëve si gjuhë amtare ose gjysmë gjuhë amtare. Skema e publikimit bazohet në Udhëzimet Kombëtare të reformuara për kurrikulat shkollore rome. Objektivi afatgjatë është të prodhohet një sërë materialesh studimore që do të mbulonin nevojat e arsimit bazë dhe të shkollave të mesme të përgjithshme për ata që studiojnë romët si gjuhë amtare ose gjysmë amtare. Problemi kryesor ka rezultuar të jetë numri i kufizuar i personave që do të ishin mjaftueshëm kompetent për të kryer punën, sepse ka shumë pak mësues që janë të kualifikuar për të shkruar materiale studimore dhe gjithashtu të aftë në gjuhën rome. (Ministria e Punëve të Jashtme, 2004). Veç kësaj, karakteri i mirëformuar dhe fjalori joadekuat i romëve vendos kërkesa jashtëzakonisht të larta për shkrimtarët, për të mos përmendur problemet pedagogjike që mund të ndryshojnë thelbësisht nga ato që

ndeshen në kontekstin e studimeve të tjera gjuhësore dhe ende duhet të zgjidhen. Në vitin shkollor 2000-2001, mësimi për romët ishte i disponueshëm vetëm në 5% të shkollave finlandeze me nxënës romë. Gjithsej 8.5% e nxënësve romë iu dha mundësia të studiojnë gjuhën e tyre kulturore në shkollën gjithëpërfshirëse. Duket se kishte shkolla që nuk ishin në dijeni të ekzistencës së romëve. Probleme u shkaktuan edhe nga mungesa e mësuesve dhe numri shumë i vogël i nxënësve. Shumë herë, prindërit romë ose nuk dinë ose nuk duan të sugjerojnë që romët të mësohen në shkollë.

Marrëveshjet për mësimdhënien e romëve nuk kanë arritur ende nivel të kënaqshëm. Mësimdhënia është penguar nga burimet e pamjaftueshme financiare në komunat përgjegjëse për ofrimin e mësimit, nga fakti që nxënësit janë të shpërndarë në vende të ndryshme (është e vështirë të plotësohet kërkesa për madhësinë e grupit për shkak të distancave të gjata midis shkollave me gjuhën rome. nxënës), mungesa e mësuesve dhe furnizimi i pamjaftueshëm i teksteve shkollore. Komisioni i së Drejtës Kushtetuese të Parlamentit i kushtoi vëmendje kësaj kur vendosi dispozitat për Ligjin e ri të Gjuhëve. Komiteti 79 deklaroi se qeveria duhet të angazhohet në masa legjislative dhe administrative për të përmirësuar materializimin e të drejtave gjuhësore dhe kulturore të popullsisë rome.

Madhësia e popullsisë rusishtfolëse dhe përqendrimi i saj në Finlandën jugore ofrojnë një mjedis të favorshëm për zhvillimin e shkollave ruse. Megjithatë, shumë prindër rusë që kanë qëndrim pozitiv ndaj arsimit në përgjithësi zgjedhin t'i vendosin fëmijët e tyre në shkollat finlandeze për arsye të tilla si mundësi më të mira punësimi. Legjislacioni finlandez i shkollave ofron mundësi të mira për ngritjen e shkollave private ruse, por, në praktikë, mirëmbajtja e shkollave të tilla është e vështirë për subjektet private. Megjithatë, ka pasur interes për themelimin e shkollave private ruse në pjesë të ndryshme të vendit. Momentalisht, nuk ka mungesë të mësuesve të gjuhës ruse në Finlandë, ndërsa mësuesit e klasave dhe lëndëve që

flasin rusisht janë më të pakët në numër sesa do të nevojitej (Ministria e Punëve të Jashtme, 2004).

Arsimi bazë jepet në gjuhën ruse në disa shkolla, siç është shkolla finlandeze-ruse në Helsinki, e cila u themelua disa dekada më parë dhe mbahet nga shteti. Rusishtja përdoret në shkollë si lëndë shkollore dhe pjesërisht gjuhë mësimi dhe gjuhë pune. Njohuria mbi kulturën ruse konsiderohet të jetë element i njohjes së gjuhës ruse. Shkolla është e destinuar kryesisht për fëmijët finlandezë, por pranohen nxënës që flasin finlandisht dhe rusisht (Ministria e Punëve të Jashtme, 2004)

Rusishtja mësohet si gjuhë e huaj në të gjitha nivelet e arsimit, duke përfshirë arsimin bazë dhe nivelin e përgjithshëm të mesëm të lartë, profesional. arsimi dhe trajnimi, universiteti dhe arsimi tjetër pas të mesëm, si dhe arsimi i të rriturve (Ministria e Punëve të Jashtme, 2004)

Gjuha kareliane dhe kultura kareliane mund të studiohen si të mitur në Universitetin e Finlandës Lindore, i cili është gjithashtu qendra për karelian kërkimi gjuhësor. Mësuesit e ardhshëm të gjuhës amtare pajisen gjithashtu me informacion bazë për karelian. Karelian është lëndë e njohur për studim (Universiteti i Finlandës Lindore, 2019). Mësimi i karelianit i nënshtrohet të njëjtave dispozita si mësimi i gjuhëve të huaja, të cilat mund të studiohen si (1) planprogrami i avancuar në një gjuhë të huaj (gjuhë e detyrueshme ose fakultative), (2) planprogrami bazë në gjuhë të huaj gjuha (një gjuhë opsionale), ose (3) gjuha amtare për emigrantët ose një kurs për mirëmbajtjen e gjuhës financuar nga një grant i veçantë qeveritar (Finish Qeveria 2021).

3.5.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Seksioni 13 i Ligjit të Gjuhës parasheh që në proceset gjyqësore administrative para një gjykate dygjuhëshe në çështje ku palët janë autoritet dhe individ privat, gjuha e individit përdoret si gjuhë e procedurës. Nëse të gjitha palët janë autoritete, përdoret gjuha e autoritetit që ka iniciuar çështjen, përveç nëse për të drejtat dhe interesat e palës kundërshtare arsyetohet përdorimi i gjuhës tjetër. Më tej, neni 13 parasheh se në proceset gjyqësore administrative para një gjykate njëgjuhëshe, gjuha e rrethit përdoret si gjuhë e procedurës, përveç rasteve kur gjykata zgjedh gjuhën tjetër për të drejtat dhe interesat e palëve.

Gjuha e procedimit në çështjet penale

Neni 14 i Ligjit të gjuhës përcakton se në çështjet penale para gjykatave dygjuhëshe vendore, gjuha e të pandehurit përdoret si gjuhë e procedurës. Nëse të pandehurit flasin gjuhë të ndryshme ose nëse i pandehuri flet një gjuhë të ndryshme nga finlandishtja ose suedishtja, gjykata vendos për gjuhën e procedurës në lidhje me të drejtat dhe interesat e palëve. Nëse gjuha nuk mund të vendoset mbi këtë bazë, përdoret gjuha e shumicës në rrethin gjyqësor. Në paragrafin e dytë, ligji parasheh se në gjykatat vendore njëgjuhëshe përdoret gjuha e rrethit gjyqësor, përveç rasteve kur për të drejtat dhe interesat e palëve gjykata zgjedh gjuhën tjetër. Në fund të të njëjtit seksion, ligji përcakton se dispozitat në nënseksionet 1 dhe 2 për gjykatat zbatohen sipas rastit edhe për autoritetet e prokurorisë. Akti i Hetimit Penal (805/2011) (Ministria e Drejtësisë, 2001) përmban dispozita më të detajuara për gjuhën që do të përdoret në hetimin paraprak.

Gjuha e procedurave në çështjet civile

Seksioni 15 i Ligjit të Gjuhës parasheh që gjuha e palëve të përdoret si gjuhë e procedurës. Nëse palët flasin gjuhë të ndryshme dhe nuk mund

të bien dakord për gjuhën që do të përdoret, gjykata vendos për gjuhën e procedurës lidhur me të drejtat dhe interesat e palëve. Nëse gjuha nuk mund të vendoset mbi këtë bazë, përdoret gjuha e shumicës në rrethin gjyqësor. Në paragrafin e dytë të të njëjtit seksion, akti i gjuhës parasheh që në gjykatat vendore njëgjuhëshe përdoret gjuha e rrethit gjyqësor, përveç rasteve kur gjykata zgjedh gjuhën tjetër për të drejtat dhe interesat e palëve.

E drejta për përkthim është e përcaktuar në nenin 18 të Ligjit të Gjuhës, i cili përcakton se nëse person ka të drejtë sipas ligjit të përdorë gjuhën e tij ose të saj, por, gjuha e autoritetit ose gjuha e procedurës është e ndryshme, autoriteti duhet të sigurojë interpretim pa pagesë, përveç nëse ai vetë mund të sigurojë interpretim, nëse nuk parashikohet ndryshe në nënseksion. Për më tepër, i njëjti seksion kërkon që pala që kërkon interpretim duhet të organizojë interpretim vetë dhe me shpenzimet e veta, përveç nëse gjykata vendos ndryshe për natyrën e çështjes.

3.5.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

Gjuha administrative e udhëzimeve, vendimeve, ligjeve dhe informacioneve të tjera të prodhuara në administratën publike duhet të kuptohen nga të gjithë qytetarët dhe të konsiderohen si pjesë thelbësore e një shteti demokratik. Përdorimi i gjuhës në administratën publike finlandeze ka qenë nën planifikim dhe zhvillim të vazhdueshëm, veçanërisht që nga dekadat e fundit të shekullit të 20-të. Plani i veprimit për përmirësimin e praktikave të mira në përdorimin e gjuhës në administratën publike është përpjekja e fundit e përbashkët e Ministrisë së Arsimit dhe të Kulturës dhe Qendrës së Gjuhëve në Finlandë (Kalliokoski, 2014).

Seksioni 1 i Ligjit të Gjuhës përcakton se gjuha kombëtare e Finlandës, finlandishtja ose suedishtja, ose finlandishtja dhe suedishtja, do të përdoren para gjykatave dhe autoriteteve të tjera shtetërore, si dhe para autoriteteve të komunave, rretheve të tjera autonome, dhe

organizatat e përbashkëta komunale, siç parashihet me këtë ligj. Gjuha ose gjuhët e përdorura do të përcaktohen në bazë të gjuhës së çdo rrethi administrativ, rrethi autonom, bashkësisë përkatëse ose organizatës së përbashkët komunale, si dhe të palëve në çështje. Për të drejtën e përdorimit të gjuhës same para autoriteteve do të miratohen dispozita të veçanta.

Përdorimi i gjuhës në nivel qarku dhe komune rregullohet në seksionin 2 të ligjit për gjuhët (Ministria e Drejtësisë, 2003a) i cili përcakton qark administrativ ose qark autonom që përfshin vetëm komunën njëgjuhëshe, nëse e gjithë popullsia e tij përdor të njëjtën gjuhë ose nëse numri i banorëve që përdorin gjuhën tjetër është më pak se tetë për qind e numrit të përgjithshëm të banorëve. Rrethi duhet të jetë dygjuhësh nëse numri i banorëve që përdorin gjuhën tjetër është i barabartë ose e kalon përqindjen e përmendur ose është të paktën 3000. E njëjta dispozitë do të zbatohet për një rreth administrativ më të vogël se një komunë. Më tej, i njëjti seksion përcakton se qark administrativ ose qark autonom që përfshin disa komuna, si dhe një organizatë e përbashkët komunale, duhet të jetë njëgjuhëshe nëse të gjitha bashkitë anëtare janë njëgjuhëshe. Gjuha ose gjuhët e përdorura në secilën komunë do të përdoren përkatësisht në një rreth me komuna anëtare njëgjuhëshe me gjuhë të ndryshme ose me komuna anëtare dygjuhëshe. Çdo dhjetë vjet Këshilli i Shtetit do të përcaktojë në bazë të statistikave zyrtare ato rrethe administrative dhe rrethe autonome që do të jenë njëgjuhëshe dhe ato që do të jenë dygjuhëshe në pajtim me dispozitat e mësipërme. Komuna dygjuhëshe nuk duhet të përcaktohet si njëgjuhëshe përveç nëse numri i banorëve që përdorin gjuhën tjetër ka rënë në gjashtë për qind ose më pak të totalit. Për arsye të veçantë Këshilli i Shtetit, me propozimin e këshillit bashkiak ose ndryshe, pasi të ketë marrë një mendim nga bashkia, mund të përcaktojë një bashki dygjuhëshe për periudhën dhjetëvjeçare në vijim, edhe nëse ajo do të ishte njëgjuhëshe sipas për dispozitat 2 më sipër në këtë seksion. Kur ndryshojnë kufijtë e rretheve administrative ose të rretheve

autonome, gjuhët e rretheve të reja duhet të përcaktohen në të njëjtën kohë në pajtim me dispozitat e seksionit 2 të Ligjit të Gjuhës.

Paragrafi (1) i seksionit 3 të Ligjit të Gjuhës parasheh që gjuha e distriktit ose një nga gjuhët e distriktit dygjuhësh do të përdoret përpara një gjykate dhe një autoriteti tjetër shtetëror. Megjithatë, shtetas finlandez ka të drejtë të përdorë gjuhën e tij/saj, finlandisht ose suedisht, në një çështje në të cilën ai/ajo është palë dhe në një çështje në të cilën ai/ajo dëgjohet. Gjithashtu, një komunë dhe bashkësi tjetër autonome, organizatë e përbashkët komunale, komunitet fetar, shoqatë finlandeze, kooperativë, kompani, partneritet, fondacion dhe institucion kanë të drejtë të përdorin gjuhën në të cilën janë shkruar procesverbalet, dhe institucioni arsimor në gjuhën e tij të mësimit. Më tej në të njëjtin ligj, neni 6, paragrafi (1), përcakton se në rrethi administrativ dygjuhësh, një gjykatë dhe një autoritet tjetër do të lëshojnë dokumentet e tyre në gjuhën e palës ose të palëve në fjalë ose në gjuhën për të cilën palët kanë rënë dakord. Në rastet kur palët përdorin gjuhë të ndryshme dhe nuk bien dakord për dokumentin gjuhën e komunës ose të qarkut, Ligjit të Gjuhëve ka paraparë rregullore të veçanta për këtë çështje, si vijon: për çështjen penale do të përdoret gjuha e të pandehurit dhe në çështje tjetër do të përdoret gjuha e shumicës së popullsisë së rrethit administrativ, përveç rastit kur autoriteti, në lidhje me të drejtat dhe interesat e palëve, vendos ndryshe.

Gjuha e brendshme e autoriteteve publike rregullohet në nenet 11 deri në 16 të Ligjit të Gjuhëve. Seksioni 12 përcakton që gjykata dhe autoritet tjetër shtetëror në qark administrativ dygjuhësh ose që ushtrojnë juridiksion mbi bashkitë dygjuhëshe ose bashkitë njëgjuhëshe me gjuhë të ndryshme do të përdorin gjuhën e shumicës së të qarkut administrativ në punët e tij të brendshme. Megjithatë, në çështje ku dokumentet duhet të lëshohen në gjuhën e pakicës, do të përdoret gjuha e dokumenteve, përveç nëse ekzistojnë arsye të veçanta për përdorimin e gjuhës së shumicës. Nëse është përdorur gjuhë e ndryshme nga ajo e dokumenteve, përkthim i vlefshëm i

dokumenteve në lidhje me çështjen do t'i bashkëngjitet pa vonesë dokumenteve, nëse pala në fjalë e kërkon këtë. Kjo dispozitë nuk do të zbatohet për dokumentet dukshëm të parëndësishme për vendimin në këtë çështje.

Ekzistojnë dispozita për njësitë rajonale të policisë në nenin 6 të Ligjit të Policisë Administrative (Ministria e Brendshme, 1992a)) dhe Dekreti i Qeverisë të Zonave Operative të Departamenteve të Policisë. (Ministria e Brendshme, 2013), e cila bazohet në Ligjin Ligjit të Policisë Administrative. Zonat e funksionimit bazohen në rrethet juridiksionale (kihlakunta), të cilat drejtohen nga Ligji mbi Bazat e Zhvillimit të Pushtetit Vendor (Ministria e Brendshme, 1992b). Do të bëhet propozim për revokimin e Ligjit të Kritereve të Zhvillimit të Pushtetit Vendor në mënyrë të tillë që zonat operative të policisë dhe njësitë rajonale të mos ndryshojnë. Zonat e funksionimit të departamenteve të policisë sipas Dekretit të Qeverisë për Zonat e Veprimit të Departamenteve të Policisë hynë në fuqi më 1 janar 2014. Reforma uli numrin e departamenteve të policisë nga 24 në 11. Reforma pati ndikim në pozicionin gjuhësor të zonat operative të departamenteve të policisë dhe kërkesat për aftësi gjuhësore për personelin.

3.5.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Dispozitat themelore për transmetimin publik në Finlandë janë të ligjësuara në tri akte:

1. Ligji i Operimit të Televizionit dhe të Radios (Nr. 744/1998)

2. Ligji i Fondit Shtetëror të Televizionit dhe Radios (Nr. 745/1998)

3. Ligji i Yleisradio Oy (The Finland Broadcasting Company) (Nr. 1380/1993)

General YLE (Finnish Broadcasting Company) operon dy kanale televizive, TV1 dhe TV2. YLE operon gjithashtu tre kanale radio

kombëtare finlandeze (njëri prej të cilëve ndahet rajonalisht për një pjesë të ditës) dhe dy kanale radio suedeze gjysmë mbarëkombëtare (njëri prej të cilëve ndahet edhe në rajon për një pjesë të ditës). Përveç kësaj, YLE ofron shërbime të tjera transmetimi në zonën e kryeqytetit (ndër të tjera, Capital FM, i cili transmeton kryesisht në anglisht) dhe Radio Samin në veri. Në televizionin digjital, YLE operon me kanal kulturor, kanal lajmesh dhe kanal suedez përveç kanaleve të tij analoge. Në radion digjitale, YLE operon radio bisedimore dhe radio që synon audiencë të rritur më të re (Tarlach, Noll, Price M, 2003).

Programet suedeze

YLE ofron programe suedeze në dy kanalet e saj televizive vendase (rreth 1000 orë në vit), si dhe shërbim të ri televiziv digjital me shërbim të plotë në suedisht (rreth 2000 orë në vit). YLE-ja gjithashtu operon dy kanale radioje, të dyja që transmetojnë plotësisht në suedisht, duke mbuluar zonat bregdetare ku jetojnë shumica e folësve suedez (përzierje e dy kanaleve transmetohet në pjesët kryesore të Finlandës). Kanalet e radios së bashku ofrojnë shërbim të plotë programor, njëri i synuar për audiencë më të re dhe tjetri për demografi më të vjetër, që përmban gjithashtu programe rajonale në vend të caktuar. Politikë tjetër kryesore që fillimisht u nis me mbështetjen e shtetit është transmetimi i SVT Europe nga Suedia (një përzierje e programeve të prodhuara në vend të kompanisë televizive publike, *SVT*) mbi rrjetin tokësor që mbulon zonat bregdetare të Finlandës jugore (kjo është marrëveshje reciproke që përfshin transmetim transmetues të programeve televizive finlandeze të prodhuara në vend në disa pjesë të Suedisë). Në Ishujt e Alandës dhe në dy stacione në Ostrobotnia (në bregun perëndimor), furnizimi i plotë i programeve të Kanaleve 1 dhe 2 të Televizionit Suedez (*SVT*) ritransmetohet. Kanali komercial TV4 është i disponueshëm me kabllo. Ishujt autonome të Alandës kanë marrëveshje të ndryshme transmetimi të tyre. Ligji i Autonomisë të Alandës (1991) u dha Ishujve të Alandës të drejtën për të dhënë licenca operimi për

transmetim në Ishujt e Alandës. Akti Provincial mbi Transmetimin në Ishujt e Alandës (Ligji N:o 117/1993) i dha Åland-it të drejtën për të vendosur tarifat e tyre të licencës. Një akt tjetër që është veçanërisht i rëndësishëm për Ishujt e Alandës është Ligji i Transmetimin dhe i Transmetimit Kabllor në Ishujt e Alandës (Ligji N:o 8/1994) (Tarlach, Noll, Price M, 2003).

Transmetuesi i shërbimit publik në Ishujt e Alandës është *Alands Radio och TV Ab*. Kjo kompani operon kanal radiofonik të shërbimit publik dhe prodhon gjithashtu disa programe televizive. Ai gjithashtu parasheh ritransmetimin e kanaleve televizive. Ritransmetohen tre kanale televizive: *SVT1* dhe *SVT2* nga Suedia dhe *Finlanda TV*, i cili është përzierje e *YLE* TV1 dhe *YLE TV2* (kryesisht programet në gjuhën suedeze).13 Disa programe radiofonike nga Finlanda dhe Suedia gjithashtu ritransmetohen. Programimi komercial në suedisht është i rrallë. Nuk ka transmetime televizive komerciale në suedisht. Stacion radiofonik në Ishujt e Alandës transmeton tërësisht në suedisht (Radio Väst). Disa radio stacione komerciale në Ostrobotnia transmetojnë pjesë të programeve të tyre në suedisht. Ka disa operatorë të televizionit kabllor, kryesisht në Ostrobotnia, por edhe në Finlandën jugperëndimore dhe juglindore, që shpërndajnë disa prodhime të programeve televizive në suedisht, përveç transmetimit të kanaleve të tjera. Përveç kësaj, ekzistojnë dy operacione të vogla televizive rajonale në ajër, që transmetojnë në suedisht, *När-tv rf* dhe *KRS-TV rf*, dy stacione jokomerciale, në shkallë të vogël në gjuhën suedeze në bregun perëndimor (Tarlach, Noll , Çmimi M, 2003).

Programet same

Në Finlandën veriore, YLE-ja operon me kanal radiofonik që transmeton në samisht (40 orë në javë, rreth 2000 orë në vit). Këto transmetime prodhohen pjesërisht në bashkëpunim me radiot same në Norvegji dhe Suedi. Që nga janari 2002, lajmet në gjuhën same transmetohen gjithashtu në televizion (10 minuta çdo ditë, pesë ditë në javë, nga e hëna në të premte: 18.00-18.10). Ky transmetim mund

të shihet në Finlandën Veriore (duke mbuluar një zonë disi më të madhe se atdheun Sam). Transmetimi është i disponueshëm në të gjithë vendin në shërbimin digjital të lajmeve 24 orë (në 20:15 dhe 23:10). Transmetimi i lajmeve është rezultat i bashkëpunimit të përbashkët nordik midis kompanive të shërbimit publik në Norvegji, Suedi dhe Finlandë (Tarlach, Noll, Price M, 2003).

Programet në gjuhë të tjera

Mediet rome

Kanali i radios më të njohur në Finlandë, YLE Radio Suomi, transmeton program 12-minutësh të lajmeve dhe aktualiteteve rome, të quajtur *Romanihelmiä - Romano Mirits*, i cili i shërben popullatës rome në gjuhën e tyre një herë në javë. Programe të tjera që kanë të bëjnë me kulturën rome ose ndryshe që kanë të bëjnë me romët janë përfshirë në transmetimet e radios dhe televizionit finlandez dhe suedez të kompanisë. Lajmet rome në rrjetin kombëtar të radios kanë ndikuar pozitivisht në përdorimin dhe modernizimin e fjalorit dhe gjithashtu nxitin interesin për romët. Njësia e Arsimit të Popullsisë Rome dhe Bordi Këshillëdhënës të Çështjeve Rome dhe YLE-JA kanë diskutuar mundësinë e rritjes së transmetimeve që kanë të bëjnë me romët. Krahas kësaj, Bordi Këshillëdhënës për Çështjet Rome ka nënvizuar rëndësinë e transmetimeve të rregullta. Programet që synojnë pakicat mund të kenë nevojë t'i lënë vendin transmetimeve me një popullaritet më të gjerë në nivel kombëtar. Tre revistat e rregullta rome janë kryesisht në finlandisht, me artikuj të rastësishëm në gjuhën rome. Ministria e Arsimit ka mbështetur botimin e periodikëve romë duke përdorur fondet e destinuara për botime kulturore (Ministria e Punëve të Jashtme, 2004)

Mediet ruse

Sa i përket medies ruse në Finlandë, mund të vërehen disa zhvillime pozitive. Që nga marsi 2001, YLE-ja ka transmetuar 50 minuta në Rusisht çdo ditë. Ka transmetim 45-minutësh të lajmeve ruse në radio çdo natë, zona e pritjes që mbulon Finlandën jugore. Programi ritransmetohet më vonë po atë natë. Përveç kësaj, një version i shkurtuar i programit transmetohet në frekuencën FM çdo ditë për audiencën në qytetet Helsinki, Turku, Lahti dhe Kuopio. Transmetim i shkurtër lajmesh dërgohet çdo ditë në kanalin mbarëkombëtar të Radio Suomi. Përveç programeve të prodhuara nga vetë YLE-ja, kompania transmeton gjithashtu programe në rusisht të prodhuara nga BBC World Service (në Londër dhe Moskë) dhe Golos Rossii (në Moskë). Shumica e këtyre programeve mund të merren në mënyrë digjitale në Helsinki dhe në provincën Uusimaa, dhe disa prej tyre gjithashtu në frekuencën FM në zonën e Helsinkit (Ministria e Punëve të Jashtme, 2004).

3.5.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore

Përfshirja e Finlandës në komunitetin kulturor nordik do të thotë se Finlanda ka kulturë të larmishme vendase që ka marrë ndikime, vlera dhe tradita, si nga lindja, ashtu edhe nga perëndimi. Vlerat nordike janë element i pandashëm i shoqërisë finlandeze. Të gjitha vendet nordike vlerësojnë shtetin e mirëqenies, i cili përfshin lirinë e individit, demokracinë, sundimin e ligjit, një sektor publik që funksionon mirë, gjuhën dhe barazinë gjinore. Bashkëpunimi nordik kryhet në shumë nivele, duke përfshirë arsimin, kulturën dhe politikën sociale dhe avancimin e kapaciteteve inovative. Gjuha suedeze shërben si agjent për mirëkuptimin e ndërsjellë dhe bazë e përbashkët vlerash në vendet nordike. Një sfond i përbashkët kulturor dhe gjuhësor krijon një ndjenjë më të fortë të afinitetit dhe besimit dhe lehtëson bashkëpunimin.

Nga pikëpamja etnike, Finlanda-Suedezët përbëjnë grup specifik. Grupi rrallëherë përkufizohet si pakicë etnike edhe pse shumë veçori mund ta sugjerojnë këtë. Koncepti i përdorur për të përshkruar grupin është shpesh "finlandezët që flasin suedisht", i cili pasqyron tiparin specifik të pakicës gjuhësore. Përdorimi i këtij koncepti mund të justifikohet historikisht me faktin se finlandezët që flasin suedisht dhe finlandisht nuk përbëjnë dy grupe historikisht të ndara dhe kufijtë midis tyre kanë qenë fleksibël në të dy drejtimet. Gjatë dhe pas kohës kur Finlanda ishte pjesë e Suedisë, shumë finlandezë fillimisht finlandisht-folës ndryshuan gjuhën e tyre, për shembull nëpërmjet arsimit, dhe gjatë mosmarrëveshjeve gjuhësore në shekullin e nëntëmbëdhjetë, e kundërta u bë për arsye politike nga shumë finlandezë suedishtfolës. Koncepti finlando-suedez hyri në përdorim të përgjithshëm shumë vonë, vetëm në vitet 1910; më parë, ata quheshin suedezë në Finlandë (Engman 2016).

Të drejtat e pakicave kulturore në Finlandë mbrohen nga pak legjislacione kombëtare dhe Kushtetuta e Finlandës është e para që kërkon të drejta të barabarta kulturore. Seksioni 17 i kushtetutës së Finlandës parasheh se e drejta e secilit për të përdorur gjuhën e tij ose të saj, finlandeze ose suedeze, përpara gjykatave dhe autoriteteve të tyre, dhe për të marrë dokumente zyrtare në atë gjuhë, do të garantohet me ligj. Autoritetet publike do të sigurojnë nevojat kulturore dhe shoqërore të popullatës finlandishtfolëse dhe suedisht-folëse të vendit në baza të barabarta. Më tej, në paragrafin e tretë të të njëjtit seksion Kushtetuta përcakton se samet si popull autokton, si dhe romët dhe grupet e tjera, kanë të drejtë të ruajnë dhe zhvillojnë gjuhën dhe kulturën e tyre. Dispozitat mbi të drejtën e samëve për të përdorur gjuhën same përpara autoriteteve përcaktohen me ligj. Të drejtat e personave që përdorin gjuhën e shenjave dhe të personave që kanë nevojë për interpretim ose ndihmë përkthimi për shkak të aftësisë së kufizuar do të garantohen me akt.

Qëllimi i ligjit të ri kundër diskriminimit (Ministria e Drejtësisë, 2004) është një akt tjetër që kërkon të drejta të barabarta kulturore. Në fakt,

Akti i Mosdiskriminimit nxit dhe mbron barazinë në sektorë të ndryshëm të shoqërisë. Ligji ndalon diskriminimin në bazë të moshës, origjinës etnike ose kombëtare, kombësisë, gjuhës, fesë, besimit, opinionit, shëndetit, paaftësisë ose orientimit seksual. Në pajtim me ligjin, diskriminimi i drejtpërdrejtë dhe i tërthortë është i ndaluar. Gjithashtu, ngacmimi ose udhëzim ose urdhër për diskriminim është i ndaluar.

3.5.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe shoqërore

Ligji i Statusit dhe i të Drejtave të Klientëve me Ndihmë Sociale (Ministria e Çështjeve Sociale dhe Shëndetësisë, 2000) hyri në fuqi më 1 janar 2001. Akti përmban parimet ligjore qendrore të pjesëmarrjes, trajtimit dhe mbrojtjes ligjore të klientëve të mirëqenies sociale. Ligji i Statusit dhe i të Drejtave të Klientëve me Ndihmë Sociale ka shumë pika të përbashkëta me të drejtat themelore dhe ato të njeriut. Ligji i ri nxit edhe ndryshimin e praktikave dhe qëndrimeve profesionale. Qëllimi i Ligjit të Statusit dhe të të Drejtave të Klientëve me Ndihmë Sociale është të promovojë shërbimet e orientuara nga klienti, konfidencialitetin e marrëdhënieve klient-ofrues shërbimi dhe të drejtën e klientit për shërbim dhe trajtim të mirë në mirëqenien sociale. Aspektet e sipërpërmendura mund të konsiderohen si komponentë të miradministrimit të shërbimeve të mirëqenies sociale. Njerëzit duhet të jenë të vetëdijshëm për të drejtat e ndryshme dhe mënyrat alternative të veprimit që janë në dispozicion për ta. Rritja e së drejtës së aksesit në informacion të klientit është, gjithashtu, një nga synimet e ligjit. Ligji përmban gjithashtu dispozitë mbi të drejtën e klientit për mirëqenie sociale cilësore dhe trajtim të mirë pa diskriminim. Kjo dispozitë ka lidhje me të drejtat themelore të siguruara në kushtetutë, të paktën për barazinë, të drejtën e privatësisë, lirinë e fesë dhe të ndërgjegjes dhe të drejtën e gjuhës. Trajtimi i mirë në mirëqenien sociale do të përfshinte gjithashtu integritetin e dinjitetit njerëzor. Në zbatimin e mirëqenies sociale,

duhet të merret parasysh edhe gjuha e vet dhe prejardhja kulturore e klientit.

Përgjegjësia për organizimin e shërbimeve të mirëqenies sociale dhe të kujdesit shëndetësor dhe shërbimeve të shpëtimit do të transferohet nga bashkitë dhe autoritetet e përbashkëta komunale në qarqet e shërbimeve të mirëqenies si rezultat i reformës së shërbimeve shëndetësore dhe sociale. Premisa në përgatitjen e reformës ka qenë ruajtja e të drejtave ekzistuese gjuhësore. Kjo është bërë në nivel legjislativ, d.m.th. të drejtat e ligjshme gjuhësore nuk do të cenohen nga transferimi i detyrave nga bashkitë tek qarqet e shërbimeve të mirëqenies. Megjithatë, ruajtja e të drejtave gjuhësore nuk varet vetëm nga legjislacioni, por edhe nga mënyra se si organizohen dhe zbatohen shërbimet. Për klientët që përdorin shërbimet e mirëqenies sociale dhe të kujdesit shëndetësor, çelësi është se si do të zbatohen në praktikë të drejtat gjuhësore.

Referencat:

Bordi Këshillëdhënës për Marrëdhëniet Etnike (n/a). Ministria e Drejtësisë - Bordi Këshillëdhënës për Marrëdhëniet Etnike. Marrë nga https://oikeusministerio.fi/en/the-advisory-board-for-etnic-relations

Bordi Këshillimor për Çështjet Gjuhësore (n/a). Ministria e Drejtësisë - Bordi Këshillëdhënës për Çështjet Gjuhësore. Marrë nga https://oikeusministerio.fi/kieliasiain-neuvottelukunta

CoE (2010). Komiteti Këshillëdhënës për Konventën Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare. Opinioni i tretë për Finlandën miratuar më 14 tetor 2010. ACFC/OP/III(2010)007. Marrë nga https://www.ohchr.org/sites/default/files/lib-docs/HRBodies/UPR/Documents/session13/FI/CoE_AC_UPR_FIN_S13_2012_ACFCThirdOpinion_E.pdf

Engman, M. (2016). Språkfrågan: Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922. Helsingfors: SLS & Stokholm: Bokförlaget Atlantis.

Eur-lex (1994). LIGJI në lidhje me kushtet e aderimit të Mbretërisë së Norvegjisë, Republikës së Austrisë, Republikës së Finlandës dhe Mbretërisë së Suedisë dhe rregullimet e Traktateve mbi të cilat është themeluar Bashkimi Europian, Protokolli nr. 2 - në ishujt Åland. Marrë nga https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11994N%2FPRO%2F02

Finlex. (n/a). Kushtetuta e Finlandës. Marrë nga https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731

Qeveria Finlandeze (2021). Raporti i qeverisë për zbatimin e legjislacionit gjuhësor 2021. Marrë nga: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163710/VN_2021_90.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Kalliokoski J. (2014) Perspektiva e Administratës Publike me sfond L2

https://pdfs.semanticscholar.org/3afa/52405eeb050515c3c79ae2bcd93dc0904d77.pdf?_ga=2.44533792.540831462.1657183517-20153715

Keskitalo, P., Määttä, K. & Uusiautti, S. (2012). Arsimi sam në Finlandë. Zhvillimi dhe kujdesi i hershëm i fëmijëve. Marrë nga: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03004430.2011.646723

Ministria e Arsimit dhe Kulturës dhe Qendra për Gjuhët në Finlandë (2014) – Hyvän virkakielen toimenpideohjelma Marrë nga: https://www.kotus.fi/files/4812/Hyvan_virkakielen_toimintaohjelma.pdf

Ministria e Punëve të Jashtme (2004). Raporti i dytë periodik për zbatimin e konventës kuadër për mbrojtjen e pakicave kombëtare. Marrë nga https://um.fi/documents/35732/0/IIraportti_kansalliset_v%C3%A4hemmist%C3%B6t_eng.pdf/aaeb1686-ca3c-49ec-77d3-024909c99cc8?t=15345028716

Ministria e Punëve të Jashtme). Raporti i dytë periodik për zbatimin e Konventës Kuadër për mbrojtjen e pakicave kombëtare: Finlanda. Marrë nga https://um.fi/documents/35732/0/IIraportti_kansalliset_v%C3%A4hemmist%C3%B6t_eng.pdf/aaeb1686-ca3c-49ec-77d3-024909c99cc8?t=15345028711

). Akti mbi bazat e zhvillimit të administratës vendore shtetërore. Marrë nga https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1992/19920126

Ministria e Brendshme (2013). Dekreti i Qeverisë për Zonat e Veprimit të Departamenteve të Policisë, marrë nga: https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2013/20130415

Ministria e Brendshme. (1992a). Ligji i Administratës Policore. Marrë nga https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920110

Ministria e Drejtësisë (1998a). Ligji për arsimin elementar. Marrë nga
https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980628.pdf

Ministria e Drejtësisë (1998c). Ligji për Arsimin dhe Aftësimin Profesional (630/1998). Marrë nga
https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=86177#:~:text=Act%20on%20Vocational%20Education%20(630%2F1998).,-Country%3A&text=
Abstrakt%2FCcitim%3A,ose%20në%20të bëhem%20vetë%2Të punësuar.

Ministria e Drejtësisë (2003a). Ligji i Gjuhës (423/2003). Marrë nga:
https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20030423.pdf

Ministria e Drejtësisë. (2001). Ligji i Hetimit Penal (805/2011). Marrë nga
https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2011/en20110805_20150736.pdf

Ministria e Drejtësisë. (2003b). Ligji i ri i Gjuhës Same. Marrë nga
https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20031086.pdf

Ministria e Drejtësisë. (2004). Ligji i Mosdiskriminimi. Marrë nga:
https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=101088

Ministria e Drejtësisë. (2019). Të drejtat gjuhësore. Broshura. Marrë nga
https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/4734397/Kielelliset_oikeudet_esite_EN_WEB_120419.pdf/04d4846b-71a8-42d2-95f6-c7c0e98047e9/Kielelliset_oikeudet_esite_EN_WEB_120419.pdf?t=1555256888000

Ministry of Social Affairs and Health (2000). Ligji mbi statusin dhe të drejtat e klientëve të mirëqenies sociale (812/2000). Marrë nga

https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=91229

Ministria e Transportit dhe Lidhjeve e Finlandës (1998). Ligji për Fondin Shtetëror të Televizionit dhe Radios (Nr. 745/1998). Marrë nga:
https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980745.pdf

Ministria e Transportit dhe Lidhjeve e Finlandës (1998). Ligji për Operacionet e Televizionit dhe Radios (Nr. 744/1998). Marrë nga:
https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980744.pdf

Ministria e Transportit dhe Lidhjeve e Finlandës (1998). Ligji mbi Yleisradio Oy (Kompania Finlandeze e Transmetimeve) (Nr. 1380/1993). Marrë nga:
https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1993/en19931380

Ombudsmani i Jo-Diskriminimit. (n/a). Detyrat e Avokatit të Popullit. Marrë nga https://syrjinta.fi/en/ombudsman

Zyra e Kryeministrit (2012). Strategjia për gjuhët kombëtare të Finlandës, marrë nga:
https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/4734397/Kansalliskielistrategia_EN.pdf/2e5f2752-4777-4b96-997f-acf145befe5d)

Publikimet e Zyrës së Kryeministrit (2012 për Strategjinë Kombëtare të Gjuhëve të Finlandës)
https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/4734397/Kansalliskielistrategia_EN.pdf/2e5f2752-4777-4b96-997f-acf145befe5d#:~:text=The%20Strategy%200ngue%20Strategy%20ngus %20projekt,shumica%20pjese%20up%20deri%20data.

Statistikat e Finlandës (n/a) Të dhëna statistikore. Popullsia dhe Shoqëria. Marrë nga https://stat.fi/en/topic/population-and-society

Tarlach MT, Noll BD, Price M. (2003) - Minoriteti – Transmetimi dhe Legjislacioni në lidhje me gjuhën në OSBE. Marrë nga https://www.osce.org/files/f/documents/3/1/78058.pdf

Universiteti i Finlandës Lindore. (n/a). Kielen elvyttäjät (Rigjallëruesit e gjuhës). Marrë nga https://www.uef.fi/fi/artikkeli/kielen-elvyttajat

3.6 Rasti i Hungarisë

Me ekzistencë prej gati një mijëvjeçari, ish-Mbretëria e Hungarisë ishte entitet shumëgjuhësh, multietnik dhe shumëkombësh që pushtonte gjithë rajonin e pellgut të Karpateve. Deri në mesin e shekullit 19-të, gjuha zyrtare e mbretërisë ishte latinishtja përpara se të futeshin gjuhët hungareze. Megjithatë, nëse dikush dëshiron të ketë një karrierë në Monarkinë e Habsburgëve, të cilës i përkiste Mbretëria e Hungarisë, gjermanishtja ishte, pa dyshim, e nevojshme (Kenesei, 2011). Gjuha hungareze është gjuha më unike dhe më e izoluar në Europën Qendrore; ajo i përket degës fino-ugike të familjes uralike, ndërsa të gjitha vendet përreth përdorin si gjuhë të parë një gjuhë me origjinë indo-europiane. Në Hungari, sipas regjistrimit të vitit 2002, 99.8% e popullsisë flet hungarisht dhe 5.6% e identifikojnë veten si hungarezë joetnikë (Medgyes, 2005). Sot, hungarezët etnikë përbëjnë etninë më të madhe me 84% të popullsisë, të ndjekur nga romët (3%), gjermanët (1%), sllovakët (0.3%), rumunët (0.3%) dhe kroatët (0.2%). Pothuajse 15% e popullsisë nuk e ka deklaruar përkatësinë etnike në regjistrimin e vitit 2011. Gjuha zyrtare e përdorur në Hungari është ajo hungareze, me përdorim shtesë të anglishtes në 16%, gjermanisht në 11.2%, rusisht në 1.6%, rumanisht në 1.3%, frëngjisht në 1.2%, dhe të tjera në 4.2% në përdorim në mesin e popullatës, gjithashtu. (Rishikimi i Popullsisë Botërore, 2022).

Pakicat në Hungari janë në numër të vogël dhe janë të shpërndarë gjeografikisht. Për shembull, nga 3,135 vendbanime në Hungari në kohën e regjistrimit të vitit 2001, popullsia lokale deklaroi etninë hungareze në 3,112, ciganët/romët në nëntë, kroatët në gjashtë, sllovenët në katër dhe etninë gjermane, sllovake, rumune dhe serbe secili në një vendbanim (Yupsanis, 2019). Sipas Dobos (2013: 169), individët e pakicave jetojnë në 2,500 nga 3,200 vendbanime në Hungari, por ata formojnë shumicë lokale vetëm në 50 prej tyre. Përqindje e madhe e minoriteteve është e asimiluar gjuhësisht me gjuhën hungareze dhe ka një identitet të dyfishtë (kryesisht pakicë etnike dhe një kombëtare hungareze).

Kuadri ligjor

Hungaria, siç e njohim sot, ka prezantuar sistem modern të politikave për pakicat. Vendi shihet si pionier në epokën e pas Luftës së Ftohtë në krijimin e regjimit të të drejtave të pakicave, me gamë të gjerë të drejtash individuale dhe kolektive për pakicat e tij, duke përfshirë të drejtën për autonomi kulturore (Yupsanis, 2019). Akti më i rëndësishëm ligjor në këtë drejtim në Aktin e vitit 1993 për të drejtat e pakicave kombëtare dhe etnike. Ligji LXXVII i vitit 1993 për të drejtat e pakicave kombëtare dhe etnike (në tekstin e mëtejmë: ARM) thotë: "Është e drejtë ekskluzive dhe e patjetërsueshme e individit të marrë dhe të deklarojë përkatësinë e tij në grup kombëtar ose etnik ose pakicë. Askush nuk është i detyruar të deklarojë se i përkasin grupit të pakicës." (Zyra e pakicave kombëtare dhe etnike Budapest, 2005). Në të njëjtin akt thuhej, gjithashtu, se "Pakica kombëtare dhe etnike janë të gjitha ato grupe njerëzish që kanë jetuar në territorin e Republikës së Hungarisë për të paktën njëqind vjet, përfaqësojnë pakicën numerike në popullsinë e vendit, janë shtetas të Hungarisë dhe dallohen nga pjesa tjetër e popullsisënga gjuhët, kulturat dhe traditat e tyre, dhe në të njëjtën kohë demonstrojnë një ndjenjë kohezioni që synon ruajtjen dhe mbrojtjen e interesave të komuniteteve të tyre historike." (Kenesei, 2011). Sipas Zyrës së Komisionarit për të Drejtat Themelore të Hungarisë (2019: 30) akti për të drejtat e kombësive "siguron të drejta të gjera gjuhësore për pakicat ndër të tjera në procedurat civile, penale dhe administrative dhe afirmon rolin e shtetit për të mbështetur pakicat edukimi gjuhësor". Sipas Vizit (2015:31-46) kuadri ligjor në Hungari ka 'qëllimin parësor/parimin kryesor' për t'u ofruar shans pakicave për të ringjallur identitetin e tyre, për t'u organizuar dhe për të ruajtur gjuhën dhe kulturën e tyre ('politika disimiluese ').

Ligji i ri Themelor ka hyrë në fuqi më 1 janar 2012. Sipas terminologjisë së re, përdoret termi "kombësi". Ligji Themelor parasheh mbrojtjen dhe rolin e veçantë të kombësive që jetojnë në Hungari. Ai i përshkruan ata si pjesë përbërëse të shtetit dhe pjesë të

komunitetit politik. Sipas nenit XXIX para. (1) të Ligjit Themelor, çdo shtetas hungarez që i përket një kombësie ka të drejtë të deklarojë lirisht dhe të ruajë identitetin e tij/saj. Përveç kësaj, ata do të kenë të drejtën të përdorin gjuhën e tyre amtare, të përdorin emrat e tyre në gjuhën e tyre individualisht dhe kolektivisht, për të nxitur kulturën e tyre dhe për të marrë arsim në gjuhët e tyre amtare (Sándor-Szalay, n/a).

Kombësitë që jetojnë në Hungari mund të krijojnë vetëqeverisje lokale dhe kombëtare. (Neni XXIX paragrafi (2) i Ligjit Themelor).

Sipas nenit 2 paragrafi (2) të Ligjit Themelor, pjesëmarrja në punën e Parlamentit të kombësive që jetojnë në Hungari rregullohet me akt kardinal (që kërkon shumicën e cilësuar të votave në Parlament).

Rregullat e Ligjit Themelor janë të detajuara në aktin e ri CLXXIX të 2011 mbi të drejtat e kombësive (në tekstin e mëtejmë: ARN ose Akti i Kombësisë). Ai zëvendësoi ish ARM-në, duke marrë pjesërisht dispozitat e mëparshme me disa modifikime.

Përkufizimi i kombësisë, sipas seksionit 1 para. (1) nga ARN:

- të gjitha grupet etnike janë kombësi që janë
- banues në Hungari për të paktën një shekull,
- ata janë në pakicë numerike në mesin e popullsisë së shtetit,
- ata dallohen nga pjesa tjetër e popullsisë nga gjuha, kultura dhe traditat e tyre dhe
- ato shfaqin një ndjenjë kohezioni që synon ruajtjen e tyre dhe shprehjen dhe mbrojtjen e interesave të komuniteteve të tyre të krijuara historikisht.
- 13 kombësitë e njohura në Hungari janë, sipas ligjit: bullgare, greke, kroate, polake, gjermane, armene, rome, rumune, rutenase, serbe, sllovake, sllovene dhe ukrainase.

Përdorimi i gjuhëve të pakicave është legjitim në nivel lokal. Dokumentet, emrat e institucioneve, zyrat, rrugët dhe emrat

gjeografikë jepen gjithashtu në gjuhët e pakicave kudo që qeveritë e pakicave lokale kërkojnë. Ka preferencë për punësimin e zyrtarëve që flasin gjuhën e pakicave në komunat ku ka folës të gjuhëve të pakicave (Kenesei, 2011).

Kushtetuta e Hungarisë e vitit 1949 u ndryshua në vitin 1989, duke shpallur nga njëra anë se pakicat etnike dhe kombëtare përfaqësojnë një "pjesë përbërëse të shtetit" (neni 68, paragrafi 1) dhe nga ana tjetër duke njohur ndër të tjera "të drejtën e tyre për të formuar lokale dhe organet kombëtare për vetëqeverisje" (neni 68, paragrafi 4). Në realizim të këtij akti të garantuar kushtetues lxxvii i vitit 1993 për të drejtat e pakicave kombëtare dhe etnike është miratuar. Ligji i renditur shprehimisht në nenin 61, paragrafi 1, trembëdhjetë "grupe etnike vendase" që kualifikohen si minoritete, ciganët, gjermanët, kroatët, sllovakët, rumunët, bullgarët, grekët, polakët, armenët, rutenët (rusët), serbët, sllovenët dhe ukrainasit. Më pas, ligji u jepte pakicave 'historike' një sërë të drejtash kulturore kolektive, të tilla si ruajtja, nxitja, forcimi dhe përcjellja e identitetit të pakicës (neni 15), për të kultivuar dhe zhvilluar traditat dhe gjuhën e tyre historike, për të ruajtur dhe pasuruar kultura intelektuale dhe kultura e tyre si e mishëruar nga objektet fizike (neni 16), për të mbajtur ngjarjet e tyre dhe për të festuar festat e tyre, për të ruajtur dhe ruajtur reliket e tyre arkitekturore, kulturore dhe fetare, për të ruajtur, nxitur dhe përcjellë traditat e tyre, të përdorin simbolet e tyre kulturore (neni 18, paragrafi (4)), të kenë arsim të financuar nga shteti dhe komuna në gjuhën e tyre amtare ose 'dygjuhëshe' (nenet 43–44), etj.

Kuadri institucional

Komisioni parlamentar që përfaqëson kombësitë përbëhet nga një nacionalitet - anëtar i parlamentit (deputet), me një kryetar dhe 12 avokatë të kombësisë. Të drejtën e votës në këtë komision kanë avokatët e kombësisë, ndryshe nga seanca plenare. Komiteti që përfaqëson kombësitë formon qëndrimin e tij për raportin e qeverisë

për statusin e kombësive dhe raportin e Komisionarit për të Drejtat Themelore (Asambleja Kombëtare Hungareze, n/a).

Komisionari për të Drejtat Themelore, si institucion kombëtar i të drejtave të njeriut në Hungari, është i akredituar nga OKB-ja dhe anëtar i Aleancës Globale të Institucioneve Kombëtare të të Drejtave të Njeriut (GANHRI), i cili punon me Zyrën e Kombeve të Bashkuara të Komisionarit të Lartë për të Drejtat e Njeriut (OKB OHCHR), dhe që përfshin dhe mbështet Institucionet Kombëtare të të Drejtave të Njeriut (Zyra e Komisionarit për të Drejtat Themelore, 2021:24).

Avokati i Popullit hungarez për të drejtat e pakicave kombëtare është anëtar i përhershëm i Komitetit Këshillimor të Konventës Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare. Përgjegjësitë e Avokatit të Popullit janë disa. Ndër të tjera është zbatimi i të drejtave të kombësive që jetojnë në Hungari dhe propozohet miratimi dhe ndryshimi i legjislacionit për të drejtat e kombësive që jetojnë në Hungari (Zyra e Komisionarit për të Drejtat Themelore, 2021:39).

Në vitin 1990 u krijua Zyra e Pakicave Kombëtare dhe Etnike si organ autonom i administratës shtetërore me kompetencë mbarëkombëtare. Atij i është besuar një mandat "për të kryer detyra shtetërore lidhur me pakicat në Hungari (Walsh, 2000).

Hungaria fillimisht mori angazhime brenda Kartës Europiane të Këshillit të Europës për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave në 1992 dhe për gjuhët e gjashtë kombësive (gjermanisht, sllovakisht, kroatisht, rumanisht, sllovenisht dhe serbisht), të cilave iu shtuan gjuhët cigane (romaisht dhe boyash). në 2008 (CoE, 2019:22). Siç raportohet nga vendi, ligjet e brendshme të Hungarisë u japin të drejta më të gjera kombësive në shumë fusha sesa Konventa Kuadër ose vetë Karta e Gjuhëve (CoE, 2019:22).

3.6.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Kuadri ligjor hungarez garanton statusin e "shkollës së pakicës" kudo ku të paktën 25% e nxënësve të institucionit arsimor (nga dhe duke përfshirë kopshtet) janë anëtarë të një pakice. Vetëqeverisjet lokale dhe/ose të pakicave kombëtare janë të përfshira në caktimin e statusit të shkollës së pakicës ose në futjen e arsimit në gjuhët e pakicave (Kenesei, 2011).

Nga informacioni i disponueshëm në raportet shtetërore të Hungarisë në Këshillin e Europës, është theksuar se pjesëmarrja në edukimin e kombësisë është vullnetare dhe forma e edukimit përcaktohet në bazë të kërkesave të prindërve (CoE, 2018:24). Ka disa opsione nga të cilat mund të zgjedhin anëtarët e kombësive:

Në arsimin parashkollor:

- çerdhe duke përdorur gjuhën e dhënë amtare (gjuhën e kombësisë),
- çerdhe dygjuhëshe që kryen veprimtari edukimi për kombësinë,
- çerdhe që ndjek edukimin kulturor rom në gjuhën hungareze.

Në arsimin shkollor

- edukimi duke përdorur gjuhën e dhënë amtare,
- arsimi dygjuhësh i kombësisë,
- mësimi i gjuhës arsimi i kombësisë,
- arsimimi i kombësisë rome në gjuhën hungareze,
- arsimi plotësues i kombësisë (mund të jetë një opsion vetëm nëse numri i nxënësve që zgjedhin arsimin e kombësisë mbetet nën 8).

Në raportet e Zyrës së Komisionarit për të Drejtat Themelore të Hungarisë (2019) thuhet se ka një asimilim të lartë gjuhësor në komunitetet e pakicave në Hungari. Situata e arsimit në gjuhën e pakicave luan një rol të veçantë. Disa komunitete më të mëdha minoritare si gjermanët, janë në një situatë më të favorshme, por p.sh. komuniteti polak nuk ka shkollë fillore të mesme minoritare.

Megjithëse komunitetet greke dhe rutenase kanë shkolla fillore minoritare, shkollat e mesme të pakicave nuk janë gjithashtu të disponueshme për nxënësit në këto komunitete (Zyra e Komisionarit për të Drejtat Themelore të Hungarisë, 2019).

Praktika tregon shumë sfida. Për shembull, raporti i Komisionarit për të Drejtat Themelore (CFR) i Hungarisë (2016) thotë se arsimimi i pakicave në kopshtin e fëmijëve nuk është në patjim me ligjin nëse nuk është vullnetar, nëse përdoret për të mbuluar ndarjen e paligjshme të fëmijëve ose nëse fëmijët nuk i përkasin pakica mori pjesë në të. Institucionet kanë vështirësi për shkak se fëmijët përgjithësisht nuk sjellin njohuri për gjuhët e pakicave nga familja e tyre dhe është mjaft e vështirë të gjesh mësues dhe infermierë që të jenë në gjendje të punojnë në këto gjuhë.

Në pesë vitet e fundit 6.7% e nxënësve të mesëm ishin të regjistruar në arsimin e pakicave, nga të cilët 90% i përkisnin komunitetit gjerman ose rom. Sigurimi i arsimit të mesëm të pakicave rrezikohet nga mungesa e mësuesve të pakicave; karriera e mësuesit nuk është tërheqëse në ditët e sotme, gjë që e bën më të vështirë plotësimin e vendeve universitare nga numri i ulët i studentëve që mbarojnë në shkollat e mesme të pakicave (Zyra e Komisionarit për të Drejtat Themelore të Hungarisë, 2019).

Çështja tjetër që shfaqet është rënia e numrit të mësuesve të rinj të pakicës. Akoma më alarmante është gjendja e arsimit të minoritetit rom, sepse në sistemin arsimor terciar mungojnë kurset e trajnimittë mësuesve të minoriteteve rom dhe beas, gjë që rezulton në mungesë të mësuesve të trajnuar beas dhe romë. Natyrisht, kjo përshpejton asimilimin gjuhësor dhe humbjen e gjuhëve të pakicave. Edhe pse kursi i romologjisë është i disponueshëm në disa kolegje/universitete, ky kurs nuk ofron trajnim specifik gjuhësor. Nga njëra anë, kjo do të thotë se tekstet shkollore, fjalorët dhe materialet e tjera mësimore nuk janë të disponueshme në gjuhën rome dhe bease; nga ana tjetër, përfundimisht, ajo rrezikon cilësinë e arsimit fillor dhe të mesëm të pakicës rome (Zyra e Komisionarit për të Drejtat Themelore të

Hungarisë, 2019). Në vitin 2019, Universiteti i Debrecen – përveç Universitetit të Pécsit –gjithashtu shpalli një diplomë *bachelor* në romologji, në të cilën numri i pranimeve është rritur nga të dhënat e përgjithshme të pranimeve njëshifrore të viteve të kaluara në 31 persona (CoE, 2020).

Komiteti Parlamentar i Kombesive që jetojnë në Hungari, me mbështetjen e Qeverisë Hungareze, përpunoi një program për zhvillimin e kopshteve të kombësisë në vitin 2017, i cili u shtri edhe për mësuesit e shkollave fillore dhe të mesme të kombësisë, si dhe në vitin 2018. Qëllimi kryesor i këtij programi ishte rritja numri i të rinjve që zgjedhin karrierën e mësuesve të kombësisë dhe cilësia e trajnimit të mësuesve të kombësisë, si dhe për ta bërë trajnimin gjuhësor më efektiv, për të mbajtur mësuesit e kombësisë në fushën e tyre profesionale dhe për të përmirësuar vlerësimin e profesionit të tyre (CoE, 2020) .

3.6.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Sipas pikës a) të nënseksionit (1) të seksionit 12 të Ligjit të Shtetësisë, "një person që i përket një shtetësie ka të drejtë të përdorë lirisht gjuhën e tij/saj amtare verbalisht dhe me shkrim, për t'u njohur me të kultivojë, pasurojë dhe përcjellë historinë, kulturën dhe traditat e tij/saj" në të gjitha fushat, duke përfshirë skenat e ndryshme të drejtësisë (gjykatat, prokuroria). Përdorimi i gjuhës amtare në proceset civile dhe penale, si dhe në proceset e administratës publike sigurohet nga ligjet përkatëse procedurale. Individët dhe komunitetet që përdorin gjuhët e kombësisë mund të gjenden në të gjithë vendin, kështu që të drejtat e tyre të veçanta mund të ushtrohen jo vetëm nga ata që jetojnë në situatë blloku, por edhe nga ata që jetojnë në diasporë (CoE, 2018:65).

Sipas Ligjit Themelor të Hungarisë, Seksioni 9 i Ligjit XIX të vitit 1998 mbi Procedurën Penale (në tekstin e mëtejmë: Akti i Procedurës Penale) deklaron si parim themelor të drejtën e përdorimit të gjuhës

amtare. Sipas nënseksionit (1) gjuha e procedurës penale është hungareze, askush nuk mund të pësojë disavantazhe për shkak të mungesës së zotërimit të gjuhës hungareze. Neni 114 i Ligjit të Procedurës Penale parasheh një përkthyes (CoE, 2018:65).

Sipas nenit 6 të Ligjit III të vitit 1952 mbi Kodin e Procedurës Civile (më tej i referuar si Kodi i Procedurës Civile) gjuha zyrtare e përdorur në proceset gjyqësore është hungareze. Kodi i Procedurës Civile e deklaron këtë si një rregull të përgjithshëm, por shton se askush nuk mund të pësojë disavantazhe për shkak të mungesës së zotërimit të gjuhës hungareze. Ligji CX i 1999 zgjeroi fushën e zbatimit të këtij parimi themelor në gjuhët rajonale dhe të pakicave (CoE, 2018:67).

Shpenzimet e përkthimit të shkaktuara në rastet e paraparë në nenin 6 të Kodit të Procedurës Civile, parapaguhen nga shteti në vend të palës që ka të drejtë të përdorë gjuhën e saj amtare, gjuhën rajonale ose të pakicës, ndërsa pagesa e këtyre shpenzimeve – me përjashtimi i paraparë në pikën (4b) të nenit 78 të Kodit të Procedurës Civile (respektivisht në lidhje me shpenzimet e bëra në lidhje me përkthimin e vendimeve dhe kërkesave të gjykatës) - rregullohen nga rregullat e përgjithshme për pagimin e shpenzimeve ligjore, d.m.th. nëse është e pasuksesshme, kostoja bartet nga pala, por në rast se shteti pason, pala tjetër është e detyruar – në mungesë të përjashtimit personal nga tarifat ligjore – të rimbursojë shpenzimet e shtetit (KE, 2018:68) .

Lidhur me procedimet para gjykatave për çështjet administrative, Asambleja Kombëtare miratoi me fuqi nga 1 janari 2018 Ligjin I të vitit 2017 për Kodin e Procedurës Administrative, i cili zbaton reformën e aktit të procedimit administrativ. Qëllimi i kodit ishte zbatimi sa më i gjerë i parimit të mbrojtjes juridike efektive, nga njëra anë, duke garantuar paprekshmërinë e mbrojtjes ligjore dhe, nga ana tjetër, duke vendosur rregulla që krijojnë barazinë e armëve. Kodi u diskutua nga Asambleja Kombëtare si agjendë e kombësisë, Komisioni për Kombësitë në Hungari ra dakord me përmbajtjen e Kodit dhe nuk propozoi asnjë ndryshim në të. Legjislacioni është në përputhje me kërkesat e garantuara të Kartës Europiane për Gjuhët Rajonale ose të

Pakicave, dhe në mënyrë të ngjashme me rregullat procedurale në fuqi ai u jep të drejtën e përdorimit të gjuhës amtare (CoE, 2018:68).

3.6.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

U konstatua se njohja mesatare e gjuhëve të pakicave është në nivel bisedor, por nuk përfshin termat teknike të nevojshme në procedurat zyrtare (megjithatë është një përgjithësim mjaft i gjerë, sepse ka një ndryshim domethënës midis 13 minoriteteve, por shkalla e lartë e asimilimit është e zakonshme). Vetëqeverisjet e kombësisë përdorin gjuhën hungareze në përgatitjen e procesverbaleve dhe dokumenteve për arsye praktike: thuhej se do të ishte e vështirë për organet administrative t'i përkthenin ato dhe njerëzit që përfaqësojnë do të preferonin gjithashtu versionet hungareze. Përdorimi i formularëve në gjuhët e pakicave në procedurat administrative është mjaft i rrallë; qeveritë vendore nuk janë në gjendje të ofrojnë rutinën e zyrës në gjuhët e pakicave, ndërsa gjykatat deklaruan se pretendimet për procedura në gjuhët e pakicave janë të rralla. Edhe pse ligji për të drejtat e kombësive u ofron mundësinë përfaqësuesve të pakicave dhe avokatëve të kombësive që të flasin në gjuhët e tyre para Kuvendit, Ligji i Parlamentit nuk e shtjellon këtë, por vetëm Kodin e Sjelljes. Komisionari propozoi shtatë amendamente në ligj për të përmirësuar zbatimin e të drejtave gjuhësore të pakicave (Zyra e Komisionarit për të Drejtat Themelore të Hungarisë, 2019).

Nga 1 janari 2012, zyrat qeveritare ushtrojnë kompetenca mbikëqyrëse gjyqësore mbi qeveritë komunale, në vend të kontrollit të mëparshëm ligjor. Në këtë kontekst, për të siguruar që njerëzit të mund të përdorin gjuhët rajonale ose të pakicës para autoriteteve komunale, siç specifikohet me ligj, agjencitë qeveritare mund të ndërmarrin veprime me mjete efektive të menaxhimit të pajtueshmërisë (CoE, 2018:70).

Lidhur me përdorimin e gjuhës së kombësisë gjatë procesit, sipas nënseksionit (1) të nenit XXIX të Ligjit Themelor, "kombësitë që

jetojnë në Hungari kanë të drejtë të përdorin gjuhën e tyre amtare, të përdorin emra në gjuhët e tyre individualisht dhe kolektivisht, për të ushqyer kulturat e tyre dhe të arsimohen në gjuhët e tyre amtare". Në pajtim me nënseksionin (2) të seksionit 5 të Ligjit të Shtetësisë, "përdorimi i gjuhës amtare në proceset civile dhe penale, si dhe në procedurat e administratës publike sigurohet nga ligjet përkatëse procedurale" (CoE, 2018:70).

Rregullat e Ligjit të Procedurës Administrative nuk kufizojnë dhe nuk e kushtëzojnë të drejtën e pakicave për të përdorur gjuhën e tyre me asnjë rrethanë, prandaj anëtarët e kombësive kanë të drejtë të përdorin gjuhën e kombësisë së tyre pavarësisht nga vendbanimi i tyre, përqindja e kombësia dhe faza e procedurës (KE, 2018:70).

Ligji I i 2010 i Procedurave të Regjistrimit ofron mundësi shtesë të veçanta në lidhje me përdorimin e gjuhës së kombësisë. Sipas këtyre dispozitave, martesa dhe partneriteti i regjistruar mund të krijohen edhe në gjuhët e kombësisë. Në lidhje me përdorimin e emrave, personi që i përket një kombësie mund të zgjedhë një emër të përshtatshëm të kombësisë dhe një mbiemër të formuar sipas rregullave të gjuhës së kombësisë. Regjistri i emrave të kombësisë i përpiluar nga vetëqeverisja përkatëse e pakicave kombëtare përmban emrat e kualifikuar. Regjistrimi i mbiemrave të kombësisë dhe i emrave të kombësisë që nuk përfshihen në regjistrin e emrave të kombësisë rregullohet nga rezoluta e vetëqeverisjeve përkatëse të pakicave kombëtare (CoE, 2018:72).

3.6.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Shteti hungarez njeh të drejtën e kombësive për të shprehur lirisht mendimin e tyre në gjuhën e tyre amtare dhe lehtëson aksesin e komuniteteve të kombësive në mjetet e masmedies. Transmetuesit e shërbimit publik transmetojnë programe të rregullta radio dhe televizive për të 13 kombësitë në Hungari, në gjuhët e tyre amtare. Në Hungari, legjislacioni siguron funksionimin e medieve të pakicave

etnike: shërbimi i medies publike funksionon për ruajtjen dhe përmirësimin e komuniteteve etnike, duke ushqyer dhe pasuruar gjuhën dhe kulturën e tyre amtare për të kënaqur nevojat e tyre kulturore (CoE, 2018:73).

Fondi për Mbështetjen e Shërbimit Mediatik dhe të Menaxhimit të Aseteve (MTVA) u themelua në vitin 2011 si një organizatë ombrellë e mediave të shërbimit publik hungarez (MTVA, n/a). Nga ana tjetër, Kompania e Kufizuar Jofitimprurëse Private e Shërbimit Mediatik Duna (DUNAMSZ) ekziston për të ofruar shërbime publike cilësore të medieve dhe agjencive të lajmeve brenda dhe jashtë kufijve, si dhe për të ndihmuar në zbatimin e lirisë së shprehjes dhe informacionit (DUNAMSZ, 2017). Të dy subjektet, i kushtojnë vëmendje të veçantë përmbushjes së detyrimeve të tyre sipas Ligjit të Kombësisë. Qëllimi kryesor i programeve të kombësisë dhe elementeve programore të përcaktuara me ligj përkon me një nga misionet e medies publike: të ndalojë humbjen e gjuhëve të kombësive, të shpëtojë gjuhën amtare dhe kulturën e veçantë që lidhet me të dhe të promovojë ruajtjen. të identitetit. Në dritën e kësaj, medie publike siguron, sipas paragrafit 45. b) të Aktit të Kombësisë, që programet e shërbimit publik të kombësisë të publikohen, nëse është e mundur, në një mënyrë dhe kohë që është e aksesueshme për shumicën e anëtarëve të komunitetit në fjalë. , në mënyrë që shërbimi të jetë i disponueshëm në të gjitha rajonet përkatëse të populluara nga kombësia e caktuar (CoE, 2020).

Ndërfaqja e internetit e MTVA dhe Arkivi Kombëtar Audiovizual (NAVA, n/a) janë platforma kolektive për të gjitha programet që ishin transmetuar, programet e kombësisë, gjithashtu, dhe ofron akses të pakufizuar në çdo kohë të ditës.

Nationality Radio (MR4) bën një radio të pavarur të kombësisë dhe funksionon 24 orë në ditë. Gjatë ditës transmetohen drejtpërdrejt programet e kombësisë në gjuhën amtare nga redaksitë, gjatë natës programet ritransmetohen. Programet radiofonike të kombësisë që transmetohen nga Radio Hungareze që nga viti 1998 funksionojnë me një strukturë programore uniforme që nga viti 2007. Radio adreson,

informon dhe argëton çdo kombësi të vendosur në gjuhën e tyre amtare dhe ndërmjetëson e krijon vlera. Përveç lajmeve që kanë të bëjnë me jetën e kombësive dhe lajmet për vetëqeverisjet e tyre, programet përfshijnë edhe ngjarjet e institucioneve kulturore, festat tradicionale, festat fetare, si dhe lajmet dhe ngjarjet e besimeve fetare (CoE, 2018:74).

Transmetimi i programeve televizive të kombësisë gjermane filloi 40 vjet më parë, në vitin 1978 në televizionin hungarez. Programi i revistës në gjuhën gjermane që transmetohet aktualisht nën titullin "Unser Bildschirm" raporton mbi politikën e kombësisë, ngjarje dhe informacione interesante nëpërmjet raporteve, portreteve, filmave të shkurtër nga jeta e kombësisë gjermane (CoE, 2020).

Programet e gjuhës boyashe janë pjesë e programeve të kombësisë rome. Programet televizive rome janë në gjuhën hungareze, reportazhet në gjuhën lovarike dhe boyashe ndodhin në rast se të intervistuarit flasin gjuhën e dhënë. Siç tregohet në raportin e dërguar nga Hungaria dhe pas kërkesave për të rritur gjatësinë e përmbajtjes në gjuhën boyashe (radio dhe televizion) dhe gjermanisht (televizion) dhe përmirësimin e kohës së transmetimit, vihet re se ka sfida ngaqë media duhet të marrë parasysh duke marrë parasysh të trembëdhjetë kombësitë e njohura ligjërisht në Hungari. Konsideroni shpërndarjen e kohës së transmetimit, rirregullimi ose ndryshimi i raporteve për të mirën e një ose më shumë kombësive mund të dëmtojë interesat e kombësive të tjera. Në mënyrë të ngjashme, transformimi i kohës së transmetimit të programeve mund të nënkuptojë edhe dëm për interesat (CoE, 2020).

Transmetimi i programeve për kombësitë në televizionin hungarez filloi më shumë se 35 vjet më parë. Programi gjerman dhe programi serbo-kroat filloi në 1978 (në Pécs) (tani ka programe të veçanta serbe, kroate dhe sllovene) u pasuan më vonë nga një program rumun dhe një program sllovak në Szeged, dhe më pas, në 1992, rom u prezantuan edhe programe. Programi (bullgar, grek, polak, armen, rus dhe ukrainas) i titulluar "Rondó" filloi në 1994 (CoE, 2018:77).

3.6.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore

Vetëqeverisjet e kombësisë mbajnë skena kombëtare komunale dhe institucionet e kulturës së komunitetit, dhe institucionet e kulturës komunitare të mbajtura nga pushteti vendor kanë, gjithashtu, detyra në lidhje me kombësitë. Programet e kombësisë dhe komunitetet priten nga institucionet lokale të kulturës së komunitetit, skenat komunale, institucionet e grumbullimit publik (shtëpitë folklorike lokale, muzetë, bibliotekat, herë pas here teatro) (CoE, 2018:84). Duke marrë parasysh se Hungaria ka zhvilluar dhe zbatuar autonomi kulturore për kombësitë që jetojnë në vend, aktivitetet dhe objektet kulturore varen në masë të madhe nga puna dhe organizimi i vetëqeverisjeve të kombësisë.

Preambula e Aktit Kulturor parasheh ruajtjen dhe vazhdimin e denjë të traditave kulturore të kombësisë; përmirësimi i kushteve personale, intelektuale dhe ekonomike për kulturën dhe edukimin e komunitetit dhe personal; aktivitete për përmirësimin e cilësisë së jetës së qytetarëve dhe vlerave bartëse; dhe lehtësimi i funksionimit të institucioneve dhe organizatave që i shërbejnë zbatimit të tyre janë në interes të përbashkët të shoqërisë. Në kuadër të parimeve të tij themelore, Akti Kulturor thotë se çdokush ka të drejtë të njihet me pasurinë kulturore dhe rëndësinë e tyre në zhvillimet historike dhe në formimin e vetëdijes kombëtare dhe kombëtare, si dhe për mbrojtjen e kësaj pasurie, nëpërmjet veprimtaria e institucioneve të tipit muze, shërbimet bibliotekare, arsimi, kultura e komunitetit, ndërgjegjësimi, shtypi dhe komunikimi masiv (KE, 2018:87).

Sipas raportit shtetëror të dorëzuar nga Hungaria (CoE, 2018:89) Biblioteka Kombëtare e Gjuhëve të Huaja Hungareze (NLFL) secila dedikoi fonde për furnizimin e dokumenteve që lidhen me kombësitë dhe për zgjerimin e koleksionit të vetë NLFL për kombësitë. NLFL përgatit lista rekomandimesh për dokumente për 19 bibliotekat e qarqeve dhe për Bibliotekën Metropolitane "Ervin Szabó" në 11 gjuhë të kombësisë (bullgarisht, greqisht, romisht, kroatisht, polonisht, gjermanisht, rumanisht, serbisht, sllovakisht, sllovenisht, rusisht).

NLFL bashkëpunon me koleksione publike, institute kulturore të huaja, ambasada, vetëqeverisje të kombësisë, organizata kulturore të kombësisë në zbatimin e projekteve profesionale dhe programeve kulturore.

Që nga viti 2013, mundësitë e financimit të teatrove kombëtarë – në të gjithë sferën e artit skenik – rregullohen me Aktin XCIX të vitit 2008 mbi Mbështetjen dhe Rregullat e Veçanta të Punësimit të Organizatave të Arteve Skenike. Sipas ligjit, organizatat e pacertifikuara të arteve skenike të vallëzimit dhe teatrit mund të marrin mbështetje nëpërmjet tenderëve. Fushëveprimi i aplikantëve është organizatat e artit të performancës të përfshira në regjistrin zyrtar të mbajtur nga Zyra e Arteve Performuese të Fondit Kombëtar të Kulturës. Si diskriminim pozitiv, Sekretariati Shtetëror, përgjegjës për Kulturën e Ministrisë së Kapaciteteve Njerëzore ndan teatrot e kombësisë hungareze – në funksion të situatës së tyre të veçantë – në operimin e ndërtimeve tenderuese që lidhen me organizatat e artit të performancës si një grup i mbyllur aplikantësh, për të shmangur konkurrencën me aplikantët e tjerë. dhe për të siguruar që, përveç performancës së tyre profesionale, ata të vlerësohen bazuar në angazhimin e tyre social (CoE, 2018:94)

3.6.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale

Në Hungari, shërbimet publike por kryesisht private inkurajojnë mësimin e gjuhëve. Ata që kanë njohuri në gjuhë të huaj mund të fitojnë deri në 30% më shumë se ata që nuk kanë aftësi të tilla. Frëngjishtja vjen në vendin e dytë pas anglishtes si gjuhë prioritare në sektorin publik (EFNIL, 2009).

Hungaria ka një traditë të veçantë të shumëgjuhësisë, e karakterizuar nga gjuhët e imponuara perandorake dhe shtetërore nga njëra anë, dhe gjuhët e ndryshme të pakicave për shkak të lëvizjeve migratore të njerëzve që u përkasin etnive të ndryshme (gjuhët e pakicave).

Gjuha gjermane ka qenë në të dy rolet - dikur ka qenë një gjuhë perandorake në Hungari në një periudhë të caktuar historike të Monarkisë dhe është përdorur nga popullatat e saj minoritare gjermane që kanë mbërritur në territorin e shtetit aktual hungarez që nga shekujt. 15-16. Gjuha gjermane, si gjuhë e fuqisë dhe e dijes, dhe si gjuhë e njerëzve, ka qenë e pranishme në këtë rajon me shekuj të gjatë.

Historia e përdorimit të gjuhës angleze është shumë e shkurtër në krahasim me gjuhën gjermane dhe mund të lidhet me ndryshimet e pas vitit 1989, me hyrjen e kapitalit të huaj, njohurive dhe kulturës perëndimore në vend, dhe në sistemin arsimor është e lidhur qartë me procesin e Bolonjës dhe aderimi i Hungarisë në këtë proces. Dallimi i mësipërm në trashëgiminë historike të dy gjuhëve në Hungari reflektohet edhe në një ndarje brezash midis përdoruesve të saj. Ndërsa gjeneratat e vjetra preferojnë dhe flasin kryesisht gjermanisht, brezat e rinj janë më të njohur me anglishten (Árendás, 2015).

Referencat:

Akti LXXVII i vitit 1993 mbi të drejtat e pakicave kombëtare dhe etnike, marrë nga http://www.refworld.org/docid/4c3476272.html

Akti XCIX i 2008 mbi Mbështetjen dhe Rregullat e Veçanta të Punësimit të Organizatave të Arteve Performuese. Marrë nga http://www.okm.gov.hu/letolt/english/act_xcix_2008_090624.pdf

Árendás, Z. (2015). Shumëgjuhësia në Hungari. Praktikat dhe perspektivat (raste studimore). Marrë nga http://www.irmultiling.com/wp-content/uploads/2015/03/Case-Studies-Hungary_06_02.pdf

CoE (2018). Raporti i shtatë periodik i Qeverisë së Hungarisë për zbatimin e detyrimeve të marra nëpërmjet ratifikimit të Kartës Europiane për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave të Këshillit të Europës. Marrë nga https://rm.coe.int/hungarypr7-en-docx/16807b69d7

CoE (2019). Raporti i pestë i dorëzuar nga Hungaria Në bazë të nenit 25, paragrafi 2 i Konventës Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare – marrë më 5 shkurt 2019. ACFC/SR/V(2019)005. Marrë nga https://rm.coe.int/5th-sr-hungary-en/168092522f

CoE (2020). Dokument informativ mbi zbatimin e Rekomandimeve për Veprim të Menjëhershëm bazuar në ciklin e 7-të të monitorimit, dorëzuar nga Hungaria më 28 shkurt 2020. Marrë nga https://rm.coe.int/-hungaryiria7-en-docx/16809ccfe4

Komisionari për të Drejtat Themelore (2016). SHQYRTIMI PERIODIK UNIVERSAL MBI TË DREJTAT E NJERIUT NË HUNGARRI, RAPORTI NHRI, cikli i dytë, prill/maj 2016. Marrë nga https://uprdoc.ohchr.org/uprweb/downloadfile.aspx?filename=2569&file=EnglishTranslation

Dobos, B. (2013). 'Roli i zgjedhjeve në kontekstet e pakicave: rasti hungarez', në E. Nimni, A. Osipov dhe DJ Smith (red.), Sfida e autonomisë jo-territoriale: Teori dhe praktikë. Peter Lang: Oksford.

DUNAMSZ (2017). Rreth nesh. Marrë nga https://dunamsz.hu/en/about-us/?lang=en_us

EFNIL (2009). Hungaria. Marrë nga http://www.efnil.org/projects/lle/hungary/hungary

Asambleja Kombëtare e Hungarisë (n/a). Rreth komisioneve parlamentare. Marrë nga https://www.parlament.hu/web/house-of-the-national-assembly/about-standing-committees

Kenesei, I. (2011). Gjuhët e pakicave në Hungari. Në Stickel. G. (red.). Gjuhët kombëtare, rajonale dhe të pakicave në Europë. Peter Lang: Frankfurt am Main. fq.63-72.

Medgyes, P. (2005). World-Language: Politika e gjuhëve të huaja në Hungari. Në Bruthiaux, P et al. (eds.). Drejtimet në Gjuhësinë e Aplikuar. Ese për nder të Robert B. Kaplan. (fq: 264 – 278). Clevedon: Multilingual Matters LTD

MTVA (n/a). Faqja kryesore. Marrë nga https://mtva.hu/hu/

NAVA (n/a). Faqja kryesore. Marrë nga https://nava.hu/

Zyra për pakicat kombëtare dhe etnike Budapest (2005). Pakicat kombëtare dhe etnike në Hungari. Marrë nga https://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/EC12.HUN.3-Aneksi16.pdf

Zyra e Komisionarit për të Drejtat Themelore (2021). Raport mbi aktivitetet e Komisionarit për të Drejtat Themelore të Hungarisë dhe Zëvendësve të tij – 2020. Marrë nga https://www.ajbh.hu/documents/14315/4142668/Raport+mbi+Aktivitetet+e+Komisionarit+për+Të Drejtat+Themelore+të+Hungarisë+dhe+Zëvendësve+të

tij+2020.pdf/ b4b025a0-e2a7-7cdc-05c1-23cfdc198767?version=1.0&t=1626438831628

Zyra e Komisionarit për të Drejtat Themelore të Hungarisë (2019). Sinergjitë e mbrojtjes kombëtare dhe ndërkombëtare të pakicave që jetojnë në Hungari: Aktivitetet e Ombudsmanit për të Drejtat e Minoriteteve të Hungarisë 2013-2019. Marrë nga https://www.ajbh.hu/documents/14315/131278/SYNERGIES+OF+NATIONAL+AND+NDËRKOMBËTARE+MBROJTJA+E+PAKICAVE+JETIMI+NE+HUNGARI+E_BOOK.pdf/20ff4ec2-eda2-8606-854c122cd051?version=1.0&t=1571209064906

Sándor-Szalay, E. (n/a). Kuadri ligjor i mbrojtjes së të drejtave të kombësisë në Hungari. PPT. Avokati i Popullit për pakicat. Marrë nga https://minorityombud.com/documents/2664086/2665017/Hungarian+nationality+rights_2018.pptx/5a062bfe-e376-7908-6803-29d499159c1f?version=1.0&t=720

. 'Vetëqeverisja e pakicave në Hungari – Një model i veçantë i NTA?', në T. Malloy, A. Osipov dhe B. Vizi (red.), Menaxhimi i diversitetit nëpërmjet autonomisë jo-territoriale: Vlerësimi i avantazheve, mangësive dhe rreziqeve. Oxford University Press: Oxford, 2015. fq. 31, 38–39, 46

Walsh, N. (2000). Vetëqeverisja e pakicave në Hungari: Legjislacioni dhe praktika. Journal of Etnopolitics and Minority Issues in Europe. Marrë nga https://www.ecmi.de/fileadmin/doc/JEMIE04Walsh30-07-01.pdf

Rishikimi i Popullsisë Botërore (2022). Popullsia e Hungarisë. Marrë nga https://worldpopulationreview.com/countries/hungary-population

Yupsanis, A. (2019). Autonomia kulturore për pakicat në Hungari: Një model që duhet ndjekur apo një premtim i kotë?. Revista ndërkombëtare për të drejtat e pakicave dhe grupeve 26 (1-39). doi 10.1163/15718115-02601004

3.7 Rasti i Italisë

Italia, si anëtare themeluese e BE-së dhe shteti më i madh (për sa i përket mbulimit territorial) në zonën e Adriatikut, përfaqëson një model të veçantë për mbrojtjen e të drejtave të minoriteteve. Në Itali, ka shumë grupe minoritare gjuhësore që jetojnë së bashku, mjaft të ndryshme nga njëra-tjetra në numrin dhe nivelin e mbrojtjes që u jepet nga sistemi ligjor (Andeva, 2013). Ndër vite, rendi juridik italian është zhvilluar në një instrument të pasur dhe kompleks për trajtimin juridik të dallimeve.

Janë rreth 2.5 milionë (rreth 4.5% e popullsisë), të ndarë në të paktën 12 grupe të ndryshme gjuhësore. Pavarësisht pranisë së konsiderueshme të grupeve të ndryshme gjuhësore që nga bashkimi, çështja e pakicës u ngrit vetëm pas Luftës së Dytë Botërore, pas aneksimit të Tirolit të Jugut nga Italia.

Tiroli i Jugut, i vendosur në veri të Italisë në kufirin me Austrinë, mbulon vetëm 2.5% të territorit italian. Popullsia prej 450.000 banorësh (që korrespondon me 0.8% të popullsisë së Italisë) përbëhet nga 3 grupe gjuhësore: dy të tretat gjermanishtfolës, më pak se një e treta - italishtfolës dhe rreth 20.000 ladinëfolës (gjuha e tyre quhet edhe Rhaeto-Romance) (Pföstl, n/a).

Kuadri ligjor

Italia ka ratifikuar Konventën Kuadër të Këshillit të Europës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare; megjithatë, ka nënshkruar, por nuk e ka ratifikuar Kartën Europiane për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave. Kushtetuta italiane nuk përmban asnjë referencë për rregullimet e përgjithshme gjuhësore ose një gjuhë kombëtare. Ligji 482/99 e plotëson këtë zbrazëtirë, duke përcaktuar qartë se italishtja është gjuha zyrtare e Republikës.

Kushtetuta italiane përdor kriteret gjuhësore si një tipar dallues kur përkufizon termin 'minoritet'. Pavarësisht mbiemrit "etnik" që shfaqet në disa statute rajonale (Trentino-Alto Adige, Friuli Venezia Giulia), synimi është eliminimi i referencave ndaj çështjeve politiko-

kombëtare dhe etnike-racore dhe vendosja e mbrojtjes së pakicave nga një faktor gjuhësor dhe kulturor. Andeva, 2012a).

Dymbëdhjetë gjuhë të minoriteteve njihen dhe mbrohen me ligjin 482/1999: frëngjisht, provansalisht, franko-provansalisht, gjermanisht, ladinisht, friulisht, sllovenisht, sardinisht, katalonisht, shqip, greqisht dhe kroatisht. Ligji 482/99 është në vetvete një ligj kuadër, që do të thotë se ai vendos vetëm një mekanizëm të mundshëm mbrojtës, i cili duhet të "aktivizohet" më pas në nivel lokal. Prandaj, autoritetet vendore mund të përdorin Ligjin 482/99 si bazë për dhënien e të drejtave të vërteta gjuhësore, por në këtë mënyrë duhet të respektojnë edhe kufijtë e vendosur prej tij (van der Jeught, 2016). Zbatueshmëria e të drejtave të minoriteteve mund të lidhet vetëm me një territor specifik që lidhet me mbrojtjen e të drejtave të pakicave, pikërisht sepse i njihet në parim një zone territoriale të caktuar (parimi territorial).

Ligji 482/1999 parasheh një sërë të drejtash gjuhësore dhe kulturore në favor të grupeve minoritare që i nënshtrohen mbrojtjes. Në lidhje me përdorimin publik të gjuhës, ligji parasheh mundësinë e përdorimit të gjuhës së mbrojtur në organet kolektive të autoriteteve vendore përkatëse, me përkthimin e duhur në italisht për ata që pretendojnë se nuk e njohin gjuhën e pakicës. Ligji parasheh, gjithashtu, që bashkitë të miratojnë, përveç emrave zyrtarë të vendeve, edhe ato "në pajtim me traditat dhe zakonet vendase" si dhe të drejtën që qytetarët të cilëve u është italianizuar mbiemri i vërtetë të marrin të njëjtin në formën origjinale (Andeva, 2013). Së fundi, siç theksojnë Palermo dhe Woelk, ligji ripohon tre shtyllat themelore mbi të cilat është vendosur kushtetuta për pakicat: 1) kriteri i gjuhës si identifikues i elementit; 2) nevoja për njohje dhe; 3) ankorimi i të drejtave territoriale të njohura (Palermo dhe Woelk 2011: 290).

Ka dy lloje rajonesh në Itali. Pesë rajone (Friuli-Venezia Giulia, Trentino-Alto Adige, Val D'Aosta, Sardenja dhe Sicilia) kanë një status të veçantë autonomie dhe pesëmbëdhjetë të tjerat kanë një statut të zakonshëm. Ato me statute të veçanta autonomie janë ato që për arsye ekonomike, kulturore, gjuhësore, gjeografike ose marrëveshje e detyrime ndërkombëtare kanë fituar një autonomi të caktuar përpara miratimit të Kushtetutës italiane në vitin 1947. Ato përmenden në mënyrë specifike në Kushtetutën italiane sipas nenit 116 (Senati

Italian, n/a). Statutet e tyre u miratuan në 1948 (në 1963 për Friuli-Venezia Giulia).

Statuti i Autonomisë Rajonale është ligji bazë i çdo rajoni. Për të siguruar rregullimet e veçanta për të drejtat gjuhësore dhe të pakicave, Kushtetuta italiane parasheh që statutet e autonomisë së rajoneve të veçanta duhet të miratohen nga parlamentet kombëtare me një ligj kushtetues (neni 116, paragrafi 1). Përveç statuteve rajonale (dhe të veçanta) dhe Aktit të Përgjithshëm të vitit 1999, ka pak ligje të zakonshme të shtetit që njohin dhe garantojnë një numër të caktuar të drejtash gjuhësore të pakicave. Ndër këto mund të përmenden dispozitat e Kodit të Procedurës Civile (Rili 122 c1) dhe të procedurës penale (neni 109, paragrafi 2) që njohin të drejtën për të punuar në procesin e një gjuhe të ndryshme nga italishtja me ndërhyrja e një përkthyesi. Gjithashtu, rregullat që parashikojnë mundësinë e ngritjes së shkollave me gjuhë mësimore të ndryshme nga italishtja (gjermanisht, frëngjisht dhe sllovenisht) rregulla të veçanta për sektorin e medies transmetuese (në të njëjtën gjuhë). Megjithatë, këto dispozita nuk njohin të drejta në përgjithësi për të gjithë territorin e vendit, por ato marrin parasysh situatën e diversifikimit rajonal të përcaktuar nga statutet rajonale dhe realitetet socio-politike të pakicave të ndryshme gjuhësore që jetojnë në rajonet e respektuara (Andeva, 2012a).

Mbrojtja më e avancuar e pakicave gjuhësore shihet në rajonin e Trentino-Alto Adige në përgjithësi dhe në Provincën Autonome të Bolzanos në veçanti. Grupet gjermanishtfolëse në Tirolin e Jugut e kanë bazën e mbrojtjes së tyre kryesisht për shkak të një traktati ndërkombëtar, pra marrëveshjes Gruber – De Gasperi (Rautz, n/a). Elementet kryesore të marrëveshjes janë barazia dhe të drejtat e veçanta në favor të banorëve gjermanishtfolës, si dhe autonomia territoriale legjislative dhe administrative: “Banorët gjermanishtfolës të provincës Bolzano dhe qyteteve fqinje dygjuhëshe të provincës së Trentos do të garantohen një barazi të plotë të të drejtave me banorët italishtfolës, në kuadrin e dispozitave të veçanta për të ruajtur karakterin etnik dhe zhvillimin kulturor e ekonomik të elementit gjermanishtfolës. Qytetarëve gjermanishtfolës do t'u jepet veçanërisht: 1) mësimi fillor dhe i mesëm në gjuhën amtare; 2) Gjuha gjermane dhe italiane në zyrat publike dhe dokumentet zyrtare, si dhe në emërtimin topografik dygjuhësh; 3) të drejtën për të rivendosur

mbiemrat gjermanë të italianizuar vitet e fundit; 4) barazia e të drejtave për sa i përket hyrjes në poste publike, me synim arritjen e një proporcioni më të përshtatshëm të punësimit ndërmjet dy grupeve etnike" (neni 1 i Marrëveshjes Gruber-De Gasperi).

Rajoni Autonom Friuli Venezia Giulia njohu zyrtarisht tri gjuhë rajonale - dhe për rrjedhojë tre pakica gjuhësore - në territorin e tij: gjuhën Friuliane, Sllovene dhe Gjermane. Minoriteti dhe gjuha sllovene mbrohen në komunat e provincës së Triestes, në disa komuna të provincës së Gorizias dhe të provincës së Udines (në të ashtuquajturat zona "Slavia friuliana" dhe "Val Canale"). Kuadri ligjor rajonal mbulon tekstet e mëposhtme ligjore kryesore të rëndësishme për mbrojtjen e pakicës sllovene: Ligji Rajonal nr. 26 nga 16 nëntor 2007 lidhur me standardet rajonale për mbrojtjen e pakicës gjuhësore sllovene; dhe dy Dekretet e Presidentit të Qarkut (nr. 0253/Pres. datë 05.08.2005 në lidhje me rregulloret për njohjen e organizatave dhe institucioneve dhe nr. 0340/Press. datë 03.10.2005 për dhënien e fondeve në favor të pakicës). Ligji nr.38/2001 njeh dhe mbron të drejtat e shtetasve italianë që i përkasin pakicës gjuhësore sllovene në provincat e Triestes, Gorizies dhe Udines (Andeva, 2012b).

Në rajonin Val d'Aosta/Vallée d'Aoste ka dygjuhësi. Gjuhët italiane dhe frënge trajtohen si ekuivalente, dhe në të njëjtën kohë siguron mbrojtjen e kulturës dhe gjuhës së komunitetit Walser me banim në Valle del Lys së bashku me komunitetin frëngjishtfolës duke përdorur gjuhën franko-provansale. Gjuha frënge është e përhapur në mesin e banorëve dhe studiohet në të gjitha llojet dhe nivelet e shkollave (CoE, 2019).

3.7.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Ligji N. 107, datë 13 korrik 2015 "Reforma e sistemit kombëtar të arsimit dhe trajnimit dhe delegimi për riorganizimin e dispozitave ligjore ekzistuese" nuk përmban norma specifike për gjuhët e pakicave, ai përcakton disa dispozita që përbëjnë mundësitë për mësimdhënien e gjuhëve të pakicave dhe siguron një përforcim të autonomisë së shkollës (CoE, 2019: 42).

Në mënyrë që të jetë në përputhje me nenin 1, paragrafi (197) e ligjit N. 107, datë 13 korrik 2015, Ministria Italiane e Arsimit, e Universitetit dhe e Kërkimit nxori Dekretin e Ministrisë N. 809 të datës 8 tetor 2015 lidhur me dispozita të veçanta për institucionet arsimore në të cilat sllovenishtja është gjuhë mësimore dhe dygjuhëshe në institucionet arsimore slloveno-italiane. Në veçanti, dekreti përmban dispozita në lidhje me trajnimin fillestar dhe regjistrimin e personelit mësimor së bashku me përshtatjen e furnizimit arsimor në lidhje me nevojat specifike të shkollave në të cilat sllovenishtja është gjuhë mësimore (CoE, 2019: 42).

Në Tirolin e Jugut, mësimi në gjuhën amtare në shkollat publike daton që nga viti 1946 (Marrëveshja e Parisit) si e drejtë për mësimin në gjuhën amtare në shkollën fillore dhe të mesme dhe gjithashtu e drejtë për të përdorur gjermanisht ose italisht në zyrat publike dhe në dokumentet zyrtare dhe emrat e vendeve. Në provincën e Bolzanos, në kopshtin e fëmijëve, mësimi në shkollat fillore dhe të mesme zhvillohet në gjuhën italiane ose gjermane si gjuhë amtare e nxënësve nga mësues që kanë këtë gjuhë si gjuhë amtare. Statuti i Autonomisë vendosi dy sisteme shkollore të veçanta dhe paralele, me shkolla parashkollore, fillore dhe të mesme në gjuhën italiane ose gjermane. Në rastin e shkollës në gjuhën latine, mësimi në kushte të barabarta është në gjermanisht dhe italisht krahas përdorimit të latinishtes si gjuhë mësimi. Gjuha ladine përdoret në shkollat e infermierisë dhe mësohet në shkollën fillore në rrethet/luginat e Ladinit. Kjo gjuhë përdoret gjithashtu si një mjet për të arritur në çdo lloj shkolle në të njëjtin territor. Në shkolla të tilla gjuha latine është e barabartë me gjuhën italiane dhe gjermane. Është në kompetencën e krahinave të vendosin për kopshtet, ndërtimin e shkollave, arsimin profesional dhe formimin profesional. Mësimi i gjuhës së dytë në provincën e Bolzanos është i detyrueshëm. Të gjithë mësuesit duhet të jenë folës amtare ose gjuha e tyre e mësimdhënies. Ladinshtja mësohet në kopshte dhe në shkollë fillore.

Në rajonin Val D'Aosta, në territorin e Val de Lys së sipërme (Issime, Gressoney- Saint Jean dhe Gressoney-La Trinité) sigurohet mësimi i gjuhës gjermane në shkolla dhe projekte të ndryshme që kanë të bëjnë gjithashtu me gjuhën dhe kulturën Walser (Titsch dhe Toitschu) janë duke u zhvilluar (CoE, 2019).

Nëse përjashtojmë rastin e mësuesve në shkollat ku gjuha mësimore është sllovenishtja, për të cilat parashikohet një klasë e caktuar rekrutimi, nuk ka klasa rekrutimi për mësimin e gjuhëve të pakicave për shkak të numrit të madh të gjuhëve, variacioneve gjuhësore. të çdo pakice të mbrojtur dhe përhapjen e tyre të ndryshme në të gjithë territorin italian. Mësuesit që mësojnë gjuhën e pakicave në shkollat e vendosura në vende të mbrojtura me ligjin N. 482 të vitit 1999 janë mësues të kualifikuar profesionalisht për të dhënë mësim në shkollat parafillore ose fillore ose në disiplina specifike të shkollave të mesme, të cilët zotërojnë kompetenca të mëtejshme në gjuhën specifike të pakicës e përvetësuar nëpërmjet kurseve universitare ose kurseve të tjera të trajnimit, domethënë certifikimeve shtesë të kualifikimit profesional të ofruar për çdo nivel shkolle të fituar me trajnime të vazhdueshme. Në rastin e gjuhës friuliane, ekziston një regjistër rajonal i mësuesve (CoE, 2019: 43).

Nuk ekziston një kurrikulë kombëtare për gjuhët e pakicave, megjithatë në udhëzimet kombëtare për shkollat parafillore dhe ciklin e parë një vëmendje e veçantë i kushtohet valorizimit të gjuhës amtare dhe trashëgimisë kulturore të dikujt, duke ndjekur vizionin se arsimi shumëgjuhësor dhe ndërkulturor është një instrument kulturor që nxit qytetarinë aktive. Në të njëjtën kohë, nuk ka tekste shkollore të shkruara në gjuhën e pakicës, me përjashtim të rasteve kur gjuha është pjesë e kurrikulës, si në shkollat në të cilat sllovenishtja është gjuha mësimore ose shkollat dygjuhëshe sllovenisht-italisht ose në rastin e shkollave ladine në Bolzano (CoE, 2019: 43).

3.7.2 Përdorimi i gjuhës me autoritetet gjyqësore

Në Trentino-Alto Adige, është si rregull, procedurat penale zhvillohen në gjuhën e zgjedhur nga i pandehuri. Që nga momenti i kontaktit të të pandehurit me autoritetet gjyqësore ose policinë, atij/asaj i kërkohet të deklarojë gjuhën e tij/saj amtare (Neni 14 PPR 574/1988). Gjykimi është dygjuhësh vetëm në prani të të bashkëpandehurve të gjuhëve të ndryshme ose kur pala që i bashkohet prokurorisë si paditëse zgjedh gjuhën tjetër (Aret. 13 i DPR 574/1988). Procedurat civile rregullohen nga një numër i vogël dispozitash. Gjykimet zhvillohen në një gjuhë të vetme kur thirrja dhe deklarata e mbrojtjes hartohen në të njëjtën gjuhë; përndryshe, është dygjuhësh. Ekziston edhe mundësia, e

paraqitur shprehimisht me Dekretin Legjislativ nr. 282/2001, për shndërrimin e një gjyqi dygjuhësh në një gjyq të vetëm gjuhësor (Dekreti nr.283 i datës 29 maj 2001 dhe Dekreti nr. 124/2005 i datës 13 qershor 2005.

3.7.3 Përdorimi i gjuhës në autoritetet administrative dhe shërbimet publike

Në Trentino-Alto Adige, konkretisht në provincën e Bolzanos/Bozen, qytetarët kanë të drejtë të përdorin gjuhën e tyre në marrëdhëniet me organet dhe zyrat e administratës publike. Si rregull, për administratën publike vendoset përdorimi i veçantë i njërës ose i tjetrës gjuhë zyrtare. Dokumentet lëshohen në një gjuhë të vetme (qoftë italisht ose gjermanisht) me pritshmëri të akteve ligjore dygjuhëshe. Prandaj, kur zyrtarët e administratës publike i përgjigjen me shkrim një kërkese qytetare, ajo duhet të jetë në gjuhën e përdorur nga qytetari si aplikues i asaj kërkese specifike. Punëdhënësit publikë duhet të jenë dygjuhësh (tregjuhësh në luginat ladine) që duhet të vërtetohet nga një provim publik (Pföstl, n/a). Gazeta Zyrtare e Rajonit Trentino-Alto Adige përmban, gjithashtu, versionin gjerman të ligjeve dhe dekreteve që prekin rajonin.

Në rajonin Val D'Aosta, njohja e gjuhës frënge është një kusht thelbësor për t'u punësuar në zyrat rajonale ku, në të gjitha rastet, sigurohet dygjuhësia. Në organet kolegjiale të komunave në Val d'Aosta lejohet edhe përdorimi i gjuhës franko-provansale. Përveç italishtes dhe frëngjishtes, dokumentet mund të hartohen edhe në gjuhën gjermane (CoE, 2019).

Anëtarët e pakicës sllovene kanë të drejtë t'u vënë fëmijëve të tyre emra sllovenë. Ata gjithashtu kanë të drejtë që emri i tyre të shkruhet ose të shtypet në formën e duhur sipas drejtshkrimit slloven në të gjitha aktet publike.

Pakica sllovene ka të drejtë të përdorë gjuhën sllovene në marrëdhëniet me autoritetet publike dhe gjykatat lokale, me tregtarët e shërbimeve me interes publik të vendosur në territor. E drejta për të marrë përgjigje në gjuhën sllovene njihet edhe: a) në komunikimin

verbal, zakonisht drejtpërdrejt ose nëpërmjet një përkthyesi; b) në korrespondencë, me të paktën një përkthim bashkëngjitur tekstit të shkruar në italisht; c) në aktet dhe masat komunale të çdo lloji për përdorim publik. Zyrat kompetente të administratës publike ofrojnë përkthim kontekstual në italisht të fjalimeve dhe shkrimeve. Komunikimi në zyrat e Këshillit të Qarkut, Administratës Rajonale dhe subjekteve në varësi lejohet edhe në gjuhën sllovene; ligji siguron që informacionet e drejtpërdrejta për publikun, si dhe ato me interes të veçantë për pakicat dhe informacionet institucionale dhe promovuese të përhapura në të gjithë rajonin, të botohen në revista edhe në sllovenisht. Dokumentet personale si kartat e identitetit (ID) dhe certifikatat personale lëshohen me kërkesë të qytetarëve të interesuar, në italisht dhe sllovenisht ose vetëm në italisht. Formularët zyrtarë për çasje në përfitime parashihen me ligj në gjuhën italiane dhe sllovene. Organet kolegjiale dhe kuvendet e zgjedhura të vendosura në territore kanë të drejtë të përdorin gjuhën sllovene në fjalime dhe shkrime, si dhe në paraqitjen e propozimeve, mocioneve, pyetjeve dhe interpelancave. Gjuha sllovene mund të përdoret për emrat e vendeve dhe shenjat rrugore në pjesë të komunave dhe lokaliteteve të identifikuara me ligj. Në fushën e vendosjes së gjuhës së pakicës sllovene në tabelat në ekspozim publik dhe në të gjitha indikacionet për publikun, duke përfshirë etiketat në produktet bujqësore, artizanat dhe produktet industriale, janë të disponueshme në gjuhën italiane dhe sllovene (Andeva, 2012b).

Pranë Kryesisë së Këshillit të Ministrave – Departamenti i Çështjeve Rajonale është krijuar një fond specifik për financimin e projekteve të paraqitura nga autoritetet vendore dhe administratat shtetërore vendore; deri më tani, përdorimi prioritar i fondit ka qenë garantimi i përdorimit me gojë dhe me shkrim të gjuhëve të mbrojtura. Kjo e drejtë njihet sipas nenit. 9 i Ligjit Nr. 482/1999; në administratat publike vetëm Forcat e Armatosura dhe Organet Kombëtare të Zbatimit të Ligjit janë të përjashtuara nga respektimi i këtij detyrimi (CoE, 2019: 40).

3.7.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Në Itali ka disa ligje të rëndësishme që rregullojnë futjen e gjuhëve të pakicave në medie. Neni 12 i ligjit nr.482/1999 që shteti siguron mbrojtjen e minoriteteve dhe përcakton se rajonet dhe autoritetet vendore mund të hartojnë konventa të veçanta me transmetuesin publik italian Radiotelevisione Italiana (RAI) për prodhimin e programeve në gjuhët e pakicave (Sierp, 2008).

Teksti tjetër legjislativ kryesor është Contratto di servizio (Kontrata e Shërbimit) ndërmjet Ministrisë së Komunikacionit dhe RAI-t, i përcaktuar më 14 shkurt 2003, në të cilin RAI nënvizon angazhimin e saj në lidhje me mbrojtjen e pakicave (Ministria e Drejtësisë, 2003). Për më tepër, ekziston neni 6 i Ligjit nr. 103/1975 i cili thotë se një përqindje e caktuar e kohës së transmetimit televiziv dhe radio duhet të rezervohet për grupet etnike dhe gjuhësore dhe Neni 1 i Ligjit të Komunikimit nr. 249/1997 që përcakton konventat me të cilat do të financoheshin programet e pakicave. Me rëndësi është edhe Ligji n. 112/2004 që konfirmon se shërbimi publik radioteleviziv garanton qasje në programe për minoritetet.

Në provincën e Bolzanos dhe kështu në Tirolin e Jugut, folësit gjermanë, ladinë dhe italianë kanë çasje të shkëlqyera në medie në gjuhët e tyre përkatëse. Mediet priren të ndjekin parimin e ndarjes etnike.

Në rajonin Val D'Aosta, programet radio dhe televizive transmetohen në frëngjisht, gjermanisht dhe variantet e gjuhës së saj, p.sh. Titsch dhe Toitschu (CoE, 2019).

Televizionit kombëtar italian RAI i kërkohet të sigurojë prodhimin dhe shpërndarjen e transmetimeve radiotelevizive dhe përmbajtjeve audiovizive në gjermanisht dhe ladinisht për Provincën Autonome të Bolzanos, në ladinisht për Provincën Autonome të Trentos, në gjuhën sardineze për Rajonin Autonom të Sardenjës, në frëngjisht për Rajonin Autonom të Valle d'Aosta dhe në friulianisht dhe sllovenisht për Rajonin Autonom të Friuli-Venezia Giulia.

Për rajonet Friuli-Venezia Giulia dhe Valle d'Aosta dhe për Provincat Autonome të Trentos dhe Bolzanos, ka marrëveshje ndërmjet Kryesisë së Këshillit të Ministrave dhe RAI-t, përtërihen brenda tre

muajve, siç parashihet në ligjin nr. 103 të 14 prillit 1975 dhe ndryshimet dhe shtesat e mëvonshme.

- Për vendimet përkatëse, RAI-t i kërkohet të paraqesë në ministri, brenda gjashtë muajve nga data e botimit të kësaj kontrate në Gazetën Zyrtare, një projekt operacional të rënë dakord me rajonet përkatëse për lidhjen e marrëveshjeve përkatëse, pa paragjykuar marrëveshjet e përmendura në klauzolën e dytë, për të siguruar zbatimin e dispozitave të krijuara për mbrojtjen e gjuhëve të përmendura në ligjin nr. 482, datë 15 dhjetor 1999, duke marrë parasysh, më konkretisht, kriteret e mëposhtmediferencimi i nevojave sipas zonave të tyre përkatëse të origjinës.

- nevoja për të ndjekur objektivat e efektivitetit dhe efikasitetit.

- karakteristikat e platformave të ndryshme të shpërndarjes në lidhje me objektivat që duhen arritur (CoE, 2019:39).

3.7.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore

Në provincën e Bolzanos, në lidhje me të drejtat kulturore dhe ruajtjen e trashëgimisë kulturore, krahina (siç është rasti për pjesën tjetër të Italisë) ruan kontrollin e plotë legjislativ në lidhje me ruajtjen dhe ruajtjen të trashëgimisë historike, artistike dhe kulturore të krahinës. Italisht, gjermanisht dhe latinisht folësit gëzojnë mbrojtje grupore për ruajtjen e kulturës së tyre. Secili grup mbron dhe promovon kulturën e tij nëpërmjet institucioneve të veta, shkollave dhe financimeve të ndara proporcionalisht nga krahina.

Përveç të drejtave gjuhësore, anëtarët e pakicës sllovene kanë të drejtë të formojnë organizata dhe shoqata (sindikata dhe organizata profesionale), të drejtën për të zgjedhur përfaqësuesit e tyre politikë, të drejtën për aktivitete ekonomike dhe të drejtën për t'u mbrojtur nga diskriminimi. mbi baza etnike). Komisioni Rajonal Konsultativ për pakicën sllovene është formuar si organ i këshillimit të përgjithshëm për të gjitha çështjet dhe çështjet që kanë të bëjnë me pakicën dhe gjuhën sllovene në rajon (neni 8 i Ligjit rajonal nr. 26/2007) (Andeva, 2012b).

3.7.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale

Në provincën e Bolzanos, njohja e gjermanishtes është bërë një faktor përcaktues, sepse gjuha italiane nuk mjafton më për të gjetur një punë të dëshirueshme. Në sektorin publik është vendosur fort dygjuhësia si parakusht për punësim (Dekreti nr. 752 i vitit 1976).

Për sa i përket anëtarëve të pakicës sllovene në Friuli-Venezia Giulia, e drejta e emrave, emblemave dhe shenjave në gjuhën sllovene zbatohet për kompanitë sllovene dhe persona të tjerë juridikë, si dhe për institucionet, organizatat, shoqatat, dhe themelet (Andeva, 2012b).

Në rajonin e Val D'Aosta, toponimia e komunave të rajonit është ekskluzivisht frankofone, me përjashtim të qytetit të Aosta, ku dygjuhësia është e pranishme në toponimi. Përveç frëngjishtes, është e mundur të shkruhen emra edhe në variante franko-provansale dhe të tjera minoritare (CoE, 2019).

Shtetasit që i përkasin pakicës sllovene mund të marrin një ndryshim të emrit të shkruar në italisht dhe t'u imponohet para emrit përkatës në gjuhën sllovene ose në gjuhën që zakonisht përdoret në marrëdhëniet e tyre shoqërore (Andeva, 2012b).

Referencat:

Ligji i datës 3 maj 2004, n. 112, "Rregullat bazë për rregullimin e sistemit radioteleviziv dhe të RAI-Radiotelevisione italiana Spa, si dhe delegimin në Qeveri të miratimit të një ligji konsolidimi në radio dhe televizion", Gazzetta Ufficiale n. 104, botuar më 5 maj 2004 – Shtojca e zakonshme n. 82

Andeva, M. (2012a). Mbrojtja e të drejtave të pakicave në rajonet kufitare multietnike: Analizë e studimit të rastit. Teza e doktoraturës. Universita degli studi di Trieste.

Andeva, M. (2012b). Tendencat e mbrojtjes së të drejtave të pakicave në vendet e zonës së Adriatikut dhe në Republikën e Maqedonisë: analiza dhe këndvështrime krahasuese. Përmbledhje e Politikave të BE-së n. 1, tetor 2012. Konrad Adenauer Stiftung dhe CRPM. Marrë nga http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2012/10/PB-1.pdf

Andeva, M. (2013). Akomodimi i grupeve minoritare: Politika e Mbrojtjes së Minoriteteve në Itali. New Balkan Politics, Nr.13 – 2013. Marrë nga https://www.newbalkanpolitics.org.mk/item/Accommodating-minority-groups:the-politics-of-minorities%E2%80%99-protection-in-Italy#.YsQbbL1ByHs

CoE (2019). Raporti i pestë i paraqitur nga Italia Në zbatim të nenit 25, paragrafi 2 i

Konventës Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare – marrë më 8 Prill 2019. ACFC/SR/V(2019)009. Marrë nga https://rm.coe.int/5th-state-report-italy-english-language-version/168093f016

Dekreti n 752 i vitit 1976. Norme di attuazione dello statuto speciale della regione Trentino - Alto Adige in materia di u proporziciionalestatali siti nella provincia di Bolzano e di conoscenza delle due lingue nel pubblico impiego. Marrë nga

https://www.consiglio.provincia.tn.it/leggi-e-archivi/codice-provinciale/Pages/legge.aspx?uid=384

Senati Italian (n/a). Kushtetuta e Republikës Italiane. Marrë nga https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf

Ligji 15/12/1999, n. 482 - Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche [Normat për mbrojtjen historike të pakicave gjuhësore] Marrë nga http://www.parlamento.it/parlam/leggi/99482l.htm.

Ligji i datës 19 korrik 1961, n. 1012 Disciplina delle istituzioni scolastiche nella provincia di Gorizia e nel Territorio di Trieste" (Gazeta Zyrtare n.252 nga 9-10-1961) (versioni italian) Marrë nga http://www.normattiva.it/urires/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1961-07-19;1012

Ligji n. 38 nga 23 shkurt 2001. "Legge 23 febbraio 2001, n. 38 Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli – Venezia Giulia" (Gazeta Zyrtare nr. 56, 08.03.2001) Marrë nga http://www.regione.fvg.it/rafvg/export/sites/default/RAFVG/AT5/ARG3/FOGLIA2/allegati/ITA_testo_38.pdf.

Ministria e Drejtësisë (2003). 'Decreto del Presidente della Repubblica, Aprovimione del Contratto di servizio tra il ministrio delle comunicazioni e la RAI – Radiotelevizioni Italian SPA per il triennio 2003-2005', Gazzetta Ufficiale n. 59, 14 shkurt, botuar më 12 mars 2003.

Palermo, F. and Woelk, J. (2011). Diritto Costituzionale comparato dei gruppi e delle minoranze [E Drejta Kushtetuese Krahasuese e grupeve dhe pakicave] (botimi i dytë). Milano: CEDAM.

Pföstl, E. (n/a). Toleranca e vendosur me ligj: Autonomia e Tirolit të Jugut në Itali. Marrë nga http://www.mcrg.ac.in/eurac_rp2.pdf

Dekret Presidencial nga Rajoni, 3 tetor 2005, n. 0340/Pres." Marrë nga http://www.regione.fvg.it/rafvg/export/sites/default/RAFVG/AT5/ARG3/FOGLIA4/allegati/d_p_reg_340-2005.pdf.

Dekret Presidencial i Rajonit, 5 gusht 2005, n. 0253/Pres." Marrë nga http://www.regione.fvg.it/rafvg/export/sites/default/RAFVG/AT5/ARG3/FOGLIA4/allegati/d_p_reg_253-2005.pdf;

Rautz, G. (n/a). Autonomia e Tirolit të Jugut si një model për bashkëjetesën ndërmjet grupeve etnike. Marrë nga https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/NPKI_konyvek/autonomies_in_europe/Gunther%20Rautz.pdf

Ligji rajonal nga 16 nëntori 2007, n. 26 Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica slovena" Marrë nga http://lexview-int.regione.fvg.it/fontinormative/xml/scarico.aspx?ANN=2007&LEX=0026&tip=0&id=;

Sierp, A. (2008). 'Mbrojtja e gjuhëve të pakicave në Itali: Minoritetet gjuhësore dhe medie', Journal of Contemporary European Research, Vol. 4, nr 4, faqe 303-321. Marrë nga https://www.jcer.net/index.php/jcer/article/download/120/117/608

van der Jeught, S. (2016). Mbrojtja e pakicave gjuhësore në Itali: Një shkëputje e pastër me të kaluarën. Journal on Etnopolitics and Minority Issues in Europe Vol 15, Nr 3, 2016, 57-81. Marrë nga https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2016/van_der_Jeught.pdf

3.8 Rasti i Kosovës

Në Republikën e Kosovës, gjuha shqipe dhe ajo serbe, si dhe alfabetet e tyre, janë gjuhë zyrtare, kanë status të barabartë si gjuhë zyrtare dhe të drejta të barabarta për përdorimin e tyre institucional në Kosovë. Gjuha e çdo komuniteti që përbën 5% të popullsisë së përgjithshme në një komunë fiton statusin e gjuhës zyrtare. Gjuha e çdo komuniteti që përbën 3 ose më shumë % të popullsisë së përgjithshme në një komunë ose që përdoret tradicionalisht në një komunë mund të përdoret si gjuhë zyrtare. Lidhur me këtë, neni 2.4 i Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve (neni 2) përcakton se një bashkësi, gjuha e së cilës flitet tradicionalisht në një komunë, ka statusin e gjuhës për përdorim zyrtar në të. Që kjo të ndodhë, komunat miratuan një rregullore të detajuar në përputhje me nenin 35 të Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve. Gjuhët zyrtare të Republikës së Kosovës gëzojnë status të barabartë në të gjitha institucionet në Kosovë ku përdoren gjuhët përkatëse dhe qytetarët kanë të drejta të barabarta në përdorimin e gjuhëve zyrtare në lidhje me institucionet në Kosovë.

Përdorimi i gjuhëve zyrtare në territorin e Republikës së Kosovës sigurohet me Kushtetutën e Shtetit, Ligjin e Përdorimit të Gjuhëve, Ligjin e Mbrojtjes dhe Promovimit të Komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës, Zyra e Komisionarit për Gjuhët, Plani i Ahtisaarit dhe Administrata e Shërbimeve Gjuhësore. Të gjitha këto organe punojnë në përputhje dhe janë të sinkronizuara reciprokisht për të mundësuar dhe siguruar qasje të barabartë dhe adekuate në përdorimin dhe aplikimin e gjuhëve të të gjithë qytetarëve në Republikën e Kosovës.

Kuadri ligjor

Kushtetuta u garanton pjesëtarëve të të gjitha komuniteteve, pa marrë parasysh përkatësinë dhe përqindjen e tyre, të drejtën për t'u shprehur, për të ruajtur dhe zhvilluar kulturën e tyre dhe për të ruajtur gjuhën e tyre, individualisht ose si komunitet dhe për të mbrojtur të drejtën për përdorimin e lirë të gjuhës së tyre, në formë gojoredhe të shkruar, në mjedise private dhe publike. Gjithashtu, sipas Kushtetutës, diskriminimi i drejtpërdrejtë ose i tërthortë në bazë të gjuhës është rreptësisht i ndaluar dhe shteti duhet të marrë masa për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të individëve dhe grupeve që mund t'i nënshtrohen këtij lloj diskriminimi. Më pas, Kushtetuta vuri në fuqi parimin e dygjuhësisë; për arsye se përcaktoi se gjuha shqipe dhe serbe do të mbeten gjuhë zyrtare në nivel kombëtar, kurse gjuhëve turke, boshnjake dhe rome do t'u jepet statusi i gjuhëve zyrtare vetëm në nivel komunal.

Ligji i Përdorimit të Gjuhëve i botuar në Gazetën Zyrtare më 1 mars 2007, siguron përdorimin e gjuhëve zyrtare, si dhe të gjuhëve të komuniteteve, gjuha amtare e të cilave nuk është gjuhë zyrtare në institucionet e Kosovës, në ndërmarrjet dhe organizatat tjera që kryejnë funksione publike. dhe shërbimet; Status i barabartë i gjuhës shqipe dhe asaj serbe si gjuhë zyrtare në Kosovë, të drejta të barabarta sa i përket përdorimit të tyre në të gjitha institucionet në Kosovë. Ky ligj mbron të drejtën e të gjitha komuniteteve në Kosovë për të ruajtur, mbrojtur dhe promovuar identitetin e tyre gjuhësor.

Ligji i Mbrojtjes dhe i Promovimit të të drejtave të Komuniteteve dhe Pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës botuar në Gazetën Zyrtare më 4 qershor 2008garanton liritë plotë për mbarë popullin e Kosovës dhe në mënyrë specifike përcakton të drejtat etnike arsimore, shëndetësore, gjuhësore, kulturore, politike dhe socio-ekonomike (neni 1).

Kuadri institucional

Zyra e Komisionarit për Gjuhët - mbikëqyr zbatimin e Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve nga institucionet nën juridiksionin e tij. ZKGj merr masat e nevojshme për të garantuar pajtueshmërinë, jep rekomandime në lidhje me konsistencën e çdo ligji administrativ dhe ofron këshilla ligjore për qytetarët në lidhje me të drejtat e tyre gjuhësore. Ai, gjithashtu ,ofron këshilla dhe ndihmë për institucionet për të përmbushur detyrat e tyre për zbatimin e ligjit. Ai promovon gjuhët e komuniteteve; gjuhët e të cilëve nuk janë zyrtare. Harton dhe zbaton planin e komunikimit, ZKGj është kompetente dhe e autorizuar për të kryer hetime në bazë të ankesave të parashtruara apo me iniciativë të saj, në institucionet e Republikës së Kosovës, në organizata dhe ndërmarrje publike, për të konstatuar nëse e kanë penguar zbatimin e Ligjit (Qeveria e Republikës së Kosovës, 2012).

Plani i Ahtisaarit – në dokumentin bazë të krijimit të shtetit të Kosovës, konfirmohet se Kosova i ka rrënjët në një shoqëri multietnike dhe se institucionet e saj duhet të sigurojnë që të gjithë individët të jenë të sigurt për autoritetin e saj dhe t'u lejojnë atyre trajtim të barabartë brenda juridiksionit të saj, pavarësisht nga përkatësia etnike dhe gjuha që flasin. Plani parasheh që të gjithë personat nga Kosova kanë të drejtë të gëzojnë të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, pa diskriminim në asnjë bazë gjuhësore. Plani i Ahtisaarit jo vetëm që vendos një kornizë gjithëpërfshirëse për mbrojtjen e të drejtave gjuhësore të komuniteteve, por gjithashtu ofron një sërë garancish të detajuara procedurale (Vetëvendosja, 2007).

Autoriteti i Shërbimeve Gjuhësore është përgjegjës për përkthimin me shkrim nga shqip në serbisht dhe anasjelltas, në raste të caktuara me kërkesë të deputetëve dhe në turqisht, të të gjitha materialeve brenda Kuvendit; Përkthimi i njëkohshëm në gjuhën shqipe, serbe dhe turke në seancën plenare të Kuvendit, takimet me Kryesinë, takimet me komisionarët plenare dhe dëgjuesit publik, sipas Rregullores së Kuvendit; Korrigjimi i të gjitha materialeve brenda Kuvendit - procesverbalet, raportet, konkluzionet, rekomandimet, rezolutat,

konceptet, projektligjet dhe amendamentet; Tipografia e materialeve të përkthyera/lekturuara në shqip dhe serbisht (Kuvendi i Republikës së Kosovës, n/a).

3.8.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Në Republikën e Kosovës, përdorimi i gjuhës amtare në procesin arsimor është i garantuar me Kushtetutë dhe me ligj. Çdo person nga Kosova ka të drejtë të marrë arsimim publik në të gjitha nivelet në gjuhën e tij zyrtare të preferuar. Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë (MONT) është përgjegjëse për zbatimin korrekt të saj. Më pas, komunave u kërkohet të japin mësim në gjuhën zyrtare të zgjedhur nga personi ose të ofrojnë një alternativë, siç është transporti i subvencionuar në një zonë ku ofrohet një mësim i tillë.

Dispozitat ligjore të Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve sigurojnë që mësimi i gjuhëve në arsimin publik të jetë në përputhje me dispozitat e Kushtetutës dhe ligjet e fushës arsimore. Sipas dispozitave të neneve 1, 2 dhe 3 çdo person ka të drejtë të arsimohet në gjuhën e tij amtare dhe çdo person ka të drejtë të zgjedhë për vete dhe për familjen e tij gjuhën zyrtare që preferon për mësim. Në komunat ku gjuha zyrtare e zgjedhur e personit nuk përdoret si gjuhë e mësimdhënies në asnjë shkollë, me ligj përcaktohen dispozitat përkatëse për të siguruar mësimin e gjuhës zyrtare të zgjedhur dhe aplikimi i gjuhëve joprimare zyrtare përcaktohet nga Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë. Neni 20 i të njëjtit ligj përcakton se në zonat e banuara nga persona që u përkasin komuniteteve, gjuha amtare e të cilëve nuk është gjuhë zyrtare, personat që u përkasin komuniteteve përkatëse kanë të drejtë të studiojnë në gjuhën e tyre amtare në shkollat arsimore publike.

Në ato rrethana, Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë nëpërmjet udhëzimeve administrative përcakton detajet për zbatimin e një të drejte të caktuar që u takon komuniteteve. Për ta siguruar këtë, Qeveria synon të krijojë planprograme të integruara në gjuhët

jozyrtare të komuniteteve. Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë, në kuadër të burimeve në dispozicion, ofron trajnime për stafin për të mësuar kurrikulën në gjuhën e komunitetit. Mësimdhënësit përgjegjës duhet të jenë të njohur me identitetin e komuniteteve, dhe komuna duhet të ofrojë mësim parauniversitar në të gjitha gjuhët zyrtare të komuniteteve. Kur kjo nuk është e mundur brenda territoreve të tyre, komunat duhet të ofrojnë një alternativë, duke përfshirë transportin e subvencionuar në zonat ku ofrohet një shkollim i tillë. Tekstet në gjuhët e komuniteteve, në nivelin fillor dhe të mesëm të ulët, janë falas (OSBE, 2018). Në lidhje me arsimin parauniversitar në gjuhët e komuniteteve, MONT ka zhvilluar kurrikulat për arsimin parauniversitar në gjuhën turke dhe boshnjake.

Arsimi parauniversitar në Kosovë në gjuhën shqipe kryhet kryesisht nga komuniteti shqiptar në Kosovë, si dhe nga pjesëtarët e komunitetit ashkali dhe egjiptian në Kosovë, gjuha amtare e të cilëve është shqipja. Përveç kësaj, pjesëtarët e komuniteteve të tjera, gjuha e të cilave nuk është shqipja, e zgjedhin atë si gjuhë mësimi; sidomos boshnjakët, goranët, turqit dhe romët nga Kosova (të cilët jetojnë në zonat me shumicë shqiptare). Sipas raportit të OSBE-së (2018) për aksesin e komunitetit në arsimin parashkollor, arsimi parauniversitar në gjuhën shqipe ofrohet në nëntë nga dhjetë komuna ku komuniteti shqiptar është në numër të vogël. Me përjashtim të Shtërpcës dhe Novobërdës, arsimi në gjuhën shqipe është i kufizuar në arsimin fillor dhe të mesëm. Nxënësit në komunat me shumicë joshqiptare dhe pa arsim të mesëm dhe të lartë në gjuhën shqipe lëvizin në komunat fqinje me shumicë shqiptare për të vazhduar shkollimin pas përfundimit të shkollës fillore dhe të mesme.

Arsimi në gjuhën serbe në të gjitha nivelet e arsimit është i garantuar me Kushtetutën e Kosovës, ligjet për gjuhët dhe të gjitha aktet nënligjore. Arsimi në gjuhën serbe në Republikën e Kosovës organizohet dhe udhëhiqet nga Ministria e Arsimit e Serbisë dhe mësohet nga pjesëtarë të komunitetit serb dhe komuniteteve që përdorin gjuhën serbe (kryesisht goranët, romët dhe boshnjakët).

Institucionet arsimore në gjuhën serbe, që mbulojnë të gjitha nivelet e arsimit, funksionojnë në të gjitha pjesët e Kosovës ku jetojnë pjesëtarët e komunitetit serb dhe komunitetet tjera serbishtfolëse. Siç është aktualisht, ky rrjet është tërësisht i ndarë nga sistemi më i gjerë arsimor i Republikës së Kosovës. Sistemi arsimor në gjuhën serbe nuk është i njohur për Kosovën dhe sistemi i Kosovës nuk është i njohur as për sistemin serb. Shkollat që ofrojnë arsim në gjuhën serbe janë në gjashtë rajone të Kosovës.

Edhe pse Kushtetuta e Kosovës garanton arsimin në gjuhën serbe dhe lejon përdorimin e teksteve shkollore dhe materialeve mësimore nga Republika e Serbisë, kjo synohet të bëhet nëpërmjet një kompleksi marrëveshjesh reciproke ndërmjet Serbisë dhe Kosovës, të cilat ende nuk janë lidhur. Prandaj, praktikisht të dy sistemet ekzistojnë krah për krah, pa asnjë ndërveprim. Kjo situatë ka ekzistuar që nga viti 1999, me vendim të administratës së OKB-së në Kosovë, dhe ka vazhduar edhe pas shpalljes së pavarësisë së Kosovës në vitin 2008. Krahas çështjeve të shumta politike, arsimore dhe kulturore që lindin për shkak të kësaj ndarjeje, çështja kryesore praktike që ka bllokuar qasjen e serbëve dhe komuniteteve të tjera në arsim dhe punësim është mosnjohja e diplomave të secilit sistem. Mosnjohja e tillë në mënyrë efektive i pengon individët të kapërcejnë ndarjen midis dy sistemeve.

Sipas raportit të OSBE-së (2018), arsimi parauniversitar në gjuhën boshnjake ofrohet në shtatë nga nëntë komunat ku ka popullatë boshnjake në Kosovë, pra në 53 shkolla fillore dhe të mesme, dhe arsimi parauniversitar në gjuhën turke. Gjuha ofrohet në pesë nga gjashtë komunat, ku popullsia turke jeton në një numër solid në Kosovë. Të dhënat për numrin e shkollave fillore dhe të mesme në gjuhën turke si gjuhë mësimi janë 18 deri në vitin 2018, sipas raportit të OSBE-së. Sfida kryesore për pjesëtarët e komuniteteve që ndjekin mësimin e gjuhës boshnjake dhe turke është furnizimi me tekste në këto gjuhë. Disa studentë duhet të përdorin libra të fotokopjuar, për shkak se jo të gjithë librat janë në dispozicion për të gjithë.

Qeveria e Republikës së Kosovës siguron qasje të barabartë për personat që u përkasin komuniteteve të arsimit të lartë në nivel universitar. Neni 23 i Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve në arsim përcakton se gjuhët zyrtare në Kosovë janë gjuhët kryesore të mësimit në universitetet publike. Sipas këtij neni, rregullat për përdorimin e gjuhëve zyrtare dhe të çdo gjuhe tjetër në programet mësimore i përcaktojnë universitetet me aktet e tyre dhe në trajnimin e mësuesve, përkthyesve dhe përkthyesve të gjuhëve të komuniteteve, universiteteve. harmonizojnë përdorimin e gjuhëve të komuniteteve si gjuhë mësimore. Gjithashtu, përdorimi i gjuhës në administratën e universiteteve përcaktohet nga universitetet nëpërmjet rregulloreve të tyre, të cilat duhet të jenë në përputhje me dispozitat ligjore.

3.8.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Sipas juridiksionit të Kosovës, të gjithë personat kanë të drejta të barabarta sa i përket Përdorimit të Gjuhëve Zyrtare në institucionet e Kosovës dhe Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve (neni 12), specifikisht parasheh nene që iu parashikojnë qytetarët që flasin gjuhë të ndryshme qasje të barabartë në sistemin gjyqësor në Kosovë. Në të gjitha institucionet dhe në gjyqësor, sipas ligjit, është detyrë që të përdoren të dyja gjuhët zyrtare. Përdorimi i gjuhëve në procedurën gjyqësore siguron zhvillimin e procesit gjyqësor pa cenuar të drejtat e palëve në atë procedurë, gjykatave dhe organeve të ndjekjes penale, duke përfshirë edhe autoritetet e tjera kompetente në procesin penal dhe në proceset e tjera gjyqësore, çdo individ që merr pjesë në procese penale dhe në procese të tjera gjyqësore, siguron që ai/ajo të përdorë gjuhën zyrtare që ka zgjedhur. Pasi gjykatat e kryejnë procesin në një gjuhë zyrtare, me kërkesa nga të dyja palët në procedurë, ato mund të zgjedhin të përdorin gjuhën që njohin.

Një sërë lirish lidhur me të drejtat gjuhësore zbatohen edhe për të dyshuarit për ndonjë vepër civile apo penale në Republikën e Kosovës. Nenet 12-18 të Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve parashohin përdorimin e gjuhëve zyrtare në të gjitha procedurat gjyqësore, duke i ofruar të

drejtën çdo personi në një procedurë të tillë që të kërkojë përdorimin e çdo gjuhe të zgjedhur prej tij/saj. Të gjitha procedurat, dokumentet, njoftimet dhe korrespondenca lëshohen fillimisht në gjuhët zyrtare. Çdo person, gjuha e të cilit nuk është zyrtare ose nuk është në përdorim zyrtar, ka të drejtë të komunikojë, të kërkojë shërbime dhe të përgjigjet në gjuhën e tij amtare dhe në këtë mënyrë të përshtatë përdorimin e gjuhës në mënyrë individuale për nevojat e secilës palë/institucion kriminal, gjyqësori dhe burgjet që janë përgjegjëse për të ofruar ndihmë për përkthim dhe komunikim për të gjithë personat që nuk kuptojnë një nga gjuhët zyrtare ose për arsye të tjera zgjedhin të përdorin një gjuhë që është më e kuptueshme për ta.

Në procedurat penale, autoritetet e përfshira (gjykatat, autoritetet e prokurorisë, etj.) duhet të sigurojnë që të gjithë pjesëmarrësit të mund të përdorin gjuhën e zgjedhur prej tyre. Kështu (neni 13), pjesëmarrësit kanë të drejtë të kërkojnë që procedura të përkthehet gojarisht, njëkohësisht, nga njëra në tjetrën gjuhë zyrtare. Pjesëmarrësit në procese gjyqësore, të cilët as nuk flasin dhe as nuk e kuptojnë gjuhën e përdorur në procedurë, kanë të drejtë të përdorin gjuhën e tyre, pra atë që flasin. Për pjesëtarët e komuniteteve, gjuha amtare e të cilëve nuk është një nga gjuhët zyrtare, gjuha që do të përdorin në procedurat gjyqësore duhet të jetë gjuha e tyre amtare. Kjo e drejtë vlen edhe për dorëzimin e dokumenteve, dëshminë dhe këqyrjen e fakteve dhe çdo prove tjetër. Për këtë, autoritetet përkatëse gjyqësore janë të detyruara të informohen menjëherë, në gjuhën që ai/ajo kupton, për arsyet e ndalimit, për çdo akuzë të ngritur, për të drejtat për të marrë ndihmë juridike dhe për të kontaktuar personin përkatës. Kjo mbulon të gjitha gjuhët, qofshin ato zyrtare ose jo.

Gjatë procesit të pranimit në një institucion korrektues, i paraburgosuri duhet të informohet me shkrim ose gojarisht në gjuhën që ai/ajo kupton. Në rast analfabetizmi, sipas (neni 17) “rregullat e brendshme dhe urdhri i institucioneve korrektuese, detyrat që duhet të përmbushen dhe mënyra e ushtrimit të të drejtave gjatë ekzekutimit të dënimit, për dënimet disiplinore që mund të t'i

imponohen atij ose asaj dhe përfitimet që mund të merren." Të burgosurit që i nënshtrohen procedurave disiplinore kanë të drejtën e ndihmës së një përkthyesi gjatë të njëjtës, e cila zhvillohet në një gjuhë që ai/ajo nuk e kupton. Pas kësaj, personi i dënuar ka të drejtën e aksesit në informacione në gjuhën amtare, si në shtypin ditor dhe periodik, programet televizive dhe radiofonike, si dhe libra nga biblioteka institucionale ose nga fondet e veta. Së fundmi, në Ligjin e Përdorimit të Gjuhëve (neni 18) "institucionet kriminale dhe qendrat e paraburgimit duhet të sigurojnë që personeli i tyre të flasë gjuhën ose gjuhët që flasin ose kuptohen nga shumica e të burgosurve". Nëse është e nevojshme, duhet të jepet edhe një interpretim.

3.8.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

Në Republikën e Kosovës, Ligji i Përdorimit të Gjuhëve në nenin 4, paragrafi 2 parasheh që çdo person ka të drejtë të komunikojë dhe të marrë shërbime dhe dokumente publike në dispozicion nga institucionet qendrore të Kosovës në cilëndo gjuhë zyrtare. Gjuha shqipe dhe serbe dhe shkrimi i tyre gëzojnë status të barabartë në nivel qendror dhe komunal. Të gjitha institucionet qendrore dhe komunale kanë për detyrë të sigurojnë që çdo person të mund të komunikojë dhe të marrë shërbime të aksesueshme dhe dokumente publike nga autoritetet dhe institucionet e tyre në çdo gjuhë zyrtare. Gjuhët zyrtare përdoren në mënyrë të barabartë në mbledhje dhe në punën e institucioneve dhe ato janë të detyruara të ofrojnë përkthim nga njëra në tjetrën gjuhë zyrtare, nëse një përkthim i tillë kërkohet në procesin me palët, në punën e brendshme të institucioni si dhe gjatë organizimit të ngjarjeve me karakter publik.

Zyra e Kryeministrit ka punësuar 130 nëpunës civilë, nga të cilët 123 janë deklaruar si shqiptarë dhe 7 si anëtarë të komuniteteve pakicë – një turk, një malazez dhe pesë "të tjerë". Në përqindje, shqiptarët përbëjnë 94.61%, turqit 0.76%, malazeztë 0.76%, dhe "të tjerët" 3.84% të numrit të përgjithshëm. Në studimin e politikave gjuhësore, Zyra e Kryeministrit deklaroi se në vitin 2011 nuk kishte të dhëna për

numrin e nëpunësve civilë që mund të punonin në mënyrë efektive në gjuhët zyrtare (Qeveria e Republikës së Kosovës, 2011) Zyra e Kryeministrit ka katër asistentë gjuhësorë, dy prej të cilëve përkthejnë nga shqip në serbisht dhe dy nga shqip në anglisht. Këtyre asistentëve të gjuhës u jepet mundësia për trajnime të jashtme dhe marrin pjesë në sesionet e trajnimit të OSBE-së mbi teknikat e përkthimit dhe aktivitete të tjera të lidhura me përkthimin. Në rastet kur asistentët e gjuhës nuk mund t'i përkthejnë të gjitha dokumentet në gjuhët zyrtare, Kabineti thërret një kompani private përkthimi për çdo rast (Qeveria e Republikës së Kosovës, 2011).

Personi, gjuha amtare e të cilit është gjuha në përdorim zyrtar, ka të drejtë "të paraqesë kërkesë dhe dokumente me gojë ose me shkrim dhe të marrë përgjigje në gjuhën e tij, nga institucionet dhe nga zyrat komunale, nëse e kërkon një gjë të tillë." Udhëzimi administrativ nr. 2007/06 për përcaktimin e procedurave për zbatimin e Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve, parasheh në nenin 3.1, pas zbatimit dhe publikimit të regjistrit të plotë, gjuhët e komuniteteve që i referohen 3% së paku. 5% e popullsisë së një komune të caktuar, duhet të njihet menjëherë si gjuhë në përdorim zyrtar. Kryeshefi Ekzekutiv është përgjegjës për informimin e kryesuesit të Kuvendit të Komunës, i cili nga ana tjetër duhet të sigurojë që një pikë të vendoset në rendin e ditës të mbledhjes së ardhshme të Kuvendit të Komunës për vendimmarrje. Nëse Kuvendi Komunal nuk arrin të njohë një gjuhë në përdorim zyrtar, bazuar në rezultatin e regjistrimit të popullsisë, anëtarët e komunitetit kanë të drejtë të ankohen te kryeshefi ekzekutiv dhe më pas, nëse Kuvendi nuk e bën këtë, atëherë në Komisionin e Gjuhëve. Pas miratimit të vendimit, komuna ka tre (3) muaj për të zbatuar vendimin e Kuvendit të Komunës dhe komunitetet mund të ankohen në Komisionin e Gjuhëve, nëse kjo vonesë nuk respektohet.

Pavarësisht nga profili demografik, gjuhët tradicionale që fliten në një komunë duhet gjithashtu të njihen si gjuhë në përdorim zyrtar brenda komunës. Procedurat për pranimin e gjuhës tradicionale të folur si

gjuhë në përdorim zyrtar janë përcaktuar edhe në Udhëzimin Administrativ për përcaktimin e procedurave për zbatimin e Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve. Pjesëtarët e komuniteteve gjuha e të cilave flitet tradicionalisht, mund t'i parashtrojnë kërkesë të drejtpërdrejtë Kryesisë së Këshillit Komunal, duke përdorur formularin zyrtar të dhënë në Shtojcën 1 të këtij udhëzimi dhe të mbështetur me së paku dhjetë (10) nënshkrime nga anëtarët e këtij komuniteti. Është përgjegjësi e kryesisë së Këshillit Bashkiak që të sigurojë që kërkesa të paraqitet në mbledhjen e ardhshme të Këshillit Bashkiak, së bashku me rekomandimet e Komitetit për Komunitete. Brenda gjashtëdhjetë (60) ditësh, duhet të merret një vendim dhe t'u komunikohet të përjashtuarve.

Në përputhje me nenin 2.4. dhe 35 të Ligjit të Përdorimin të Gjuhëve, komunat janë të obliguara që të miratojnë rregullore të detajuar për njohjen e gjuhëve që fliten në territorin e tyre, në përputhje me procedurat e përcaktuara nga AU përkatëse nga Ministria e Menaxhimit të Pushtetit Lokal. 34 komuna të cilat janë anketuar tashmë kanë miratuar rregulloret komunale për njohjen dhe përdorimin e gjuhëve. Kjo tregon për progres të dukshëm, që nga vlerësimi i parë i OSBE-së për zbatimin e Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve. Gjuha turke është ende zyrtare në Komunën e Prizrenit dhe Mamushës. Në vitin 2007 dhe 2008, edhe komunat e Gjilanit, Mitrovicës Jugore, Prishtinës dhe Vushtrrisë (Vuçitrn) e njohën gjuhën turke si gjuhë zyrtare. Boshnjakishtja është gjuhë zyrtare në komunën e Prizrenit, Dragashit dhe Pejës, si dhe në përdorim zyrtar në Komunën e Istogut. Që nga prilli 2014, asnjë komunë nuk e ka njohur gjuhën rome si gjuhë në përdorim zyrtar, edhe pse komuniteti rom në Kosovë tradicionalisht e flet gjuhën e tij në komunat ku ata janë të vendosur, duke e bërë atë të pranueshëm për njohjen e tij si të tillë, bazuar në nenin 2.4 të Ligji të Përdorimit të Gjuhëve. Gjuhët boshnjake dhe turke kanë statusin e gjuhëve zyrtare në tre dhe dy komuna, si dhe gjuhë në përdorim zyrtar në një dhe katër komuna.

Sipas Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve zyrtare, komunat janë të obliguara të ofrojnë përkthim nga një gjuhë zyrtare në tjetrën, si dhe nga një gjuhë zyrtare në një gjuhë tjetër të komunitetit, nëse kërkohet. Po ashtu, në të njëjtin ligj kërkohet që "Procesverbalet e mbledhjeve dhe procesverbalet e organeve përfaqësuese dhe ekzekutive komunale, regjistrat publikë dhe dokumentet tjera zyrtare, të mbahen dhe të lëshohen në të gjitha gjuhët zyrtare të komunës". (Neni 7.4).

Për të marrë një pasqyrë të përgjithshme të pajtueshmërisë me këto dispozita, OSBE-ja ka monitoruar se sa komuna janë zotuar të respektojnë detyrën për të ofruar përkthim gjatë mbledhjeve të kuvendit komunal, si dhe përputhshmërinë e materialeve të takimeve me Ligjin e Përdorimit të Gjuhëve dhe për pushtetin vendor. Sipas raportit të OSBE-së, është konstatuar se pajisjet funksionale për përkthim simultan janë instaluar dhe janë duke u përdorur në 20 komuna. Në shtatë komuna të tjera pajisjet nuk funksionojnë ose nuk përdoren, ndërsa në gjashtë komuna nuk ka pajisje për përkthim simultan. Departamentet e përkthimit nuk kanë buxhet të veçantë dhe në disa raste nuk kanë pajisje adekuate apo hapësirë për zyra. Sipas hetimit të OSBE-së, 22 komuna nuk kanë ndarë burime të mjaftueshme financiare për të pasuruar kapacitetet e tyre. Nuk ka asnjë plan të specializuar të arsimit të lartë në dispozicion në Kosovë për trajnimin dhe certifikimin e specialistëve të përkthimit dhe të interpretimit, gazetarëve të gjuhës dhe përkthyesve gjyqësorë.

Nëpërmjet monitorimit të vazhdueshëm, OSBE-ja ka konstatuar se, me disa lëshime, komunat i përmbushin obligimet e tyre ligjore për të ofruar përkthim gjatë mbledhjeve të Kuvendit Komunal, kur kërkohet. Por kujdesi vazhdon të jetë pjesë përbërëse e përkthimit me shkrim të procesverbaleve të mbledhjeve, kështu që që nga viti 2013, gjithsej 19 komuna nuk kanë ofruar përkthim të rregullt me shkrim, pavarësisht detyrës së tyre për ta bërë këtë, pavarësisht nëse ka kërkesë për përkthim apo jo.

Emrat lokalë dhe shenjat topografike

Dispozita të veçanta zbatohen për emrat e rrugëve lokale dhe shenjat e tjera topografike, për të siguruar që ato "të reflektojnë dhe të jenë të ndjeshme ndaj karakterit multietnik dhe shumëgjuhësor të zonës në fjalë". Ligji i Përdorimit të Gjuhëve specifikon se shenjat topografike, "tabelat zyrtare që tregojnë ose përfshijnë emrat e komunave, fshatrave, rrugëve, shtigjeve dhe vendeve të tjera publike", duhet të vendosen në të gjitha gjuhët zyrtare të komunës. Përderisa në praktikë është e zakonshme që ato të vendosen në gjuhën e komunitetit shumicë para gjuhëve tjera zyrtare, kjo duket se është e parregulluar me ligj tani.

Në 17 komuna të ndryshme, OSBE-ja zhvilloi intervista me pjesëtarë të komuniteteve jo pakicë, të cilët përshkruan përvojat e tyre pozitive dhe vështirësitë që kanë hasur gjatë përdorimit të gjuhës së tyre amtare në raport me autoritetet komunale. Me ndihmën e anketës u hetua çështja e perceptimit të sigurisë në lidhje me lëvizjen dhe përdorimin e gjuhës amtare në vendet publike, ku jeton pjesa më e madhe e popullsisë. 28% e të anketuarve u përballën me probleme në marrjen e shërbimeve në gjuhët e tyre përkatëse. Ata i përkasin komunitetit serb, turk, rom dhe boshnjak në Kosovë. 40% e të anketuarve raportuan vështirësi në marrjen e dokumenteve të shkruara në gjuhën e tyre. Ata i përkasin komunitetit serb, turk, rom, boshnjak dhe kroat në Kosovë.

3.8.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Neni 25 dhe 26 i Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve siguron që çdo person ka të drejtë të krijojë një medium në gjuhën e zgjedhjes së tij, në përputhje me ligjin. Transmetuesit publik promovojnë diversitetin kulturor dhe karakterin shumëgjuhësh të Kosovës, në përputhje me ligjin. Komunitetet kanë të drejtë gjatë transmetimit të programeve të jenë në gjuhën e tyre në Transmetuesin Publik, sipas ligjit në fuqi, dhe përdorimi i gjuhëve në transmetimin e Transmetuesit Publik, koha e

transmetimit dhe programet përcaktohen me ligj tjetër. duke marrë parasysh të drejtat dhe interesat e pjesëtarëve të komuniteteve për qasje të barabartë në informata.

Peizazhi mediatik i Kosovës përbëhet nga dy nivele: medie kombëtare me mbulim kombëtar, si dhe medie rajonale/lokale me mbulim të pjesshëm ose specifik brenda rajonit ose qytetit.

Sipas raportit të fundit të Komisionit të Pavarur për Medie (KPM), gjatë vitit 2019 kanë qenë aktivë gjithsej 19 stacione televizive, 86 radio stacione, 41 operatorë të shpërndarjes dhe 97 ofrues të shërbimeve audiovizive mediatike (PMAVU), duke ofruar programet e tyre vetëm nëpërmjet operatorëve të shpërndarjes. rrjeti '. Sipas gjuhës, numri i operatorëve televizivë dhe radiofonikë (raporti i Komisionit të Pavarur për Medie (2019), shifrat tregojnë se janë 13 stacione televizive në gjuhën shqipe dhe 5 stacione televizive në gjuhën serbe. 86 stacione radiofonike janë të licencuara. të cilat 2 radio stacione janë transmetues publik; 53 stacione radio janë në gjuhën shqipe; 22 stacione radio janë në gjuhën serbe; 3 stacione radio janë në gjuhën boshnjake; 2 stacione radio janë në gjuhën turke; 2 stacione radio janë në gjuhën boshnjake; Gjuha gorane, 1 radio stacion është në gjuhën rome, 1 radiostacion multietnik, sipas raportit të Operatorëve të Shpërndarjes (DO), janë të licencuar 34 operatorë të shpërndarjes me pronar shqiptar, 1 operator shpërndarës me pronar boshnjak; 1 operator distribucioni me pronar goran, 5 operatorë distribucioni me pronar serb

Në - Radio Televizioni i Kosovës RTK, mbulim gjithëpërfshirës i të gjitha komuniteteve të njohura në territorin e Kosovës është paraparë, gjegjësisht programe televizive dhe radiofonike në gjuhën shqipe, serbe, turke, boshnjake dhe rome. Në deklaratën e fundit të drejtorit të bordit të RTK-së, ai premtoi se do të caktojë një redaktor për të menaxhuar lajmet e komuniteteve joserbe që publikojnë në ueb faqen e RTK-së, me përgjegjësi për kthimin e lajmeve në komunitetin turk, boshnjak dhe rom. (Radiotelevizioni i Kosovës, 2015).

Komuna e Shtërpcës ka një strukturë multietnike dhe është rast i veçantë në aplikimin e suksesshëm të pjesëmarrjes së medieve lokale nga të gjitha bashkësitë etnike dhe mundësohet nga RTV Hertz, medie multietnike në Komunën e Shtërpcës (Shtërpca).. Në fakt, RTV Hertz prodhon dhe transmeton një program lajmesh në dy gjuhë (serbe dhe shqip) për dy orë e tridhjetë minuta çdo ditë. Iniciativa për të krijuar një medie të tillë erdhi nga Misioni i OSBE-së, qëllimi i të cilit ishte përgatitja e personelit të medieve lokale dhe promovimi i një programi multietnik. Nga dhjetori 2003 deri në gusht 2004, Misioni ka punuar me këtë stacion televiziv për të zbatuar një projekt multietnik për zhvillimin e medieve nëpërmjet një redaksi të specializuar me gazetarë dhe pajisje. Ky model i suksesshëm i bashkëpunimit ndëretnik i realizuar nëpërmjet Hertz TV është i rëndësishëm jo vetëm për banorët e Shtërpcës (Shtërpcë), por edhe për mbarë Kosovën dhe për komunitetet e ndryshme që jetojnë në të.

3.8.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore

Neni 28 i Ligjit të Përdorimit të Gjuhëve garanton që të gjithë personat kanë të drejtë të themelojnë dhe mbajnë një person juridik si shoqatat kulturore dhe ndërmarrjet afariste në gjuhën e tyre, duke përfshirë këtu përfaqësimin e këtyre emrave. bazuar në traditën dhe sistemin e tyre gjuhësor. Kushtetuta përcakton se komunitetet dhe pjesëmarrësit që u përkasin duhet të kenë të drejtë të shprehen, të ruajnë dhe zhvillojnë kulturën e tyre dhe të ruajnë elementet kryesore të identitetit të tyre, pra gjuhën e tyre, ofron përkthim simultan në dy gjuhët zyrtare të takimit, nëse kërkohet, por deri më tani askush nuk ka kërkuar përkthim në asnjë gjuhë tjetër përveç serbishtes.

Neni 5 i Ligjit të Mbrojtjes dhe të Promovimit të të Drejtave të Komuniteteve dhe Pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës përcakton se komunitetet dhe pjesëtarët e tyre gëzojnë të drejtën për të shprehur, ushqyer dhe zhvilluar kulturën dhe traditat e tyre dhe për të menaxhuar çështjet e tyre kulturore në gjuha amtare. Komunitetet kanë të drejtë të themelojnë shoqata kulturore, artistike, shkencore,

arsimore dhe të tjera për shprehjen, përforcimin dhe zhvillimin e identitetit të tyre, gëzojnë të drejtën për të mbajtur kontakte të lira dhe paqësore me persona nga çdo vend, veçanërisht me ata me të cilët ata ndajnë të njëjtin grup etnik, identitet kulturor, gjuhësor ose fetar ose një trashëgimi të përbashkët kulturore, sipas ligjit dhe standardeve ndërkombëtare. Për të forcuar bashkëpunimin, Republika e Kosovës lidh një marrëveshje dypalëshe, shumëpalëshe, rajonale dhe nënrajonale me vendet tjera për të inkurajuar dhe forcuar bashkëpunimin kulturor, gjuhësor, arsimor dhe forma të tjera të bashkëpunimit ndërkufitar. Kapaciteti për të përmbushur një funksion të tillë dhe për t'u siguruar atyre fonde në lidhje me këtë qëllim, në përputhje me ligjin dhe standardet ndërkombëtare.

3.8.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale

Banka Qendrore e Kosovës (BQK) ka raportuar se janë gjithsej 166 këshilltarë shtetërorë, por numri i tyre nuk është i ndarë sipas përkatësisë së komuniteteve, dhe për këtë arsye nuk ka të dhëna për numrin e shtetit. punëtorët të cilët janë të aftë të punojnë në gjuhët zyrtare dhe jozyrtare (Qeveria e Republikës së Kosovës, 2011). Megjithatë, BQK-ja ka deklaruar në studimin e Politikave Gjuhësore se gjuha shqipe mbetet gjuha më e përdorur brenda institucioneve. Sipas BKK-së, nëpunësit civilë nuk kanë marrë trajnim të veçantë për detyrat e tyre në lidhje me përdorimin e gjuhëve. CCB tregoi se ka vetëm një asistent gjuhësor dhe përdor rregullisht kompani private përkthimi. Si rregull, CCB raportoi se kërkesat pranohen dhe u përgjigjen në gjuhën e përdorur nga pala në komunikimin e tyre fillestar. Megjithatë, formulari zyrtar është i disponueshëm vetëm në shqip, serbisht dhe anglisht. Në takimet zyrtare, ajo ofron përkthim simultan në gjuhët zyrtare dhe jozyrtare, nëse kërkohet. BQK-ja ka treguar se është në dijeni për gjuhët zyrtare dhe alfabetet e tyre përkatëse, por rrallë e përdor alfabetin cirilik. BQK-ja ka pranuar që të gjitha dokumentet mbahen dhe lëshohen në të dyja gjuhët zyrtare dhe në gjuhën angleze. Kjo mundësoi që të gjitha informacionet publike,

përfshirë njoftimet, lajmet dhe vendet e lira, etj., të jenë të disponueshme në të dyja gjuhët zyrtare. Faqja zyrtare e BQK-së është në dispozicion në gjuhën shqipe, serbe dhe angleze. Tabelat e ndërtesës në mjedisin rrethues të CCB janë të vendosura në të dy gjuhët zyrtare dhe në anglisht. Së fundi, logoja zyrtare e BQK-së është në gjuhën shqipe, serbe dhe angleze dhe secila gjuhë shfaqet vertikalisht, me të njëjtën madhësi dhe font (Qeveria e Republikës së Kosovës, 2011).

Neni 9 i Ligjit të Mbrojtjes dhe të Promovimit të të Drejtave të Komuniteteve dhe të Pjesëtarëve të Tyre në Republikën e Kosovës parasheh rregullore për mundësitë ekonomike dhe sociale. Ata theksojnë se komunitetet dhe pjesëtarët e tyre gëzojnë të drejtën e pronës së tyre dhe mundësinë për të punuar me kompensim të drejtë dhe të barabartë, pa diskriminim. Republika e Kosovës, krahas masave me qëllim të veçantë, zhvillon programe dhe iniciativa të tjera për punësim publik, të cilat kanë për qëllim tejkalimin e diskriminimit të drejtpërdrejtë apo të tërthortë ndaj personave që u përkasin folësve të gjuhëve jozyrtare në vend. Vëmendje e veçantë i kushtohet përmirësimit të situatës së komuniteteve rom, ashkali dhe egjiptian. Planifikimi, zhvillimi, aplikimi dhe vlerësimi i mekanizmave të veçantë për shtimin e mundësive për zhvillim ekonomik dhe punësim të grupeve të rrezikuara brenda shoqërisë bëhet me pjesëmarrjen dhe konsultimin e plotë të organizatave dhe përfaqësuesve komunalë të komuniteteve. Personat që u përkasin komuniteteve, gjuha amtare e të cilëve është një nga gjuhët e tyre jozyrtare, kanë të drejtën e përfaqësimit të barabartë në punësim në të gjitha nivelet në ndërmarrjet publike, institucionet publike, duke përfshirë sektorin e sigurisë, gjyqësorin, prokurorinë, agjencitë qeveritare që kanë të bëjnëme ligjin. shërbimet përmbarimore dhe korrektuese, mbrojtjen, sigurinë dhe inteligjencën. Nëse këto grupe të komunitetit hasin vështirësi në përmbushjen e standardeve për marrjen e njoftimeve për shërbime publike, veçanërisht njoftimet kryesore, merren masa të veçanta. Personat që i përkasin komuniteteve do të kenë mundësi të

barabarta në proceset që kanë të bëjnë me prokurorinë publike apo privatizimin e pronës publike.

Ministria e Punës dhe e Mirëqenies Sociale (Qeveria e Republikës së Kosovës, 2011) raportoi se çdo qytetar mund të komunikojë, të kërkojë dhe të marrë informacione në të dyja gjuhët zyrtare. Në rastin e marrjes së një kërkese në një gjuhë jozyrtare, ministria deklaron se ajo korrespondon me gjuhën e përdorur nga pala në komunikimin e saj fillestar. Megjithatë, formularët e aplikimit janë në dispozicion vetëm në gjuhën shqipe, serbe dhe angleze. Përveç në komunat ku, për shembull, turqishtja dhe gjuha boshnjake janë gjuhë zyrtare, MTSB deklaron se nuk do të ofrojë një formë zyrtare të të njëjtave gjuhë (Qeveria e Republikës së Kosovës, 2011).

Të gjitha ligjet dhe aktet nënligjore të (MTSB) janë në dispozicion në të dy gjuhët zyrtare dhe në anglisht, MTSB gjithashtu raportoi se të gjitha informacionet janë në dispozicion të publikut, duke përfshirë njoftimet, lajmet, vendet e lira të punës, etj., në të dyja gjuhët zyrtare. Të gjitha tabelat në ndërtesat dhe dyert e MTSB janë në gjuhët zyrtare dhe në anglisht, por gjuhët zyrtare nuk janë gjithmonë të theksuara në mënyrë të barabartë në logon e MTSB. Sidoqoftë, në shumicën e postimeve, versionet e tri gjuhëve shfaqen në të njëjtën madhësi dhe font, vertikalisht ose horizontalisht.

Referencat:

Kuvendi i Republikës së Kosovës (n/a). Drejtoria për Shërbime Gjuhësore. Marrë nga https://www.kuvendikosoves.org/eng/administration/the-directorate-for-linguistic-services/

Vetevendosj (2007). Propozimi gjithëpërfshirës për zgjidhjen e statusit të Kosovës. Marrë nga https://www.vetevendosje.org/wp-content/uploads/2019/01/ahtsaari_shqip1494294054.pdf

Udhëzimi Administrativ (MAPL) Nr. 01/2022 për Përcaktimin e Procedurave për Zbatimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve në Komuna . Marrë nga https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=65745

Qeveria e Kosovës (2011). Politikat gjuhësore në Kosovë. Marrë nga https://zck-ks.net/repository/docs/Politika_e_gjuheve_shqipe.pdf

Qeveria e Kosovës (2012). Rregullore nr. 07/2012 për Zyrën e Komisionarit të Gjuhëve. Marrë nga https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8364

Qeveria e Kosovës (2014). Udhëzues për zbatimin e Ligjit për përdorimin e gjuhëve. Marrë nga https://komisionari-ks.org/repository/docs/Udhezues_Shqip_web.pdf

Komisioni i Pavarur për Medie (2019) – Raport Vjetor i Punës 2019. Marrë nga https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Publikime/Raporti%20Vjetor%202019%20KPM.pdf

Radio Televizioni i Kosovës (2015). Rregullore e shërbimeve të organizimit të publikimit). Marrë nga https://www.rtklive.com/pages/files/rregullore_organizim_brendshem.pdf

OSBE (2008). Implementimi i Ligjit mbi Përdorimin e Gjuhëve nga Komunat e Kosovës. Marrë nga https://www.osce.org/files/f/documents/2/f/32763.pdf

OSBE (2014). Respektimi i gjuhësore nga komunat e Kosovës. Marrë nga https://www.osce.org/files/f/documents/d/6/120011.pdf

OSBE (2018). Qasja e Komuniteteve në Arsimin Parauniversitar në Kosovë. Marrë nga https://www.osce.org/files/Community%20Education%20report_Alb_layout.pdf

Kuvendi i Republikës së Kosovës (2006). Ligji për Përdorimin e Gjuhëve (Ligji Nr. 02-/L-37). Marrë nga https://www.refworld.org/docid/4ae96d832.html

Kuvendi i Republikës së Kosovës (2008). Ligji i Mbrojtjes dhe i Promovimit të të drejtave të Komuniteteve dhe të Pjesëtarëve të Tyre në Kosovë. Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës nr. 28/4 qershor 2008. Marrë nga https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2531

Drejtoria për Shërbime Gjuhësore (2019). Marrë nga https://www.kuvendikosoves.org/shq/administrata/drejtoria-per-sherbime-gjuhesore/

3.9 Rasti i Luksemburgut

Mjedisi sociolinguistik në Luksemburg është mjaft kompleks (Purschke, 2020). Ajo është zhvilluar për shkak të një zhvillimi të paparashikueshëm historik dhe marrëdhënieve me kulturat fqinje, veçanërisht Francën dhe Gjermaninë. Vendi ka tri gjuhë zyrtare, gjuhën kombëtare luksemburgase dhe frëngjisht dhe gjermanisht si gjuhë administrative. Shumëgjuhësia luksemburgase karakterizohet gjithashtu nga gjuhët e forta të pakicave (portugeze, italisht) dhe një prani në rritje e anglishtes. Migrimi socio-ekonomik dhe specializimi i vendit në industrinë financiare private, si dhe prania e disa institucioneve europiane luajnë një rol të rëndësishëm në shfaqjen dhe dinamizmin e regjimit aktual gjuhësor. Me një popullsi totale prej 613,000, Dukata e Madhe ka një përqindje shumë të lartë të banorëve të huaj prej 47.5%. Përveç kësaj, ka 192,000 udhëtarë ndërkufitarë që vijnë nga Gjermania, Franca dhe Belgjika çdo ditë (STATEC, 2019).

Ndërsa gjuha luksemburgase është gjithnjë e më e pranishme në të gjitha fushat shoqërore, roli i gjuhës gjermane si gjuhë urë është dukshëm në rënie. Në të njëjtën kohë, rëndësia e gjuhës frënge po rritet, mbi të gjitha për shkak të përqindjes së lartë të punonjësve të huaj në sektorin privat. Për më tepër, prania sociale e anglishtes po rritet për shkak të rëndësisë së saj në rritje për turizmin, ekonominë dhe kulturën. Edhe pse gjuha frënge tradicionalisht luan rolin e një gjuhe prestigji kulturor, brezi i ri në veçanti tregon preferencë të qartë për anglishten (dhe indirekt gjermanisht për shkak të marrëdhënies së ngushtë me gjuhën luksemburgase). Pas një referendumi mbi të drejtën e votës për të huajt në vitin 2015 (de Jonge ad Petry, 2021) dhe një politizimi në rritje të gjuhës në diskursin publik dhe veprimin politik, diskutimi për gjuhët e vendit është zhvilluar në një "diskurs zëvendësues" Purschke, 2020). Në këtë kontekst, siç thekson Purschke (2020), gjuhët shërbejnë si një tregues për mosmarrëveshjet shoqërore, për shembull, zhvillimi demografik, rritja e kostove të jetesës dhe legjitimimi demokratik i politikës.

Politika e përgjithshme gjuhësore rregullohet në Luksemburg me ligj. Në ligjin e gjuhëve të 24 shkurtit 1984, neni i parë deklaron se gjuha kombëtare e luksemburgasve është luksemburgishtja, megjithëse kjo nuk do të thotë se kushdo që ka një pasaportë luksemburgase mund të flasë ose të shkruajë shumë mirë gjuhën luksemburgase. Neni 2, për gjuhën e legjislacionit, përcakton se aktet legjislative dhe rregulloret e tyre ekzekutive janë të shkruara në frëngjisht. Kur aktet legjislative dhe rregullatore shoqërohen me një përkthim, vetëm teksti në frëngjisht është autentik. Nenet 3 dhe 4 kanë të bëjnë me gjuhët administrative dhe gjyqësore. Çështjet gjyqësore administrative dhe kontestimore ose jokontestimore mund të përdorin gjuhën luksemburgase, gjermane ose frënge, duke iu nënshtruar dispozitave të veçanta për çështje të caktuara. Neni 4 gjithashtu thekson se nëse një qytetar paraqet ndonjë kërkesë zyrtare në luksemburgase, frëngjisht ose gjermanisht, administrata duhet të përdorë kudo që të jetë e mundur, për përgjigjen e saj gjuhën e zgjedhur nga aplikanti. Përgjigjet duhet të jenë brenda kufijve të mundësisë (shih Service Central de Legislation 2015) (Ouardalitou, 2016).

Në një studim të vitit 2018 të kryer nga Ministria e Arsimit Kombëtar, u zbulua se 98% e popullsisë së Luksemburgut flet frëngjisht, 80% flet anglisht, 78% flet gjermanisht, ndërsa gjuha luksemburgase përdoret nga 77% e popullsisë (Qeveria e Dukatës së Madh të Luksemburgut, 2021). Përdorimi i gjuhës dhe përfshirja sociale e gjuhëve të ndryshme në Luksemburg organizohen mbi një bazë specifike për domenin. Për shembull, frëngjishtja shërben si gjuhë e legjislacionit dhe juridiksionit, por debatet në Parlament zhvillohen në gjuhën luksemburgase (Henckes, n/a). Media e shkruar tradicionalisht dominohet nga gjermanishtja (dhe në një masë të kufizuar franceze), ndërsa radioja dhe televizioni kombëtar transmetojnë kryesisht në gjuhën luksemburgase. Gjermanishtja është gjuha e alfabetizimit, por sistemi shkollor është krijuar gjithashtu për të promovuar shumëgjuhësinë, me një bashkëprezencë të fortë të frëngjishtes. Luksemburgishtja është gjuha e komunikimit të përditshëm mes luksemburgasve (Purschke, 2020).

3.9.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Sistemi shkollor në Luksemburg ka qenë gjithmonë në një farë mase dygjuhësh (Kirsch dhe Seele, 2022). Akti i Arsimit i vitit 1843 bëri thirrje për përdorimin e gjermanishtes dhe frëngjishtes standarde, me qëllim të promovimit të dygjuhësisë së elitës. Megjithatë, frëngjishtja mësohej pak kryesisht për shkak të mungesës së mësuesve të kualifikuar dygjuhësh. Prandaj, gjermanishtja u bë gjuha mbizotëruese. Ajo ishte edhe gjuha e alfabetizimit dhe e mësimit. Ligji i Arsimit në 1881 e bëri shkollimin e detyrueshëm për 6 deri në 12 vjeç dhe futi frëngjishten si lëndë që nga viti 2. Fundi i shekullit të 19-të pa një rritje të nacionalizmit luksemburgas pjesërisht për shkak të valës së imigrimit në industrinë e çelikut. Kjo çoi në një theks në gjuhën luksemburgase, e pasqyruar në Aktin e Arsimit të vitit 1912: Gjuha luksemburgase u prezantua si një lëndë shkollore, por gjuha luksemburgase nuk ishte ende e njohur zyrtarisht si gjuhë. Kjo situatë kishte ndryshuar pothuajse 100 vjet më vonë, kur Ligji i Arsimit Fillor i vitit 2009 e interpretoi gjuhën luksemburgase si gjuhën e integrimit. Gjuha luksemburgase pritej të kontribuonte në suksesin e shkollës dhe kohezionin social. Ajo u bë gjuha kryesore e komunikimit gjatë arsimit të detyrueshëm parashkollor për fëmijët katër deri në gjashtë vjeç dhe u bë gjuha e mësimit në lëndët joakademike. Gjuha gjermane mbeti gjuha e alfabetizimit dhe gjuha e mësimit në lëndët akademike. Frëngjishtja gojore mbeti një lëndë e kurrikulës në vitin 2, ndërsa fëmijët u arsimuan në frëngjisht në vitin 3. Ende sot, frëngjishtja zëvendëson gradualisht gjermanishten si mjet mësimi në shumicën e rrymave të shkollimit të mesëm (Kirsch dhe Seele, 2022).

Fëmijët familjarizohen me gjuhën luksemburgase jo vetëm në shtëpi, por edhe nëpërmjet programeve të shkollimit të hershëm. Socializimi vjen më vonë, në shkollën fillore, ku ata mësojnë të lexojnë dhe të shkruajnë në gjermanisht. Arsimi në frëngjisht fillon me vitin e dytë të shkollës fillore. Mësohet edhe gjuha luksemburgase, por në një mënyrë më pak formale. Anglishtja mund të shtohet si gjuhë e katërt, por vetëm në nivelin e mesëm. Për më tepër, shumica e shkollave të

mesme ofrojnë gjithashtu italisht, spanjisht dhe nganjëherë rusisht. Kjo shumëgjuhësi kolektive dhe e institucionalizuar, e promovuar në mënyrë aktive nga arsimi shkollor, mund të konsiderohet si një nga arsyet për stabilitetin dhe qëndrueshmërinë e shoqërisë luksemburgase, e cila është një shoqëri e pa ballafaquar me ksenofobinë, konfliktet sociale dhe përjashtimin social, pavarësisht përqindjes së lartë të të huajve. (G. Berg, 2008).

Ndërsa gjermanishtja është gjuha kryesore e mësimit në shkollën fillore dhe të mesme të ulët, shumica e lëndëve në arsimin e mesëm të lartë mësohen në frëngjisht. Shumëllojshmëria e gjuhëve paraqet vështirësi për të gjithë nxënësit, por veçanërisht për fëmijët emigrantë që flasin një gjuhë tjetër në shtëpi. Në Universitetin e Luksemburgut, mësimi zhvillohet në anglisht, frëngjisht dhe gjermanisht. Tema e dytë e rëndësishme në arsimin në Luksemburg përfshin fokusin ndërkombëtar. Në të gjitha nivelet, rreth 50% e nxënësve janë shtetas të huaj. Në shumë raste, këta fëmijë nuk kanë një nga gjuhët e Luksemburgut si gjuhë amtare, gjë që rrit numrin e gjuhëve që këta nxënës duhet të mësojnë në të paktën katër (Wolfensberger, 2015).

Sipas legjislacionit (Akti i ri për Fëmijët dhe të Rinjtë i 2017-ës dhe ndryshimet në Aktin e Arsimit Fillor) mësuesve dhe kujdestarëve u kërkohet të zhvillojnë aftësitë e fëmijëve në gjuhën luksemburgase, t'i njohin ata me frëngjisht dhe të vlerësojnë gjuhën e tyre amtare. Për të siguruar vazhdimësinë në shkollën fillore, frëngjishtja gojore futet si lëndë shkollore në vitin e parë krahas gjermanishtes dhe gjuhët amtare kanë një hapësirë të vogël në kursin njëorësh të ndërgjegjësimit të gjuhës në shkollën fillore. Fëmijët që flasin italisht dhe portugalisht mund të ndjekin 'klasat e integruara', të ofruara nga disa bashki, ku ata mund të mësojnë shkencë në gjuhën e tyre amtare. Në përgjithësi, fëmijët me prejardhje migrante, familjet e të cilëve dëshirojnë të zhvillojnë më tej gjuhën e tyre, ndjekin një shkollë komunitare. Këto klasa ekzistojnë në portugalisht, italisht, greqisht, rusisht, japonisht dhe holandisht, për të përmendur disa. Ato funksionojnë jashtë orarit të shkollës shtetërore dhe kujdesen

kryesisht për fëmijët nga mosha gjashtë vjeçare. Përjashtim bën shkolla e komunitetit rus, e cila merr edhe fëmijë parashkollorë. Për më tepër, ekzistojnë disa shkolla private dhe ndërkombëtare me klasa parashkollore, të cilat ndryshojnë nga regjimi gjuhësor i shkollave shtetërore (Kirsch dhe Seele, 2022).

3.9.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Frëngjishtja është gjuha e preferuar në mjedisin administrativ. Gjykimet dhe letrat janë në frëngjisht (më shumë një traditë), por provat mund të jenë në tri gjuhët zyrtare: frëngjisht, gjermanisht – gjuha luksemburgase. Përdorimi i gjuhës frënge, gjermane ose luksemburgase lejohet dhe nuk paraqet asnjë problem (Qeveria e Dukatës së Madhe të Luksemburgut, 2020a). Avokati mund të deklarohet në të tri gjuhët zyrtare. Nëse pala kundërshtare nuk kupton, ata duhet të gjejnë një përkthyes zyrtar në gjuhën e tyre. Kryesisht në frëngjisht ose në gjuhën luksemburgase, në gjermanisht është më rrallë. Në praktikë, gjyqtarët dhe prokurorët shpesh marrin në tekst citimet e tyre nga raporti i policisë, i cili zakonisht shkruhet në gjermanisht. Ky është rasti veçanërisht në çështjet penale. Pala fajtore gjithmonë merr një përkthyes për t'u mbrojtur nëse ai nuk mund të flasë asnjë nga tri gjuhët zyrtare. Apelimi mund të kërkohet në çdo gjuhë të vendit. Në ditët e sotme, megjithëse gjuha e folur dhe fjalimet në Parlament janë në gjuhën luksemburgase, tekstet e shkruara janë në frëngjisht. Gjithashtu, vlen të theksohet se faqja kryesore e Qeverisë së Luksemburgut është vetëm në frëngjisht (Ouardalitou, 2016).

Të tri gjuhët zyrtare të Luksemburgut mund të përdoren në gjykatat dhe tribunalet e vendit. Asnjë nga tri gjuhët nuk ka përparësi mbi asnjë tjetër. Në praktikë, diskutimet dhe seancat dëgjimore zakonisht zhvillohen në frëngjisht dhe/ose luksemburgisht. Përdorimi i gjermanishtes është më pak i zakonshëm. Kjo është një çështje përdorimi dhe jo një detyrim ligjor. Nga njëra anë, sepse shumë avokatë sot flasin frëngjisht dhe, nga ana tjetër, sepse ligjet dhe aktet

juridike të Luksemburgut (shkrimet e avokatëve, vendimet e gjykatës etj.) janë të shkruara në frëngjisht. Megjithatë, përdorimi i ndonjë prej gjuhëve të tjera zyrtare është i mundur. Në çështjet penale, vendimet e dhëna nga gjyqtarët shpesh përsërisin citimet nga raportet e Policisë së Dukës së Madhe që përgjithësisht janë të shkruara në gjermanisht. Në praktikë, duke qenë se gjyqtarët dhe avokatët në përgjithësi janë gjithashtu kompetentë në anglisht, dokumentet në anglisht mund të dorëzohen pa përkthim dhe përdorimi i gjuhës angleze pranohet para dhomave tregtare të gjykatave (Komisioni Europian, 2021).

Sipas ligjit, të gjithë avokatët dhe avokatët praktikantë regjistroheshin në barin e Luksemburgut ose Diekrich për të zotëruar tri gjuhët administrative të Dukatit të Madh. Kjo është gjithashtu e vërtetë për gjyqtarët, të cilëve u kërkohet të demonstrojnë njohuri adekuate të këtyre tri gjuhëve përpara emërimit të tyre të parë (Qeveria e Dukatit të Madh të Luksemburgut, 2020a). Sfidat mund të ndodhin kur individët dalin para gjyqtarëve dhe nuk zotërojnë asnjë nga këto tri gjuhë të vendit. Në këtë rast, në seancë duhet të thirret një përkthyes i betuar. Rregullat e përshkruara më sipër zbatohen gjithashtu për çdo material të shkruar në një gjuhë të ndryshme nga frëngjishtja, gjermanishtja ose luksemburgishtja: nëse një palë dëshiron të mbështetet në dokumente të tilla, ajo duhet t'i sigurojë gjyqtarit dhe palës kundërshtare kopjet e dokumenteve, së bashku me dokumentet e tyre. përkthimet (Komisioni Europian, 2021).

3.9.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

Triglosia tradicionale dominon ende në administratën publike të vendit. Në shumicën e organeve zyrtare shtetërore postet varen nga aftësia për të folur dhe shkruar të tri gjuhët, luksemburgase, frënge dhe gjermane. Luksemburgasit vendas përdorin vetëm gjuhën luksemburgase për komunikim oral, ngaqë kjo është gjuha e tyre amtare. Në tre dekadat e fundit është parë gjithashtu zhvillimi i një tendence të fortë për të përdorur gjuhën luksemburgase edhe në komunikimin me shkrim, në vend të frëngjishtes ose gjermanishtes.

Organet qeveritare, institucionet bankare me pakicë, kompanitë e sigurimeve dhe ofruesit e tjerë të shërbimeve përdorin frëngjisht ose gjermanisht si gjuhë të tyre të shkruar, si dhe ndonjëherë luksemburgishtja, në varësi të dëshirave të klientit, ndërsa komunikimi gojor zakonisht zhvillohet në luksemburgisht (Berg, 2008).

3.9.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Sipas një studimi të kryer, Luksemburgu është një nga vendet në Europë ku legjislacioni që mbron mediet rajonale dhe lokale është efektiv (Brogi et al, 2016: 40). Dispozitat ligjore janë të kufizuara në Ligjin e vitit 1991 për mediet elektronike, duke njohur ekzistencën e një "shërbimi radiofonik lokal". Shtypi në vend është në gjuhë të ndryshme. Sipas një raporti të botuar (Anastasiou, 2022: 5) janë 14 gazeta në Luksemburg, 10 prej të cilave janë në gjermanisht, 1 në frëngjisht, 1 në portugalisht dhe 2 dygjuhëshe (gjermanisht dhe frëngjisht); të gjitha gazetat kanë versione digjitale. RTL Télé Lëtzebuerg12 është kanali kryesor televiziv në Luksemburg, që transmeton në Luksemburg; është pjesë e Grupit RTL. Uebsajtet zyrtare qeveritare janë kryesisht në gjuhën luksemburgase dhe përfshijnë rregulla dhe rregullore, lajme, informacione për ministritë, departamentet, temat dhe sistemin politik. Për sa u përket medieve sociale dhe pranisë së gjuhëve, tweet-eve, për shembull, për qeverinë e Luksemburgut shkruhen në luksemburgisht, por kur *tweet*-et kanë të bëjnë me çështje në domenin e BE-së, ato shkruhen në anglisht.

3.9.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore

Në nivel qendror, Ministria e Kulturës merret me aktivitete dhe programe kulturore, si dhe me bashkëpunimin ndërkombëtar kulturor dhe promovimin e politikave kulturore (ndër të tjera). Nga ana tjetër, Ministria e Arsimit Kombëtar, e Fëmijëve dhe e Rinisë është gjithashtu përgjegjëse për aktivitetet kulturore në veçanti për promovimin e gjuhës luksemburgase, organizimin e aktiviteteve në atë gjuhë dhe në lidhje me trashëgiminë luksemburgase. Në nivel lokal (niveli i vetëqeverisjes lokale), komunat janë përgjegjëse për promovimin dhe mbrojtjen e trashëgimisë së tyre kulturore (KR, n/a).

Për të promovuar gjuhën luksemburgase qeveria ka zbatuar një strategji me objektiva që lidhen drejtpërdrejt me promovimin e gjuhës, trashëgimisë dhe kulturës. Qeveria ka ndërmarrë një sërë nismash që synojnë audienca të ndryshme për të përforcuar rolin e luksemburgasve në shoqërinë luksemburgase, gjithmonë në një kontekst shumëgjuhësh. Për këtë rol specifik është theksuar krijimi i një posti specifik të komisionarit të gjuhës luksemburgase, i cili do të koordinojë të gjitha aktivitetet në këtë sferë (Ministria e Kulturës, 2019). Vështirë se është identifikuar një kufi i rreptë midis përdorimit të një gjuhe të caktuar në aktivitetet kulturore në vend, sepse kultura multikulturore është e ngulitur fort.

Karakteristika e shumëgjuhësisë së Luksemburgut ka mundësuar integrimin e shumë emigrantëve në vitet e kaluara, megjithatë ai shërben edhe si një vektor për kohezionin social (Qeveria e Dukatës së Madhe të Luksemburgut, 2020b. Në një pikë tjetër, Luksemburgu është gjithashtu një "kryeqytet" i kulturës europiane. Vlen të theksohet se Qendra e Përkthimit për Organet e Bashkimit Europian dhe Zyra e Botimeve të Bashkimit Europian janë në Luksemburg.

3.9.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale

Përdorimi i më shumë gjuhëve është vërtetuar se nxit ekonominë e vendit (rasti i Zvicrës, për shembull, por gjithashtu mund të konsiderohet edhe për Luksemburgun). Hulumtimet e kryera sugjerojnë se shumëgjuhësia e ndërmarrjeve ndikon në performancën e eksportit në mënyrë pozitive (Habib, 2011). Diversiteti ekonomik i Luksemburgut inkurajohet fuqimisht nga qeveria dhe shoqërohet nga një shumëgjuhësi aktive e ngulitur në një kontekst kompleks social (Berg, 2008). Luksemburgase, gjermanishtja dhe frëngjishtja përdoren për qëllime të ndryshme. Në situatat e lidhura me punën, varet nga origjina e kompanisë (për shembull, nëse kompania është gjermane, gjuha e punës do të jetë më shumë se gjermane). Gjuha angleze është shumë e pranishme në institucionet brenda BE-së. Duke marrë parasysh që ekziston një komunitet portugez i pranishëm në vend, gjuha portugeze përdoret gjithashtu dhe mund të dëgjohet në shumë vende pune (Paternoster, 2021).

Ndërmarrjet e vogla dhe të mesme nga ana tjetër, klientët e të cilave janë shpesh banorë, preferojnë gjuhët tradicionale të vendit. Zgjedhja e gjuhës në një mjedis të saktë kontakti gjuhësor ekonomik varet në një masë të madhe nga lloji i kontaktit dhe ndërveprimit brenda ndërmarrjes ose institucionit, si dhe ndërmjet këtyre dhe klientëve të tyre. Nëse pronari i ndërmarrjes është një vendas luksemburgas, francez, belg ose portugez, atëherë korrespondenca dhe korrespondenca e brendshme me klientët e tij do të jetë në frëngjisht. Gjuhët gojore me shumë gjasa do të jenë frëngjishtja dhe luksemburgase. Nëse pronari është gjerman, korrespondenca e brendshme dhe korrespondenca me klientët do të jetë në gjermanisht. Gjuhët e folura do të jenë gjermanishtja, luksemburgase dhe frëngjishtja. Në hotele, restorante dhe bare, gjuha më e përdorur është frëngjishtja. Shitësit e supermarketeve franceze, gjermane dhe belge në Luksemburg sillen sikur vendi është thjesht dygjuhësh frëngjisht-gjermanisht. Informacioni i produktit në dyqane është në frëngjisht, ose në frëngjisht dhe gjermanisht. Kjo vlen edhe për reklamat.

Pavarësisht disa kritikave, qeveria nuk ka parë kurrë nevojë për rregullim gjuhësor në çështjet ekonomike. Nuk ekziston asnjë rregullore zyrtare e gjuhës, as nuk ka udhëzime për përdorimin e gjuhës, apo ndonjë legjislacion të detyrueshëm. Nuk ka asnjë recetë apo kod sjelljeje në lidhje me përdorimin e një ose më shumë gjuhëve, as për menaxhimin e brendshëm të një ndërmarrjeje, e as për ndonjë kontakt të jashtëm me operatorë të tjerë ekonomikë, apo me klientët. Modeli i triglosisë rezulton se është shumë i dobishëm për luksemburgishten, që është gjuha e re kombëtare e Dukatës së Madhe. Sot gjuha luksemburgase është aq jetike dhe produktive sa nuk ka qenë kurrë – pavarësisht, ose më mirë, falë shumëgjuhësisë që e rrethon (Berg, 2008).

Referencat:

Anastasiou, D. (2022). D1.24 Raport mbi gjuhën luksemburgase. Barazia e Gjuhëve Europiane. Marrë nga https://european-language-equality.eu/wp-content/uploads/2022/03/ELE___Deliverable_D1_24_Language_Report_Luxembourgish_.pdf

Berg, C. (2008). Shumëgjuhësia aktive në Luksemburg. Përdorimi i gjuhëve në një ekonomi të qëndrueshme poliglosike. Marrë nga http://www.efnil.org/documents/conference-publications/lisbon-2008/12-EFNIL.Lisbon-publ.Berg.pdf

Brogi, E. et al (2016). Transmetim rajonal dhe lokal në Europë. IRIS Speciale. Strasburg: Observatori Europian Audiovizual. ISBN 978-92-871-8339-2. Marrë nga https://rm.coe.int/regional-and-local-broadcasting-in-europe/1680789635

de Jonge, L., Petry, R. (2021). Luksemburg: Referendumi 2015 mbi të Drejtat e Votimit për Rezidentët e Huaj. Në: Smith, J. (eds) The Palgrave Handbook of European Referendums. Palgrave Macmillan, Çam. https://doi.org/10.1007/978-3-030-55803-1_18

Komisioni Europian (2021). Mekanizmi Europian i Sundimit të Ligjit: të dhëna nga Luksemburgu. Marrë nga https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/lu-input.pdf

Qeveria e Dukatit të Madh të Luksemburgut. (2020a). Përdorimi i gjuhëve në gjykatat e Luksemburgut. Guichet.lu – Qytetarët – Shtetësia – Ankesat dhe zgjidhja e mosmarrëveshjeve – Tarifat e avokatëve dhe shpenzimet gjyqësore. Marrë nga https://guichet.public.lu/en/citoyens/citoyennete/voies-recours-reglement-litiges/frais-avocat/langues-tribunaux.html#:~:text=For%20Administrative%20matters,-A%20citizen%20may&text=Në%20practice%2C%20French%20is%20favored,all%20levels%20of%20public%20administration.

Qeveria e Dukatit të Madh të Luksemburgut. (2020b). Shumëgjuhësia si një mundësi. Pse të folurit më shumë se një gjuhë është bërë pjesë e asaj që na bën ne luksemburganë. Shoqëria dhe Kultura – Gjuhët. Marrë nga https://luxembourg.public.lu/en/society-and-culture/languages/multilingualism-opportunity.html

Qeveria e Dukatit të Madh të Luksemburgut. (2021). Cilat gjuhë flasin njerëzit në Luksemburg? Shumëgjuhësia hap derën e jetës në Luksemburg. Shoqëria dhe Kultura – Gjuhët - Përditësimi i fundit 28.09.2021. Marrë nga https://luxembourg.public.lu/en/society-and-culture/languages/languages-spoken-luxembourg.html

Habib, IB (2011). Aftësitë shumëgjuhëshe ofrojnë përfitime nga eksporti dhe akses më të mirë në tregje të reja në zhvillim. Ndjeshme publike. doi: https://doi.org/10.7202/1063078

Henckes, N. (n/a). Luksemburg – Përshkrimi i Sistemit Ligjor dhe Kërkimit Ligjor. Programi i Shkollës Juridike Globale Hauser. Marrë nga https://www.nyulawglobal.org/globalex/LUXEMBOURG.html

Kirsch, C., Seele, C. (2022). Arsimi i hershëm i gjuhës në Luksemburg. Në: Schwartz, M. (eds) Handbook of Early Language Education. Springer International Handbooks of Education. Springer, çam. https://doi.org/10.1007/978-3-030-91662-6_28

Ouardalitou, A. (2016) Përdorimi i gjuhës në administratën publike në Luksemburg. Marrë nga http://www.efnil.org/conferences/13th-annual-conference-helsinki/proceedings/21_Ouardalitou.pdf

Paternoster, F. (2021). Luksemburgu: një komb i vogël shumëgjuhësh në zemër të Europës. Njësia e Koordinimit të Terminologjisë e Parlamentit Europian. Marrë nga https://termcoord.eu/2021/06/luxembourg-a-small-multillingual-nation-in-the-heart-of-europe/

Purschke, C. (2020) Qëndrimet ndaj shumëgjuhësisë në Luksemburg. Një analizë krahasuese e komenteve të lajmeve në internet dhe të

dhënave të pyetësorit me burime të shumta. Përpara. Artif. Intel., 22 tetor 2020. Sec. Gjuha dhe Llogaritja. https://doi.org/10.3389/frai.2020.536086

STATEC (2019). Luksemburgu në shifra 2019. Qyteti i Luksemburgut: STATEC. Marrë nga https://statistiques.public.lu/fr/publications/series/luxembourg-en-chiffres/2019/luxembourg-en-chiffres.html

Wolfensberger, MVC (2015). Luksemburgu: i vogël, shumëgjuhësh dhe ndërkombëtar. Në: Zhvillimi i talenteve në arsimin e lartë europian. Springer, çam. https://doi.org/10.1007/978-3-319-12919-8_6

3.10 Rasti i Sllovenisë

Sllovenia është një vend i vogël në Europën Qendrore, por brenda kufijve të saj përmban Alpet, pyje të dendura, qytete historike dhe një vijë bregdetare të shkurtër të Adriatikut. Sllovenia ishte e para ish-republikë jugosllave që iu bashkua Bashkimit Europian, në maj 2004, menjëherë pas anëtarësimit në NATO. Gjuha sllovene (në tekstin e mëtejmë: sllovenisht) është gjuha zyrtare e Republikës së Sllovenisë. Gjuha sllovene është gjuha e komunikimit me gojë dhe me shkrim në të gjitha sferat e jetës publike në Republikën e Sllovenisë.

Sfondi historik, ndryshimet politike, proceset e migrimit, anëtarësimi në BE dhe situata aktuale socio-gjuhësore kanë ndikuar të gjitha në politikën gjuhësore dhe planifikimin gjuhësor në Slloveni, italishtja dhe hungarishtja konsiderohen gjuhë zyrtare në përputhje me Kushtetutën e Sllovenisë.

Gjuha kroate, serbe dhe gjermane në Slloveni janë përfshirë në programet kombëtare të politikave gjuhësore, nëpërmjet masave për ruajtjen, zhvillimin dhe promovimin e gjuhëve dhe kulturave të komuniteteve pakicë brenda kornizës së edukimit gjuhësor dhe infrastrukturës (CoE, 2021:3; 5).

Gjuha rome dhe përdorimi i saj aktualisht janë në përpjekje për t'u futur në shkollat fillore si gjuhë mësimore. Ekziston Programi Kombëtar i Masave për Romët për periudhën 2021-2030 i cili parasheh futjen e klasave rome në shkollat fillore (CoE, 2021: 9).

Sllovenia ka miratuar në Kushtetutën e saj një legjislacion kombëtar me rregullore specifike që u jep autonomi kulturore të gjitha pakicave të tyre. Megjithëse nuk ka një përkufizim ligjor të miratuar zyrtarisht për nocionin e 'autonomisë kulturore', një përkufizim funksional i riprodhuar nga disa studiues e përshkruan atë “si të drejtën e vetëqeverisjes, nga një grup i përcaktuar kulturalisht, në lidhje me çështjet që ndikojnë në ruajtjen dhe riprodhimin e kultura e saj (Yupsanis, 2019). Grupeve kulturore të autonomisë u jepen të drejta

ekskluzive qeveritare për çështjet e arsimit të pakicave, kulturës, përdorimit të gjuhës së pakicave dhe çështje të tjera. Tiparet thelbësore të modelit të autonomisë kulturore janë: a) e drejta e individëve për vetidentifikim etnik në moshën e votimit (parimi i personalitetit), b) krijimi i një regjistri të veçantë të pakicave në të cilin anëtarët e vetëshpallur shënojnë vullnetarisht emrat e tyre dhe të cilat përdoren më pas si bazë për zgjedhjen e këshillave kulturore, c) zgjedhjen dhe themelimin e këshillave kulturore të pakicave dhe vetëqeverisjeve kulturore, ç) organizimin dhe njohjen e institucioneve të sipërpërmendura si korporata të së drejtës publike joterritoriale të pajisura me të drejta kolektive. dhe sovraniteti segmentar mbi çështjet kulturore të pakicave, d) të drejtën e organeve të autonomisë kulturore me kompetenca legjislative në fushën e tyre të përgjegjësisë si dhe me aftësi për rritjen e taksave mbi anëtarët e tyre për mbështetjen e institucioneve dhe shërbimeve kulturore, dhe dh) parashikimi për financimin shtetëror për qëndrueshmërinë e regjimeve të autonomisë kulturore (Yupsanis, 2019).

Në nenin 64 të Kushtetutës, që përcakton të drejtat e komuniteteve kombëtare autoktone italiane dhe hungareze në Slloveni, parashihet që komuniteteve kombëtare autoktone italiane dhe hungareze dhe anëtarëve të tyre t'u garantohet e drejta për të përdorur lirisht simbolet e tyre kombëtare dhe me qëllimtë ruajnë identitetin e tyre kombëtar, të drejtën për të krijuar organizata dhe për të zhvilluar veprimtari ekonomike, kulturore, shkencore dhe kërkimore, si dhe veprimtari në fushën e medies publike dhe botuese. Në përputhje me ligjet, këto dy bashkësi kombëtare dhe pjesëtarët e tyre kanë të drejtën e arsimimit dhe shkollimit në gjuhët e tyre, si dhe të drejtën për të themeluar dhe zhvilluar një arsim dhe shkollim të tillë. Këtyre komuniteteve kombëtare dhe anëtarëve të tyre u garantohet e drejta për të nxitur marrëdhëniet me kombet e tyre të origjinës dhe vendet e tyre përkatëse. Shteti ofron mbështetje materiale dhe morale për ushtrimin e këtyre të drejtave. Për të ushtruar të drejtat e tyre, pjesëtarët e këtyre komuniteteve themelojnë bashkësitë e tyre vetëqeverisëse në zonat gjeografike ku jetojnë. Me propozimin e

këtyre bashkësive kombëtare vetëqeverisëse, shteti mund t'i autorizojë ato të kryejnë funksione të caktuara nën juridiksionin kombëtar dhe do të sigurojë fonde për kryerjen e këtyre funksioneve. Dy bashkësitë kombëtare do të përfaqësohen drejtpërdrejt në organet përfaqësuese të vetëqeverisjes lokale dhe në Kuvendin Popullor. Pozita e komuniteteve kombëtare italiane dhe hungareze dhe mënyra se si ushtrohen të drejtat e tyre në zonat gjeografike ku ata jetojnë, detyrimet e komuniteteve vendore vetëqeverisëse për ushtrimin e këtyre të drejtave dhe ato të drejta që anëtarët e këtyre të drejtave ushtrimi i komuniteteve kombëtare edhe jashtë këtyre zonave, të gjitha do të rregullohen me ligj. Të drejtat e të dy bashkësive kombëtare dhe pjesëtarëve të tyre janë të garantuara pavarësisht nga numri i anëtarëve të këtyre komuniteteve. Ligjet, rregulloret dhe aktet e tjera të përgjithshme që kanë të bëjnë ekskluzivisht me ushtrimin e të drejtave të parapara me kushtetutë dhe pozitën e komuniteteve kombëtare, nuk mund të miratohen pa pëlqimin e përfaqësuesve të këtyre komuniteteve kombëtare (Kolláth, Gasparics, Gróf, Horvat, 2010).

Bashkësitë etnike vetëqeverisëse

Themelimi i bashkësive etnike vetëqeverisëse - institucionet qendrore politike të bashkësive etnike - është miratuar me Kushtetutë (paragrafi 2 i nenit 64). Në bazë të kësaj dispozite është miratuar Ligji i veçantë për bashkësitë etnike vetëqeverisëse. Me këtë ligj janë përcaktuar qëllimet dhe detyrat e bashkësive vetëqeverisëse, mënyrat dhe procedurat për realizimin e këtyre detyrave, organizimi i bashkësive vetëqeverisëse, raportet e tyre me organet e vetëqeverisjes lokale (komunat), marrëdhëniet me organet shtetërore dhe, në fund, financimi i tyre. Natyrisht, formimi i bashkësive etnike vetëqeverisëse nuk do të thotë se pjesëtarët e bashkësive etnike nuk kanë mundësi për themelimin e organizatave tjera për të shprehur afinitetet dhe vullnetin e tyre politik, apo për të mbrojtur dhe promovuar identitetin e tyre etnik. Megjithatë, nëse krijohen

organizata të tilla, ato nuk mund të zëvendësojnë bashkësitë etnike vetëqeverisëse në rolin e tyre. Bashkësitë etnike vetëqeverisëse mbeten, bazuar në dispozitat kushtetuese dhe ligjet përkatëse, i vetmi partner ligjor në dialogun ndërmjet pakicave etnike dhe shtetit. Në çdo komunë të banuar nga pjesëtarët e pakicave etnike autoktone janë themeluar bashkësitë etnike vetëqeverisëse. Bashkësitë etnike vetëqeverisëse komunale më pas kanë krijuar bashkësitë etnike vetëqeverisëse kombëtare: një për minoritetin etnik italian dhe një për pakicën etnike hungareze. Këto komunitete janë partnerët qendrorë në marrëdhëniet ndërmjet pakicave kombëtare dhe shtetit. Në pajtim me ligjin, bashkësitë etnike vetëqeverisëse i paraqesin Kuvendit Popullor, Qeverisë dhe organeve tjera shtetërore sugjerime, iniciativa dhe mendime për të gjitha çështjet që janë nën juridiksionin e bashkësive etnike vetëqeverisëse. Është shumë e rëndësishme dispozita e ligjit që thotë se të gjitha agjencitë shtetërore, kur vendosin për çështje që kanë të bëjnë me pozitën e pjesëtarëve të pakicave etnike, të konsultohen paraprakisht me bashkësitë etnike vetëqeverisëse (Komac 2002).

Kuadri ligjor

Në Kushtetutë (Kushtetuta, Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë nr. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04, 68/06, dhe 47/13), neni 11, thuhet se gjuha zyrtare në Slloveni është sllovenishtja; i njëjti nen shpjegon më tej se në ato komuna ku banojnë bashkësitë kombëtare italiane ose hungareze, gjuhë zyrtare janë edhe italishtja ose hungareze. Neni 64 i Kushtetutës parasheh gjithashtu se në territorin e saj, "komuniteteve kombëtare autoktone italiane dhe hungareze dhe anëtarëve të tyre u garantohet e drejta për të përdorur lirisht simbolet e tyre kombëtare dhe, për të ruajtur identitetin e tyre kombëtar, e drejta për të krijuar organizata dhe zhvillojnë veprimtari ekonomike, kulturore, shkencore dhe kërkimore, si dhe veprimtari në fushën e medies publike dhe të botimeve. Në këtë nen garantohet me Kushtetutë se këto dy komunitete kanë të drejtën e arsimimit dhe

shkollimit në gjuhët e tyre, si dhe të drejtën për themelimin dhe zhvillimin e arsimit dhe shkollimit të tillë. Kushtetuta thotë se zonat e sakta gjeografike në të cilat shkollat dygjuhëshe janë të detyrueshme përcaktohen me ligj.

Ligji i Përdorimit Publik të Gjuhës Sllovene (Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë, nr. 86/2004, faqe 10418) jep të drejtën e përdorimit të gjuhëve amtare në territorin e komunave ku jeton komuniteti kombëtar italian ose hungarez. Në këto, përdorimi publik i italishtes ose hungarezes si gjuhë zyrtare do të garantohet në mënyrën e rregulluar me këtë ligj për përdorimin publik të gjuhës sllovene dhe në përputhje me dispozitat e akteve të veçanta sektoriale.

Ligji i Vetëqeverisjes Lokale (Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë, nr. 72/93, 57/94, 14/95, 26/97, 70/97, 10/98, 74/98, 70/00 Vendimi e Gjykatës Kushtetuese: Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë, nr.6/94, 45/94, 20/95, 73/95, 9/96, 39/96, 44/96, 59/99) garanton se në territoret e banuara nga pjesëtarët e bashkësive etnike hungareze dhe italiane, do të formohen komuna që u japin efekt të drejtave të veçanta të bashkësive etnike.

Akti i shkollës bazë (Zakon o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 81/06 – uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13 në 46) që të gjithë qytetarët kanë të drejtë të zhvillojnë shkrim e këndim dhe aftësi për të kuptuar dhe komunikuar në gjuhën sllovene, dhe në zonat e përcaktuara si të përziera etnikisht, e njëjta gjë vlen edhe për gjuhën italiane dhe hungareze.

Akti i shkollave të mesme (Zakon o gimnazijah (Uradni list RS, št. 1/07 – uradno prečiščeno besedilo, 68/17, 6/18 – ZIO-1 in 46/19) Ky ligj rregullon arsimin në shkollat e mesme të përgjithshme dhe profesionale, i cili mundëson provimet e mbartura arsimin e vazhdueshëm në arsimin e lartë Shkollat e mesme profesionale ofrojnë, përveç atyre të përgjithshme, edhe objekte të provimeve të maturës me zgjedhje profesionale.Ligji i Administratës (Zakon o državni upravi (uradno prečiščeno besedilo) (ZDU-1-UPB2),2004) në

nenin 4 rregulloi përdorimin e zyrtar të gjuhëve në administratën sllovene..Aty specifikohet se në zonat e bashkive ku në jetojnë komunitete kombëtare digjene italiane ose hungareze, gjuha zyrtare në administratë është gjithashtu italishtja ose hungareze.

3.10.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Sistemi arsimor në Slloveni i paraparë nga kurrikulumi mbarëkombëtar, parasheh që gjuha zyrtare në përdorim që nga niveli parashkollor deri në nivelin universitar duhet të jetë në sllovenisht. Në rajonet e përziera etike të Prekmurjes dhe Istria sllovene, gjuha hungareze dhe italiane gëzojnë status të barabartë me gjuhën sllovene në sistemin arsimor.

Arsimi fillor

Gjuha zyrtare e mësimit në shkollat fillore në të gjithë territorin e Sllovenisë është gjuha sllovene dhe gjuhët zyrtare të mësimit në shkollat fillore në grupin kulturor në rajonin e Istrias është italishtja. Në Prekmurje ku është përshtatur modeli me dy goma, shkollat fillore përdorin si gjuhë zyrtare sllovenishten dhe hungareze. Shkollat fillore të vendosura në zonat e populluara nga sllovenët dhe anëtarët e minoritetit italian që përcaktohen si zona etnikisht të përziera, nxënësit në shkollat që ofrojnë mësim në sllovenisht mësojnë gjithashtu italisht dhe nxënësit në shkollat që ofrojnë mësim në italisht mësojnë gjithashtu sllovenisht. Ekziston edhe një shkollë fillore ndërkombëtare, përkatësisht Shkolla Ndërkombëtare Danile Kumar e cila u themelua në vitin 1993 për të ofruar arsim ndërkombëtar për fëmijët e huaj. Gjuha e mësimit është anglishtja. Përveç kësaj shkolle, në Slloveni funksionojnë edhe disa shkolla të tjera ndërkombëtare ku gjuha e mësimit në këto shkolla nuk është sllovene.

Arsimi i mesëm

Gjuha zyrtare e mësimit në shkollat e mesme në të gjithë territorin e Sllovenisë është gjuha sllovene. Gjuha zyrtare e mësimit në shkollat e mesme që ofrojnë mësim në gjuhët e grupeve kulturore është gjuha italiane për rajonin e Istrias dhe sllovenishtja dhe hungarishtja në rajonin e Prekmurjes. Në shkollat e mesme ku popullsia është me sfond të përzier etnik, përkatësisht një përzierje sllovene dhe italiane, nxënësit mësohen në sllovenisht, por gjithashtu mësojnë italisht, dhe nxënësit në shkollat që ofrojnë mësim në italisht mësojnë gjithashtu sllovenisht (Akti i Shkollës së Mesme, Uradni list RS , sht 1/07 – uradno prečiščeno besedilo, 68/17, 6/18 – ZIO-1 në 46/19).

Gjuha zyrtare e mësimit në arsimin e mesëm profesional dhe/ose teknik në mbarë vendin është sllovenishtja. Në rajonin dygjuhësh të Istries, gjuha zyrtare e mësimit në shkollat e mesme profesionale dhe teknike është italishtja dhe në modelin dykatësh, në shkollat e mesme profesionale dhe teknike gjuha zyrtare është sllovenia dhe hungareze. Në shkollat e mesme të larta profesionale dhe teknike në zonat e populluara nga sllovenët dhe anëtarët e komunitetit kombëtar italian dhe të përcaktuara si zona të përziera etnike, nxënësit dhe nxënësit në shkollat e mesme profesionale dhe teknike që ofrojnë mësim në sllovenisht mësojnë gjithashtu italisht, dhe praktikantët dhe studentët në arsimin profesional dhe. Shkollat e mesme të larta teknike që ofrojnë mësim në italisht, mësojnë gjithashtu sllovenisht (Akti nr. 568 i datës 6 shkurt 1996 për arsimin profesional dhe të specializuar) (ILO, n/a).

Pavarësisht paragrafit të parë të nenit 8 të ligjit për shkollën e mesme dhe në marrëveshje me ministrin përgjegjës për arsimin, një pjesë e programit arsimor që përmban një ekspert të huaj të njohur ose mësues vizitues kryhet në një gjuhë të huaj, e cila vlen edhe për ndërkombëtarët. shkëmbimet. Nëse mësuesi vizitor kryen punë edukative në mënyrë të pavarur, kjo nuk duhet të përfshijë më shumë se një të tretën e orëve të planifikuara të lëndës. Në këtë rast, shkolla duhet gjithashtu të sigurojë që nxënësit të zotërojnë termat teknike

sllovene, ndërsa sllovenishtja si gjuhë mësimi duhet të përdoret në procesin e vlerësimit. Programi i përgatitjes për maturën ndërkombëtare mund të realizohet në gjuhë të huaj. Një shkollë për të huaj mund të realizojë programin edukativ të gjimnazit në gjuhë të huaj. Një shkollë duhet të ofrojë mundësinë e zgjedhjes së gjuhës sllovene si lëndë (Federata Europiane e Institucioneve Kombëtare për Gjuhët 2021).

Niveli universitar

Gjuha zyrtare e mësimit, në nivel universitar, në të gjithë territorin është gjuha sllovene. Institucionet e arsimit të lartë janë përgjegjëse për zhvillimin e gjuhës sllovene si gjuhë profesionale ose shkencore. Për të huajt dhe sllovenët që nuk kanë nënshtetësi sllovene ofrohet një mundësi për të mësuar gjuhën sllovene. Institucionet e arsimit të lartë mund të zhvillojnë edhe programe studimi ose pjesë të tyre në gjuhë të huaj, sipas kushteve të përcaktuara nga Ligji i Arsimit të Lartë. Në rastet kur institucioni i arsimit të lartë është shërbim publik, lëndët e gjuhëve të huaja mund të jepen në gjuhë të huaj nëse profesorët e ftuar janë nga jashtë ose janë regjistruar një numër i madh studentësh të huaj, por të njëjtat programe do të ofrohen edhe në gjuhën sllovene (europiane Federata e Institucioneve Kombëtare për Gjuhët 2021).

3.10.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Përdorimi i gjuhëve të komuniteteve kombëtare në funksionimin e autoriteteve gjyqësore në Slloveni është i qartë nga Ligji i Gjykatës i cili në nenin 5 përcakton se "në zonat në të cilat jetojnë komunitetet kombëtare autoktone italiane dhe hungareze, punët e gjykatës do të zhvillohen edhe në gjuhën italiane ose hungareze nëse pala që jeton në atë territor përdor gjuhën italiane ose hungareze". Neni 62 parasheh se nëse procesi zhvillohet vetëm në gjuhën italiane ose hungareze, ose nëse procesi zhvillohet dygjuhësh, gjykata komunikon, gjatë procesit, me palët dhe të tjerët të përfshirë në proces, në gjuhën

e tyre amtare. Dispozitat për përdorimin e gjuhës së pakicave etnike mund të gjenden edhe në Ligjin e Procedurës Juridike, Ligjin për ndryshimet në Ligjin e Noterisë, Ligjin e Prokurorisë Publike, dhe Ligji i Procedurës Penale (Ministria e Brendshme, 2007). Dispozitat për funksionimin e gjyqësorit në zonat etnikisht të përziera rregullohen nga Rregullat e Gjykatës në Kapitullin 5, të titulluar "Veprimtaria e Gjykatave në zonat ku banojnë komunitetet etnike autoktone italiane dhe hungareze". Në përputhje me këto dispozita, gjykatat janë të detyruara të garantojnë barazinë e gjuhëve italiane dhe hungareze në zonat etnikisht të përziera, nëse pala që jeton në këtë zonë përdor gjuhën italiane ose hungareze. (Komac, 2002).

Krahas legjislacionit kombëtar për të drejtat gjyqësore të komuniteteve kombëtare, Karta Europiane u referohet edhe të drejtave të autoriteteve gjyqësore. Sllovenia është detyruar të zbatojë dispozitat, duke deklaruar se ajo do të, për rrethet ku numri i gjuhëve kombëtare ose pakicë, gjykatat në procedurë penale parashikojnë me kërkesën e njërës nga palët; të zhvillojë procedurën në gjuhët rajonale ose të pakicës, t'i garantojë të akuzuarit të drejtën për të përdorur gjuhën e tij/saj rajonale ose të pakicës; të sigurojë që kërkesat dhe provat, qofshin ato me shkrim apo me gojë, të mos konsiderohen të papranueshme vetëm për shkak se janë formuluar në një gjuhë rajonale ose të pakicës; të hartojë, sipas kërkesës, dokumente që lidhen me procedurat ligjore në gjuhën përkatëse rajonale ose të pakicës, nëse është e nevojshme duke përdorur përkthyes dhe përkthime që nuk përfshijnë shpenzime shtesë për personat në fjalë (Karta Evropiane për Gjuhët Rajonale ose të Pakicave, Neni 9,paragrafi 1 a (i, ii, iii, iv)).

Është interesante se Sllovenia nuk është detyruar të përkthejë në gjuhët rajonale ose të pakicës rregulloret më të rëndësishme ligjore të brendshme dhe ato që zbatohen drejtpërdrejt për përdoruesit e këtyre gjuhëve. Megjithëse është e vërtetë që shumë rregullore të komuniteteve lokale botohen gjithashtu në gjuhët e komuniteteve kombëtare (kryesisht në italisht), studiuesit komentuan se mund të

ishte e arsyeshme të konsiderohej përkthimi sistematik i dispozitave ligjore që u referohen veçanërisht anëtarëve të komuniteteve pakicë në gjuhët e pakicave. (Komac, 2004).

3.10.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

Sipas ligjit (Ligji i Administratës, neni 4) në zonat e komunave ku jetojnë komunitetet kombëtare autoktone italiane ose hungareze, gjuha zyrtare në administratë është gjithashtu italishtja ose hungarishtja. Në këto zona, administrata kryen punë, zhvillon procedura, nxjerr akte ligjore dhe të tjera në gjuhën e bashkësisë kombëtare, nëse pala që i përket bashkësisë kombëtare italiane ose hungareze përdor gjuhën italiane ose hungareze.

Kur autoriteti administrativ e zhvillon procedimin në gjuhën italiane ose hungareze në shkallë të parë, edhe akti i shkallës së dytë duhet të nxirret në të njëjtën gjuhë. Përdorimi i gjuhës në administratën publike i referohet të drejtës së anëtarëve të pakicës për të përdorur gjuhën e tyre, me gojë ose me shkrim, kur kanë të bëjnë me organet administrative, pushtetet gjyqësore dhe institucione të tjera të karakterit publik dhe për të marrë përgjigje në gjuhën e pakicës. Njohja e gjuhës së pakicës si gjuhë zyrtare është e një rëndësie të madhe për çdo komunitet pakicë. Akti i parë dhe më i rëndësishmi që garanton të drejtat e pakicave kombëtare për të përdorur gjuhën e tyre garantohet me nenin 11 të Kushtetutës sllovene.

E drejta e përdorimit të gjuhëve të pakicave në administratë u garantohet edhe deputetëve të minoriteteve që të përdorin gjuhën e tyre në Asamblenë Kombëtare. Në përputhje me Rregulloren e Asamblesë Kombëtare (neni 5, par.2), deputetët e pakicave etnike kanë të drejtë të paraqesin me gojë dhe me shkrim propozime, iniciativa dhe parashtresa të tjera në gjuhën italiane ose hungareze. Fjalimet dhe aplikimet do të përkthehen në gjuhën sllovene" (Urdhri i Përhershëm i AK. Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë, 40/93,

neni 5/2.). Një dispozitë e ngjashme vlen edhe për procesverbalet e mbledhjeve të Asamblesë Kombëtare ku thuhet se "Debatet e deputetëve të komuniteteve etnike italiane dhe hungareze në gjuhën italiane ose hungareze do të regjistrohen në procesverbalin e mbledhjes në gjuhën e tyre përkatëse së bashku me përkthimin slloven" (Urdhri i AK. Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë, 40/93, neni 321/2.) Urdhri i Përhershëm i Asamblesë Kombëtare garanton se përdorimi i gjuhëve të pakicave etnike nga deputetët e zgjedhur në këshillat komunale, komisionet dhe bordet mund të gjendet në të gjitha statutet komunale ose urdhrat e përhershëm të këshillave komunalë në komunat etnikisht të përziera. Dispozitat për përdorimin e gjuhëve të komuniteteve etnike në zonat e lartpërmendura mund të gjenden gjithashtu në të gjitha statutet komunale dhe/ose urdhrat e përhershëm të këshillave komunale dhe në dekretet përkatëse komunale. Megjithatë, në disa komuna të përziera kombëtare janë miratuar udhëzime të veçanta në lidhje me përdorimin e gjuhëve të pakicave. Të kesh një bashki që funksionon në nivel dygjuhësh kërkon burime financiare shtesë, të cilat do të sigurohen nga buxheti i shtetit, por një mungesë e vazhdueshme e mbështetjes financiare është konstatuar nga përgjigja e anketimit të administratës së bashkive të përziera në nivel kombëtar, ku thuhet se buxheti i shtetit nuk ofron fonde të mjaftueshme të nevojshme për kryerjen e operacioneve dygjuhëshe në administratat komunale.

3.10.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Sllovenia është e detyruar të përmbushë nenin 11 të Kartës Europiane, i cili thotë se përdoruesit e gjuhëve rajonale ose të pakicës brenda territoreve në të cilat fliten ato gjuhë, sipas situatës së secilës gjuhë, palët janë të detyruar të mbajnë të kryejë një mision shërbimi publik dhe të sigurojë krijimin e të paktën një stacioni radiofonik dhe një kanali televiziv në gjuhët rajonale ose të pakicës dhe të inkurajojë ose lehtësojë krijimin ose mirëmbajtjen e të paktën një gazete në gjuhët rajonale ose të pakicës. (Karta Europiane për gjuhët rajonale ose të

pakicave, neni 11, paragrafi 1, a (i), e (i)). Në vazhdim të nenit 11, paragrafi i dytë thotë se Sllovenia është e detyruar të garantojë lirinë e marrjes së drejtpërdrejtë të transmetimeve radiotelevizive nga vendet fqinje në një gjuhë të përdorur në formë identike ose të ngjashme me një gjuhë rajonale ose të pakicës, dhe të mos kundërshtojë radion dhe transmetimet televizive nga vendet fqinje në një gjuhë të tillë.

Në Aktin për mediet masive (Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë nr. 35/2001) Sllovenia detyrohet të mbështesë mediet në shpërndarjen e informacionit të rëndësishëm «për ushtrimin e së drejtës për informim publik të qytetarëve të Republikës së Sllovenisë, të popullsisë së Sllovenisë në mbarë botën, të anëtarëve të pakicës kombëtare sllovene në Itali, Austri dhe Hungari, të komuniteteve kombëtare italiane dhe hungareze në Slloveni dhe të komunitetit rom që jeton në Slloveni (Qeveria sllovene 2001, neni 4) (CoE, 2017). Ligji parasheh më tej që sllovenishtja duhet të jetë gjuha e transmetimit; nëse programi i dedikohet komuniteteve etnike hungareze ose italiane, programi mund të transmetohet në gjuhën e komunitetit etnik". Një zgjidhje e ngjashme përcaktohet edhe për reklamat publike. Komunikimet e tilla publikohen në gjuhën sllovene, me përjashtim të rasteve kur reklamat publikohen nga mediet e komuniteteve etnike italiane ose hungareze. Në Ligjin për Medie, përcaktime të mëtejshme në lidhje me bashkësitë kombëtare italiane dhe hungareze mund të gjenden në seksionin e titulluar "Prodhimi audioviziv slloven", ku thuhet se "materiali i prodhuar fillimisht në gjuhën sllovene, materiali i dizajnuar për komunitetet kombëtare italiane ose hungareze në gjuhët e tyre dhe materialet me origjinë kulturore sllovene në fusha të tjera të artit përbëjnë prodhimin audioviziv slloven" (neni 76).

Mediet e shkruara

Minoriteteve autoktone u garantohet botimi i gazetave dhe revistave në gjuhët e tyre. Pakica italiane emeton pas botimeve të shtypura që bashkëfinancohen nga shteti: 'Voce del popolo', 'Panorama', 'La Città', 'Il Mandracchio', 'Lassa pur dir', 'Il trillo'. Publikimet në gjuhën hungareze 'Népújság', 'Naptár' dhe 'Muratai' gjithashtu mbështeten financiarisht nga buxheti. Komuniteti rom boton një revistë 'Romano them', një revistë e botuar nga komuniteti rom përmban artikuj në gjuhën sllovene dhe rome (Petrisucic 2004).

Mediet radiotelevizive Fusha e veprimtarive radiotelevizive, të cilat kryhen si shërbim publik, menaxhohet me Ligjin e Radiotelevizionit të Sllovenisë. Shërbimi publik përkufizohet në këtë ligj si krijimi, përgatitja dhe transmetimi i një programi radioteleviziv për komunitetin italian ose hungarez. Me formimin e këtij programi RTV siguron ushtrimin e së drejtës kushtetuese të komuniteteve kombëtare italiane dhe hungareze në fushën e informimit publik radioteleviziv, lidhjen e komuniteteve kombëtare me farefisin dhe përfshirjen e arritjeve kulturore dhe të tjera të kombeve italiane dhe hungareze në programet kombëtare. Ky aktivitet sigurohet nga RTV Slovenia. Programi i pakicave etnike duhet të jetë i arkëtueshëm në të paktën 90% të zonës së banuar nga anëtarët e komuniteteve kombëtare italiane dhe hungareze (Komac, 2002).

Anëtarët e pakicave italiane dhe hungareze emërojnë përfaqësues në Këshillin e RTV Sllovenisë. Në rajonin etnikisht të përzier në Istrian sllovene, ku sllovenët jetojnë së bashku me italianët, stacionet radio dhe televizioni Koper/Capodistria luajnë një rol shumë të rëndësishëm. Këta janë pjesë e institucionit publik Radiotelevizija Slovenija por janë të pavarura në drejtim të menaxhimit të politikës programore dhe kanë ndikim të drejtpërdrejtë në emërimin e drejtorëve dhe redaktorëve të stacioneve Koper/Capodistria. Radio Koper/Capodistria filloi të transmetonte programe në italisht në vitin 1945 dhe sot transmetohet katërmbëdhjetë orë në ditë. Televizioni Koper/Capodistria filloi të funksionojë në vitin 1971 dhe audienca e

tij e synuar janë anëtarët e komunitetit etnik italian që jetojnë në Slloveni dhe Kroaci; transmeton më shumë se njëmbëdhjetë orë në ditë. Anëtarët e komunitetit etnik hungarez mund të dëgjojnë gjithashtu programe në gjuhën hungareze të transmetuara nga studioja rajonale për programet hungareze, e cila funksionon si pjesë e Radiotelevizija Slovenija.

Bashkësitë etnike italiane dhe hungareze kanë organizuar gjithashtu aktivitete të shumta kulturore (grupe folklorike, kore); veprimtaria e bibliotekës është jashtëzakonisht e larmishme. Një rol të veçantë në zhvillimin e bashkësisë etnike luan veprimtaria botuese, e cila mbulon botimin e revistave informative, revistave e monografive të tjera kulturore.

Transmetuesi publik kombëtar, RTV Sllovenia, prodhon programe në gjuhët italiane dhe hungareze të cilat transmetohen nga qendrat e tij rajonale Koper/Capodistria dhe Maribor.

3.10.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore

Buxheti i shtetit parasheh mbështetjen e mësimit, përdorimit dhe zhvillimit të sllovenishtes dhe gjuhëve të tjera (veçanërisht italishtes dhe hungarezes). Këtu përfshihen fondet e rishpërndara për Ministrinë e Kulturës, Ministrinë e Arsimit, Shkencës dhe Sportit dhe Zyrën për Pakicat Kombëtare. Pushteti lokal u siguron pakicave kombëtare të drejtën për të themeluar bashkësi etnike vetëqeverisëse në zonat ku ata tradicionalisht banojnë. Bashkësitë etnike vetëqeverisëse bashkëpunojnë me organet e bashkësive lokale vetëqeverisëse dhe organet shtetërore dhe kanë të drejtë të paraqesin propozime, iniciativa dhe mendime për çështjet që kanë të bëjnë me statusin e bashkësive etnike organeve shtetërore dhe Këshillit Nacional, organ përfaqësues për interesa sociale, ekonomike, profesionale dhe lokale të përcaktuara me Kushtetutë (neni 96). Fusha e aktiviteteve kulturore është e përcaktuar në nenin 12 të Kartës

Europiane dhe Sllovenia është e detyruar të respektojë dispozitat e pikave a,d,e,f nga paragrafi 1dispozitat e paragrafëve 2dhe dhe 3theksojnë se vendi duhet të inkurajojë llojet e shprehjes dhe iniciativës specifike për gjuhët rajonale ose të pakicës dhe të nxisë mjetet e ndryshme të aksesit në veprat e prodhuara në këto gjuhë; të sigurojnë që organet përgjegjëse për organizimin ose mbështetjen e aktiviteteve kulturore të llojeve të ndryshme të lejojnë përfshirjen e duhur të njohurive dhe përdorimit të gjuhëve dhe kulturave rajonale ose të pakicave në ndërmarrjet që ata iniciojnë ose për të cilat ata ofrojnë mbështetje; të promovojnë masa për të siguruar që organet përgjegjëse për organizimin ose mbështetjen e aktiviteteve kulturore të kenë në dispozicion personelin që zotëron plotësisht gjuhën rajonale ose të pakicës në fjalë, si dhe gjuhën(t) e pjesës tjetër të popullsisë; për të nxitur masa për të siguruar që organet përgjegjëse për organizimin ose mbështetjen e aktiviteteve kulturore të kenë në dispozicion personelin që zotëron plotësisht gjuhën rajonale ose të pakicës në fjalë, si dhe gjuhën(t) e pjesës tjetër të popullsisë (Karta Europiane për gjuhët rajonale ose të pakicave, neni 12, paragrafi 1 a,d,e,f.).

Bashkësia etnike vetëqeverisëse hungareze ka themeluar «Institutin për kulturën e pakicës etnike hungareze» me qëllim të promovimit të kulturës hungareze. Instituti koordinon dhe drejton punën e njëzet e dy shoqatave kulturore të minoritetit hungarez. Shoqatat kulturore janë aktive në shumë fusha të krijimtarisë dhe artit skenik - nga etno-folklorizmi deri tek arritjet origjinale artistike. Prodhimi kulturor i komunitetit etnik hungarez shpesh paraqitet në Hungari. Biblioteka qendrore në Istrian sllovene që siguron materiale librash në gjuhën italiane është Biblioteka Qendrore “Srecko Vilhar” në Koper/Biblioteca centrale Srecko Vilhar Capodistrtia. Biblioteka ka një departament të Italisë. Ai kryen aktivitete lidhur me marrjen dhe shpërndarjen e materialeve në gjuhën italiane për bibliotekat në Istria sllovene dhe për institucionet dhe shkollat e minoritetit italian në zonën dygjuhëshe. Materiali bibliotekar në gjuhën italiane ruhet gjithashtu në Bibliotekën e Qytetit Piran /Biblioteca Civica di Pirano)

dhe Bibliotekën Qendrore të Izolës /Biblioteca civica di Isola (Komac 2004).

3.10.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale

Siç thuhet në raportin e dorëzuar nga Sllovenia në Këshillin e Europës, në përputhje me nenin 25, paragrafi 1, të Konventës Kuadër për mbrojtjen e pakicave kombëtare, anëtarët e komuniteteve kombëtare italiane dhe hungareze kanë, ashtu si të gjithë qytetarët e tjerë, të drejtën për të themeluar organizatat dhe shoqatat e tyre. Kushtetuta e Republikës së Sllovenisë, megjithatë, parasheh që ata gjithashtu mund të organizojnë bashkësitë e tyre kombëtare vetëqeverisëse në zonat ku ata jetojnë në mënyrë autoktone. Sipas Ligjit të Bashkësitë Kombëtare Vetëqeverisëse (Ligji i Komuniteteve Kombëtare Vetëqeverisëse, Gazeta Zyrtare RS, nr. 65/94) bashkësitë kombëtare vetëqeverisëse përkufizohen si persona juridikë publikë, të themeluar nga anëtarë të Italisë dhe Komunitetet kombëtare hungareze në zonën ku jetojnë në mënyrë që të mund të zbatojnë të drejtat e veçanta të garantuara me Kushtetutë, të mbrojnë nevojat dhe interesat e tyre dhe të marrin pjesë në punët publike në mënyrë të organizuar. Ata i zbatojnë detyrat e tyre duke promovuar dhe organizuar aktivitete kulturore, kërkimore, informative, botuese dhe ekonomike thelbësore për zhvillimin e komuniteteve kombëtare, duke krijuar organizata dhe institucione publike, duke ndjekur dhe promovuar zhvillimin e arsimit dhe shkollimit të anëtarëve të komuniteteve kombëtare, duke marrë pjesë. në planifikimin dhe organizimin e punës arsimore dhe përgatitjen e programeve arsimore në pajtim me ligjin, duke vendosur kontakte me kombin e tyre të origjinës, me pjesëtarët e bashkësive etnike në shtetet e tjera dhe me organizatat ndërkombëtare. Ata janë të autorizuar të kryejnë detyra të tjera që dalin nga statutet e tyre (CoE, 2000: 56).

Referencat:

Akt mbi përdorimin publik të gjuhës sllovene (APUSL), Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë, nr. 86/2004, faqe 10418. Marrë nga: https://www.eui.eu/Projects/InternationalArtHeritageLaw/Documents/NationalLegislation/Slovenia/lawonpublicusageofslovenianlanguage.pdf

CoE. (2000). Raporti i paraqitur nga Republika e Sllovenisë në përputhje me nenin 25, paragrafi 1, të Konventës Kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare. ACFC/SR (2000) 4. Marrë nga https://rm.coe.int/168008b14f

CoE. (2005). Politika e edukimit gjuhësor. Marrë nga https://rm.coe.int/language-education-policy-profile-slovenia/16807b3c29

CoE. (2017). Raporti i katërt i paraqitur nga Sllovenia në përputhje me nenin 25, paragrafi 2 i Konventës Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare. Marrë nga https://rm.coe.int/16806d3fbc

CoE. (2021). Dokument informacioni mbi zbatimin e Rekomandimeve për Veprim të Menjëhershëm bazuar në ciklin e 5-të të monitorimit Dorëzuar nga Sllovenia më 22 Prill 2021. MIN-LANG (2021) IRIA 3. Marrë nga https://rm.coe.int/sloveniairia5-en/1680a2436b

Kushtetuta. Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë nr. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04, 68/06, dhe 47/13. Marrë nga https://www.us-rs.si/media/constitution.pdf

Gjykata Art. Versioni i konsoliduar. Zakon o sodiščih (uradno prečiščeno besedilo) (ZS-UPB1), stran 1844. Marrë nga https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2005-01-0772/zakon-o-sodiscih-uradno-precisceno-besedilo-zs-upb1

Shkolla Ndërkombëtare Danile Kumar. (n/a). Faqja kryesore. Marrë nga https://en.os-danilekumar.si/

Federata Europiane e Institucioneve Kombëtare për Gjuhët. (2021). Sllovenia. Marrë nga http://www.efnil.org/projects/lle/slovenia/slovenia

Ligji për shkollat e mesme. Zakon o gimnazijah (Uradni list RS, št. 1/07 – uradno prečiščeno besedilo, 68/17, 6/18 – ZIO-1 në 46/19). Marrë nga http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO450 R

ILO. (n/a). NATLEX. Ligji nr. 568, datë 6 shkurt 1996 për arsimin profesional dhe të specializuar. (Uradni List, 1996-02-29, Nr. 12, fq. 862-871). Marrë nga http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=43819

Kolláth, A., Gasparics J., Gróf, A., Horvat, L. (2010). Hungarishtja në Slloveni: Një përmbledhje e një gjuhe në kontekst. Marrë nga https://phaidra.univie.ac.at/detail/o:102622.pdf

Komac, M. (2002). Mbrojtja e pakicave etnike në Republikën e Sllovenisë. Marrë nga https://vlex.es/vid/ethnic-minorities-slovenia-charter-67336015#footnote_51

Ligji për Administratën (Zakon o državni upravi (uradno prečiščeno besedilo) (ZDU-1-UPB2), stran 11716.) (20). Marrë nga https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2004-01-4259?sop=2004-01-4259

Ligji për procedurën juridike. Zakon o pravdnem postopku (ZPP). Uradni list RS, št. 26/99, 96/02, 58/03 - odl. SHBA, 2/04, 2/04 - ZDSS-1, 69/05 - odl. SHBA, 90/05 - odl. SHBA, 43/06 - odl. SHBA, 52/07, 45/08 - ZArbit, 45/08, 111/08 - odl. SHBA, 57/09 - odl. SHBA, 12/10 - odl. SHBA, 50/10 - odl. SHBA, 107/10 - odl. SHBA, 75/12 - odl. SHBA, 40/13 - odl. SHBA, 92/13 - odl. SHBA, 14/6, 14/10 - odl. SHBA, 48/14, 48/15 - odl. SHBA, 17/6 - odl. SHBA, 17/10, 32/18,

16/19 - ZNP-1, 70/19 - odl. SHBA, 1/22 - odl. SHBA, 22/3 – Zdeb. Marrë nga: https://www.tax-fin-lex.si/Dokument/Predogled?rootEntityId=aE_99d5f425-5eba-4c40-a7d5-b1de34c5c915&returnUrl=https%3A%2F%2Fwww.tax-fin-Podro%kumenti. 3FrootEntityId%3DaE_99d5f425-5eba-4c40-a7d5-b1de34c5c915

Ligji për Vetëqeverisjen Lokale. Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë, nr. 72/93, 57/94, 14/95, 26/97, 70/97, 10/98, 74/98, 70/00 Vendimi i Gjykatës Kushtetuese: Gazeta Zyrtare e Republikës së Sllovenisë, nr.6/94 , 45/94, 20/95, 73/95, 9/96, 39/96, 44/96, 59/99). Marrë nga http://www.parliament.am/library/Tim/slovenia.pdf Yupsanis, A (2019). Autonomia kulturore e pakicave në Slloveni, Kroaci dhe Serbi: Një mundësi reale për mbijetesë kulturore apo një zbrazëti e drejtë e substancës?. Marrë nga https://www.researchgate.net/publication/338230406_Europaisches_Journal_fur_Minderheitenfragen_Minority_Cultural_Autonomy_in_Slovenia_Croatia_and_Serbia_A_Real_Opportunity_for_vival_Sultural_Uboid

Zakon o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 81/06 – uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13 në 46/16/16 – ZO). Marrë nga http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO448

Ligji për Zyrën e Prokurorit Publik. Zakon o državnem tožilstvu (Uradni list RS, št. 58/11, 21/12 – ZDU-1F, 47/12, 15/13 – ZODPol, 47/13 – ZDU-1G, 48/13 – ZSKZDČEU-1, /15, 23/17 – ZSSve, 36/19, 139/20 në 54/21). Marrë nga http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5812

Lukanovic, N. (2004). Bashkësitë etnike autoktone italiane dhe hungareze dhe romët në Republikën e Sllovenisë. Marrë nga http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1046162570554

Akti i Medies Massive. Zakon o medijih (Uradni list RS, št. 110/06 – uradno prečiščeno besedilo, 36/08 – ZPOmK-1, 77/10 – ZSFCJA, 90/10 – odl. US, 87/11 – ZAvMS, 4 47/15 – ZZSDT, 22/16, 39/16, 45/19 – odl SHBA, 67/19 – odl SHBA në 82/21). Marrë nga http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1608

Ministria e Brendshme. (2007). Ligji i Procedurës Penale. Re marrë nga https://www.policija.si/images/stories/Legislation/pdf/CriminalProcedureAct2007.pdf

Petricusic, A. (2004). Sistemi legjislativ slloven për mbrojtjen e pakicave. Marrë nga: http://www.gencat.cat/llengua/noves/noves/hm04tardor/docs/petricusic.pdf

Šabec, K. (2005). Rajonet, pakicat etnike dhe integrimi europian: një rast studimi i italianëve në Istria sllovene, marrë nga http://www.theslovenian.com/articles/sabec.htm

Asambleja Kombëtare Sllovene e Republikës së Sllovenisë 1994 – Ligji për komunitetet etnike vetëqeverisëse. Marrë nga: http://www.parliament.am/library/Tim/slovenia.pdf

3.11 Rasti i Spanjës

Spanja është një demokraci parlamentare, një monarki kushtetuese me monarkun si kreun e shtetit. Është anëtare e Bashkimit Europian që nga viti 1999 (Bashkimi Europian, n/a). Në Spanjë, si e vetmja gjuhë zyrtare dhe dominuese është gjuha spanjolle; megjithatë, ka shtatë gjuhë kryesore rajonale të folura nga 16% e popullsisë: katalone (8%), valenciane (4%), galike (3%), baske (1%), arane (0,007%) dhe ekstremadurane (0 ,4%) (Luna, 2020).

Korniza ligjore

Kushtetuta spanjolle njeh gjuhët e ndryshme të folura në territorin e Spanjës si trashëgimi kulturore (neni 3, paragrafi 3). Ky nen përcakton se gjuha zyrtare spanjolle është kastiliane dhe se të gjithë shtetasit spanjollë kanë për detyrë ta njohin atë dhe të drejtën ta përdorin atë (neni 1, par. 1). Meqenëse Spanja ka nga brenda territore rajonale autonome, Kushtetuta njeh edhe gjuhë të tjera spanjolle si zyrtare në komunitetet autonome përkatëse sipas statuteve të tyre (neni 3, paragrafi 3).

Gjuha baske njihet në vendin bask (neni 6.1 i Statutit të tij të Autonomisë, miratuar me Ligjin Organik 3/1979 të datës 18 dhjetor), dhe në zonat baskëfolëse të Navarrës (neni 9.2 i Ligjit Organik 13/1982 të datës 10. gusht, mbi Përmirësimin e regjimit Foral [të drejtën civile të posaçme] të Navarrës). Gjuha galike njihet në Galici (neni 5.1 i Statutit të Autonomisë së Galicisë, miratuar me Ligjin Organik 1/1981 të 6 Prillit). Gjuha valenciane njihet në Komunitetin Valencisë (neni 6.1 i Statutit të Autonomisë së Komunitetit Valencisë, miratuar me Ligjin Organik 5/1982 të 1 korrikut). Gjuha katalonase njihet në Katalonjë (neni 6.1 i Statutit të Autonomisë së Katalonjës, miratuar me Ligjin Organik 6/2006 të datës 19 korrik), dhe gjuha katalonase e folur në Ishujt Balearik, në ishujt në fjalë (neni 4.1 i Statutit të Autonomia e Ishujve Balearik, miratuar me Ligjin Organik 1/2007 të 28 Shkurtit). Gjuha oksitane, e quajtur Aranese, njihet në

Luginën e Aranit, në Katalonjë (neni 6.5 i Statutit të Autonomisë së Katalonjës, miratuar me Ligjin Organik 6/2006 të 19 korrikut). Statutet përkatëse të përmendura më sipër i shpallin gjuhët e përmendura si zyrtare, së bashku me kastilianishten, dhe njohin të drejtën e përdorimit të tyre; vlen të theksohet se asnjëri prej tyre nuk e imponon detyrën për t'i njohur; detyra e përmendur është e rezervuar ekskluzivisht për kastilianin në nenin 3, paragrafi 1 i Kushtetutës (CoE, 2021).

Statutet e Autonomisë së Disa Komuniteteve Autonome i referohen ekzistencës së gjuhëve të tjera (gjuhëve të pakicave) në territoret e tyre dhe ato nuk kanë statusin e gjuhëve zyrtare; megjithatë, ato njihen dhe mbrohen në shkallë të ndryshme, pothuajse gjithmonë të kufizuara në territorin specifik në të cilin fliten. Në disa statute këto gjuhë përmenden shprehimisht, dhe në të tjera i referohet një pluraliteti të përgjithshëm gjuhësor. Për shembull, në Asturies, gjuha asturiane ose bable dhe gjuha galiciano-asturiane, përmendet në nenin 4 të Statutit të Autonomisë së Asturias dhe nenet 1 dhe 2 të Aktit 1/1998 të datës 23 mars, mbi përdorimin dhe promovimin e gjuhës bable/asturiane.Në Aragon, katalonishtja dhe aragonishtja përmenden në nenin 7 të Statutit të Autonomisë së Aragonit dhe Aktin 3/2013 të 9 majit, mbi përdorimin, mbrojtjen dhe promovimin e gjuhëve dhe modaliteteve gjuhësore të Aragonit. Në Kastile dhe Leon, gjuha leoneze dhe galiciane përmenden në nenin 5 të Statutit të Autonomisë së Kastiles dhe Leonit. Në Melilla, gjuha amazigase përmendet në nenin 5 të Statutit të Autonomisë së Qytetit të Melillës, i cili i referohet pluralitetit kulturor dhe gjuhësor të popullsisë së Melillës. Një raport i dorëzuar nga Spanja në Këshillin e Europës gjithashtu thekson se ka gjuhë të tjera që fliten, por nuk përmenden në aktet ligjore, si gjuha darija arabie në Ceuta, Fala në Ekstremadura dhe gjuha Valenciane në rajonin El Karçe të Murcias (CoE, 2021:2).

Korniza ligjore spanjolle përfshin dy nivele të ndryshme të mbrojtjes së gjuhës, të cilat, nga ana tjetër, korrespondojnë me dallimet

kulturore, gjeografike dhe gjuhësore dhe, në përgjithësi, me karakteristikat e ndryshme të gjuhëve të folura në të gjithë Spanjën.

Korniza institucionale

Administrata e Përgjithshme Shtetërore Spanjolle ka një organ koordinues ndërministror - Këshilli i Gjuhëve Zyrtare në Administratën e Përgjithshme Shtetërore - përgjegjës për analizimin, promovimin dhe koordinimin e veprimtarisë së ministrive të ndryshme në lidhje me përdorimin e gjuhëve bashkëzyrtare, me qëllim plotësimin sa më të mirë të kërkesave që rrjedhin nga ekzistenca e gjuhëve të ndryshme zyrtare dhe nga njohja e tyre në veprimtarinë e Administratës së Përgjithshme Shtetërore, duke garantuar kështu shërbimin sa më të mirë të të drejtave të qytetarëve (KE, 2021: 2) (Ministria e Politikës Territoriale, 2022).

Instituti Cervantes (IC) është i përkushtuar për shpërndarjen dhe promovimin e gjuhëve zyrtare të Spanjës nëpërmjet kurseve të gjuhës dhe kulturës që mësohen në qendrat e përfshira në rrjetin e tij. Ky institut është institucion publik i krijuar nga Spanja në 1991 për të promovuar universalisht mësimin, studimin dhe përdorimin e spanjishtes dhe për të kontribuar në përhapjen e kulturave hispanike jashtë vendit. Në aktivitetet e tij, Instituti Cervantes kujdeset në themel të trashëgimisë gjuhësore dhe kulturore që është e përbashkët për vendet dhe popujt e komunitetit spanjishtfolës.Nëpërmjet qendrave, klasave dhe zgjerimeve të tij, është i pranishëm në 88 qytete në 45 vende, në pesë kontinente. Përveç kësaj, ka dy zyra në Spanjë, selinë në Madrid dhe selinë në Alcalá de Henares (Instituto Cervantes, 2022).

3.11.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Katalonja

Siç raportohet nga Spanja, ka institucione arsimore formale private dhe shtetërore në Katalonjë. Me disa përjashtime (shkolla që ndjekin modele të huaja arsimore, qendra ndërkombëtare, etj.), modeli i gjuhës formale i aplikuar në Katalonjë është ai i krijuar nga sistemi i mësimit të gjuhës së bashku, i cili garanton që nxënësit të kenë njohuri të plotë në gjuhët zyrtare (katalonisht dhe spanjisht, si dhe gjuhën araneze, nëse është e zbatueshme) (CoE, 2018: 15).

Politika gjuhësore universitare në Katalonjë rregullohet me Ligjin Organik 6/2006, të 19 korrikut, duke reformuar Statutin e Autonomisë së Katalonjës (EAC), Aktin 1/1998, të 7 janarit, mbi Politikën Gjuhësore dhe Aktin 1/2003, të 19 Shkurtit, Rregullimin e universiteteve në Katalonjë. Neni 35 i EAC rregullon të drejtat gjuhësore në sferën e arsimit universitar, dhe neni 50.2, i përqendruar në promovimin dhe përhapjen e katalonishtes, specifikon se qeveria, universitetet dhe institucionet e arsimit të lartë, në kuadër të kompetencave të tyre përkatëse, duhet të miratojnë masat përkatëse për të garantuar përdorimin e katalonishtes në të gjitha sferat e veprimtarive mësimore, jomësimore dhe kërkimore. Kuadri rregullator për gjuhën e zbatueshme për arsimin universitar është përcaktuar kryesisht në nenin 22 të Aktit të Politikës Gjuhësore. Neni 6 i Aktit të Universitetit Katalon përqendrohet në gjuhën, duke specifikuar se katalonishtja është gjuha e universiteteve të Katalonjës dhe, për rrjedhojë, gjuha normale e përdorimit në aktivitetet e saj (CoE, 2018: 20).

Neni 211 i Aktit 2/2014, i datës 27 Janar, mbi Masat Tatimore, Administrative, Financiare dhe të Sektorit Publik, rregullon certifikimin e njohurive të një gjuhe të tretë dhe specifikon që studentët që fillojnë studimet pasuniversitare në një universitet katalonas në vitin akademik 2014-2015 dhe vitet në vijim, me përfundimin e studimeve, duhet të demonstrojnë njohuri të një prej

gjuhëve të huaja të vendosura në provimet e hyrjes në universitet (PAU), me një nivel të barabartë me B2 të Kuadrit të Përbashkët Europian të Referencës për Gjuhët (Universiteti i Barcelonës. , n/a).

Konsorciumi për Normalizimin e Gjuhëve (CPNL), i formuar nga Qeveria Rajonale e Katalonjës dhe 135 autoritete lokale, ofron mësimdhënie në gjuhën katalonase në të gjithë rajonin nëpërmjet 22 qendrave të ndryshme të normalizimit të gjuhës (CPNL, n/a). Duke lansuar platformën virtuale të mësimit Parla.cat në fund të vitit 2008, Qeveria Katalonase e bëri të disponueshme për publikun njohuritë e Katalonjës. Lënda është e strukturuar në katër nivele të të nxënit: bazë, fillore, mesatare dhe rrjedhshme, të cilat korrespondojnë me nivelet A2, B1, B2 dhe C1, përkatësisht, të Kornizës së Përbashkët Europiane të Referencës për Gjuhët e Këshillit të Europës. Studentët mund të zgjedhin midis dy llojeve të studimit: të hapur (pa pagesë) ose me tutor. Aula Mestra është një platformë në internet për mësimin dhe nxënien e katalonishtes, e lidhur me Parla.cat. Në platformë, mësuesit e Katalonjës nga e gjithë bota mund të hartojnë, menaxhojnë dhe japin kurse. Në Aula Mestra, kurset janë renditur në nëntë kategori që korrespondojnë me gjashtë nivelet e mësimit të gjuhës së përgjithshme, një kategori për gjuhën e specializuar, një kategori informacioni për mësuesit dhe, përveç kësaj, një kategori me kurse nga qendrat e normalizimit të gjuhës që përdorin platformën për të ofrojnë kurset e tyre online (CoE, 2018).

Galicia

Në rajonin autonom të Galicisë, mësimi i gjuhës galike rregullohet, kryesisht, në dekretin 79/2010, të datës 20 maj, mbi shumëgjuhësinë në arsimin jouniversitar në Galicia dhe revokimin e mëvonshëm, në vitin 2012, nga Gjykata e Lartë Galike e Drejtësisë, të paragrafëve 5.2. dhe 12.3. të këtij Dekreti, i pari prej të cilit prek drejtpërdrejt arsimin parashkollor. [16] Neni 15 i Dekretit 79/2010, i datës 20 maj, mbi

[16] Faqja e internetit e Sekretariatit të Përgjithshëm për Politikat Gjuhësore (SXPL), nën Departamentin e Kulturës, të Arsimit dhe të Planifikimit Universitar të Qeverisë Rajonale të Galicisë, përfshin informacion të gjerë mbi legjislacionin mbizotërues në

shumëgjuhësinë në arsimin jouniversitar në Galicia, kërkon që çdo shkollë të krijojë një grup pune (EDLG) për të promovuar përdorimin e gjuhës galike në shkolla. Për të mbështetur punën e EDLG-së, Sekretariati i Përgjithshëm për Politikat Gjuhësore (SXPL), nëpërmjet zyrës së tij qendrore të koordinimit dhe zyrave të koordinimit territorial, publikon oferta ndihme financiare për projektet që promovojnë përdorimin e gjuhës galike në qendrat arsimore jouniversitare nën Ministrinë Galiciane të Kulturës, të Arsimit dhe të Planifikimit Universitar (KE, 2018: 82).

Mësuesit në arsimin parashkollor janë të detyruar të përdorin gjuhën amtare që mbizotëron në mesin e nxënësve në klasën e tyre, megjithëse duhet të prezantojnë edhe gjuhën tjetër bashkëzyrtare për t'u siguruar që nxënësit t'i njohin të dy gjuhët. Sipas ligjit (revokimi i paragrafit 5.2. të Dekretit 79/2010) gjuha mbizotëruese mes nxënësve nuk mund të përcaktohet nëpërmjet aplikimit automatik të të dhënave të marra nga anketa të cilave u janë përgjigjur familjet për gjuhët amtare të nxënësve, por duhet vendosur nga autoritetet arsimore bazuar në parametrat e përcaktuar. Departamenti i Kulturës dhe Arsimit harton dhe u lëshon të gjitha shkollave që mësojnë arsimin parashkollor për nxënësit e moshës tre deri në gjashtë vjeç një udhëzim që përcakton një procedurë për përcaktimin e gjuhës që duhet të mbizotërojë në klasë gjatë vitit të dytë të arsimimit parashkollor.

Në arsimin e nivelit fillor, prania e gjuhës galike rregullohet me Dekretin 79/2010 për Shumëgjuhësinë në Arsimin Jouniversitar në Galicia dhe revokimi i mëpasshëm në vitin 2012, nga Gjykata e Lartë Galike e Drejtësisë, të paragrafëve 5.2. dhe 12.3. të rregullores në fjalë. Gjuha mbizotëruese e secilit grup përcaktohet fillimisht nga ekipi drejtues dhe përfshihet në planin gjuhësor të shkollës, i cili më pas miratohet nga stafi akademik dhe, në fund, nga Këshilli i shkollës, përpara se të dërgohet në Shërbimin e Inspektimit Arsimor (CoE, 2018

lidhje me përdorimin e gjuhës: http://www.lingua.gal/a-secretaria-xeral/lexislacion.

: 83). Duke marrë parasysh, gjithashtu, vendimin e sipërpërmendur të Gjykatës së Lartë të Galicisë, studentët duhet të përdorin gjuhën në të cilën mësohet çdo fushë, lëndë ose modul: "kur vlerësohen lëndët përkatëse, do të mbizotërojnë kriteret e vlerësimit që i referohen përvetësimit të njohurive specifike. " (KoE, 2018: 83). Për shembull, Dekreti 79/2010 përcakton që matematika do të mësohet në kastilianisht dhe se galishtja do të përdoret për të mësuar shkencat natyrore dhe shoqërore, të cilat përfshijnë përmbajtje nga gjeografia, historia dhe shkencat natyrore. Për pjesën tjetër të lëndëve jogjuhësore, synohet të arrihet një ekuilibër midis galishtes dhe kastilianishtes në shpërndarjen e orëve mësimore.

Në arsimin e mesëm të detyrueshëm, ka lëndë specifike që mësohen në gjuhën galike, si ato që i përkasin shkencave shoqërore, si gjeografia, historia dhe shkencat natyrore, si biologjia dhe gjeologjia. Matematika, teknologjia, fizika dhe kimia duhet të mësohen në kastilianisht. Në lëndët e mbetura, duhet të vendoset një ekuilibër midis gjuhëve (CoE, 2018: 84).

Shkollat nga arsimi i mesëm jo i detyrueshëm[17] krijojnë planin e tyre gjuhësor, por duhet të sigurojnë përdorimin e duhur të balancuar të dy gjuhëve.

Për sa i përket arsimit profesional, i njëjti Dekret (i përmendur më lart: 79/2010) vendos një shpërndarje të ekuilibruar të orëve mësimore në dy gjuhët zyrtare për të siguruar që studentët të jenë të aftë në të dyja gjuhët. Ky bilanc duhet të përcaktohet në planin gjuhësor të shkollës, i cili duhet t'i paraqitet Shërbimit të Inspektimit Arsimor për monitorim.

Në Galici ka tri universitete publike (Universiteti i Santiago de Compostelës, Universiteti i Korunjës dhe Universiteti i Vigos), secila prej të cilave ka një shërbim normalizimi në gjuhën galike dhe

[17] Arsimi i mesëm në Spanjë ndahet në dy faza: Educación Secundaria Obligatoria (ESO) dhe Bachillerato ose trajnim profesional. ESO është i detyrueshëm, ndërsa Bachillerato, ose përgatitja për universitet, jo.

departamente për mësimdhënien dhe kërkimin galician. U krijua një Komitet Ndëruniversitar për Politikat Gjuhësore, i formuar nga përfaqësues të tre universiteteve galike, si dhe nga Qeveria Rajonale e Galicisë. Në këtë mënyrë, angazhimi i universiteteve ndaj galicishtes i përcillet shoqërisë galike në përgjithësi dhe komunitetit universitar, në veçanti (CoE, 2018:87).

Departamenti i Arsimit për qeverinë rajonale të Galicisë (Consellería de Educación de la Xunta de Galicia) vërteton njohjen e gjuhës në galishte. CELGA (Certificate of Galician) është sistemi për certifikimin e aftësive gjuhësore i përshtatur me Kuadrin e Përbashkët Europian të Referencës për Gjuhët (CEFR) (CoE, 2018:89).

Për të promovuar të kuptuarit dhe vlerat e trashëgimisë gjuhësore, kulturore, historike dhe artistike të Galicisë, në arsimin parashkollor, kjo bëhet kryesisht nëpërmjet fushës lëndore të titulluar Njohja e mjedisit dhe e gjuhëve: komunikimi dhe përfaqësimi. Në arsimin fillor, kjo është veçanërisht nëpërmjet lëndëve gjuhë dhe letërsi galike (që ndahen nga tre deri në katër orë mësimore, në varësi të nivelit) dhe shkencat shoqërore (me përmbajtje në gjeografinë, historinë, trashëgiminë dhe institucionet e Galicisë), megjithëse Kultura galike gjithashtu merret veçanërisht në konsideratë si në art dhe muzikë, ashtu edhe në edukimin fizik (me lojëra tradicionale, sporte dhe valle) (CoE, 2018: 90). Në nivelin e mesëm të detyrueshëm, historia dhe kultura galike mësohet kryesisht brenda gjuhës dhe letërsisë galike dhe gjeografisë dhe historisë. Të dyja lëndët mësohen në të katër vitet e arsimit të mesëm të detyruar me 3 orë në javë për lëndë (4 orë për gjuhën galike në vitin e parë të arsimit të mesëm të detyruar).

Për të hyrë në postet e mësimdhënies në shërbimin civil jashtë arsimit universitar, individët duhet të jenë në gjendje të ofrojnë dëshmi të aftësisë së tyre në gjuhën galike (niveli CELGA 4 ose më i lartë, nivelet C1 dhe C2 sipas CEFR). Nëse provat nuk mund të sigurohen, kandidatët duhet t'i nënshtrohen një provimi të gjuhës galike për të siguruar aftësinë gjuhësore të mësuesve (CoE, 2018: 91). Siç përcaktohet në Dekretin 79/2010 të datës 20 maj, për sa i përket

shumëgjuhësisë në arsimin jouniversitar në Galicia, "individët që janë emëruar për të dhënë mësim në klasat e rregulluara nga Ligji 2/2006 i datës 3 maj mbi arsimin, do të ndërmarrin një kurs trajnimi specifik gjatë tyre. fazën e vendosjes në terminologjinë, stilin, gjuhën specifike për fushën e tyre të ekspertizës dhe çështjet sociolinguistike, të cilat do t'u mundësojnë atyre të kryejnë saktë rolin dhe detyrat e tyre në gjuhën galike.

Valencia

Dekreti i Valencisë 9/2017 vendosi modelin e gjuhës arsimore valenciane dhe rregullon zbatimin e tij në arsimin jouniversitar në Komunitetin Autonom të Valencisë (CoE, 2018: 124). Ky akt ligjor vendosi synime shumëgjuhëshe për studentët dhe një program të vetëm për të rritur mësimdhënien në Valencia në të gjitha shkollat (40% e shkollave në rajonet në Alicante, 55% në Valencia dhe deri në 83% në Castellon). Megjithatë, ky dekret u pezullua nga Gjykata e Lartë e Drejtësisë e Komunitetit të Valencisë. Në nivelet e avancuara të arsimit ka shumë pak shkolla teknike dhe profesionale me lëndë në të cilat gjuha valenciane është lingua franca. Qeveria e Valencisë nuk e kishte promovuar këtë mundësi, por, përkundrazi, e la në dorë të iniciativës personale të mësuesve apo të shkollave, sepse nuk kishte rregullore specifike (CoE, 2018: 125). Ka pesë universitete në Valencia që organizojnë mësimin në gjuhën valenciane. Mësimi i kësaj gjuhe për të rriturit garantohet nga shkollat e gjuhëve zyrtare dhe qendra e arsimit të të rriturve në territorin e bashkësisë autonome.

Shteti bask

Akti 1/1993, i 19 shkurtit, mbi shkollat publike baske, në Art. 3.2.g) thekson si një nga qëllimet e shkollave publike baske që të garantojnë për të gjithë nxënësit, në baza të barabarta, njohuri praktike të të dy gjuhëve zyrtare në fund të fazës së arsimit të detyrueshëm, duke promovuar kështu përdorimin e gjuhës baske dhe duke kontribuar në

normalizimin e tij. Dispozita e shtuar e dhjetë përcakton modelin gjuhësor të zbatueshëm për të gjithë sistemin arsimor, publik dhe privat: Modeli A, në të cilin planprogrami në thelb mësohet në kastilianisht dhe disa aktivitete ose tema brenda tij mund të mësohen në gjuhën baske; Modeli B, në të cilin planprogrami mësohet në baskisht dhe në kastilianisht; Modeli D, në të cilin planprogrami mësohet në gjuhën baske, me lëndë kastiliane (CoE, 2018: 156). Modeli D është i përhapur në vitet e para të arsimit (arsimi fillor, si dhe në arsimin e mesëm të detyruar.

Lugina e Aranit

Gjuha oksitane araneze është gjuha historike e territorit të Luginës së Aranit (e vendosur në kufirin me Francën). Akti i ri Katalon 1/2015, mbi regjimin special të Aranit, përfshin dispozita për arsimin dhe shkollat e vendosura në Aran, me qëllim që të merren parasysh, veçoritë specifike gjuhësore të territorit dhe mbrojtjen e tyre. Akti përcakton kompetencat e qeverisë katalonase dhe të qeverisë araneze, dhe kështu, Këshilli i Përgjithshëm i Aranit ushtron funksione plotësuese. E njëjta gjë vlen edhe për materialet mësimore dhe përmbajtjen kurrikulare që përfshijnë gjuhën dhe kulturën araneze në shkollat fillore të Aranit dhenë shkollat e mesme. Mësuesit duhet të kenë njohuri të gjuhës araneze në mënyrë që të punësohen në një shkollë që ndodhet në Luginën e Aranit. Nxënësit në arsimin e mesëm të detyrueshëm (12-16 vjeç) marrin dy orë në javë mësim në gjuhën araneze. Që nga viti akademik 2009-2010, Universiteti i Lleidës ofron një diplomë në Studime Katalonase dhe Oksitane. Është i vetmi universitet në Spanjë që ofron një diplomë specifike në gjuhën dhe kulturën oksitane (CoE, 2018: 245-246). Mësimi i modalitetit aranez ose variantit të oksitanishtes për të rriturit bie në kompetencat e Këshillit të Përgjithshëm të Aranit, me mbështetjen financiare të qeverisë katalonase.

Për sa i përket gjuhës araneze dhe oksitane në përgjithësi, qeveria katalonase harton çdo vit një raport që përfshin të dhënat kryesore

sociolinguistike dhe veprimet e kryera në vitin e kaluar. Raporti i dërgohet Komitetit të Kulturës të Parlamentit Katalonas për vlerësim dhe analizë. Një komitet i përbashkët koordinues midis qeverive të Katalonjës dhe të Aranit (Consell de Política Lingüística de l'Occità Aranès - COPLOA) u krijua në 2012 dhe mblidhet çdo vit, në mënyrë alternative në Barcelonë dhe në Vielha. Të dy administratat shkëmbejnë informacion në lidhje me nismat e ndryshme të nisura dhe planet e tyre për të nxitur dhe mbrojtur gjuhën oksitane (CoE, 2018: 247).

3.11.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Katalonja

Neni 231 i Ligjit Organik 6/1985, i datës 1 korrik, mbi Gjyqësorin parashtron sa vijon në lidhje me gjuhën që do të përdoret në procedurat gjyqësore. Thuhet se në të gjitha proceset gjyqësore, gjyqtarët, prokurorët, sekretarët e gjykatave dhe nëpunësit e tjerë të gjykatave, përdoret kastilianishtja, si gjuhë zyrtare e shtetit. Gjyqtarët, prokurorët, sekretarët e gjykatave dhe zyrtarët e tjerë të gjykatave mund të përdorin gjithashtu gjuhën zyrtare të Komunitetit Autonom përkatës, nëse asnjëra nga palët nuk kundërshton me arsyetimin se për shkak të njohurive të pamjaftueshme të kësaj gjuhe do të cenoheshin të drejtat e tyre ligjore (neni 231, paragrafi 2). Palët, përfaqësuesit e tyre, ata që u drejtohen, dëshmitarët dhe ekspertët mund të përdorin gjuhën zyrtare të Komunitetit Autonom në territorin e së cilës zhvillohet procedura, si në deklaratat me gojë ashtu edhe me shkrim (neni 231, paragrafi 3). Rregullohet gjithashtu që procedurat gjyqësore të kryera dhe dokumentet e paraqitura në gjuhën zyrtare të një Komuniteti Autonom, pa nevojë për përkthim në Kastilianisht, kanë fuqi dhe efekt të plotë. Ato përkthehen kur duhet të kenë efekt jashtë juridiksionit të organeve gjyqësore të vendosura në Komunitetin Autonom, me përjashtim të rastit të Komuniteteve Autonome me të njëjtën gjuhë bashkëzyrtare. Ato gjithashtu

përkthehen kur kërkohet me ligj ose me kërkesë të një pale për arsye të njohurive të pamjaftueshme gjuhësore.

Një raport i dorëzuar nga Spanja, thotë se ka mungesë të aftësive të gjuhës katalone të një pjese të konsiderueshme të stafit të Administratës së Drejtësisë dhe kështu komunikimi varet kryesisht nga shërbimet e përkthimit, me ngadalësimin e proceseve gjyqësore. Prandaj, rritja e njohurive të gjuhës katalonase në mesin e personelit gjyqësor është një nga sfidat kryesore që janë trajtuar vitet e fundit, si nga administratat kombëtare ashtu edhe ato rajonale, duke respektuar në të gjitha rastet fushëveprimin e autoritetit të secilës administratë (CoE, 2018 : 25-26).

Galicia

Neni 7.1 i Aktit 3/1983 i datës 15 qershor mbi normalizimin e gjuhës (Ley de normalización lingüística (LNL)) përcakton se në rajonin e Galicisë, qytetarët mund të përdorin njërën nga dy gjuhët zyrtare kur kanë të bëjnë me sistemin gjyqësor. Kjo dispozitë specifike për Galicinë përcaktohet në pikën 3, neni 231 të aktit për gjyqësorin (Ley Orgánica del Poder Judicial (LOPJ)). Sipas paragrafit 2 të nenit 231 të LOPJ, neni 7.2 i LNL thotë se "veprimet gjyqësore në Galicia janë të vlefshme dhe do të hyjnë në fuqi në cilëndo gjuhë zyrtare që përdoret. Në çdo rast, i interesuari ka të drejtë të kontaktohet ose të njoftohet në gjuhën zyrtare që ai ose ajo zgjedh". Akti 3/1983 i transferon qeverisë rajonale të Galicisë detyrën për të normalizuar gradualisht përdorimin e gjuhës galike brenda sistemit gjyqësor, në përputhje me organet përkatëse (CoE, 2018: 94).

Amendamenti i LOPJ-së, nëpërmjet Aktit 19/2003 të 23 dhjetorit, prezanton nenin 450.4, i cili përcakton se në rajonet me një gjuhë zyrtare të ndryshme nga spanjishtja, aftësia në këtë gjuhë do të vlerësohet në mënyrë të favorshme kur emërohen nëpunësit gjyqësorë. Kjo vazhdon nga dispozita e paraqitur në nenin 341 të LOPJ-së në lidhje me emërimin e gjyqtarëve të gjykatave dhe magjistratëve të tjerë dhe emërimin e gjyqtarëve në rajonet ku ka më

shumë se një gjuhë zyrtare (KE, 2018: 94). Gjatë zhvillimit të LOPJ-së, qeveria spanjolle miratoi Dekretin Mbretëror 1451/2005 të 7 dhjetorit, duke miratuar rregullat për pranimin, emërimet dhe ngritjet në detyrë për nëpunësit civilë që punojnë brenda sistemit gjyqësor. Neni 48.1.b parasheh se "zotësia e të folurit dhe të shkruarit në gjuhën zyrtare të rajoneve" konsiderohet si avantazh gjatë emërimeve, si në garat e transferimeve ashtu edhe në garat e bazuara në merita.

Neni 25 i Statutit Galician të Autonomisë, miratuar me Aktin 1/1981, përcakton se njohja e gjuhës do të konsiderohet si një avantazh gjatë konkurseve dhe provimeve publike për të plotësuar pozicionet e magjistratit, gjyqtarit, nëpunësit gjyqësor, prokurorit dhe të gjithë vendet e shërbimit civil brenda sistemit gjyqësor. Neni 26 i Statutit përmban të njëjtën dispozitë në lidhje me noterët dhe regjistruesit e pasurive e tregtare (KE, 2018: 95).

Valencia

Që nga viti 2015, në territorin e komunitetit autonom janë bërë përpjekje për të rritur nivelin e njohurive dhe praktikës së gjuhës valenciane në institucionet gjyqësore. Janë ofruar trajnime për administratën gjyqësore në disa gjykata në të gjithë territorin. Gjithashtu, një Zyrë e re Gjyqësore në Komunitetin Valencian është krijuar dhe ka vendosur një listë të pozicioneve me profil gjuhësor të caktuar, të nevojshme për të patur aftësi gjuhësore valenciane. Universiteti i Valencisë, në kuadër të Fakultetit Juridik në vitin 2016 krijoi një iniciativë të quajtur "Jurist në Valencie" me qëllim të hartimit të një planprogrami për të diplomuarit e ardhshëm në drejtësi për të qenë në gjendje të ushtrojnë drejtësi në gjuhën valenciane (CoE, 2018: 131-132).Kjo nismë është parë si shumë e suksesshme dhe novatore (Palao Gil, Mas Badía dhe Fuster, 2020).

Qeveria e Komunitetit Autonom të Valencisë është përgjegjëse për prodhimin e versionit të Valencisë të disa dokumenteve zyrtare si: Deklaratat e Tatimit mbi të Ardhurat Personale (IRPF),

dokumentacioni i përfshirë në proceset zgjedhore, testet e Ministrisë së Drejtësisë (avokatët dhe avokatët) (CoE, 2018 : 132).

Shteti Bask

Në shtetin Bask, në përputhje me një marrëveshje bashkëpunimi ndërmjet Qeverisë Baske dhe Qeverisë Kombëtare Spanjolle, të gjitha ligjet dhe dispozitat kombëtare përkthehen në gjuhën baske (CoE, 2018: 173). Në gjyqësor, ka një proces të rritjes së njohurive të gjuhës baske tek personeli gjyqësor, si një nga sfidat kryesore që trajtohen në këtë fushë. Në vitin 2013, CGPJ nënshkroi një marrëveshje me Universitetin Kombëtar të Spanjës për Edukimin në Distancë (UNED), për t'u ofruar anëtarëve të gjyqësorit programet e mësimit të gjuhës nëpërmjet Qendrës Universitare për Mësimin e Gjuhëve në Distancë (CUID) nën kushte të veçanta të favorshme për ta. Kështu, ofrohen kurse baske për anëtarët e gjyqësorit, me modalitete (të përziera dhe online) dhe nivele të ndryshme (CoE, 2018: 173).

3.11.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

Neni 15 i Aktit 39/2015, datë 1 Tetor, për Procedurën e Përbashkët Administrative të Administratave Publike, përcakton se gjuha e procedurave të kryera nga Administrata e Përgjithshme Shtetërore është kastiliane. Palët e interesuara që u drejtohen organeve të Administratës së Përgjithshme Shtetërore që ndodhen në territorin e një Komuniteti Autonom mund të përdorin edhe gjuhën bashkëzyrtare të saj. Në këtë rast, procedura kryhet në gjuhën e zgjedhur të palës së interesuar. Nëse në procedurë marrin pjesë disa palë të interesuara dhe ka mospërputhje në gjuhën e përdorur, procedura kryhet në gjuhën kastiliane. Megjithatë, çdo dokument apo deklaratë e kërkuar nga palët e interesuara lëshohet në gjuhën e tyre të zgjedhur. Neni 15, në paragrafin 2 thotë se në procedurat e kryera nga Administratat e Komuniteteve Autonome dhe të Subjekteve Lokale, përdorimi i gjuhës duhet të jetë në përputhje me dispozitat e

legjislacionit përkatës të Komunitetit Autonom. Gjithsesi, dokumentet duhet të përkthehen në gjuhën kastiliane, që do të jenë efektive jashtë territorit të Komunitetit Autonom, dhe çdo dokument i adresohet palëve të interesuara që e kërkojnë këtë në mënyrë eksplicite. Nëse ato do të jenë efektive në territorin e një Komuniteti Autonom ku e njëjta gjuhë, përveç asaj kastiliane, është bashkëzyrtare, ato nuk kanë nevojë të përkthehen (CoE, 2018).

Dekreti Legjislativ Mbretëror 5/2015, që miraton tekstin e konsoliduar të Aktit për Statutin Bazë të Punonjësve Publikë, përcakton parimet e sjelljes së punonjësve publikë në nenin 54, në lidhje me përdorimin e gjuhëve. Në të thuhet se është e garantuar që publiku të shërbehet në gjuhën e zgjedhur, me kusht që gjuha të jetë zyrtare në territor. Në administratën publike, përzgjedhja e punonjësve publikë bëhet në bazë të njohjes së aftësive përkatëse gjuhësore për të plotësuar pozitat në Komunitetet Autonome të cilat kanë dy gjuhë zyrtare. Njohja e gjuhëve bashkëzyrtare po vazhdon të merret në konsideratë kur plotësohen pozicione në territore me më shumë se një gjuhë bashkëzyrtare (CoE, 2018).

Administrata e Përgjithshme Shtetërore zhvillon politikën e trajnimit për nëpunësit e saj civilë nëpërmjet Institutit Kombëtar të Administratës Publike (INAP), një organ autonom pranë Ministrisë Spanjolle të Financave dhe Shërbimit Civil. INAP bashkëpunon në promovimin e mësimit dhe zhvillimit të gjuhëve bashkëzyrtare nga nëpunësit civilë të Administratës së Përgjithshme Shtetërore të caktuar në ato Komunitete Autonome me një gjuhë tjetër zyrtare përveç kastilianishtes (CoE, 2018:99).

Në Galicia, për shembull, në të gjitha konkurset për punësim, meritë e veçantë i jepet njohjes së akredituar të gjuhës galike. Për personelin e caktuar në pozicionet e informimit dhe këshillimit publik, dhe ato që mund të lidhen me këshillimin e qytetarëve, aftësitë me gojë dhe me shkrim në dy gjuhët bashkëzyrtare konsiderohen thelbësore për arsye se ky është një kusht bazë për këtë lloj pune (CoE, 2018: 99). Materialet dhe formularët e shtypura përkthehen në gjuhën galike, së

bashku me faqet e internetit të ministrive dhe organeve publike shtetërore. Tabelat dhe sinjalistika janë gjithashtu dygjuhëshe. Qytetari është i lirë të zgjedhë gjuhën e përbashkët zyrtare. Përpunimi i procedurave kryhet si në galishte ashtu edhe në kastiliane në kushte të barabarta. Statuti i Autonomisë Galiciane thotë në nenin 5 se gjuha amtare e Galicisë është galicishtja. Ai gjithashtu përcakton se autoritetet publike galike garantojnë përdorimin normal dhe zyrtar të të dyja gjuhëve dhe inkurajojnë përdorimin e gjuhës galike në të gjitha sferat e jetës publike, kulturore dhe informative. Prandaj, të gjitha dokumentet e lëshuara nga administratat autonome dhe lokale galike do të kenë një version galician. E njëjta gjë vlen përgjithësisht për materialet e shtypura dhe për shumicën e sinjalistikës së jashtme të ndërtesave administrative; Janë shumë të pakta rastet e sinjalistikës që shfaqet vetëm në kastiliane. Të gjitha tekstet ligjore në lidhje me Galicinë që janë botuar në Gazetën Zyrtare të Shtetit (BOE) dhe në Gazetën Zyrtare të Galicia (DOG) shfaqen në gjuhën galike dhe kastiliane (CoE, 2018:100).

Në Valencie, nga ana tjetër, Qeveria e Valencisë dhe departamentet, njësitë dhe agjencitë e saj kanë të gjitha portalet e internetit dhe mjetet e komunikimit elektronik për të siguruar publikimin e përmbajtjes në valenciane: kjo përmbajtje përfshin procedurat, shërbimet, formularët, strukturën organizative dhe shpalljet e punës. (Generalitat Valenciana, n/a) (CoE. 2018: 136).

Në kuadrin e Komunitetit Autonom Bask dhe në zbatim të Aktit Bask 10/1982, të 24 nëntorit, Aktit Bazë për Normalizimin e Përdorimit të Baskishtes, autoritetet administrative kanë një detyrim specifik në lidhje me përdorimin e gjuhës baske (CoE, 2018: 179):

> "Çdo dispozitë legjislative ose vendim zyrtar që buron nga autoritetet publike të vendosura në Komunitetin Autonom të Vendit Bask duhet të shkruhet në të dyja gjuhët për qëllime të publicitetit zyrtar" (Neni 8.1).

> "Njoftimet dhe komunikimet administrative duhet të shkruhen në të dyja gjuhët, përveç nëse palët private të interesuara zgjedhin në mënyrë eksplicite përdorimin e njërës prej gjuhëve zyrtare të Komunitetit Autonom" (Neni 8.2).
>
> "Të gjithë qytetarëve u njihet e drejta për të përdorur gjuhën baske ose kastiliane në marrëdhëniet e tyre me Administratën Publike në territorin e Komunitetit Autonom dhe të marrin vëmendjen në gjuhën zyrtare të zgjedhjes së tyre" (Neni 6.1).

Në rastin e gjuhës oksitane araneze, Qeveria Katalonase filloi të hartojë formularë nga departamente të ndryshme në gjuhën oksitane araneze, për ta bërë më të lehtë komunikimin në atë gjuhë. Në faqet e ndryshme të internetit të qeverisë katalonase ka versione araneze të informacionit (CoE, 2018: 248).

3.11.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Katalonja

Këshilli Audiovizual i Katalonjës (CAC) është autoriteti i pavarur që rregullon komunikimin audiovizual në Katalonjë. Qëllimi i tij është të ruajë pajtueshmërinë me legjislacionin e zbatueshëm për subjektet që ofrojnë shërbime të komunikimit audioviziv, qofshin ato publike apo private. Parimet e veprimit të KAC-së janë mbrojtja e lirisë së shprehjes dhe informimit, e pluralizmit, e neutralitetit dhe ndershmërisë gazetareske dhe e konkurrencës së lirë në sektor (CAC, n/a).

Përdorimi i gjuhës është më i barabartë në radio, megjithëse katalonishtja po bëhet gjithnjë e më e pranishme në këtë medie, dhe dy stacionet radio më të njohura (stacioni publik Catalunya Radio dhe stacioni privat RAC1), transmetohen tërësisht në katalonisht. RAC1 dhe Catalunya Ràdio janë ende radiostacionet më të dëgjuara në Katalonjë. Të dy stacionet transmetojnë në katalonisht. Televizioni ka

audiencë shumë më të madhe, por kastilianja është dukshëm më e përhapur në këtë medium dhe ka shumë më tepër kanale në këtë gjuhë. Ndërsa kastilianishtja mbizotëron qartë, numri i programeve në gjuhën katalonase po rritet (CoE, 2018:35-36).

Qeveria Rajonale e Katalonjës ofron çdo vit grante për subjektet mediatike që përdorin gjuhët bashkëzyrtare të Komunitetit Autonom (Katalonisht dhe gjuhën araneze), ose për projekte komunikimi që kërkojnë t'i përfshijnë këto gjuhë në disa nga programet ose seksionet e tyre (CoE, 2018: 37).

Galicia

Akti 3/1983, i datës 15 qershor, mbi Normalizimin e Gjuhëve në Galicia, specifikon se galishtja është gjuha normale për transmetuesit e radios dhe televizionit së bashku me mediet e tjera të komunikimit social që i nënshtrohen menaxhimit ose kompetencës së institucioneve të Komunitetit Autonom (CoE , 2018:105).

Akti 9/1984, i 11 korrikut, përcakton krijimin e Kompanisë së Radio-Televizionit Galician (CRTVG), e cila në paragrafin 1.1 të nenit 1 ngarkohet me "misionin e shërbimit publik në përputhje me promovimin, përhapjen dhe stimulimin e gjuhës galike.."

Televisión de Galicia (TVG) transmeton 24 orë në ditë në dy kanale digjitale tokësore dhe dy kanale satelitore për Amerikën dhe Europën, duke arritur pothuajse 4 milionë njerëz në Spanjën veriperëndimore (duke mbuluar Galicinë dhe territoret përreth) dhe në veri të Portugalisë (CoE). , 2018: 105). Sipas llojit të medies, numri total i orëve të transmetimit në gjuhën galike është si më poshtë: 1) TDT: 17.520 orë në dy kanalet DTT në vit.; 2) Satelit: 17,520 orë në dy kanalet satelitore për Amerikën dhe Europën në vit. 3) Radio Galega: 26,280 orë në tre radio stacione në vit. 4) Ueb portali: www.crtvg.gal. Në vitin 2016, faqja e internetit transmetoi 130,000 orë audio dhe video në gjuhën galike (CoE, 2018: 105).

Valencia

Transmetimet vetëm në gjuhën valenciane janë ato që transmetohen nga stacioni kombëtar Radio Televizioni Española (RTVE) në programin e tij rajonal të lajmeve, të transmetuara në kohën e drekës, dhe në të cilat gjuha valenciane nuk është e vetmja gjuhë komunikimi. Shumë stacione radio dhe televizive ofrojnë një pjesë ose të gjitha programet e tyre në Valencia (në varësi të zonës në të cilën janë vendosur) (CoE, 2018: 138).

Me Aktin e Qeverisë së Valencisë 6/2016, të 15 korrikut, për Shërbimin Transmetues Publik të Radios dhe Televizionit në pronësi të qeverisë së Valencisë në Komunitetin Autonom, është adresuar nevoja për të plotësuar boshllëkun e informacionit në gjuhën e vetë Valencisë. Akti krijoi Korporatën e Medies Valenciane, një ent publik i cili ka disa funksione që lidhen me garantimin, promovimin dhe shpërndarjen e vlerave historike, kulturore, arsimore dhe gjuhësore (CoE, 2018: 138).

Në sektorin privat, versionet e shtypura të gazetave të shpërndara ekskluzivisht në Komunitetin Valencian përdorin kastilianishten si gjuhën e tyre të zakonshme të shprehjes. Në shtypin digjital ka më shumë opsione në valenciane: gazetat që kanë zgjedhur gjuhën valenciane si gjuhën e tyre lingua franca; gazetat që kanë zgjedhur të kenë dy versione digjitale: një në kastiliane dhe një në valenciane (CoE, 2018: 139).

Shteti bask

Në sferën e transmetimit radioteleviziv, entiteti publik Bask Radio Television (EiTB) ka katër kanale. EiTB ka transmetime televizive tërësisht në gjuhën baske në kanalet ETB-1 dhe ETB-3. Kanali ETB-2 transmeton në kastiliane dhe ETB-4 është dygjuhësh. ETB-1 dhe ETB-2 filluan transmetimin në definicion të lartë (HD) në dhjetor 2016 (CoE, 2018: 189).

Akti 17/2006 i Spanjës, i 5 qershorit, për radion dhe televizionin në pronësi publike, përfshin ndër parimet e tij promovimin e pluralizmit dhe diversitetit gjuhësor (neni 3.2.e). Duhet gjithashtu të theksohet se, në përputhje me praktikën gjyqësore të konsoliduar, e drejta për të marrë transmetime radiotelevizive në gjuhën baske duhet të garantohet nga të gjitha autoritetet publike, pa përjashtim, në territorin e Komunitetit Autonom të Vendit Bask (Akti Bask 10/ 1082, neni 5), dhe për rrjedhojë, nga RTVE në transmetimet territoriale në Komunitetin Autonom (KE, 2018: 189).

Lugina e Aranit

Këshilli Audiovizual i Katalonisë (CAC) punon për të siguruar që gjuhët oksitane katalonase dhe araneze të jenë gjithnjë e më të pranishme në radio dhe televizion. Për këtë qëllim, CAC miratoi njëzëri dy marrëveshje që përcaktonin një kuotë minimale për muzikën vokale në gjuhën katalonase, të cilat prekën gjithsej 11 stacione radiofonike. Ofruesit e shërbimeve mund të kërkojnë një reduktim, në bazë të Marrëveshjes 295/2007, e cila miratoi Udhëzimin e CAC për praninë e gjuhës dhe kulturës katalonase dhe araneze në medie (CoE, 2018: 251).

3.11.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitete dhe objekte kulturore

Katalonja

Instituti Katalon i Kompanive Kulturore (ICEC), i cili deri në vitin 2011 quhej Instituti Katalon i Industrive Kulturore (ICIC), është një organ nën Departamentin e Kulturës të Qeverisë Katalonase, i krijuar në vitin 2000 me qëllim të promovimit të krijimtarisë artistike dhe prodhimit, shpërndarja dhe përhapjen e përmbajtjes kulturore, nëpërmjet zhvillimit të kompanive kulturore dhe duke nxitur konsumin e veprave kulturore dhe zgjerimin e tregjeve për kulturën katalonase (CoE, 2018:40). ICEC ka ofruar çdo vit linja të ndryshme grantesh për të mbështetur prodhimin audiovizual. Objektivi

strategjik i ICEC në këtë fushë është konsolidimi i kompanive të teatrit dhe cirkut në Katalonjë. Për përmbushjen e këtij objektivi, në periudhën 2013-2016 janë shpallur disa grante të ndryshme për kompani profesionale, kompani produksioni, kompani prodhimi dhe menaxhuese të kinemasë, teatro private, shoqata profesionistësh të sektorit dhe kompani e subjekte që merren me aktivitete për promovimin e artit skenik.

Galicia

Neni 25 i Aktit 3/1983 të datës 15 Qershor mbi normalizimin e gjuhës thotë se qeveria galike duhet të promovojë standardizimin e përdorimit të gjuhës galike në aktivitete tregtare, reklamuese, kulturore, sociale, sportive dhe të tjera. Aktivitetet kulturore private dhe publike kryhen kryesisht në galishte gjatë gjithë procesit: krijimi, marketingu, performanca, etj. Qeveria Galike dhe Departamenti i Kulturës, Arsimit dhe Planifikimit Universitar, mbështet shprehjet kulturore të ofruara nga entitete dhe institucione të ndryshme në Galici që nxisin përdorimin e gjuhës galike, dhe për këtë qëllim vendos marrëveshjet përkatëse të bashkëpunimit, grantet e njëhershme dhe linjat e rregulluara të granteve.

Që nga viti 1999 ka një Divizion Këshillimor Gjuhësor, i bashkëngjitur Sekretariatit të Përgjithshëm për Politikat Gjuhësore. Stafi këshillues i gjuhës menaxhon testet që synojnë akreditimin e njohjes së gjuhës galike dhe, sipas rastit, aftësisë së gjuhës galike për qëllime të veçanta; jep këshilla për gjuhën dhe për prodhimin dhe ofrimin e burimeve teknologjike për të promovuar përdorimin e gjuhës galike; menaxhon aplikimet për përkthime nga galicishtja në kastiliane dhe anasjelltas të dokumenteve zyrtare, marrëveshjeve dhe certifikatave me origjinë ose të destinuara për Komunitete të tjera Autonome ose institucione të Bashkimit Europian; menaxhon aplikimet për përkthim në kastilianisht të certifikatave zyrtare të lëshuara në galishte që do të prodhojnë efekte administrative në administratat publike në Komunitetet e tjera Autonome të Spanjës; menaxhon aplikimet për certifikata të kompetencës profesionale për të ofruar shërbime

përkthimi dhe interpretimi të betuar nga gjuhët e tjera në galishte dhe anasjelltas, dhe mban Regjistrin Zyrtar të Përkthyesve dhe Interpretuesve Profesionistë (CoE, 2018: 112).

Valencia

Aktiviteti kulturor i Valencisë ka gjuhën valenciane si lingua franca, dhe kjo është gjithashtu gjuha e komunikimit ndërmjet agjentëve kulturorë dhe publikut, nëpërmjet faqeve të internetit të muzeve, instituteve të kulturës, teatrove, etj., dhe gjuhën e materialeve promovuese të aktiviteteve (fletëpalosje, revista, katalogë, etj.) (CoE, 2018: 142).

Shteti bask

Në baza vjetore, jepen grante (nga Departamenti i Kulturës dhe Politikës Gjuhësore të Vendit Bask) për të promovuar botimin në gjuhën baske brenda Komunitetit Autonom Bask (CoE, 2018: 194). Instituti Bask Etxepare i Administratës së Shtetit Bask ofron çdo vit grante specifike për botimin e përkthimeve në gjuhë të tjera të veprave letrare të shkruara fillimisht në baske ose në kastiliane nga autorë me banim në Komunitetin Autonom Bask. Ky institut është formuar si një institucion publik dhe punon për të rritur praninë dhe dukshmërinë ndërkombëtare të gjuhës dhe kulturës baske (Etxepare Euskal Institutua, n/a).

Lugina e Aranit

Në kuadër të mbështetjes së dhënë nga Instituti Katalon i Kompanive Kulturore, ekziston granti për të mbështetur prodhimin audiovizivnë të cilin gjuha araneze është e pranishme. Instituti Katalon i Kompanive Kulturore (ICEC), i cili deri në vitin 2011 quhej Instituti Katalon i Industrive Kulturore (ICIC), është një organ nën Departamentin e Kulturës të Qeverisë Katalone, i krijuar në vitin 2000 me qëllim të promovimit të krijimtarisë artistike dhe prodhimit, , dhe përhapjes së përmbajtjes kulturore, nëpërmjet zhvillimit të kompanive kulturore

dhe duke nxitur konsumin e veprave kulturore dhe zgjerimin e tregjeve për kulturën katalonase (CoE, 2018: 253).

3.11.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe shoqërore

Katalonja

Autoritetet publike vazhdojnë të punojnë për të siguruar praninë dhe përdorimin e katalonishtes në sferën socio-ekonomike. Për të zgjeruar përdorimin e katalonishtes në sferën sociale, mbi të gjitha për ata njerëz që kanë kaluar më pak kohë në Komunitetin Autonom, departamente të ndryshme të qeverisë katalonase kanë ndërmarrë iniciativa për të intensifikuar mësimin e gjuhës në mesin e popullatës. Kështu, në kuadrin rregullator të Aktit 10/2010, të datës 7 maj, për pritjen e emigrantëve dhe të kthyerve në Katalonjë, theks i veçantë i është vënë promovimit të gjuhës katalonase në mjediset sociale. Për të përmbushur objektivin për ta bërë katalonishten gjuhën publike të përbashkët në jetën publike, janë ofruar disa kurse, të ndara në tre modulet e mëposhtme: Gjuha katalone dhe njohuritë e shoqërisë katalonase; trajnime për punë; dhe praktikat në sektorin e zgjedhur të punës (CoE, 2018: 43).

Fundació puntCAT promovon të gjitha llojet e aktiviteteve që lidhen me krijimin, menaxhimin dhe monitorimin e emrave të domeneve .cat dhe, në përgjithësi, me ngritjen e profilit të gjuhës dhe kulturës katalonase në internet dhe në teknologjitë e reja të informacionit (Fundacio.cat, n/a).

Projekti Comerç.cat është një iniciativë e Fundació puntCAT që synon rritjen e numrit të bizneseve në Katalonjë me faqe interneti në gjuhën katalonase dhe me emra domenesh .cat. Comerç.cat fokusohet veçanërisht te pronarët e bizneseve të vogla të Katalonjës, për t'i inkurajuar ata të bëjnë publike bizneset e tyre në internet dhe në katalonisht. Fundació puntCAT krijon faqe interneti në katalonisht pa

pagesë për pronarët e bizneseve që marrin një emër domeini .cat (Fundacio.cat, 2021).

Qeveria e Katalonjës ka krijuar Català i empresa, ja estàs al dia? program për të ofruar asistencë gjuhësore për çdo kompani që e kërkon atë, në lidhje me shërbimin ndaj klientit, mundësitë e biznesit, shërbimin cilësor, gjuhën e tregut, etj. Në këtë hapësirë, kompanitë mund të bëjnë edhe një test për të përcaktuar nëse janë të përditësuara për disponueshmërinë e katalonishtes, dispozitat ligjore që e rregullojnë atë, ose një sërë grantesh për projekte të organizuara nga organizata biznesi dhe kompani për të zgjeruar gamën e produkteve dhe shërbimeve në gjuhën katalonase dhe për të promovuar përdorimin e tij. I gjithë ky informacion është i disponueshëm në internet (CoE, 2018: 44).

Në vitin 2015, Konsorciumi për Normalizimin e Gjuhëve krijoi buletinin e Gjuhës dhe Kompanisë, një botim mujor i cili raporton mbi lajmet në lidhje me katalonishten dhe botën e biznesit (Konsorciumi për Normalizimin e Gjuhëve, n/a).

Në nivelin e Komuniteteve Autonome, Administrata e Qeverisë Katalonase ka vazhduar promovimin e gjuhës katalonase në fushën e kujdesit shëndetësor (CoE, 2018:45).

Galicia

Neni 25 i Aktit 3/1983, i datës 15 qershor, për normalizimin e gjuhës, përcakton se qeveria galike dhe autoritetet lokale, brenda sferës së tyre të pushtetit, do të nxisin normalizimin e përdorimit të gjuhës galike në tregti, reklama, kulturë, shoqata, sport dhe aktivitete të tjera. Për këtë qëllim, dhe për akte të veçanta, mund të lejohen përjashtime nga detyrimet tatimore ose ulje në këtë drejtim. Për më tepër, grante mund t'u jepen kompanive private, shoqatave profesionale, shoqatave të biznesit, dhomave të tregtisë dhe organizatave dhe shoqatave jofitimprurëse për të promovuar përdorimin e gjuhën galiciane (CoE, 2018: 115).

Në të kaluarën, në periudhën 2016-2020 është zhvilluar një Plan për Promovimin e e gjuhës galiciane në sferën ekonomike. Një nga qëllimet themelore të këtij plani ishte përqendrimi në promovimin social të galicisë në sferën ekonomike dhe të biznesit nëpërmjet 10 fushave në të cilat është strukturuar dokumenti: mikpritja, shitja me pakicë, ushqimi, TIK, ndërtimi dhe pasuritë e paluajtshme, bankat, këshillimi dhe ndërmjetësimi, agjencitë e reklamave, puna dhe kooperativizmi (CoE, 2018: 116).

Dy dekrete janë të zbatueshme për prodhimin industrial. Dekreti 101/85, i 23 majit, i cili trajton përdorimin e gjuhës galike në etiketimin dhe reklamimin e produkteve të komercializuara në Galicia, i referohet mundësisë së përdorimit të gjuhës galike (vetëm, ose në të njëjtën masë si kastiliane) në etiketimin e kontejnerëve ose paketimit të produkte të komercializuara në këtë komunitet autonom. Dekreti i 16 qershorit 1994 është ende në fuqi dhe trajton përdorimin e gjuhës galike në etiketimin e produkteve dhe në informacionin për konsumatorët në Galicia. Etiketimi i produkteve në Galicia rregullohet nga Dekreti Mbretëror 1334/1999, mbi Rregullat e Përgjithshme për Etiketimin, Prezantimin dhe Reklamimin e Produkteve Ushqimore. Neni 18, mbi gjuhën e etiketimit, thotë se "etiketimi i produkteve ushqimore të komercializuara në Spanjë duhet të shprehet, të paktën, në gjuhën zyrtare spanjolle të shtetit". Dekreti Mbretëror shton se "Dispozitat e paragrafit të mësipërm nuk do të zbatohen për produktet tradicionale të prodhuara dhe të shpërndara ekskluzivisht në një Komunitet Autonom që ka një gjuhë zyrtare të vetin". (CoE, 2018:115). Gjuha galiciane është duke u përfshirë në dokumentet financiare dhe bankare. Opsioni në gjuhën galike aktivizohet në shumicën e bankomatëve dhe në disa raste aktivizohet automatikisht kur futet karta, nëse klienti e ka përcaktuar më parë këtë preferencë (CoE, 2018: 115).

Gjuha zyrtare e komunikimit të jashtëm dhe e sinjalistikës së qendrave shëndetësore në Galicia që i përkasin Shërbimit Shëndetësor Galician (SERGAS) është galishte. I gjithë dokumentacioni rregullator dhe

softueri i Departamentit të Shëndetësisë dhe SERGAS-it janë në gjuhën galike. Në qendra të tilla si Kompleksi Spitalor Universitar Santiago de Compostela, për shembull, i gjithë komunikimi i brendshëm i stafit (alarmet, mesazhet, etj.) është në gjuhën galike. Në rastet kur tabelat bëhen nga stafi i qendrës, ndonjëherë këto mund të jenë vetëm në kastilianisht (CoE, 2018: 115).

Valencia

Në Komunitetin Autonom të Valencisë nuk ka legjislacion për aktivitetet ekonomike dhe sociale që kufizon përdorimin e gjuhës valenciane. Akti për përdorimin dhe mësimin e Valencisë, në nenet 2, 3, 4, 5 dhe 17, parasheh se askush në Komunitetin Valencisë nuk mund të diskriminohet për përdorimin e gjuhës valenciane në marrëdhëniet e tyre publike ose private, dhe se ata madje kanë të drejtë për të kryer aktivitetet e tyre profesionale, tregtare, të lidhura me punën, sindikatat, fetare, rekreative dhe artistike në Valencia (CoE, 2018: 145).

Shteti Bask

Akti 10/1982, i 24 Nëntorit, mbi Normalizimin e Përdorimit të Gjuhës Baske, njeh të drejtat gjuhësore të njerëzve dhe u cakton detyrime autoriteteve publike për mbrojtjen e këtyre të drejtave (CoE, 2018: 202). Kështu, në këtë drejtim, ekzistojnë grante nga autoritetet publike për përdorimin e gjuhës në kompanitë private dhe në administratën publike.

Lugina e Aranit

Përdorimi i gjuhës oksitane araneze në marrëdhëniet me konsumatorin është garanci sipas nenit. 128 para 1 i Aktit Katalonas 22/2010. Në Aran të gjithë kanë të drejtë të marrin vëmendjen në aranisht, me gojë dhe me shkrim, si përdorues ose konsumator (CoE, 2018: 255-256).

Referencat:

Vendi Bask (1979). Statuti i Autonomisë së Vendit Bask. Marrë nga https://www.basquecountry.eus/contenidos/informacion/estatuto_guernica/en_455/adjuntos/estatu_i.pdf

CAC. (n/a). Përshkrimi i CAC. Marrë nga https://www.cac.cat/en/description-cac

CoE. (2018). Raporti i pestë periodik i paraqitur Sekretarit të Përgjithshëm të Këshillit të Europës në përputhje me nenin 15 të Kartës: SPANJË. Marrë nga https://rm.coe.int/spainpr5-en/16808de6fc

CoE. (2021). Dokument informacioni mbi zbatimin e Rekomandimeve për Veprim të Menjëhershëm bazuar në ciklin e 5-të të monitorimit Dorëzuar nga Spanja më 4 shkurt 2021. MIN-LANG (2021) IRIA 2. Marrë nga https://rm.coe.int/spainiria5-en-pdf/1680a15366

Corts Valencianes. (2006). Estatut d'autonomia de la Comunitat Valenciana [Statuti i Autonomisë së Komunitetit të Valencisë]. Marrë nga https://www.aelpa.org/documentos/estatutos_autonomia/estatutoValencia_val.pdf

CPNL (n/a), DE QUÈ US INFORMAREM EN AQUEST BUTLLETÍ?. Marrë nga https://www.cpnl.cat/butlletins/jocs/

Etxepare Euskal Institutua. (n/a). Instituti Bask Etxepare. Marrë nga https://www.etxepare.eus/en/etxepare-basque-institute

Bashkimi Europian. (n/a). Spanja. Profili i Shtetit. Marrë nga https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles/spain_en

Fundacio.cat (2021). Një iniciativë e Fondacionit .cat, Dhomës së Tregtisë së Barcelonës dhe Nominalia subvencionon hartimin e 500

faqeve të internetit me domenin .cat. Marrë nga https://xn--fundaci-r0a.cat/en/an-initiative-by-the-cat-foundation-barcelona-chamber-of-commerce-and-nominalia-subsidises-the-design-of-500-websites-me-domain-mace/

Fundacio.cat (n/a). Faqja kryesore. Marrë nga https://xn--fundaci-r0a.cat/en/

Generalitat Valenciana. (n/a). Carta de Serveis Guia Prop Marrë nga https://www.gva.es/va/inicio/atencion_ciudadano/buscadores

Instituto Cervantes. (2022). Rreth nesh. Marrë nga https://www.cervantes.es/sobre_instituto_cervantes/informacion.htm

Luna, MZ (2020). Gjuhët në Spanjë: Sa gjuhë fliten në Spanjë?. Akademia Spanjolle e Homeschool. Marrë nga https://www.spanish.academy/blog/languages-in-spain-how-many-languages-are-spoken-in-spain/

Ministria e Kulturës, Arsimit, Formimit Profesional dhe Universiteteve (Xunta de Galicia). (2010). Dekreti 79/2010, i datës 20 maj, për shumëgjuhësinë në arsimin jouniversitar në Galicia. Marrë nga http://www.edu.xunta.gal/portal/node/939

Ministria e Politikës së Territorit (2022). Zyra e Këshillimit dhe Gjuhëve Cooficial. Marrë nga https://www.mptfp.gob.es/en/portal/politica-territorial/autonomica/Lenguas-cooficiales/Consejo-de-Lenguas-Cooficiales/Presentacion.html

Ligji organik 1/1981 i 6 prillit mbi Statutin e Autonomisë së Galicia [Ley Orgánica 1/1981, de 6 de abril, de Estatuto de Autonomía para Galicia]. Marrë nga https://www.boe.es/eli/es/lo/1981/04/06/1/con

Palao Gil, FJ, Mas Badía, MD, Fuster, VT (2020). La Innovació Educativa en Dret: nous Mètodes per a una Societat en

Transformació [Inovacioni arsimor në drejtësi: Metoda të reja për një shoqëri në transformim]. ISBN 978-84-1313-956-2, fq:159-172

Parlamenti i Katalonjës (2006). Statuti i Autonomisë së Katalonjës – Version i Konsoliduar. Akti Organik 6/2006 i 19 korrikut, mbi Reformën e Statutit të Autonomisë së Katalonjës. Marrë nga https://www.parlament.cat/document/cataleg/150259.pdf

Kushtetuta spanjolle. Agencia Estatal Boletin Oficial del Estado. NIPO 007-14-089-4. Marrë nga https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf

Universiteti i Barcelonës (n/a). Informacion mbi legjislacionin dhe të drejtat gjuhësore. Marrë nga https://www.ub.edu/sl/en/normativa/legislacio-i-drets.html

3.12 Rasti i Zvicrës

Konfederata Zvicerane ose Zvicra është një shtet federal i Europës Qendrore pa dalje në det. Kryeqyteti administrativ i Zvicrës është Berna, ndërsa Lozana shërben si qendër e saj gjyqësore. Zvicra është një komb me shumë gjuhë. Nga njëzet e gjashtë kantonet që përbëjnë Zvicrën, njëzet e dy kanë vetëm një gjuhë zyrtare. Tri kantone janë dygjuhëshe në frëngjisht dhe gjermanisht, dhe një kanton është tregjuhësh në retoromanisht, gjermanisht dhe italisht.

Gjuhët zyrtare të Zvicrës janë gjermanishtja, frëngjishtja, italishtja dhe retoromanishtja. Gjermanishtja flitet nga afërsisht 62% e popullsisë në 17 kantone në qendrën, veriun dhe lindjen e Zvicrës. Frëngjisht flitet nga rreth 23% e qytetarëve në Perëndim dhe italisht nga 8% në jug. Gjuha retoromane e folur vetëm nga 0,5% e popullsisë është vetëm një gjuhë zyrtare në kantonin Grisons. Gjermanishtja zvicerane është në thelb alemanike, një dialekt gjerman, i cili mund të nënklasifikohet në alemanike të ulët, të lartë dhe më të lartë. Ai ndryshon shumë nga gjermanishtja standarde, kështu që gjermanët normalisht nuk mund ta kuptojnë gjermanishten zvicerane. (European Language Grid, n/a).

Kuadri ligjor

Kushtetuta zvicerane bën dallimin ndërmjet gjuhëve kombëtare dhe zyrtare: frëngjishtja, gjermanishtja, italishtja dhe retoromanishtja përdoren nga qytetarët e Zvicrës (neni 4, Kushtetuta Federale e Konfederatës Zvicerane e 18 prillit 1999, statusi i datës 13 shkurt 2022), por vetëm tri të parat kanë statusin e gjuhëve zyrtare në nivel federal (frëngjisht, gjermanisht dhe italisht) (neni 70 neni. 1, Kushtetuta federale; Neni 5 Neni. 1, Ligji për gjuhët 10.).

Të tri gjuhët zyrtare janë plotësisht të barabarta në status, pavarësisht nëse në ato kantone ka shumicë apo pakicë në përqindje, sipas Aktit Federal për Gjuhët Kombëtare dhe Mirëkuptimin ndërmjet Komuniteteve Gjuhësore të 5 tetorit 2007 (Statusi si 1 shkurt 2021).

Çdo person që ka të bëjë me një autoritet federal mund ta bëjë këtë në gjuhën zyrtare të zgjedhjes së tij.

Autoritetet federale përgjigjen në gjuhën zyrtare në të cilën u drejtohen. Ata mund të bien dakord me personat që i kontaktojnë për të përdorur një gjuhë tjetër zyrtare. Personat që flasin retoromanisht mund t'u drejtohen autoriteteve federale në idiomat e saj ose në Rumantsch Grischun. Autoritetet përgjigjen në Rumantsch Grischun. Për më tepër, Këshilli Federal mund të kufizojë zgjedhjen e lirë të gjuhës zyrtare për marrëdhëniet me autoritetet, aktivitetet e të cilave janë të kufizuara në një rajon të caktuar. Gjithashtu, në marrëdhëniet me personat që nuk zotërojnë një gjuhë zyrtare, autoritetet federale, nëse është e mundur, do të përdorin një gjuhë që këta persona e kuptojnë (neni 10, Ligji i Gjuhëve dhe neni 14 fq. 1 Ligji i Gjuhëve e Konfederatës Zvicerane) .

Në vitin 2010, shumica e popullsisë (65.6%) fliste gjermanisht, 22.8% frëngjisht, 8.4% italisht dhe 0.6% retoromanisht 8.7% e popullsisë kanë një gjuhë të ndryshme amtare (EURYDICE, 2017).

Akti Federal për Gjuhët Kombëtare dhe Mirëkuptimi ndërmjet Komuniteteve Gjuhësore promovon shumëgjuhësinë individuale dhe institucionale të Zvicrës. Ligji rregullon përdorimin e gjuhëve zyrtare të Konfederatës Zvicerane, nxitjen e mirëkuptimit dhe shkëmbimit ndërmjet komuniteteve gjuhësore, mbështetjen për kantonet shumëgjuhëshe në përmbushjen e detyrave të tyre specifike dhe mbështetjen për kantonet e Graubindenit dhe Ticinos në ruajtjen dhe promovimin e kulturës retoromane dhe italiane.

Meqenëse gjermanishtja, frëngjishtja dhe italishtja janë gjuhët zyrtare të konfederatës, dekretet zyrtare duhet të hartohen në këto tri gjuhë. Retoromanishtja është gjuha zyrtare e konfederatës kur komunikohet me folësit retoromanë. Kantonet vendosin vetë për gjuhët e tyre zyrtare. Për të ruajtur harmoninë ndërmjet bashkësive gjuhësore, ato do të respektojnë shpërndarjen tradicionale gjeografike të gjuhëve dhe do të marrin parasysh pakicat e gjuhëve vendase. Konfederata dhe

kantonet do të inkurajojnë mirëkuptimin dhe shkëmbimin ndërmjet bashkësive gjuhësore dhe do të mbështesin kantonet shumëgjuhëshe në përmbushjen e detyrave të tyre (neni 70, Kushtetuta zvicerane e prillit 1999) (Feldlex, 2022).

Në katër kantone (Gjenevë, Jura, Neuchteltel, Vaud) gjuha zyrtare është frëngjishtja. Në tri kantone (Bernë, Friburg, Valais) ka dy gjuhë zyrtare (gjermanisht dhe frëngjisht), dhe në një kanton (Graubinden) ka tri gjuhë zyrtare (gjermanisht, retoromanisht, italisht). Në një kanton (Ticino) gjuha zyrtare është italishtja, në 17 kantonet e tjera gjermanishtja (EURYDICE, 2017).

Për të mos simbolizuar asnjë lidhje me asnjërën nga katër gjuhët kombëtare dhe për të mos u konsideruar një gjuhë si superiore ndaj tjetrës, latinishtja u zgjodh si gjuhë neutrale. Këto zgjedhje simbolizojnë edhe shtetin zviceran, i cili dëshiron ta ruajë dhe lavdërojë barazinë e gjuhëve dhe në këtë mënyrë të promovojë shumëgjuhësinë dhe barazinë e gjuhëve si një veçori unike e Zvicrës. Megjithëse Zvicra krenohet me shumëgjuhësinë e saj, kjo nuk do të thotë domosdoshmërisht se zviceranët janë shumëgjuhësh. Përdorimi i parimit të territorialitetit rezultoi në homogjenizimin e kantoneve të ndryshme dhe reduktimin e kontakteve gjuhësore. Një zgjedhje simbolike e gjuhëve mund të shihet në emrin zyrtar të Zvicrës që pasqyrohet në emrin latin Confoederatio Helvetica ("Konfederata Zvicerane"). Qëllimi i këtij kontributi është të analizojë politikën gjuhësore në Zvicër, të diskutojë kushtet që rezultojnë në diversitetin gjuhësor në shumëgjuhësi dhe të eksplorojë avantazhet dhe disavantazhet e modelit zviceran (Kuzelewska, 2016)

Sipas nenit 11, Ligji i Gjuhëve i Konfederatës Zvicerane kur bëhet fjalë për tekste me rëndësi të veçantë dhe dokumente që kanë të bëjnë me votën popullore dhe zgjedhjet federale, përveç gjuhëve zyrtare, ato botohen edhe në gjuhën retoromane (neni 11, Ligji i Gjuhëve i Konfederatës Zvicerane).

Sipas Kushtetutës (neni 4, neni 8, neni 18, neni 31, neni 70), asnjë person nuk duhet të diskriminohet, veçanërisht në bazë të origjinës, racës, gjinisë, moshës, gjuhës, statusit social, stilit të jetesës, fetare, bindjet ideologjike ose politike, ose për shkak të paaftësisë fizike, mendore ose psikologjike (neni 4, neni 8, neni 18, neni 31, neni 70). Për më tepër, liria për të përdorur çdo gjuhë është e garantuar dhe çdo person i privuar nga liria ka të drejtë të informohet pa vonesë dhe në një gjuhë që mund të kuptojë arsyet e ndalimit dhe të drejtat e tij. Atyre u jepet mundësia për të ushtruar të drejtat e tyre, veçanërisht e drejta për t'u informuar për fqinjin e tyre. Kantonet vendosin për gjuhët e tyre zyrtare. Për të ruajtur harmoninë ndërmjet komuniteteve gjuhësore, kantonet do të respektojnë shpërndarjen tradicionale territoriale të gjuhëve dhe do të marrin parasysh pakicat gjuhësore vendase. Konfederata dhe kantonet nxisin mirëkuptimin dhe shkëmbimin ndërmjet komuniteteve gjuhësore. Konfederata do të mbështesë kantonet shumëgjuhëshe në përmbushjen e detyrave të tyre të veçanta, si dhe do të mbështesë masat e kantoneve Graubunden dhe Ticino për ruajtjen dhe promovimin e gjuhës retoromane dhe italiane. Gjatë zgjedhjes së Këshillit Federal, duhet pasur kujdes i veçantë për të siguruar që rajonet e ndryshme gjeografike dhe gjuhësore të vendit të përfaqësohen në mënyrë adekuate.

3.12.1 Përdorimi i gjuhës në arsim

Sipas nenit 14 të aktit federal të gjuhës, brenda juridiksionit të tyre, Konfederata dhe kantonet do të promovojnë shumëgjuhësinë në mësimdhënie. Në rregullimin e njohjes së diplomave të diplomimit, ato do të krijojnë kushte që promovojnë shumëgjuhësinë e nxënësve të shkollave fillore dhe të mesme. Ata duhet të sigurojnë që gjuha e mësimit të jetë në formën e saj standarde në të gjitha nivelet e arsimit. Konfederata mund t'u japë kantoneve ndihmë financiare, ndër të tjera, për:

- zhvillimin e metodave të mësimdhënies dhe të të nxënit të gjuhëve përkatëse kombëtare.
- trajnimi bazë dhe edukimi i vazhdueshëm i mësuesve.
- mësimdhënie në një gjuhë tjetër kombëtare të disiplinave jogjuhësore.
- mësimi i një gjuhe të tretë kombëtare që jepet në shkollën e detyruar (Ligji i Gjuhëve i Konfederatës Zvicerane).

Gjuha e mësimit në shkolla përcaktohet nga kantonet. Si rregull, është gjuha zyrtare e vendit ku ndodhet shkolla (gjermanisht, frëngjisht, italisht ose retoromanisht). Në kantonet shumëgjuhëshe një nga gjuhët kombëtare përdoret si gjuhë mësimi në varësi të rajonit ose të komunës.

Në kantonet gjermanishtfolëse gjuha e folur është dialektor ose popullor, ndërsa gjuha e shkruar është gjermanishtja standarde (diglossia). Në situatat e përditshme dhe në programet lokale televizive dhe radiofonike flitet dialekt ose gjuha popullore. Korrespondenca shkruhet në gjuhën standarde. Kantonet rregullojnë përdorimin e dialektit dhe gjermanishtes standarde në mësimdhënien shkollore, ndërsa në shumicën e kantoneve mësimi nga klasa e parë e shkollës fillore është kryesisht në gjermanishten standarde. Shumëgjuhësia e Zvicrës e bën veçanërisht të rëndësishëm mësimin e një gjuhe të dytë kombëtare. Zhvillimi i mëtejshëm i mësimdhënies së gjuhës me qëllim të koordinimit të mësimit të gjuhës në arsimin e detyrueshëm (EURYDICE, 2017).

Zvicra është vend federal dhe shumëgjuhësh me një sistem arsimor të decentralizuar. Përgjegjësia kryesore për arsimin është e 26 kantoneve (shteteve). Ndërsa kantonet janë përgjegjëse për arsimin e detyrueshëm, kantonet dhe Qeveria Federale ndajnë përgjegjësitë për arsimin pas detyrueshëm (shkollat e arsimit të përgjithshëm, arsimi dhe trajnimi profesional, universitetet). Decentralizimi reflektohet në faktin se kantonet dhe komunat e tyre financojnë 90% të shpenzimeve publike për arsimin.

Konfederata Zvicerane dhe kantonet kanë detyrimin të sigurojnë një shkallë të lartë të cilësisë në sistemin arsimor. I gjithë sistemi arsimor në Zvicër monitorohet në kryerjen e kësaj detyre, identifikohen sfidat kryesore dhe vlerësohet rregullisht arritja e objektivave të politikës. Një nga rezultatet e këtij procesi monitorimi është Raporti i Arsimit Zviceran; 95% e të gjithë fëmijëve në arsimin e detyrueshëm ndjekin shkollat publike në komunën e tyre lokale (Qendra Koordinuese Zvicerane për Kërkime në Arsim, 2018). Nuk ka zgjedhje të lirë të shkollës në arsimin e detyruar. Shkollat publike frekuentohen nga fëmijë me prejardhje të ndryshme gjuhësore, sociale dhe kulturore. Të njëjtat shkolla në arsimin e detyrueshëm janë falas. Çdo kanton është përgjegjës për zhvillimin e kurrikulës duke përfshirë periudhat javore të mësimit për lëndë dhe orë. Kushtetuta Federale i detyron kantonet të harmonizojnë sistemet e tyre arsimore në aspektin e strukturës dhe objektivave. Kantonet, për shembull, kanë zhvilluar programe gjuhësore-rajonale për arsimin e detyrueshëm.

Gjuha e mësimit është frëngjishtja, gjermanishtja, italishtja ose retoromanishtja, në varësi të rajonit gjuhësor. Nxënësit mësojnë gjuhën e dytë zyrtare të Zvicrës, si dhe anglishten gjatë viteve të shkollës së detyruar. Zvicra ka një sistem të fortë të arsimit profesional(VET). Arsimi ofron kryesisht programe të dyfishta të arsimit dhe formimit profesional në nivelin e mesëm të lartë dhe programe të zgjeruara të arsimit profesional në nivelin e mesëm të lartë.

Nga të gjithë të rinjtë, dy të tretat e braktisjes së arsimit të detyrueshëm regjistrohen në VET, gjë që u siguron atyre një bazë solide për një profesion të caktuar. Rreth një e treta vendosin të ndjekin arsimin e lartë, gjë që i përgatit ata për arsimin e lartë në universitet.

Qasja e hapur në lloje të ndryshme arsimimi dhe një shkallë e lartë e përshkueshmërisë ndërmjet programeve luajnë një rol të rëndësishëm: kushdo me kualifikimet e nevojshme në përgjithësi mund të ndjekë kurset e zgjedhjes së tij. Me disa përjashtime. VET-ja i

nënshtrohet disa kufizimeve për shkak të tavaneve të pozicioneve të praktikës. Diploma Federale në Arsimin dhe Formimin Profesional, e kombinuar me Baçeloratin Profesional federal, për shembull, hap rrugën për universitetet e shkencave të aplikuara. Duke marrë një test shtesë aftësie, studentët kanë mundësinë të regjistrohen në një universitet ose institut federal të teknologjisë.

Më shumë se 90% e të gjithë të rinjve marrin një certifikatë ose diplomë në nivelin e mesëm të lartë, gjë që i lejon ata të ndjekin arsimin e lartë ose të lehtësojnë hyrjen e drejtpërdrejtë në tregun e punës (EURYDICE, 2017).

Ndikimi i federalizmit zviceran në sistemin arsimor gjuhësor të vendit është, pa dyshim, shumë i fortë (Brohy 2005), dhe kur Konferenca e Ministrave Kantonalë të Arsimit bëri thirrje për zhvillimin e një programi kombëtar të mësimit të gjuhës në fund të viteve 1990, politika e propozuar ishte "një detyrim. per të gjithë". studentët të studiojnë, përveç L1, një gjuhë tjetër kombëtare, plus anglishten, dhe mundësinë që të gjithë studentët të mësojnë italishten si gjuhë të tretë kombëtare" (Brohy 2005: 138). Vendimi se cila gjuhë të adoptohej si L2 midis gjuhës kombëtare ose angleze iu delegua kantoneve. Rezultati ishte se "shumica e kantoneve gjermanishtfolëse zgjodhën anglishten, kantoni frëngjishtfolës vendosi ta mbante gjermanishten si L2, ndërsa Ticino prezantoi italishten, frëngjishten, gjermanishten dhe anglishten" (Brohy 2005: 138). Prezenca e vazhdueshme e gjuhës angleze në të gjitha kurrikulat është vërejtur prej kohësh. Megjithatë, ajo që ka ndryshuar është se ishte e detyrueshme kudo. Dëshmi shtesë për këtë fenomen qëndron në faktin se "drejtimet e reja të Ticinos" ndryshuan nga frëngjishtja e detyrueshme dhe ajo angleze jo e detyrueshme, ku "gjuha frënge bëhet fakultative në klasën e 8-të" (Brohy 2005: 143).

3.12.2 Përdorimi i gjuhës në gjyqësor

Referendumi i Brexit në 2016 dhe tërheqja e MB nga BE më 31 janar 2020, disa juridiksione krijuan të ashtuquajturat "Gjykatat Tregtare Ndërkombëtare", në të cilat anglishtja është gjuha standarde (Raess, 2020). Deri më tani ka pasur disa iniciativa të tilla në Zvicër. Megjithatë, sipas Kodit Zviceran të Procedurës Civile dhe Auditimeve të Vazhdueshme dhe Ligjit Federal mbi të Drejtën Ndërkombëtare Private, synohet të lejohet përdorimi i gjuhës angleze në situata të caktuara. Kjo ka çuar në një debat të gjerë në Zvicrën shumëgjuhëshe.

Anglishtja është një nga gjuhët më të përdorura nga ata që nuk e flasin gjuhën e tyre amtare në mbarë botën, e cilësuar shpesh si *lingua franca* dhe përdoret jo vetëm në jetën e përditshme, por veçanërisht në tregtinë ndërkombëtare - dhe mosmarrëveshjet e shumta që lindin atje.

Dy momente të rëndësishme duhet të përmenden në këtë drejtim, si në nivel kantonal, ashtu edhe në atë federal. Sipas rishikimit aktual të Kapitullit 12 të së Drejtës Ndërkombëtare Federale Private 4 (IPLA CH) që rregullon arbitrazhin ndërkombëtar, është planifikuar të lejohet që parashtresat ligjore të dorëzohen në anglisht në Gjykatën Supreme Federale (FSC), e cila zakonisht vepron si e vetmja gjykatë e apelit. Megjithatë, kjo është kryesisht për shkak se anglishtja gëzon një popullaritet të tillë si gjuhë e dytë. Për shembull, shumë më tepër njerëz flasin kinezisht (Mandarin) si gjuhën e tyre të parë, sesa anglisht (Raess, 2020).

Vendimet dhe arsyetimet e Gjykatës Supreme Federale të Zvicrës nxirren në gjuhën e vendimit të kundërshtuar. Megjithatë, palët në procedurë janë të lira të përgatisin ankesat e tyre në një nga gjuhët zyrtare të Zvicrës. Peticionet nuk përkthehen (Swiss Association, 2015). Vetëm Regeste (përmbledhje e shkurtër e fjalisë) përkthehet në tri gjuhë zyrtare - gjermanisht, frëngjisht dhe italisht. Pjesa tjetër, përfshirë justifikimin e dënimit, nuk është përkthyer në gjuhë të tjera (Kużelewska, 2016).

3.12.3 Përdorimi i gjuhës në sektorin publik

Shumëgjuhësia reflektohet në mënyrën se si funksionon Parlamenti Zviceran dhe në organizimin e tij dhe reflektohet gjatë gjithë procesit legjislativ. Aktualisht, dy dhomat e parlamentit kanë: 175 deputetë në gjermanisht (71%); 57 anëtarë në frëngjisht (23%); 11 anëtarë në italisht (5%) dhe 3 anëtarë në retoromanisht (1%), që përafërsisht korrespondon me shpërbërjen e komuniteteve gjuhësore zyrtare midis popullsisë (Asambleja Federale - Parlamenti Zviceran, n/a).

Për kantonet shumëgjuhëshe, nuk ka asnjë garanci kushtetuese që ata duhet të kenë një deputet që përfaqëson secilën nga komunitetet e tyre gjuhësore: kështu, kantoni dygjuhësh i Bernës përfaqësohet në parlamentin federal vetëm nga anëtarë gjermanishtfolës.

Sipas nenit 12 të Aktit Federal për Gjuhët Kombëtare dhe Mirëkuptimi ndërmjet Bashkësive Gjuhësore (2021), autoritetet federale do të komunikojnë me publikun në katër gjuhët zyrtare, veçanërisht në hartimin e materialit të tij të shtypur, në tabelat në ndërtesat e tij dhe faqet e saj kryesore në internet.

Dokumentet personale të identitetit, sipas ligjit, lëshohen në katër gjuhët zyrtare. Gjithashtu, formularët federalë të dedikuar për publikun e gjerë duhet të jenë të disponueshme në të gjitha gjuhët zyrtare. Autoritetet federale mund të lejojnë përjashtime për format e destinuara për një grup të kufizuar personash.

Sipas nenit 20 të Aktit Federal për Gjuhët Kombëtare dhe Mirëkuptimi ndërmjet Bashkësive Gjuhësore, Konfederata do të inkurajojë punonjësit e saj që të avancojnë njohuritë e tyre për gjuhët kombëtare dhe që komunitetet gjuhësore të përfaqësohen në mënyrë të drejtë në autoritetet federale dhe komitetet jashtëparlamentare, dhe do të inkurajojë plurilingualizmin në forcat e armatosura.

Gjithashtu, Konfederata dhe kantonet do t'i vënë në dispozicion njëra-tjetrës bazat e tyre të terminologjisë pa pagesë (Akti Federal mbi

Gjuhët Kombëtare dhe Mirëkuptimi ndërmjet Komuniteteve Gjuhësore, 2007).

3.12.4 Përdorimi i gjuhës në medie

Sipas Art. 17 i Aktit të Gjuhëve, 2021) garantohet liria e shtypit, e radios dhe e televizionit dhe e formave të tjera të shpërndarjes së veçorive dhe informacionit me anë të telekomunikacionit publik. Censura është e ndaluar. Mbrojtja e burimeve është e garantuar. Tresch (2008) analizoi sesi mediet e lajmeve në Zvicrën shumëgjuhëshe mbulojnë rajone brenda Zvicrës, duke synuar nëse ato i kapërcejnë barrierat gjuhësore dhe nëse mbulojnë ngjarje nga rajone të tjera gjuhësore. Me katër gjuhë zyrtare, Zvicra është një rast i qartë i një shteti zyrtarisht shumëgjuhësh të segmentuar përgjatë rajoneve gjuhësore me tregje mediatike të segmentuara në përputhje me rrethanat (Tresch, 2008). Është gjithashtu një vend me element të fortë të federalizmit, pra autonomi të fortë të njësive nënkombëtare si kantonet (shtetet) dhe komunat me vota të drejtpërdrejta demokratike që zhvillohen rregullisht në të gjitha nivelet (kombëtare, kantonale, komunale). Duke marrë parasysh rëndësinë politike të njësive rajonale dhe karakteristikat e tyre, mediet e lajmeve pritet të pasqyrojnë këtë kompleksitet rajonal dhe të mbulojnë në mënyrë adekuate rajonet në mbulimin e brendshëm. Duke marrë parasysh problemet e vazhdueshme strukturore të medieve zvicerane të lajmeve, të cilat shohin se të ardhurat nga reklamat dhe abonimet po pakësohen, mbulimi thelbësor, me kosto intensive, transrajonal i lajmeve duket më i vështirë për t'u kryer se më parë.

Për të hartuar sasinë e mbulimit të lajmeve ndërrajonale dhe për të gjetur faktorët që shpjegojnë llojin e mbulimit të lajmeve ndërrajonale, një mostër përfaqësuese prej 47 artikujsh të medies zvicerane nga lloje të ndryshme mediesh dhe rajone trigjuhëshe strukturohet automatikisht bazuar në emrat e komunat zvicerane. Për të shpjeguar ndryshimet në përmbajtjen medietike, ne bëjmë dallimin

midis llojeve të medieve me modele biznesi, ndërmjet medieve nga rajonet gjuhësore dhe midis burimeve. Kjo analizë na lejoi t'i përgjigjemi shkallës në të cilën medie mbulon rajone të tjera gjuhësore, cilat tema përmirësojnë ose pengojnë referencat transrajonale dhe cilat veçori strukturore shpjegojnë rezultatet. (Studime gazetarie, 2021) (Volger, 2021).

Tregu medietik zviceran është i vogël dhe shumë i fragmentuar, i ndarë në një treg relativisht të madh medietik në gjuhën gjermane, një treg më të vogël në gjuhën frënge në perëndim, si dhe një treg shumë të vogël në gjuhën italiane në jug të vendit. Në të njëjtën kohë, pronësia e medies në Zvicër është shumë e përqendruar. Ka dy ofrues të mëdhenj, PSB SRG SSR, i pranishëm në të gjitha pjesët e vendit me programet e tij televizive dhe radiofonike (SRF në gjuhën gjermane, RTS në gjuhën frënge, RSI në gjuhën italiane) dhe shtëpia botuese zvicerane Tamedie AG, e pranishme. në të tri rajonet kryesore gjuhësore me letrën e saj falas në mbarë vendin 20 Minuten, 20 Minutes dhe 20 Minuti (Meier (n/a).

3.12.5 Përdorimi i gjuhës në aktivitetet dhe objektet kulturore

Sipas Aktit Federal të Gjuhëve Kombëtare, Konfederata do t'u japë kantoneve të Graubünden dhe Ticino ndihmë financiare për të mbështetur:

- masat për ruajtjen dhe promovimin e gjuhëve dhe kulturave romake dhe italiane.
- organizatat dhe institucionet që përmbushin përgjegjësitë mbirajonale për të ruajtur dhe promovuar gjuhët dhe kulturat retoromane dhe italiane.
- veprimtari botuese në Zvicrën retoromane dhe italishtfolëse.

Për të ruajtur dhe promovuar gjuhën romake, Konfederata mund të mbështesë masat për të mbështetur medien romake.

Sipas raportit të gjashtë periodik, franko-provansalisht flitet nga afërsisht 11,000 njerëz në kantonet Valais/Wallis, Fribourg/Freiburg dhe Vaud. Disa aktivitete kulturore në ose rreth Franko-Provensale (dhe Franc-Comtois) janë zhvilluar nga shoqatat në kantonet e Valais/Wallis, Fribourg/Freiburg, Vaud (dhe Jura).[18]

Ndihma financiare federale do të arrijë një maksimum prej 75 për qind të kostove të përgjithshme (Akti Federal mbi Gjuhët Kombëtare dhe Mirëkuptimi ndërmjet Komuniteteve Gjuhësore).

3.12.6 Përdorimi i gjuhës në jetën ekonomike dhe sociale

Lia Rumantscha është e përfshirë në promovimin e përdorimit të retoromanishtes në jetën ekonomike dhe sociale (CoE, 2001: 32). Në këtë detyrë ndihmohet nga subvencionet kantonale. Përveç Lia Rumantscha, shërbimet gjuhësore rajonale të financuara nga Konfederata dhe kantoni, ndër të tjera ndërmerren përkthime për bankat, organizatat turistike, fondet e sigurimeve shëndetësore, etj. Banka Kantonale e Grisons është një institucion i pavarur sipas ligjit publik kantonal . Si institucion kantonal, ai pasqyron tregjuhësinë e kantonit. Prandaj ka një emër tregjuhësh dhe gjithashtu ofron një sërë formash në retoromanisht dhe në italisht. Degët e bankës në territorin retoroman përpiqen të punësojnë staf me njohuri të gjuhës rajonale. Si një institucion kantonal, Hekurudhat Rhaetian siguron që ajo të përdor të dyja gjuhët e pakicave në një masë të caktuar. Një numër shenjash në trena dhe në stacione janë në gjuhën retoromane dhe italiane, dhe në disa trena, njoftimet bëhen edhe në retoromanisht (CoE, 2003)

Pavarësia e dimensioneve ekonomike nga dimensionet gjuhësore duket se po gërryhet dhe modelet e rrezikshme të shoqërimit mund të

[18] Patois është një hipernim si për franko-provansalisht ashtu edhe për franko-comtois. Në kantonet Valais/Wallis, Fribourg/Freiburg dhe Vaud, Patois do të thotë franko-provansal. Kushtetuta e Kantonit Jura përmend Patois – dmth Franc-Comtois – si pjesë të trashëgimisë kulturore të kantonit.

shfaqen. Në nivelin mikroekonomik, vërehet një përqendrim tendencë i fuqisë vendimmarrëse ekonomike në Zvicrën gjermanishtfolëse, me një pozitë udhëheqëse të Cyrihut; rritja e fundit e normave të papunësisë në gjysmën e parë të viteve nëntëdhjetë ishte shumë më e theksuar në Zvicrën frëngjishtfolëse (me papunësinë që prek deri në 8% të popullsisë aktive në disa kantone frëngjishtfolëse si Gjeneva, ndërsa mbeti shumë më poshtë 2% në disa kantone gjermanishtfolëse si Appenzell, dhe nën 5% në Cyrih). Në nivelin mikroekonomik, trajtimi statistikor i të dhënave të mbledhura në vitet 1994/95 mbi të ardhurat dhe gjuhën zbulon modele të lidhjes midis gjuhës amtare dhe të ardhurave të dikujt, duke kontrolluar moshën, përvojën, arsimin, aftësitë e gjuhës së dytë dhe gjininë (Grin, 1998). Për aq sa struktura ekonomike e tre rajoneve kryesore gjuhësore mbetet e krahasueshme, këto mospërputhje mund të interpretohen vetëm si forma të diskriminimit të bazuar në gjuhë, të cilat funksionojnë kundër folësve vendas të italishtes dhe në favor të folësve vendas të dialektit gjerman ose zvicerane-gjerman. — pozicioni i frëngjishtfolësve vendas është diku në mes dhe, zakonisht, jo statistikisht i ndryshëm nga ai i banorëve vendas gjermanishtfolës (Grin, 1998).

Referencat:

Meier (n/a). Zvicra. Vështrim i përgjithshëm. Peizazhe medietike. Marrë nga https://medielandscapes.org/country/switzerland

Raess, L. (2020). Përdorimi i anglishtes para gjykatave zvicerane: Debati aktual. Sui Generis. Marrë nga https://sui-generis.ch/article/view/sg.128

Rrjeti Europian i Gjuhëve-Qendra Kombëtare e Kompetencës Zvicër, e disponueshme në: https://www.european-language-grid.eu/ncc/ncc-switzerland/

Federale Akti mbi gjuhët kombëtare dhe mirëkuptimi ndërmjet komuniteteve gjuhësore më 5 tetor 2007 (Statusi më 1 shkurt 2021), i disponueshëm në:
https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2009/821/en

Fedlex (2022). Kushtetuta Federale e Konfederatës Zvicerane. e 18 prillit 1999 (Statusi më 13 shkurt 2022). Marrë nga https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en

Leemann, A. (2012). Modelet e intonacionit gjerman zviceran. Botimi John Benjamins.

Brohy, C. (2005). 'Arsimi tregjuhësh në Zvicër'. International Journal of the Sociology of Language, 171, 133–148. Marrë më 25 tetor 2015 nga
http://www.serwis.wsjo.pl/lektor/1783/R18%20Brohy%20Trilingual%20edu %20in%20Switzerland.pdf

Kużelewska, E. (2015). 'Legjislacioni i kufirit gjuhësor dhe gjuhësor në Belgjikë.' Rishikimi i së Drejtës Ndërkombëtare të Shtetit Michigan. Forumi i përshtatshëm 3 (1): 1–12.

Stępkowska, A. (2013). “Aspekte kolektive të komunikimit: Zviceranët që flasin italisht”. Forumi Linguistik i Poznanit, 26: 1–10.

Lorenz R, (2020). Përdorimi i anglishtes para gjykatave zvicerane: Debati aktual' Marrë nga https://suigeneris-verlag.ch/img/uploads/articles/oa_pdf-128-1610138440.pdf

Tresch (2008) 'Mbulimi i medieve të lajmeve ndërrajonale në vendet shumëgjuhëshe: Ndikimi i madhësisë së tregut, burimit dhe llojit të medies në Zvicër, marrë nga: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1461670X.2021.1965909

Vogler. D, 2021' Mbulimi i medieve transrajonale të lajmeve në vendet shumëgjuhëshe: Ndikimi i madhësisë së tregut, burimit dhe llojit të medies në Zvicër, marrë nga: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1461670X.2021.1965659

Leonardi, M. (2021). Edukimi gjuhësor në Zvicër dhe Belgjikë shumëgjuhëshe, i disponueshëm në: https://sepia2.unil.ch/wp/multilingualism-in-society/category/swiss-multilingualism/

Volger, D. dhe Udris. L. (2021). Mbulimi transrajonal i lajmeve në medie në vendet shumëgjuhëshe: Ndikimi i madhësisë së tregut, burimit dhe llojit të medies në Zvicër. Studime për Gazetari, 2021, Vëllimi 22, Numri 13. https://doi.org/10.1080/1461670X.2021.1965909

EURYDICE (2017). Populllsia: Situata demografike, gjuhët dhe fetë. Marrë nga https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/population-demographic-situation-languages-and-religions-106_en

Qendra Zvicerane Koordinuese për Kërkimin në Arsim (2018). Raporti i Arsimit Zviceran. Marrë nga http://www.skbf-csre.ch/fileadmin/files/pdf/bildungsberichte/2018/Swiss_Education_Report_2018.pdf

Asambleja Federale — Parlamenti Zviceran (n/a). Faqja Kryesore. Marrë nga https://www.parlament.ch/en

Asambleja Federale — Parlamenti Zviceran (n/a). LEKSIKU I TERMAVE PARLAMENTARE. Marrë nga https://www.parlament.ch/en/%C3%BCber-das-parlament/parlamentsw%C3%B6rterbuch

CoE. (2001). Zbatimi i Kartës në Zvicër. ECRML (2001) 7. Marrë nga https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806dba70

CoE (2003). Raporti i dytë periodik i paraqitur Sekretarit të Përgjithshëm të Këshillit të Europës në përputhje me nenin 15 të Kartës. Zvicra. MIN-LANG/PR (2003) 3. Marrë nga https://rm.coe.int/16806d839b

Grin, F. (1998). Politika gjuhësore në Zvicrën shumëgjuhëshe: Vështrim i përgjithshëm dhe zhvillimet e fundit. Punim i paraqitur në Cicle de confèrencies sobre política lingüística Direcció general de política lingüística Barcelona, 4 dhjetor 1998. Marrë nga https://www.ecmi.de/fileadmin/redakteure/publications/pdf/brief_2.pdf

Vërejtjet përmbyllëse

Siç u përmend në fillim të këtij botimi, ai synon të sjellë më afër dhe të zhvillojë një kuptim më të mirë të politikave dhe praktikave të përdorimit të gjuhës në vendet e përzgjedhura në listën e ngushtë, të shpërndarë gjeografikisht, ku modelet dygjuhëshe/shumëgjuhëshe janë të përhapura dhe të zbatueshme brenda shoqërisë.

Gjatë shumë viteve, ndryshime të mëdha shoqërore kanë ndodhur globalisht, duke lënë kështu një shenjë të rëndësishme në modelet gjuhësore nga vendi në vend. Padyshim, ekziston një interes i fortë midis politikëbërësve dhe palëve të tjera relevante për zbatimin e politikave të suksesshme gjuhësore, por edhe për profesionistët dhe studiuesit e gjuhës për të studiuar në mënyrë krahasuese modelet e suksesshme gjuhësore nga disa prej vendeve më të zhvilluara në botë (Kanada, Zvicër, Belgjikë, Luksemburgu, ...), një proces që mund të ndihmojë në përshtatjen e politikave gjuhësore shumë të suksesshme në të ardhmen, duke filluar nga edukimi gjuhësor.

Të gjitha rastet studimore të paraqitura ndajnë njohuri për politikat dhe praktikat e përdorimit të gjuhëve të vendeve të zgjedhura me kujdes, me histori të pasur të diversitetit të tyre etnik dhe gjuhësor. Në këtë botë "të vogël" të cilësuar shpesh si "fshat global", një shoqëri me qasje pro-shumëgjuhëshe ka më shumë përparësi në aftësinë esaj për të shprehur zërin e tij në skenën globale. Ndërsa vendet bëhen më të ndërlidhura në ekonominë globale, politikat gjuhësore dhe efektiviteti i tyre shfaqen në qendër të vëmendjes. Globalizimi ka ndikuar në një masë të konsiderueshme konceptet gjuhësore në shumë vende dhe ka sjellë më shumë ndërgjegjësim për vlerat e shumëgjuhësisë dhe edukimit shumëgjuhësh. Në botën e sotme digjitale, shumëgjuhësia është një fakt i zakonshëm. Ndërsa numri i individëve me aftësi shumëgjuhëshe rritet rregullisht, është thelbësore që edukatorët dhe politikëbërësit të përdorin këtë fakt dhe të përshtatin politikat e tyre gjuhësore në përputhje me tendencat globale dhe, në të njëjtën kohë, të sigurojnë që,

karakteristikat kulturore dhe gjuhësore të një mjedisi të larmishëm, ruhen për përmirësimin e shoqërive në epokën e sotme.

Anekset: - Përzgjedhja e shembujve të përdorimit të dygjuhësisë ose shumëgjuhësisë

Aneksi 1 – Në rastin e Belgjikës

Figura 1: Tabelat dygjuhëshe (frëngjisht-holandisht) në Bruksel

Burimi: Andrijko Z. Marrë nga https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bilingual_%28French-Dutch%29_signs_in_Brussels.jpg

Figura 2: Shenja e trafikut të Belgjikës

Burimi: Sam Quillen. Marrë nga https://sjquillen.medium.com/straight-outta-fourons-belgiums-linguistic-insanity-5a7d3bce1966

Figura 3: Shenja e rrugës në Bruksel, në holandisht (gjysma e poshtme) dhe frëngjisht (gjysma e sipërme)

Burimi: Chexov në Flickr. Marrë nga https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Bilingual_road_signs_in_Belgium#/media/File:Bruxelles-Brussel.jpg

Aneksi 2 – Në rastin e Kanadasë

Figura 1: Ndarja dygjuhëshe e Rideau-Goulbourn dhe Otavës

Burimi: MPD01605 në Flickr. Marrë nga http://www.davidmckie.com/rideau-goulbourn-and-ottawas-bilingual-divide/

Figura 2: Tabela dygjuhëshe në anglisht dhe në frëngjisht i Departamentit të Drejtësisë të Kanadasë

Burimi: Burimi iStock falas. Marrë nga https://nationalmagazine.ca/en-ca/articles/law/opinion/2019/fixing-the-flaws-of-the-official-languages-act.

Figura 3: Shenja dygjuhëshe-Kanada

Burimi: Bobbsled në Flicker. Marrë nga https://www.flickr.com/photos/mpd01605/3809855101

Aneksi 3 – Në rastin e Kroacisë

Figura 1: Një shenjë rrugore dygjuhëshe në Istrie (1)

Burimi: Autor i panjohur, 1959, Licenca domeni publik. Marrë nga https://www.wikiwand.com/en/Italian_language_in_Croatia

Figura 2: Shenjë rrugore dygjuhëshe në Istrie (2)

Burimi: Zufic, V. (2016) Istria: 25 gjëra që duhen ditur për Terra Magica, një xhevahir kroat i marrë nga https://www.total-croatia-news.com/25-things-to-know-about-croatia/11647 -istria-25-gjërat-për-të-ditur-për-the-terra-magica-a-kroatian-xhevahir

Figura 3: Shenja e emrit të qytetit në kroatisht dhe në italisht

Burimi: Agroturizam Nezic, Oprtalj. Marrë nga: https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g1937952-d2403420-i295250302-Agroturizam_Nezic-Oprtalj_Istria.html

Aneksi 4 – Në rastin e Qipros

Figura 1: Tabelat rrugore dygjuhëshe në greqisht dhe në anglisht për në Komisariatin e Policisë, Spitalin dhe Postën

Burimi: Stephen @adobeStock. Marrë nga https://stock.adobe.com/images/bilingual-road-signs-in-greek-and-english-to-the-police-station-hospital-and-post-office/178276762

Figura 2: Shenja dygjuhëshe greqisht dhe anglisht

Burimi: Andrikkos.Marrë nga https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bilingual_warning_sign_in_Cyprus.svg

Figura 3: Shenjat rrugore-Qipro

Burimi: Udhëzues të Qipros në Flickr. Marrë nga https://www.flickr.com/photos/cyprusguides/8076835000

Aneksi 5 – Në rastin e Finlandës

Figura 1: Tabelë rrugore dygjuhëshe finlandisht - suedisht e John Stenbergin Ranta në Helsinki, Finlandë

Burimi: Coen. Marrë nga https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Bilingual_street_sign_of_John_Stenbergin_ranta_in_Helsinki,_Finland,_2021.jpg

Figura 2: Shenjë dygjuhëshe në autostradë, Vanta

Burimi: Matti Grönroos. Marrë nga https://www.mattigronroos.fi/w/index.php/Introduction_to_Roads_in_Finland

Figura 3: Tabelë rrugore dygjuhëshe finlandisht - suedisht e John Stenbergin ranta në Helsinki, Finlandë

Burimi: Jacek Rużyczka. Marrë nga https://commons.wikimedie.org/wiki/File:Bilingual_street_sign_in_Helsinki.JPG

Aneksi 6 – Në rastin e Hungarisë

Figura 1: Bezenye (Bizonja), Hungari. Shenja e kufirit të qytetit dygjuhësh (hungarezisht-kroatisht).

Burimi: Marcin Szala. Puna e vet. Marrë nga https://commons.wikimedia.org/wiki/User:Pudelek

Figura 2: Shenja dygjuhëshe rrugore në Hungari

Burimi: Dreamstime.com. Marrë nga https://www.dreamstime.com/stock-illustration-bilingual-road-signs-used-hungary-image77200855

Aneksi 7 – Në rastin e Italisë

Figura 1: Toponomia dygjuhëshe në A4, lidhur me zonën tradicionale të vendbanimeve sllovene (foto private)

Burimi: Minority Monitor (2021). Mbishkrimet dygjuhëshe të autostradës në Itali - shembulli më i mirë i praktikës. 30.03.2021. Marrë nga https://minoritymonitor.eu/case/Bilingual-motorway-inscriptions-in-Italy-best-practice-example

Figura 2: Kalimi kufitar në kalimin Iselsberg, tabelë e mirëseardhjes në provincën e Trentino, Itali, Bashkimi Europian

Burimi: Naturpur. Marrë nga https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iselsbergpass,_Willkommen_Tafel_in_der_Provinz_Trentino,_Italien.jpg

Figura 3: Shenja e Provincës Autonome të Bolzano-Tirolit të Jugut në tri gjuhë: italisht, gjermanisht dhe latinisht

Burimi: Provinca Autonome e Bolzano-Tirolit të Jugut (n/s). Faqja kryesore. Marre nga https://www.provincia.bz.it/it/

Aneksi 8 – Në rastin e Kosovës

Figura 1: Shenja kufitare shumëgjuhëshe “Mirë se vini” në Kosovë

Burimi: E panjohur. Marrë nga: https://www.quora.com/Is-Kosovo-recognised-by-Serbia

Figura 2: Komunat e Rahovecit në gjuhën shqipe, serbe dhe angleze

Burimi: KALLXO.com. Marre nga: https://kallxo.com/gjate/hulumtim/komunat-shkelin-ligjin-per-dygjuhesi-dhe-transparence/

Figura 3: Tabelë shumëgjuhëshe në Gjykatën Kushtetuese të Kosovës

Burimi: Radio Europa e Lirë. Marrë nga: https://www.europaelire.org/a/qeveria-e-kosoves-gjykata-kushtetuese-/30979996.html

Aneksi 9 – Në rastin e Luksemburgut

Figura 1: Shenjë rrugore në Luksemburg

Burimi: RTL. Marrë nga:
https://today.rtl.lu/news/luxembourg/a/1266487.html

Figura 2: Shenjë rrugore në Luksemburg

Burimi: RTL. Marrë nga https://today.rtl.lu/news/luxembourg/a/1266487.html

Figura 3: Shenjat e trafikut në Luksemburg

Burimi: Beritk. Marrë nga: https://www.dreamstime.com/border-crossing-to-germany-many-road-signs-inform-speed-limits-toll-fees-german-streets-welcome-sign-eu-european-image245374028

Aneksi 10 – Në rastin e Sllovenisë

Figura 1: Slloveni –lëshimi i pasaportës sllovenisht-italisht

Burimi: Stonchy, 2007. Marrë nga: https://www.wikiwand.com/en/Italian_language_in_Slovenia

Figura 2: Një tabelë shumëgjuhëshe në sllovenisht dhe inë talisht pranë Koperit

Burimi: Romanm, 2007. Marrë nga: https://www.wikiwand.com/en/Italian_language_in_Slovenia

Figura 3: Shenja dygjuhëshe në qytetin slloven Koper/Capodistria

Burimi: Peter Jordan. Marrë nga: https://www.researchgate.net/Figura/In-the-Slovenian-town-Koper-Capodistria-Destinations-in-neighbouring-countries-are_fig19_267557204

Aneksi 11 – Në rastin e Spanjës

Figura 1: Shenjë qeveritare nga lart-poshtë: dygjuhëshe baske-spanjolle (zona e këmbësorëve)

Burimi: Aiestaran, J. Cenoz, J. dhe Gorter, D. (2010) Pamje urbane shumëgjuhëshe: perceptimet dhe preferencat e banorëve të Donostia-SanSebastián. Në: E. Shohamy, E. Ben-Rafael dhe M. Barni (reds.) Peizazhi gjuhësor në qytet, Bristol: Multilingual Matters, 219-234.

Figura 2: Ekstrakt i Journal of the Basque Country Authority, 2022/153 në gjuhën baske

EHAA

EUSKAL HERRIKO AGINTARITZAREN ALDIZKARIA

www.euskadi.eus 2022ko abuztuaren 10a, asteazkena 153. zk.

LABURPENA

AGINTARIAK ETA LANGILERIA

Oposaketak eta lehiaketak

EUSKAL HERRIKO UNIBERTSITATEA

EBAZPENA, 2022ko uztailaren 20koa, Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitateko errektorearena, ikertzaile doktore iraunkorraren plaza betetzeko lehiaketarako deia egiteko dena. 3562

BESTELAKO XEDAPENAK

LAN ETA ENPLEGU SAILA

AGINDUA, 2022ko uztailaren 26koa, Jaurlaritzako bigarren lehendakariorde eta Lan eta Enpleguko sailburuarena, zeinaren bidez onartzen baitira Euskal Autonomia Erkidegoko gizarte-ekonomiako enpresa eta erakundeetan elkarte-egiturak finkatzeko laguntzen deialdirako oinarriak eta horren deialdia egiten baita 2022. urterako. 3563

Burimi: Foto e autorëve të Qeverisë Baske (2022). Gazeta e Autoritetit të Vendit Bask, 2022/153. Marrë nga https://www.euskadi.eus/y22-bopv/eu/bopv2/datos/2022/08/e22_0153.pdf

Figura 3: Trafiku dygjuhësh - shenjë pranë Bilbaos

Burimi: Erasmusu. (n/a). Bilbao, përshtypjet e para. Marrë nga https://erasmusu.com/en/erasmus-bilbao/erasmus-blog/bilbao-first-impressions-612293

Aneksi 12 – Në rastin e Zvicrës

Figura 1: Gjuhët në Zvicër: komb shumëgjuhësh alpin

Burimi: Gayatri Bhaumik. Marrë nga https://www.expatica.com/ch/education/language-learning/languages-in-switzerland-107845/

Figura 2: Shenjat në Zvicër gjatë përdorimit të tri gjuhëve zyrtare të vendit

Burimi: Autori/kredia: Wirat Suandee / Shutterstock.com.Marrë nga https://www.worldatlas.com/articles/languages-spoken-in-switzerland.html

Figura 3: Gjuhët në Zvicër: komb shumëgjuhësh alpin

Burimi: Autor/kredi: Petr Pohudka. Marrë nga https://www.expatica.com/ch/education/language-learning/languages-in-switzerland-107845/

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

81'27(4)

SELA, Ylber
Përdorimi i gjuhëve nga këndvështrimi krahasues / Ylber Sela, Marina Andeva, Llazo Matovski. - Shkup : Agjencia e zbatimit të gjuhës e RMV-së, 2023. - 298 стр. : илустр. ; 25 см

Превод на делото: Language use in a comparative perspective. - Фусноти кон текстот. - Библиографија кон главите. - Содржи и: Anekset

ISBN 978-608-4915-19-5

1. Andeva, Marina [автор] 2. Matovski, Llazo [автор]
а) Јазик -- Правила на употреба -- Европа -- Компаративни истражувања

COBISS.MK-ID 59333381

Republika e Maqedonisë së Veriut

Agjencia e Zbatimit të Gjuhës e RMV-së

ISBN 978-608-4915-19-5